

หนังสือภาษาไทยของครุสภา

ยธยาราชธานี

ของ สุนทรภู่

959.33

ข129ด7

สำเนาเอกสาร มหาวิทยาลัยศรีนครินทร โธม
ศูนย์วิท 23 วัฒน กรุงเทพมหานคร 10110 โทร. 2584002-3

959.33
v12907

อยุธยาราชธานี

959.33
ข129๐7

ขจร สุขพานิช

25 พ.ย. 2530

๑๖๖๕

ชุดที่ ๑๖ ความรู้ทั่วไป

ISBN 974-00-3788-7

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐

พิมพ์ครั้งที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๓๐

องค์การก้ำของคุรุสภา

จัดพิมพ์จำหน่าย

h18811

ราคา ๓๐.๐๐ บาท

310308

คำนำ

อยุธยาราชธานีเป็นหนังสือที่รวมบทความทางประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา ของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช โดยแต่ละบทความจะเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไทยใหม่ ๆ ที่ผู้แต่งค้นคว้าหาหลักฐานจากหนังสือทางประวัติศาสตร์และพงศาวดาร ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งสอบถามและสัมภาษณ์กับท่านผู้รู้ทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้เป็นที่ยอมรับจากสถาบันและบุคคลต่าง ๆ ในวงการประวัติศาสตร์และโบราณคดี

บทความเหล่านี้เดิมเคยแยกลงพิมพ์ในหนังสือวารสารต่าง ๆ มาแล้ว ในครั้งนี้องค์การก้าวของคุรุสภาได้มีโอกาสมาจัดพิมพ์รวมไว้ด้วยกัน แต่จัดพิมพ์แยกออกเป็น ๒ เล่ม คือ อยุธยาราชธานี และอยุธยาภคินี โดยรองศาสตราจารย์วุฒิชัย มุลศิลป์ อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์และเป็นผู้เพิ่มเติมข้อมูล เพื่อให้เนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

องค์การก้าวของคุรุสภาจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า “อยุธยาราชธานี” จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านได้บ้างไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะท่านผู้อ่านที่สนใจติดตามผลงานบทความทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เช่น ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนตั้งสุโขทัย และข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัย ซึ่งองค์การก้าวของคุรุสภาได้จัดพิมพ์ไว้แล้ว

องค์การก้าวของคุรุสภา

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

สารบัญ

หน้า

คำนำ

ปัญหาการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี	๑
กัมพูชาประเทศของพระเจ้าอู่ทอง	๑๘
เมืองต่าง ๆ ใน “สมัยอโยธยา”	๓๒
กรุงยโสธร นครธม ในประวัติศาสตร์ไทย	๔๗
เจดีย์ศรีสองรักษ์	๗๗
พระยาละแวกมิได้ถูกปลงกรรม	๘๘
เม็กซีโก—กรุงศรีอยุธยา	๑๐๔
ฐานันดรไพร่	๑๒๐
เสนอแนะกฎหมายตราสามดวง	๒๓๓
พงศาวดารสยามโดยสังเขปตามฉบับของ วันวลิต	๒๕๔

ปัญหาการก่อตั้ง กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาเป็นราชธานีเมื่อพุทธศักราช ๑๘๕๓ (จุลศักราช ๗๑๒ ซึ่งควรจะเทียบเท่า พ.ศ. ๑๘๕๔ ตามเกณฑ์คำนวณศักราชเดิม) ปัญหาที่ว่าสมเด็จพระเจ้าอู่ทองท่านเสด็จมาจากเมืองไหน มาสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานียังเป็นปัญหาเปิดอยู่ จำต้องรอการค้นคว้าและผลของการสัมมนา โดยเฉพาะการสัมมนาที่จังหวัดชัยนาท ของกรมศิลปากร (ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐) และการสัมมนาที่ตึกอักษรศาสตร์ ในคราวฉลองวันครบรอบ ๕๐ ปี ของ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๖-๒๘ มีนาคม ๒๕๑๐) อันที่จริงสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองเสด็จมาจากไหนเป็นปัญหาเรื้อรังมาหลายสิบปีแล้ว และส่วนใหญ่ของเวลาดังกล่าว บรรดานักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยต่างไปมุ่งเพ่งเล็งแต่อำเภออยู่ทอง ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรีว่าเป็นเมืองเดิมของพระองค์ มาจนเมื่อเร็วๆ นี้เอง นักโบราณคดีในเมืองไทยต่างละทิ้งเมืองอยู่ทองนี้เสียแล้ว เพราะไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีเป็นองค์พยานที่จะให้เชื่อเช่นนั้นต่อไปได้ เรื่องเมืองเดิมของสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองนี้จึงเป็นปัญหาเก่าแต่เปิดขึ้นมาใหม่ รอคอยความเพียรพยายามของพวกนักศึกษาค้นคว้าทั้งด้านประวัติศาสตร์และด้านโบราณคดี ให้ช่วยกันขบคิดมา คราวนี้ผู้เขียนจึงหวังว่าการจะลงเอยตอบปัญหานี้ให้เป็นที่พอใจ คงจะไม่เร่งรีบเหมือนเดิม และคงจะกระทำกันอย่างรัดกุม มิให้เกิดข้อผิดพลาดเหมือนแต่ก่อนอีกได้

กรุงศรีอยุธยาได้ขึ้นยงเป็นราชธานีของประเทศสยามมาจนกระทั่งวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๑๐ นี้ว่าตามเกณฑ์ความเชื่อถือทั่วไป ซึ่งก็ควรจะเป็นที่พอใจแก่บุคคลส่วนใหญ่แล้ว แต่ถ้าปีสถาปนากรุงศรีอยุธยาคือพุทธศักราช ๑๘๕๔ (ไม่ใช่ พ.ศ. ๑๘๕๓) อายุการเป็น

ราชธานีของกรุงศรีอยุธยาที่จะคิดได้เพียง ๔๑๖ ปี ไม่ใช่
 ๔๑๗ ปี ถ้าจะให้อายุการเป็นราชธานีนี้ครบ ๔๑๗ ปี ปีเสีย
 กรุงซึ่งพระราชพงศาวดารระบุไว้ว่าตรงกับวัน “อังคาร ขึ้น
 เก้าค่ำ เดือนห้า ปีกุน จุลศักราช ๑๑๒๙” หรือตามหลักฐาน
 ฝรั่งว่าตรงกับวันที่ ๗ เมษายน ค.ศ. ๑๗๖๗ ก็จำเป็นจะ
 ต้องใช้เกณฑ์ตัวเลขเดิม คือ ๑๑๘๒ แดกศักราช คือบวก
 จุลศักราชด้วย ๑๑๘๒ หรือบวกคริสต์ศักราชด้วย ๕๔๔
 จึงจะได้เกณฑ์พุทธศักราชอย่างถูกต้อง เพราะฉะนั้นตามตัว
 เลขเกณฑ์เดิมนี ปีเสียกรุงคือวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช
 ๒๓๑๑ และพุทธศักราชปีนี้ก็ควรจะเป็น ๒๕๑๑ ตามเกณฑ์
 เดิม ดังที่ประเทศพม่า ลังกา และอินเดียใช้อยู่ แต่เมื่อ
 ความผิดพลาดเริ่มมาแต่รัชกาลที่ ๔ (ปีออกหนังสือชื่อ
 บางกอกกาเลนดาร์) การจะไปยึดตัวเลขที่แท้จริงอย่าง
 เกรตกร ก็คงจะไม่มีประโยชน์อันใดมากนัก (ยกเว้นประ-
 โยชน์ในทางการคำนวณ) ในชีวิตปัจจุบันของเรา เรายึด
 พุทธศักราช ๒๓๑๐ ว่าเป็นปีเสียกรุงแต่เริ่มมีการตีพิมพ์
 หนังสือขึ้นในประเทศไทย เพราะฉะนั้นปีสถาปนากรุงศรี-
 อยุธยา ก็ควรจะถอยหลังไป ๑ ปีเสียด้วยคือ ปี ๑๘๙๓ ถ้า
 จะมีผู้สนใจอยากทราบว่าใครเป็นต้นตอแห่งการผิดพลาดนี้
 จนทำให้พุทธศักราชในประเทศไทยล้าหลังประเทศอื่นๆ ไป

๑ ปี ผู้เขียนก็ชอบบอกไปว่า ผู้นั้นคือ บรรณธิการ บางกอก
กาเลन्दาร์ (จะกัวยความร่วมมือของพระยาศรีสุนทรโวหาร
-พัก หรือไม่ก็ตาม)

✦ ในปัญหาการก่อรูปของกรุงศรีอยุธยา ผู้เขียนส่ง
บทความและข้ออภิปรายไปอ่านที่การสัมมนาจังหวัดชัยนาท
ณ วัดมหาธาตุ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท เมื่อวันที่
๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ โดยเสนอความเห็นที่ ที่มาของเมือง
“เทพนคร” ควรจะพิจารณาควบคู่ไปกับเมืองไตรทริงส์
เพราะเมืองทั้งสองเป็นเมืองคู่ เป็นเมืองอยู่ใกล้กัน คือห่าง
กันเพียง “ทาง ๑ วัน” เมืองไตรทริงส์อยู่ทางเหนือ เมือง
เทพนครอยู่ทางใต้ นี้ว่าตามหลักฐานใน พระราชพงศาวดาร
สังเขป (ฉบับหมอบเรียดเสย์) ซึ่งตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๐๖ ในการตีพิมพ์ พระราชพงศาวดารสังเขป
เมื่อครั้งนั้น ยังไม่มีผู้ใดเสนอว่าอำเภออุททองปัจจุบัน คือ
เมือง “เทพนคร” แท้จริงคำว่า “เมือง” อุททอง ผู้เขียนไม่
เคยพบในหลักฐานทางวิชาประวัติศาสตร์เลย พระนาม
“อุททอง” นี้ เป็นพระนามบุคคลไม่ใช่ชื่อเมือง หรือชื่อยุค
ศิลปะ แต่เมื่อมีผู้เสนอเรียกเป็นชื่อเมือง และต่อมาเป็นชื่อ
ยุคศิลปะเข้า ก็เลยวาทตามๆ กันไป บัดนี้ เมื่อในทาง
วิชาการ โดยเฉพาะทางโบราณคดีต่างก็พากันละทิ้งเมือง

อุทุมพร ว่าเป็นเมืองเดิมของพระเจ้าอุทุมพรรามาริบัติเสียแล้ว เราควรจะย้อนกลับมายึดชื่อเก่า คือ เมืองเทพนคร ว่าเป็นชื่อเมืองเดิมของพระองค์ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จะมีดีกว่าหรือ

ในหนังสือเก่าที่ผู้เขียนนำเสนอในการสมมนาที่จังหวัดชัยนาท เมื่อเดือนกุมภาพันธ์นั้น ผู้เขียนได้นำเสนอ หนังสือ จุลยุทธการวงศ์ ซึ่งผู้แต่งคงจะเป็นคนเดียวกันกับผู้แต่งหนังสือ พระราชพงศาวดารสังเขป (คือ สมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน) หนังสือ จุลยุทธการวงศ์ ระบุพุทธศักราช ๑๗๓๑ ว่าเป็นปีการสร้างเมืองไตรตรึงส์ พุทธศักราช ๑๗๓๑ นี้มีความสำคัญมาก เพราะมีหนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่ง (คือ หนังสือของราชทูต เดอ ลาลูแบร์) ระบุศักราชเดียวกัน และก็เขียนเรื่องราวเดียวกันไว้ คือเรื่องราวการอพยพของบรรพบุรุษกรุงศรีอยุธยาจากเหนือลงมาตั้งอยู่ข้างใต้ ว่าเมื่อพุทธศักราช ๑๗๓๑ (“พระพนมไชยศิริ ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย” พระนามที่ระบุไว้ว่า “พระพนมไชยศิริ” นี้เขียนด้วยอักษรฝรั่งว่า Pra Poa Noome Thele Seir ถ้าจะอ่านตามตัวอักษร ก็ไม่ใช่ “พนมไชยศิริ” อย่างตรงตัวทีเดียวนัก แต่สันนิษฐานต่างกับสันนิษฐานไทย เมื่อจะออกเสียงในภาษาไทยก็เขียนเพี้ยนๆ ไปมาก (เช่น เวียงจันทร์

กระแจะ คนฝรั่งเขียนเป็น Vientienne Kratie เป็นต้น) ถ้าเรารู้คำไทยแต่เดิมว่าเขียนอย่างไร เราก็ยึดตามตัวหนังสือไทยเดิมนั้น เช่น พระนามไชยศิริ เราทราบมาแต่เดิมแล้วว่าปรากฏในหนังสือ สິงหนวติกุมาร Thcle Sei เราจึงอ่านเป็น “ไชยศิริ” ส่วน Poa Noome คำนี้น่าจะเป็น “พระองค์” ไม่ใช่ “พนม” ตามคำไทยเดิมของเรา เพราะฉะนั้นในพุทธศักราช ๑๗๓๑ “พระองค์ไชยศิริ (แทนที่จะเป็นพนมไชยศิริ) ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย” ก็ควรจะเป็นได้ คือ เรายอมยึดถือพระนามที่เขียนไว้ในหนังสือ สິงหนวติกุมาร ว่าเป็นพระนามที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อตัดปัญหาประเด็นปลีกย่อยออกเสีย เพื่อประโยชน์ในการอภิปรายต่อไป

แต่พระองค์ไชยศิริย้ายจากเมืองไหน มาตั้งที่เมืองนครไทย เมืองนครไทยที่ราชทูต เดอลาดูแบร์ ระบุไว้เห็นจะเป็นอำเภอ นครไทย ในเขตจังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันเป็นแน่ หากเป็นเมืองเก่าที่ตั้งอยู่ในหุบเขา มีชัยภูมิมั่นคงอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดพิษณุโลกและเมืองเดิมของพระองค์ไชยศิริที่หนังสือนี้ระบุไว้ คือ “Tasoo Nueora Loungr” Tasoo คืออะไรเรายังไม่ทราบ แต่อีก ๒ คำตามมาก็คือ นครหลวง แน่ Tasoo ฟังตามเสียงก็น่าจะเป็น

ท่าเสา ท่าเสา หรือจะเป็น ธาตุ(พระธาตุ) ได้หรือไม่ ถ้าชื่อเมืองเดิมจะเป็นพระธาตุนครหลวง จะตรงกับบริเวณเมืองไหนในปัจจุบัน ผู้เขียนเชื่อมาหลายปีแล้วว่า เมืองเดิมของพระองค์ไชยศิริ น่าจะเป็นที่พระธาตุฝาง ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ (ไม่ใช่อำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่ ดังพระยาประกาศกิจกรจกรว่าไว้) และยังเชื่อต่อไปว่า บรรพบุรุษของพระองค์ไชยศิริทรงอพยพจากเขตจังหวัดเชียงราย ลงมาตามลำน้ำน่าน หรือจะกล่าวโดยย่อ ก็คือ

๑. พระเจ้าพรหม กรองเมืองไชยปราการ (ในเขตจังหวัดเชียงราย) เมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๐

๒. พระเจ้าผู้ครององค์ที่ ๑๑ ในราชวงศ์นี้ย้ายมาตั้งที่พระธาตุฝาง จังหวัดอุตรดิตถ์

๓. พระองค์ไชยศิริ องค์ที่ ๒๒ ในราชวงศ์นี้ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑

จึงเห็นได้ว่า ใน ๒๑-๒๒ ชั่วกษัตริย์ มีการครองราชสืบๆ กันมาในราชวงศ์เจ้าพรหมเป็นระยะเวลา ๔๓๑ ปี และมีการอพยพย้ายเมืองหลวงจากเขตจังหวัดเชียงราย มาจังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วก็จังหวัดพิษณุโลก ยังไม่ลงโครมครามเข้ามาในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ผ่ากลางดินแดนของผู้อื่น

ตลอดระยะเวลาดังกล่าว ซึ่งเชื่อได้ว่า เจ้าของดินแดนตอนที่
ที่ลุ่มราบสมบูรณ์นี้คือราชวงศ์ผู้ครองแคว้น “ลวรัฐ” ซึ่ง
ระบุไว้ในหนังสือ สิงหนวัติกุมาร และเอกสารจีนในระยะ
ต่อมาจกไว้ว่าชื่อแคว้น Lohu ในระยะ ๔๓๑ ปี อันยาว
นานนี้เราไม่ทราบข้อความสำคัญอื่นใดเลย ยกเว้นพระนาม
ศักราช และชื่อเมือง ซึ่งยังไม่ทราบแน่ชัดตรงกับเมืองไหน
ในปัจจุบัน นี่เป็นจุดอ่อนของประวัติศาสตร์ชาติไทยก่อน
ยุคสุโขทัย

นี่เป็นการตีความหมายของนักศึกษาในวิชาประวัติ-
ศาสตร์ ซึ่งก็จำเป็นต้องมีหลักเกณฑ์การยึดเหนี่ยวหลักฐานทาง
วิชาการเป็นเครื่องประคับประคองอยู่เสมอ ไม่ใช่เอาจด
หรือว่าไปตามใจชอบ แท้จริง การเสนอจดบันทึกของ
ม. เดอ ลาลูแบร์ มาลงไว้เช่นนั้นผู้เขียนเคยเสนอมาหลายปี
แล้ว แต่ครั้งนั้นขอนำเสนอเอกสาร ๓ เล่มพร้อมๆ กัน คือ
พระราชพงศาวดารสังเขป หนังสือ จุลยุทธการวงศ์ และ
บันทึกของราชทูต เดอ ลาลูแบร์ ว่าเป็นเรื่องราวเดียวกัน
(คือการอพยพของชนชาติไทยจากเหนือลงมาใต้) และเน้น
พุทธศักราช ๑๗๑๓ ว่าเป็นศักราชสำคัญที่ท่านทั้งสอง
(คือสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนและขุนนางผู้เล่า
เรื่องราวให้ราชทูต เดอ ลาลูแบร์ จดไว้ในรัชกาลสมเด็จพระ

พระเวรายน) มีความจดจำเรื่องราวนี้ไว้ตรงกัน ซึ่งพวกเรา
คนรุ่นหลังก็ควรจะให้ความสนใจเป็นพิเศษ

จากเมืองนครไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑ พระองค์
ไชยศิริท่านอพยพลงมาใต้ไปเมืองไหน หนังสือของ ม.เดอ
ลาตูแบร์ว่า ไปเมือง pipeli อยู่ทางตะวันตกของปากน้ำ
เจ้าพระยา เมืองนี้ เห็นจะเป็นเมืองฟิลิปปินส์ หรือเพชรบุรี
เป็นแน่ แต่เราจะเชื่อตามโดยไม่ทดสอบเหตุการณ์ในตอน
นั้นเสียก่อน ยังไม่ได้ เพราะในระยะเวลาใกล้เคียงกับ
พุทธศักราช ๑๗๓๑ เป็นระยะเวลาที่มีเหตุการณ์ใหญ่ๆ ใน
แง่การเมืองเกิดขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยา กล่าวคือ การแผ่
ขยายอำนาจของกรุงกัมพูชา ในรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่
๗ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ ถึงประมาณ ๑๗๖๑)
พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ พระองค์นี้มีหลักฐานทางจารึกว่า
ทรงส่งพระราชบุตรองค์หนึ่งมาเป็นผู้สำเร็จราชการที่กรุง
ละโว้ หรือเมืองลพบุรี และก็มีหลักฐานทางโบราณคดีที่วัด
กำแพงแดง เมืองเพชรบุรี (ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศิลปในรัชกาล
ของพระองค์) เป็นพยานหลักฐานอยู่ ส่วนเมืองสุพรรณบุรี
และเมืองราชบุรี ซึ่งจารึกหลักพระขรรค์ระบุชื่อไว้ ให้ความ
หมายได้เช่นนั้น ก็น่าเชื่อว่า ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทาง
การเมืองของพระองค์ จึงเห็นได้ว่านับแต่เมืองลพบุรีลงไป

ได้จนถึงเมืองเพชรบุรี คงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมือง
ของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ถึงจะไม่ตลอดรัชกาล ก็ต้อง
เป็นชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพราะฉะนั้น ในพุทธศักราช ๑๗๓๑
พระองค์ไชยศิริจะทรงอพยพผู้คน ฝ่าดินแดนในอิทธิพลทาง
การเมืองของกรุงกัมพูชา มุ่งตรงไปประทับที่เมืองเพชรบุรี
โดยทันทีนั้น ผู้เขียนยังเห็นชัดช้อยอยู่

ก็ถ้าเช่นนั้น ความจริงควรจะเป็นอย่างไร ในการตี
ความหมายของนักศึกษาศาสตร์ผู้เขียนเชื่อว่า ความ
จริงควรจะเป็นการค่อยเป็นค่อยไป คือมีการอพยพโยกย้าย
หรือจะเรียกว่าหาที่ตั้งบ้านเมืองใหม่ก็ได้ แต่ก็ต้องค่อยๆ
ทำทีละก้าวๆ ซึ่งในที่สุดก็จะไปลงเอยอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี
เพราะฉะนั้นในการสมันที่จังหวัดชัยนาท ผู้เขียนจึงเสนอ
หนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่ง คือ หนังสือ คำให้การชาวกรุงเก่า
หนังสือนี้ระบุว่า เจ้าผู้ครองบ้านเมืองก่อนสมเด็จพระรามา
ธิบดีอยู่ทอง คือตั้งแต่พระยาโคตรบอง เมื่อจุลศักราช ๖๖๑
ลงมาถึงศักราช ๗๑๒ ปีสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราช
ธานี ในระยะเวลา ๕๑ ปีนี้ มีการอพยพโยกย้ายที่ประทับ
ของบรรดาเจ้าผู้ครอง จากนครสวรรค์ พิษณุโลก พิไชยบุรี

* ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสุนทรราชชนนา
พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ๒๘-๔๕

สรรคบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี เพชรบุรี และกรุงศรีอยุธยา ในที่สุดจึงเห็นได้ว่า การอพยพโยกย้ายเป็นการค่อยทำค่อยไป แล้วแต่โอกาสทางการเมืองจะอำนวยให้ในระยะเวลาเพียง ๕๑ ปี นับแต่จุลศักราช ๖๖๑ มีการอพยพเคลื่อนย้ายที่ประทับเจ้าผู้ครองถึง ๘ แห่ง และการอพยพครั้งนี้ก็เริ่มในจุลศักราช ๖๖๑ หรือเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๘๔๒ ห่างไกลจากพุทธศักราช ๑๗๓๑ ของพระองค์ไชยศิริถึงร้อยปีเศษ

เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า นับแต่พุทธศักราช ๑๗๓๑ รัชกาลพระองค์ไชยศิริมาจนถึงพุทธศักราช ๑๘๔๒ รัชกาลพระยาโคตรบอง คือในระยะเวลา ๑๑๑ ปีนี้ จะมีการอพยพจากนครไทย มานครสวรรค์อย่างไร ยังเป็นปัญหาอยู่ แต่เมื่อถึง พ.ศ. ๑๘๔๒ พระยาโคตรบองกลับย้ายที่ประทับจากนครสวรรค์ ขึ้นไปประทับที่เมืองพิษณุโลก ใกล้เมืองสุโขทัยเข้าไปกว่าเดิม จึงเป็นปัญหาทำให้น่าคิดว่า เหตุใดพระยาโคตรบองจึงกล้าทำเช่นนั้น ความข้อนี้ ผู้เขียนพอมองเห็นคำตอบคือเมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๒ (หรือ ค.ศ. ๑๒๙๙) จดหมายเหตุจันทรารามวงศ์หงวนบันทึกการสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยเอาไว้ พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยพระองค์นี้จะเป็นใครอื่นไปไม่ได้ นอกจากพ่อขุนรามคำแหง เรื่องราวพระ-

ยาโคตรบองย้ายที่ประทับจากนครสวรรค์ขึ้นไปอยู่ที่เมือง
พิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๒ จึงคาบเกี่ยวกับการสวรรคต
ของพ่อขุนรามคำแหงชอบกล

ในการสมมนาที่จังหวัดชัยนาท เพราะเป็นการสม-
มนาในวิชาโบราณคดี ผู้เขียนจึงได้เสนอขอให้พิจารณา (และ
ชုดกัน) เมืองเก่า ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่า อาจเป็นเมืองเทพนคร
ของพระเจ้าอู่ทอง คือเมืองสิงห์เดิมที่วัดพระธาตุเมืองสิงห์
เมืองสิงห์เดิมนี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรง
พระราชนิพนธ์ กราวเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๔ ไว้ว่า

พระธาตุเมืองสิงห์ ซึ่งตั้งอยู่ห่างวัดพระนอน
จักรศรี ๘ เส้น ๑๐ วา.....พระธาตุเป็นรูปปรางค์ สูงสัก
๓ วา ๘ วา ด้านตะวันออกเป็นพระวิหารหลวง ด้าน
ตะวันตกเป็นพระอุโบสถ มีพระเจดีย์กลมเรียงรายไปอีก
หลายองค์ ลักษณะที่ทำเลอิฐที่ใช้เป็นอย่างเดียวกับวัด
มหาธาตุเมืองลพบุรี^๒

ถ้าพระธาตุเมืองสิงห์ เป็นศิลปะปรางค์แบบลพบุรี
ดังทรงพระราชนิพนธ์เอาไว้หรือจะระบุให้ชัดเจนไปอีกชั้น

^๒ พระราชหัตถเลขา ร. ๕ กราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ เจ้าจอมมารดา
โหมด พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ หน้า ๕๕-๖๐

หนึ่งว่า เป็นศิลปประปรังแบบปรังค์วัดมหาธาตุ สุพรรณบุรี หรือปรังค์วัดพุทไธสวรรย์ วัดพระราม วัดมหาธาตุ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา เราก็จะได้แนวยึดเหนี่ยวได้ว่า เมืองสิงห์เดิมนั้น อาจเป็นเมืองเทพนครของพระเจ้าอู่ทองเพราะ หลักฐานทางโบราณคดี คือศิลปประปรังดังกล่าว อยู่ในสมัยเดียวกัน คืออยู่ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่อู่ทอง และตอนเหนือขึ้นไปทางหนึ่งวัน ตามลำแม่น้ำน้อย ทางเขตเมืองสุพรรณบุรีก็น่าจะเป็นเมืองไตรตรึงส์ สมดังที่สมเด็จพระมณกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชสมติเอาไว้ในหนังสือประมวลพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๕๙)

ปัญหาการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานียังมีต่อไปอีกมาก เพราะถ้าเราได้แนวยึดเหนี่ยวที่พอเชื่อได้ว่าพระเจ้าอู่ทองท่านเสด็จมาแต่บริเวณเมืองสิงห์เดิม มาสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ แนวที่พอเชื่อได้นี้ จำต้องมีหลักฐานทางโบราณคดีสนับสนุน จึงจะใกล้ความจริงเข้าไปอีก กล่าวคือเราต้องมีการขุดค้นหาหลักฐานทางโบราณคดีที่นั่น ต่อจากนั้นก็ยังมีเรื่องอื่นๆ อีก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์ท่านกับวงศ์ของขุน

หลวงพะงั่ว เพราะวงศ์ของพระเจ้าอยู่ทองไปสิ้นสุดเอาเพียง สมเด็จพระรามราชา (คือเพียง ๓ ชั่วกษัตริย์) แต่วงศ์ของ ขุนหลวงพะงั่วสืบครองต่อไปอีกนานจนถึงรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช (คือกว่า ๑๐ ชั่วกษัตริย์) คุประหนึ่ง ว่าวงศ์ของขุนหลวงพะงั่วจะตั้งรกรากเป็นปึกแผ่นแน่นหนา ในลุ่มน้ำเจ้าพระยากว่าวงศ์ของพระเจ้าอยู่ทอง เพราะฉะนั้น ชื่อราชวงศ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมี พระราชมติไว้ จึงคู่สมจริง คือ พระที่นั่งอยู่ทอง ราชวงศ์ เชียงราย (หรือไชยปราการ) และขุนหลวงพะงั่ว ราชวงศ์ สุวรรณภูมิ (คือ ดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยา) เป็น ราชวงศ์เก่าแก่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ราชวงศ์ขุนหลวงพะงั่วจึง น่าจะเกี่ยวดองกับราชวงศ์ท้าวอยู่ทอง ผู้เป็นพระสหายกับ ราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช ซึ่งมีจารึกนครสวรรค์ (พ.ศ. ๑๗๑๐) และจารึกวัดหัวเวียงเมืองไชยา (หลักที่ ๒๔ ตรง กับ พ.ศ. ๑๗๗๓) ระบุให้ไว้เป็นองค์พยาน กล่าวคือการ แก้ปัญหาการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีได้เปละหนึ่ง ยังมีปัญหาอื่นอีกเป็นแถวให้ขบคิดรออยู่ข้างหน้า

ผู้เขียนเชื่อว่า ถึงเวลาแล้วที่นักศึกษาซึ่งกำลังเล่าเรียนอยู่ในสถาบันต่าง ๆ จะรุกเข้าซักถามครูบาอาจารย์ถึง ปัญหาราชวงศ์ขุนหลวงพะงั่ว และช่วยกันแคะค้นเรื่องราว

ราชวงศ์นี้ออกมาให้กระจ่างยิ่งขึ้น เอกสารที่พอจะเป็นเรื่อง
 ยืดเหนียวได้ก็คือจดหมายเหตุจีน ราชวงศ์หมิง ซึ่งมีผู้แปล
 ไว้เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ๒-๓ แห่ง อันที่จริงเจ้า
 ชายในราชวงศ์นี้ ซึ่งต่อมาก็คือสมเด็จพระอินทราชาธิราช
 ได้เสด็จไปประเทศจีนตามจดหมายเหตุจีนระบุไว้ คุณจะเป็น
 ท่านที่สองรองจาก “มกุฏราชกุมาร” กรุงสุโขทัยที่เสด็จไป
 ประเทศจีนเมื่อปีพื่อขุนรามคำแหงสวรรคต (คือ พ.ศ.
 ๑๘๔๒) การสอบค้นหาหลักฐานและสร้างเนื้อหาในวิชา
 ประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ ควรอยู่ที่นิสิต นักศึกษาโดยมี
 ครูบาอาจารย์เป็นพี่เลี้ยง เพราะประวัติศาสตร์ไม่ใช่วิชาที่
 ตายແห่ง เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่มีชีวิต ส่วนใดที่ไม่
 มีหลักฐานข้อเท็จจริงสนับสนุน ก็ต้องละทิ้งไป เช่น เรื่อง
 พื่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีนเป็นต้น สิ่งใดที่มีแนว
 หรือเกณฑ์ที่พอยืดเหนียวได้ว่าคงเป็นความจริง เช่นกษัตริย์
 สุโขทัยน่าจะมีเพียงอีก ๒ องค์ คือ พญาไสสงครามพญาจัว
 นำถมเพราะมีจารึกสุโขทัยเป็นพยานหลักฐานอยู่ ก็ควร
 จะรับเข้ามาไว้พิจารณาในวงวิชาการ การที่นักศึกษาผู้ใหญ่
 (เช่น นายประเสริฐ ณ นคร และ คุณหญิงสมโรจน์
 สวัสดิ์กุล) จะรับแต่พญาจัวนำถมเพียงพระองค์เดียว ตาม
 ผลการสัมมนาที่จังหวัดสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยยังไม่ยอม
 รับพระยาไสสงครามเข้ามาเพิ่มจำนวนกษัตริย์สุโขทัย เพราะ
 จารึกใช้คำว่า “บุพญา” สำหรับพญาจัวนำถม แต่ไม่ใช่

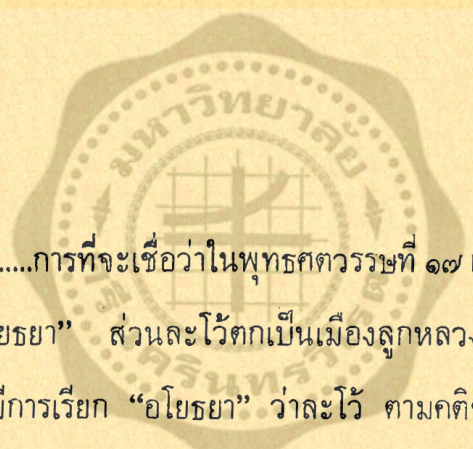
สำหรับพญาไสสงคราม จะเป็นข้อขัดข้องทางภาษาแต่อย่างเดียว แต่ก็น่าคิดอยู่ เพราะถ้าเราเชื่อว่าใน พ.ศ. ๑๘๔๒ เมื่อพญาเลอไท “มกุฎราชกุมาร” กรุงสุโขทัยเสด็จไปเมืองจีนเสียแล้วผู้ใดใครเล่าจะอยู่ปกครองกรุงสุโขทัยในระหว่างนั้น หรือท่านผู้นั้นจะเป็นพญาไสสงครามผู้เป็นเพียงผู้สำเร็จราชการ (แทนพญาเลอไท) ท่านยังไม่ใช่กษัตริย์ที่แท้จริงกระมัง ก็ถ้าเช่นนั้น ใครคือพระบิดาของพระอโนทิสส์และพระสุมนเถร ซึ่ง ดำเนินพระชาติคู่อยสุเทพ^๓

^๓ ฉบับพิมพ์ที่ส่งวนการพิมพ์ ๘๑ ถนนมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๐๓ มีฉบับพิมพ์ที่โรงพิมพ์ที่โสภณพิพรรฒธนากร พระนคร พ.ศ. ๒๕๑๒ อ้างไว้ในหนังสือเรื่อง เมืองไตรรงค์สี่อู่ทอง และอโยธยา ของนายธนิต อยู่โพธิ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๔๘-๔๙ ว่า “ในกาลนั้น ยังมีกษัตริย์ ๒ ตนเป็นลูกเจ้าเมืองสุโขทัย ตนหนึ่งชื่อ อโนทิสส์ ตนหนึ่ง ชื่อสุมนะไพสุต เรื่องที่เมืองอโยธยา...แล้วก็มาอยู่ในสำนักสังฆราชาบาทพดในเมืองสุโขทัยที่นั่นแหละ” และกล่าวว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าเรานิพพานแล้วได้ ๑๘๗๕ วัสสา บิลังเม็ดสกได้ ๖๕๓ ตัว ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งชื่อมตมาได้เอาพระศาสนาแต่ลังกามาตั้งเมืองขึ้นเป็นลูกเมืองเมง...” และนายธนิต อยู่โพธิ์ กำหนดว่า “ท่านสุมนเถร เกิดในปี พ.ศ. ๑๘๔๒ และเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๗๕ ซึ่งพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีนำศาสนามาตั้งในเมืองพันทันอายุของท่านสุมนะได้ ๒๓ ปี” ผู้เขียนจึงขอเสนอในที่นี้ว่า โดยที่พระบิดาของพระอโนทิสส์และพระสุมนเถร เป็น “เจ้าเมืองสุโขทัย” ย่อมจะต้องเป็นพญาไสสงคราม หรือพญาเลอไท องค์ใดองค์หนึ่งเพราะ พ.ศ. ๑๘๔๒-๑๘๗๕ อยู่หลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ๑๐-๓๓ ปี โดยถือปีสวรรคตของพ่อขุนรามคำแหงเป็น พ.ศ. ๑๘๔๒ ตามจดหมายเหตุ จันทรวงศ์หงวนระบุไว้

ระบุไว้ว่าเป็นลูกเจ้าผู้ครองเมืองสุโขทัย ถ้าพระบิดาของ
พระภิกษุทั้ง ๒ คือพญาเลอไท (เพราะเราไม่ยอมรับ
พญาไสสงครามว่าเป็นกษัตริย์สุโขทัย) พระภิกษุทั้ง ๒ ก็
ต้องเป็นพระเชษฐาหรือพระอนุชาพญาเลอไท หรือพระมหา
ธรรมราชาที่ ๑ ถ้าเรื่องราวกลายรูปออกมาเป็นเช่นนี้เราก็ยัง
ได้เนื้อหาใหม่ในวิชาประวัติศาสตร์ไทยเพิ่มขึ้นอีกเป็นการ
ยืนยันข้อเสนอของผู้เขียนว่า ประวัติศาสตร์ไม่ใช่วิชาตาย
แข็ง เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมไม่ได้ ประวัติศาสตร์เป็นวิชา
มีชีวิต ดิ้นได้ เคลื่อนไหวได้ แล้วแต่ข้อเท็จจริงและทัศนะ
ของผู้ศึกษาจะเพ่งเล็งไป การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ที่มี
ชีวิตก็จะเพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลิน แทนที่จะท่องจำ
เรื่องราวต่างๆ ซึ่งบางส่วนให้แต่ความเบื่อหน่ายและบางส่วน
ยังปราศจากข้อเท็จจริงเป็นหลักฐานสนับสนุน

พิมพ์ครั้งแรกใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ มีนาคม-
พฤษภาคม ๒๕๑๐

กัมพูชาประเทศของพระเจ้าอู่ทอง

“.....การที่จะเชื่อว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมืองหลวง คือ “อโยธยา” ส่วนละโว้ตกเป็นเมืองลูกหลวงจึงฟังยาก ยกเว้นจะมีการเรียก “อโยธยา” ว่าละโว้ ตามคติซึ่งเราเรียก กรุงรัตนโกสินทร์ว่า “กรุงศรีอยุธยา” แต่นั่นต้องมีหลักฐาน การย้ายเมืองหลวงให้แน่นอนเสียก่อน” (จากเรื่อง “เมือง ต่างๆ ในสมัยอโยธยา” ในชุมนุมจุฬา—ฉบับต้อนรับบัณฑิต ใหม่ ๒๕๐๙ หน้า ๓๓)

ผู้เขียนขอคัดถ้อยคำนี้เขียนไว้แต่เดือนมิถุนายน ๒๕๐๘ มาลงไว้เพื่อติดต่อกับเรื่องต่อไปนี้ เพราะว่าหลักฐานการย้ายเมืองหลวงของพระเจ้าอยู่ทงนั้นมีการตีพิมพ์ออกจำหน่ายในตลาด ๒ ปีมาแล้ว คือหนังสือนี้มีชื่อว่า “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม” จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ได้รับอนุญาตจาก กรมศิลปากรให้รับต้นฉบับไป จัดพิมพ์จำหน่ายแต่เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘

ในคำนำของกรมศิลปากร อธิบายที่มาของหนังสือเล่มนี้ว่า “หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงสยามนี้ เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมที่กรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ ปรากฏในประวัติว่า J. Hurst Hayes Esq. เป็นผู้มอบให้เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๔๔๑) การที่จะพบหนังสือพระราชพงศาวดารเรื่องนี้ก็เนื่องจากนายขจร สุขพานิช ซึ่งได้ทุนจากต่างประเทศให้ไปทำการค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอังกฤษ ได้พบหนังสือเล่มนี้เข้าเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ จึงได้ถ่ายในไมโครฟิล์มเล่มต้นและเล่มปลายส่งไปให้กรมศิลปากรพิจารณา กรมศิลปากรเห็นว่าพระราชพงศาวดาร ฉบับนี้ อาจมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย จึงขอให้ถ่ายไมโครฟิล์มส่งเข้ามาให้หมดทั้ง ๓๐ เล่ม

ต้นฉบับที่ขอยืมไมโครฟิล์มมานั้นเขียนด้วยหมึกดำ ในสมุด
ฝรั่งเข้าใจว่าคงจะคัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมอีกชั้นหนึ่ง
เพราะปรากฏว่า มีบอกจบเล่มสมุดไทยไว้ด้วย คือเขียน
ลำดับตั้งแต่เล่ม ๑ เรื่อยไปจนถึงเล่ม ๓๐ มีข้อที่น่าสังเกต
อยู่อย่างหนึ่ง คือปรากฏว่ามีบานแผ่นกอีกแห่งหนึ่ง ซึ่ง
แสดงว่า ใน จ.ศ. ๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๓๘) พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้ชำระพระราชพง-
ศาวดารตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จนถึงแผ่นดิน
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจบเพียงให้เตรียมกองทัพไปตีเมือง
ละแวก.....” (ข้อความในบานแผ่นกดังกล่าวปรากฏเป็น
บล็อกภาพอยู่ตอนต้นของหนังสือนี้ด้วย)

ผู้เขียนคัดคำนำของกรมศิลปากรมาลงไว้ก็เพื่อจะ
แสดงให้เห็นว่า “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม” เป็นหนังสือ
ของราชการไทยในรัชกาลที่ ๑ เดิมเป็นสมุดไทย มีรวมกัน
๓๐ เล่ม แต่การเก็บรักษาสมุดไทย ๓๐ เล่มนี้ จะบกพร่อง
ประการใดประการหนึ่งกระมังเราจึงหาไม่พบในปัจจุบัน แต่
ยังมีคนคัดเอาไว้ด้วยลายมือบรรจง ตั้งแต่ต้นจนจบรวม
หลายร้อยหน้า และเย็บปกแข็งกับรักษาไว้อย่างดี พวกใน
สกุล Hayes เป็นเจ้าของอยู่ได้เวลาหนึ่งแล้วจึงมอบให้เป็น

สมบัติของ British Museum กรุงลอนดอน “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม” จึงมีผู้ดูแลรักษาเป็นสถาบันที่มั่นคงมาก

ข้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเล่มนี้ เมื่อผู้เขียนขออนุญาตตรวจดูแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็รู้สึกสะดุดใจ เพราะไปคล้ายข้อความในพงศาวดารเหนือซึ่งยังมีปรากฏในรูปสมุดข่อยในหอสมุดแห่งชาติของเราจะต่างกันก็ตรงที่พงศาวดารเหนือของเราเรียงเรื่องราวลำดับชั้นซ้อนขอบกล แต่เรื่องราวในพระราชพงศาวดารเล่มนี้ เรียงไว้ตามลำดับหน้าหลังอ่านดูแล้วไม่ขัดหู เริ่มแต่บาธรรมราชเป็นประธานให้ชี้พราหมณ์ตัดเอาแลงมาทำกำแหง สถาปนาพระนคร ๗ ปี แล้วจึงประสาธนามว่า เมืองสวรรค์เทวโลก แล้วดาบสทั้งสอง ชื่อพระศัชนาลัยและสิทธิมงคล จึงอภิเษกบาธรรมราชให้เป็นพระยาครอบครองบ้านเมือง และนำเอานางเทวีในบ้นหริญไชยมาเป็นอัครมเหสี ชื่อเมืองสวรรค์เทวโลกซึ่งต่อมาในพระราชพงศาวดารเล่มนี้ย่อเหลือสวรรค์โลก จึงควบคู่กับชื่อเมืองหริญไชย กันมาแต่แรกในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ส่วนพระดาบสทั้งสองและมีพระดาบสชื่ออื่นอีกบ้าง ผู้เขียนเคยระบุไว้ในที่อื่นว่า จะไม่ใช่ฤษีดาบสดังที่เราเข้าใจกัน เพราะมีข้อความ

ในหนังสือเก่าเล่มหนึ่ง (สิงหนวัติกุมาร พ.ศ. ๒๔๓๕ หน้า ๑๒๕) อธิบายให้ไว้ว่า เป็นลูกพระยาวองดีฟาง เมืองวิเทหราช เมื่อจุลศักราชได้ ๒๒๕ ก็อพยพผู้คนพากันลงมาสร้างเมืองอยู่ทางตอนใต้ เมืองที่ท่านสร้างก็ระบุนไว้ให้มีเมืองหริภุญไชย เมืองเชียงดาว การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างท่านกับพี่น้อง เดิมทางเมืองวิเทหราชก็ยังมีอยู่เป็นการระบุนหลักฐานให้ไว้ว่าเจ้านายไทยและบริวารพากันอพยพผู้คนมาจากแคว้นยูนนานลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ในทางภาคเหนือของประเทศไทย ถ้าเราจะยึดศักราชนี้ (จ.ศ. ๒๒๕) เป็นหลัก เราก็พอจะอนุมานได้ว่า เรื่องบาตรมราชกงจะตกอยู่ในสมัยเดียวกันคือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕

จากบาตรมราชกงว่าจะถึงเรื่องราวพระเจ้าอยู่ทองห่างกันเป็นระยะยาวนาน แต่มีข้อความเพียง ๑๘ หน้า ในพระราชพงศาวดารเล่มนี้ คือ จากหน้า ๒ ถึงหน้า ๑๙ และกล่าวอย่างขำๆ รวบรวมเอาแต่เรื่องสำคัญ ผู้เขียนจะขอย่อเรื่องไว้อีกต่อหนึ่ง แต่จะตัดศักราชและระยะทางที่ให้เป็นตัวเลขออกเสีย เพื่อไม่ให้เรื่องราวสับสนมีปัญหา จะกล่าวแต่ชื่อเมืองและเรื่องราวของใคร ก็เป็นเรื่องราวเกี่ยวโยงกับเมืองกำโปชนครศรีทุ่งยัง เมืองสขนาลย์ เป็นเรื่องราว

ของราชโอรสของพระองค์ผู้ครองบ้านเมืองทรงพระนามว่า พระยาศรีธรรมโคกราช “สืบ ๆ กันมาทั้ง ๔ เมืองถึงเจ็ดชั่วตระกูลช้านานมิได้มีวิหิงสาการแก่กัน” แล้วจึงถึงเรื่อง รามอรุณราชกุมารผู้ครองเมืองสขุณาลัยผู้ซึ่ง “กระแสน้ำไหลไปถึงที่ใดก็จะเป็นอาณาเขตไปถึงที่นั่น” ได้ราชาภิเษก ทรงพระนามว่า พระยาร่วง แล้วจึงถึงเรื่องราวของพระเจ้า ศรีธรรมไตรปิฎกเมืองเชียงแสนคุมทัพลงมาตีเมืองสขุณาลัย ได้รับพุงกันบ้างก็ลงเอยเป็นไมตรีกันไป ได้ราชธิดาพระเจ้า กรุงศรีสขุณาลัยแล้วจึงเลิกทัพกลับไปเชียงแสน พระองค์มี โอรส ๒ พระองค์ ชื่อ เจ้าไกรสรราช กับเจ้าชาติสาคร เกิดแต่ธิดากรุงศรีสขุณาลัยนี้ กษัตริย์เชียงแสนจึงส่งผู้คนมา สร้างเมืองพิษณุโลก อภิเษกเจ้าไกรสรราชเป็นเจ้าเมืองลพบุรี แล้วจึงให้สร้างเมืองอันหนึ่งใกล้เมืองลพบุรี ชื่อว่า เสนาราช นคร ต่อจากนี้ก็มีเรื่องราวอื่นมาคั่นเสีย ๔ หน้าแล้วจึงเป็น เรื่องพระเจ้าอยู่ทอง มีข้อความว่าดังนี้:-

“เบื่องว่า กัมพูชาประเทศนั้น พระเจ้าแผ่นดิน ทิวคงดาพระวงศ์มิได้ ชนทั้งปวงจึงยกเจ้าอยู่ทองอันเป็น บุตรโอรสผู้เสวยฐีมารราชาภิเษกผ่านฉนวนราช ครั้นนั้นยัง เกิดไข้ทรพิษหนัก ราษฎรทั้งปวงล้มตายมาก พระองค์จึง ยังเสนาและอพยพราษฎรออกจากเมืองแต่เพลาราตรีกาล

ไปโดยทักษิณทิศเพื่อหนีห่า และพระเชษฐาท่านนั้นเข้าหัก
พลปรกติดอยู่ในประเทศเมืองสุพรรณบุรี แต่พระเจ้าอู่ทอง
นั้นทรงยาตราพลรอนแรมไปหลายราตรี จึงพบแม่น้ำใหญ่
แล้วเห็นเกาะหนึ่งเป็นปริมณฑล ประดิษฐานอยู่ท่ามกลาง
ภูมิภาคนั้นราบรื่น ดุสะอาด พระองค์จึงให้ขามพลพยุห
เข้าตั้งยังเกาะดงโสน.....ศุภมัสดุ ศักราช ๙๑๒ ปีชาลโทศก
วันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เพลา ๓ นาฬิกา ๘ บาท
สถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา.....แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จ
เข้าเสวยราชสมบัติ.....แล้วจึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
พระรามศวรขึ้นปกครองราชสมบัติในเมืองลพบุรี”

เรื่องราวย่อ ๆ ตั้งแต่โบราณราชจนถึงพระเจ้าอู่ทองเป็น
เช่นนี้ จากพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ตัดศักราชและเรื่อง
ราวปลีกย่อยออกเสียเพื่อกันสับสนเป็นปัญหา แม้กระนั้น
ท่านผู้อ่านก็อาจย่อเรื่องราวให้ผิดแผกออกไปได้เพราะต่าง
ทัศนะ แต่เรื่องสำคัญไม่ต้องถกเถียงกันคือ พระเจ้าอู่ทอง
ท่านเสด็จมาจาก “กัมพูชประเทศ” ลงมาทางใต้คือ
“ทักษิณทิศ” (อยุธยาอยู่ทิศใต้ของเมืองลพบุรีเกือบพอ
เหมาะ) แล้วจึงมาสร้างกรุงศรีอยุธยา การย้ายเมืองหลวง
ได้เกิดขึ้นตามข้อความในพระราชพงศาวดารนั้นระบุไว้
แต่ประเด็นสำคัญคือ “กัมพูชประเทศ” คือเมืองอะไรเล่า

หลักฐานของจีนระบุชื่อประเทศสยามในยุคอยุธยาว่า Sienlo เมื่อไทยมาตั้งกรุงธนบุรี และต่อมากรุงเทพฯ เป็นราชธานี ซึ่งเรามีเรื่องราวแน่นอน จีนก็ยังใช้ชื่อ Sienlo อยู่อย่างเดิม แนวที่น่าคิดก็คือ ก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อจุลศักราช ๙๑๒ นั้นจีนเคยระบุชื่อเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทยว่าอะไรบ้าง เราจะได้นำมาพิจารณาคัดเลือกตอบปัญหา “กัมพูชาประเทศ” ว่าคือเมืองอะไร

ศาสตราจารย์ O.W. Wolters ผู้อ่านภาษาจีนได้ และใช้เวลาตรวจตราเอกสารจีนมานานกว่า ๑๐ ปี กล่าวว่า “จดหมายเหตุจีนระบุชื่อ Lohu หรือกรุงละโว้ แต่ ค.ศ. ๑๐๐๑ คือ พ.ศ. ๑๕๔๔ ต่อมาอีกปีหนึ่งศตวรรษ กรุงละโว้ส่งทูตไปกรุงจีนใน ค.ศ. ๑๑๑๕ และ ๑๑๕๕ ซึ่งตรงกับรัชการพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ จะหมายความว่ากรุงละโว้เป็นเอกราชไม่ขึ้นต่อนครธมแล้วหรือ จึงส่งทูตไปกรุงจีน? แล้วท่านก็อ้างข้อเขียนของ Wang Ta-yuan ว่า “ดินแดนของกรุงละโว้เป็นที่ราบ อุดมสมบูรณ์ เป็นเหตุให้ประชาชนชาวเขินซึ่งอยู่ข้างเคียงต้องพึ่งพาอาศัยพืชพันธุ์ธัญญาหารของกรุงละโว้เลี้ยงชีพ” ผู้เขียนเรื่องราวนี้ราวถึงศตวรรษที่ ๑๔ (writing in the middle of the 14th century) เขียนขึ้นในระหว่างหัวเลี้ยวหัวต่อตอนจะย้ายราชธานีจาก “กัมพูชา

ประเทศ” มาอยู่กรุงศรีอยุธยา การที่ทำนระบู้ชื่อ Sien ซึ่งเราเชื่อกันอย่างแพร่หลายว่า คือกรุงสุโขทัย ว่าอยู่ข้างเคียงกับดินแดนกรุงละโว้ก็เป็นจริงตามสภาพภูมิศาสตร์ และเมื่อจดหมายเหตุจีนไม่ระบู้ชื่ออื่นนอกจากละโว้ จึงทำให้ผู้เขียนเชื่อในขั้นนี้ว่า “กัมพูชประเทศ” คือดินแดนแห่งแคว้นกรุงละโว้ (มีเมืองลพบุรีเป็นเมืองหลวง มีเมืองสุพรรณบุรีราชบุรี เพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญในแคว้น) และการย้ายเมืองหลวงจากแคว้นละโว้มากรุงศรีอยุธยา ก็น่าจะเป็นจริง เหตุผลที่จะหามาประกอบข้อนี้ ใคร ๆ ก็หาได้แต่เหตุผลที่จะหักล้างก็พอลำบากยิ่งได้เช่นกัน ผู้เขียนจึงจะไม่กล่าวถึงเหตุผลทั้งค้านสนับสนุน และค้านหักล้าง (ปล่อยให้ เป็นหน้าที่นักศึกษาพิจารณาเอง) จะขอใช้คำ “เชื่อในขั้นนี้” ว่า พระเจ้าอู่ทองทรงอพยพผู้คนมาจากเมืองหลวงของแคว้นละโว้หรือกัมพูชประเทศ มาสร้างกรุงศรีอยุธยาและจีนเรียกกรุงศรีอยุธยาที่สร้างขึ้นใหม่ว่า Lohu แต่ย่อเหลือพยางค์แรกว่า Lo เป็นสร้อยของคำจีน ๒ คำ คือ Sien และ Lohu เป็น Sienlo คำ ๆ นี้ จีนใช้เรียกครั้งแรกในราว ค.ศ. ๑๓๖๕ อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระรามาธิบดี อู่ทอง (ต้องขอยกเว้นคำว่า Sienlo ของจตุทากวน ซึ่งใช้เรียกราว ค.ศ. ๑๒๙๖)

ส่วนดินแดนสามเหลี่ยมระหว่างกรุงละโว้สุพรรณบุรี และกรุงศรีอยุธยา ก็คือดินแดนที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม มีผู้ตั้งชื่อว่า “อโยธยา” ให้คล้ายตามคำจารึก ๓ หลักซึ่งพบที่สุพรรณบุรี (หลักที่ ๔๗ จารึกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ) ชัยนาท (หลักที่ ๔๘ จารึกวัดสองคบ) และนครสวรรค์ (หลักที่ ๑๑ วัดเขากบ) แต่คำ “อโยธยา” จะทรงความหลังพอที่จะใช้คำแทนคำว่า “อุทอง” หรือไม่ก็อยู่ในดุลยพินิจของท่านผู้อ่านเพราะคำว่า “อุทอง” เป็นพระนามกษัตริย์ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามเล่มนี้ คำในจารึกกับคำในพระราชพงศาวดารคำใดจะทรงความหลังยิ่งหย่อนกว่ากันจึงอยู่ที่ท่านทั้งหลายจะพิจารณา

ปัญหาเมืองโบราณที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งภาพถ่ายทางอากาศแสดงให้เห็นว่า มีขอบเขตแผ่ขยายออกมาทางทิศตะวันออก และทิศใต้ของตัวเกาะในปัจจุบันว่าจะมีชื่ออะไรนั้น ผู้เขียนยังไม่ลงความเห็นเพราะยังไม่พบหลักฐานจารึก ณ ที่นี้ว่าจะชื่อ “อโยธยา” หรือจะชื่ออื่นใด จารึก ๓ หลักซึ่งระบุชื่ออโยธยาหรือสะกดใกล้เคียงกับคำนี้ก็ไปพบที่เมืองอื่นไม่ได้พบ ณ ที่นี้ คือไปพบที่สุพรรณบุรี (หลักหมายเลข ๔๗ ในประชุมศิลาจารึก เล่ม ๓) ชัยนาท (หมายเลข ๔๘) และที่นครสวรรค์ (หมายเลข ๑๑) เมื่อพบชื่อนี้ในต่างสถาน

ที่ จึงน่าจะเป็นวิสามานยนามที่มีความหมายไปในทางแฉ่ง
แฉ่งดินแดนมากกว่าจะเจาะจงเป็นชื่อเมืองใดเมืองหนึ่ง
เมืองโบราณที่เกาะกรุงศรีอยุธยา^๕จะเป็นเมืองใน
สมัยทวารวดี แต่จะร้างไปเมื่อใดก็ยังไม่มีการทราบ
แต่ต้องร้างก่อนหน้าพระเจ้าอู่ทองอพยพผู้คนมาสร้างกรุงศรี
อยุธยาแน่นอน ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้กล่าวว่า ‘ในชั้นนี้จึง
เห็นชอบกับพระมติของท่านสุภัทรดิศ ดิศกุลที่ว่า... (อาณ
จักรอโยธยา).....เป็นเมืองที่มีคุณค่าทางวิทยาการ แต่ไม่มี
อำนาจในการการเมือง’.....คือเป็นศัพท์ที่มีคุณค่าทาง
วัฒนธรรม

ว่าที่จริงแล้ว ชื่อ “อโยธยา” น่าจะเป็นชื่อเมือง
สุพรรณบุรี เพราะพบจารึกลานทองที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
ที่เมืองนั้น จารึกเป็นภาษาบาลี ระบุเรื่องราวการทรงสร้าง
และทรงบูรณะพระศรีรัตนมหาธาตุโดยกษัตริย์ ๒ องค์ องค์
พ่อเป็นผู้สร้าง ส่วนองค์ลูกเป็นผู้ซ่อม และทั้งสองพระองค์
ก็เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ คุณหลวงบริบาลบริษัทเป็นผู้เสนอ
ความเห็นไว้หลายปีแล้วว่า กษัตริย์ ๒ องค์นี้น่าจะตรงกับ
พระนามกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา^๖คู่ใดบ้าง แต่ผู้เขียน
พิจารณาแล้วก็ยังไม่เห็นคล้อยตาม เพราะผู้เขียนเชื่อว่า
เรื่องราวการสร้างพระศรีรัตนมหาธาตุน่าจะเป็นเหตุการณ์

ก่อน พ.ศ. ๑๘๙๔ ก็ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี กษัตริย์องค์ลูกซึ่งเป็นผู้ซ่อมพระศรีรัตนมหาธาตุ อาจเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ส่วนกษัตริย์องค์พ่อคือผู้สร้างพระศรีรัตนมหาธาตุนั้น ก็น่าจะเป็นพระราชบิดาของพระองค์ซึ่งจารึกกลานทองระบุพระนามว่า “จก ก วตฺตติ” หรือจักรพรรดิ พระนามนี้ตรงกับพระนามพระราชบิดาสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ซึ่งพงศาวดารกัมพูชาระบุไว้คือมหาจักรพรรดิราชาธิราช ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น ชื่อโยธยา กิติ ชื่อละโว้กิติ หรือแม้แต่ชื่อประเทศกัมพูชาก็ดี ก็น่าจะมีความหมายเช่นเดียวกัน คือความหมายในด้านแวนแวนดินแดน ไม่ใช่ชื่อเมือง ส่วนราชธานีหรือเมืองหลวงของแวนแวนนั้นก็คงโยกย้ายเปลี่ยนไปต่างวาระของการเมือง คือที่ลพบุรีก่อนเพื่อน แล้วจึงย้ายไปสุพรรณบุรี แล้วจึงมาถึงกรุงศรีอยุธยาในที่สุดท้าย

ก่อนจบ ผู้เขียนขอเน้นความสัมพันธ์ของเมืองสุวรรณโลกกับเมืองหริภุญไชยว่ามีความสำคัญในอันดับเริ่มแรก และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองสัณดาลัยในอันดับสอง ซึ่งมาลงเอยในความสัมพันธ์ของเมืองเชียงใหม่-พิษณุโลกและลพบุรี ก่อนที่จะมีการ

ย้ายเมืองหลวงจาก “กัมพูชประเทศ” ลงมาตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี การให้ความสำคัญแก่กรุงเมืองต่าง ๆ เป็นระยะเช่นนี้ จะเป็นสายเชื่อมโยงให้เห็นการแผ่ขยายดินแดนของชนชาติไทยกลุ่มใดบ้าง จากภาคเหนือลงมากลางตามวาระและโอกาส และการแผ่ขยายดินแดนนี้ ถึงจะมีการรบบ้างก็ประปราย ส่วนใหญ่เป็นการแผ่ขยายในทางสมรสอันเป็นวิธีการที่แนบเนียนปราศจากการเสียเลือดเสียเนื้อ และความเจ็บช้ำน้ำใจ เป็นวีรกรรมอันประเสริฐของชาติไทยซึ่งมีพระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นที่ยืนยัน

หมายเหตุท้ายเรื่อง

เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ผู้เขียนใช้คำในบทความนี้ว่า “พระเจ้าอยู่ทงทรงอพยพผู้คนมาจาก “เมืองหลวงของแคว้นละโว้” หรือกัมพูชประเทศมาสร้างกรุงศรีอยุธยา ผู้เขียนใช้คำว่า “เมืองหลวงของแคว้นละโว้” ทำไมจึงไม่ใช่คำว่า “ลพบุรี” ให้ตรงเป้าหมายก็เพราะเหตุว่า พระราชพงศาวดารกรุงสยามได้ระบุชื่อเมือง ลพบุรี ไว้ก่อนเรื่องราวพระเจ้าอยู่ทงจะอพยพผู้คน แต่เมื่อมาถึงเรื่องราวจะทรงอพยพผู้คน พระราชพงศาวดารกรุงสยามกลับใช้คำว่า “กัมพูชประเทศ” การที่พระราชพงศาวดารกรุงสยามใช้คำ

ว่า กัมพูชาประเทศ แทนเมืองลพบุรีเช่นนี้ จะหมายความว่า พระเจ้าอยู่ทองมิได้ทรงอพยพผู้คนจากเมืองลพบุรีกระมัง ถ้าเช่นนั้นพระองค์ทรงอพยพผู้คนจากเมืองไหนในเขตแคว้นของกัมพูชาประเทศ หรือละโว้ หรืออโยธยา? ผู้เขียนจะทั้งเรื่องให้เป็นปัญหาเปิดไว้เช่นนี้ จนกว่าเราจะได้หลักฐานเพิ่มเติม แต่จะขอระบุไว้เป็นแนวทางว่า หนังสือเก่า ๒ ฉบับเขียนไว้ก่อนยุครัตนโกสินทร์ คือหนังสือของท่านราชทูตฝรั่งเศส เดอลาลูแบร์ และหนังสือ “คำให้การชาวกรุงเก่า” ระบุว่าสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ทรงย้ายเมืองหลวงจากเมืองพลิบพลีหรือเพชรบุรี มาทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๔ ส่วนหนังสือ “จุลยุทธกาลวงศ์” ของสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ระบุเป็นเมืองอื่นไปเสีย ไม่กล่าวรับกันเป็นเอกฉันท์ เรื่องเมืองเดิมของพระเจ้าอยู่ทองจึงยังไม่ยุติลงในขั้นนี้

๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

พิมพ์ครั้งแรกใน สามทหาร ธันวาคม ๒๕๐๘

เมืองต่างๆ ใน “สมัยอยุธยา”^{*}

เมื่อสมัยสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คงจะต่อเนื่องกันดีแล้ว เหตุใดจึงมีผู้ใช้คำใหม่ว่า “สมัยอยุธยา” ขึ้นมาอีก? การตอบปัญหานี้ให้จุใจทุกท่านคงทำไม่ได้ แต่สำหรับผู้ที่ไม่ใส่ใจใคร่ทราบความจริง ว่าอดีตของชาติเราเป็นมาอย่างไรก็คงจะไม่คัดค้านอะไรนัก เพราะความจริงในวิชาประวัติศาสตร์เราทราบกันเป็นส่วนปลีกย่อยที่ละเล็กละน้อย เช่นเมื่อผู้เขียนยังเป็นนักเรียนชั้นมัธยมเมื่อ ๔๐ ปีก่อน เคยเรียนแต่เรื่องกรุงศรีอยุธยา ยังไม่เคยเรียนเรื่อง

* เก็บฉบับคำ “อยุธยา” ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง

สมัยสุโขทัยเลย มาจับเรื่องสุโขทัยเอาเมื่อเข้ามหาวิทยาลัย
แล้ว ทั้งนี้เพราะความจริงในวิชาประวัติศาสตร์เรารู้
ค่อนข้างน้อย เป็นผลการค้นคว้าของนักศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ (คือ
สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ๖ กรมพระยาจันทราธิราช และศาสตราจารย์
ยอช เซเกส์ เป็นอาทิ) ซึ่งค้นคว้าความจริงอะไรได้ก็นำ
เสนอส่งต่อกันมา คนรุ่นหลัง (จากท่านทั้งสอง) จึงได้เรียน
ของใหม่ เป็นการพัฒนาวิชาการและผู้คนให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ
ไม่หยุดยั้งตายตัวอยู่ในปลักแห่งวิชา เรื่องของ “สมัย
อยุธยา” ก็อาจดำเนินการไปตามนั้น เพราะถ้าในที่สุดการ
ค้นคว้าในเรื่องนี้เป็นความจริงคนรุ่นต่อไปก็จะได้เรียนรู้
เป็นการสืบการพัฒนาให้แก่ตนเองและวิชาต่อไป

เรื่องของ “สมัยอยุธยา” ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ว่าสมเด็จพระ
พระรามาธิบดีอยู่ของท่านเป็นใคร? มาจากไหน? ท่านสืบ
เชื้อสายมาจากเมืองใด? และปัญหาสืบเนื่องคือ เมือง
สุพรรณบุรี และเมืองลพบุรี มีบทบาทอยู่ใน “สมัยอยุธยา”
อย่างไรบ้าง? นี่เป็นแนวใหม่ในการค้นคว้าทางวิชาการประ-
วัติศาสตร์ ส่วนในการค้นคว้าทางวิชาโบราณคดี จุดสำคัญอยู่
ที่พระพุทธรูปแบบ “อู่ทอง” ว่ามีลักษณะคล้ายและแตกต่าง
กับพระพุทธรูปแบบ “ลพบุรี” อย่างไร? เมืองเก่าที่อยู่อยุธยา
ตามภาพถ่ายทางอากาศกินกลุ่มมาทางด้านตะวันออก (ทาง

สถานีรถไฟ) และทางตันใต้ (ทางวัดพุทไธสวรรย์) มากน้อยเพียงใด ส่วนปัญหาปลีกย่อยอื่นๆ ยังมีอีกมาก เช่น เมืองเก่า (ซึ่งขอเรียกว่า เมืองอโยธยา) ร้างไปเมื่อใด เพราะเหตุใด ทั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นแต่เมื่อใด และมีเรื่องราวอะไรบ้างในขณะบ้านเมืองยังมียุคคนสมบูรณ์ ปัญหาต่างๆ การจะขบคิดและหาคำตอบตามหลักฐานให้ครบบริบูรณ์ ยังจะต้องใช้เวลายาวนานเป็นสิบๆ ปี แต่ในขั้นนี้เรามาปักหลักในส่วนสำคัญเสียก่อนว่า “สมัยอโยธยา” มีเมืองสำคัญที่ต้องคำนึง คือเมืองลพบุรี สุพรรณบุรี และ “อโยธยา” เมืองทั้งสามมีขึ้นก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มานานแล้ว และเมื่อเหตุการณ์ทางการเมือง และทางตันอื่นในราว พ.ศ. ๑๘๙๔ พร้อมมูลเปิดช่องทางให้รวมเมืองใหญ่ทั้งสามเข้าเป็นราชอาณาจักรได้ จึงมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๔

ผู้เขียน เขียนเรื่องนี้ขึ้นเป็นการเสริมบทความ ๒ เรื่องลงในวารสาร “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” ฉบับพิเศษ ๓ ซึ่งพิมพ์ออกมาในเดือนมิถุนายน ๒๕๐๙ นี้เอง วารสารฉบับนี้ว่าด้วย “ประวัติศาสตร์ไทยตามทัศนะคติสมัยปัจจุบัน” จึงเป็นหนังสือที่ผู้ใฝ่ใจในวิชาประวัติศาสตร์ไทยควรสะสมไว้เป็นคู่มือ บทความ ๒ เรื่องดังกล่าว คือเรื่อง History of

Early Ayudhya ผู้เขียนคือศาสตราจารย์ O.W. Wolters ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ประจำมหาวิทยาลัยลอนดอน (ปัจจุบันเป็น Visiting Professor สอนอยู่ในมหาวิทยาลัย Cornell สหรัฐฯ) อีกเรื่องหนึ่งคือ “กรุงอโยธยาในประวัติศาสตร์” ของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อาจารย์ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยในคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศาสตราจารย์ วอลเตอร์ส กล่าวไว้ในบทความนี้ว่า “ละโว้” ปรากฏชื่อในจารึกเป็นครั้งแรกในศตวรรษที่ ๑๑ (แห่งคริสต์ศักราช) แต่มีชาวอาหรับระบุสินค้าจากเมืองนี้สองร้อยปีก่อนหน้านั้นแล้ว ส่วนจดหมายเหตุจีนระบุชื่อ “กรุงละโว้” แต่ ค.ศ. ๑๐๐๑ (หรือ พ.ศ. ๑๕๔๔) ในปีนั้นทางกรุงกัมพูชามีเจ้าชายมลายูเข้ายึดครองราชบัลลังก์ ทรงพระนามว่า ไชยวีระวรมัน เจ้าชายพระองค์นี้ “seems to represent” พระเจ้าสุริยราชระบุไว้ในหนังสือจามเทวีวงศ์ คำฝรั่ง seems to represent จะหมายถึงว่า ไชยวีระวรมัน คือ พระเจ้าสุริยราช หรือเป็นคนละคนก็ไม่ทราบแน่ แต่ท่านว่า ละโว้ ของชนชาติมอญต้องตกเป็นประเทศราชของ

กัมพูชาแต่ครั้งนั้นเป็นเวลาสองร้อยปี ครั้นถึงรัชสมัยไชย-
 วรมันที่ ๗ พระองค์ส่งพระราชบุตรองค์หนึ่งมาครองละโว้
 จนสิ้นรัชกาลของพระองค์จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
 เมืองครั้งใหญ่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา สิ้นรัชกาลของพระเจ้า
 ไชยวรมันที่ ๗ จะตรงกับ พ.ศ. ๑๗๖๑ ตามความเข้าใจ
 แต่เดิม หรือจะร่นมาประมาณ ๒๐ ปีก็ยังไม่แน่ชัด แต่นับ
 แต่วาระนั้น ละโว้ หรือลพบุรีดำรงเอกราชอยู่ได้อีกจนมา
 รวมเข้าในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในที่สุด ใน พ.ศ. ๑๘๙๔

“สมัยอโยธยา” จะเป็นคำที่ผู้นิยมใช้กันบ้าง
 แล้ว โดยเฉพาะจากผู้ที่ไม่พอใจในเรื่องโบราณคดีและประ-
 วัติศาสตร์ไทย เป็นสมัยก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อ
 พ.ศ. ๑๘๔๔ ตามปรกติเราเชื่อกันว่าก่อนสมัยสร้างกรุง
 ศรีอยุธยา เป็นสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรียกโดยย่อว่า
 “สมัยสุโขทัย” ระยะเวลาของ “สมัยสุโขทัย” ยังขัดแย้ง
 อยู่ แต่เพื่อความสะดวกจะขอนับแต่ราว พ.ศ. ๑๖๕๐ ถึง
 พ.ศ. ๑๘๘๓ ปีซึ่งยุพราชจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปครอง
 เมืองพิษณุโลก อีก ๘ ปีต่อมาท่านได้เป็นกษัตริย์ทรง
 พระนามดังที่ทราบกันทั่วไปว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การที่ศาสตราจารย์ วอลเตอร์ส กล่าวถึงละโว้ของ
ชาติมอญ มากลายรูปเป็นลพบุรีของชนชาติไทยในที่สุด
ทั้ง ๆ ที่ต้องตกอยู่ใต้การปกครองทางการเมืองของกัมพูชา
มาร่วม ๒๐๐ ปี ทำให้เป็นแนวคิดในเรื่องศิลปกรรม ว่ามี
อิทธิพลของมอญ ของเขมร และของไทยผสมผสานกันอยู่
ในศิลปกรรมแบบนั้น แต่ท่านไม่ได้พูดเลยไปถึงศิลปกรรม
แบบอุ່ทอง ว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรม “ละโว้” เข้าไป
ไว้หลายอย่าง

ตามความเห็นของท่านในเรื่อง รามาริบัติอุ່ทอง
สืบสายมาจากไหน ท่านเชื่อว่าพระองค์สืบสายมาจากกรุง
ละโว้ โดยระบุพระนามพระราชบิดาว่า พระมหากักรพรรดิ
ราชาริราช (ตามพงศาวดารเขมร) ผู้เขียนขอเสริมตอนนี้ว่า
กษัตริย์ผู้ครอง “อโยธยา” ผู้ทรงพระนาม “จักรพรรดิ”
ตามจารึกลานทองภาษาบาลี บัดนี้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
เมืองสุพรรณบุรี (หลักที่ ๔๗ ประชุมศิลาจารึกเล่ม ๓)
อาจเป็นพระราชบิดาสมเด็จพระรามาธิบดีอุ່ทองนี้

การตอบปัญหาเรื่องพระรามาธิบดีอุ່ทองเช่นนี้จะถูก
ผิดอย่างไร เวลาคงเป็นคำตอบเพราะการค้นคว้าคงจะดำเนิน
ต่อ ๆ ไป แต่พวกเราเราก็จะได้เค้าสำหรับยึดเหนี่ยวในเรื่อง
ของ “สมัยอโยธยา”

ส่วนเรื่องของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นบทความค่อนข้างยาวคงใช้เวลาเรียบเรียงนาน แต่พอสรุปได้ว่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ชาวไทยได้ปกครองกันอย่างอิสระมาช้านานแล้ว โดยมีกรุงอโยธยาเป็นราชธานี แต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ สืบต่อมาจากกรุงละโว้หรือลพบุรี ซึ่งมีความสำคัญกลายเป็นเมืองลูกหลวงไป ความเห็นที่ว่าละโว้กลายเป็นเมืองลูกหลวง แต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ฟังยากสักหน่อย เพราะชื่อ “ละโว้” ปรากฏในจดหมายเหตุจีนราชวงศ์หยวน (Yuan Dynasty) ว่า ยังส่งราชทูตไปกรุงปักกิ่ง ในราว พ.ศ. ๑๘๔๐ และใกล้เคียงหลายครั้ง ชื่อ “ละโว้” (เขาเขียนสำเนียงเป็น “โลหุ”) ปรากฏชัด ส่วนชื่อ “อโยธยา” ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุจีนสักแห่งเดียว จารึกภาษาไทยหรือภาษาอื่นของประเทศใกล้เคียงก็ไม่ระบุชื่อ “อโยธยา” ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เลย (ยกเว้นจารึกลานทองพบที่สุพรรณบุรี การที่จะเชื่อว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมืองหลวงคือ “อโยธยา” ส่วนละโว้ตกเป็นเมืองลูกหลวงจึงฟังยาก ยกเว้นจะมีการเรียก “อโยธยา” ว่าละโว้ตามคติซึ่งเราเรียกกรุง-

รัตนโกสินทร์ว่า “กรุงศรีอยุธยา” แต่นั่นต้องมีหลักฐานการย้ายเมืองหลวงให้แน่นอนเสียก่อน)

อย่างไรก็ดี การที่บทความ ๒ เรื่องจากผู้มีอาชีพเป็นครู ทำการสอนในมหาวิทยาลัยในเรื่องก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเช่นนี้ เป็นการแสดงว่าเรื่องราวของชาติไทยมีผู้สนใจ พยายามศึกษาค้นคว้าและเขียนเสนอออกมาเป็นเชิงปริกษาหารือ เรื่องผิดถูกไม่สำคัญนัก สำคัญที่มีผู้เอาใจใส่และเสนอความคิดเห็นออกมาจะได้เป็นเครื่องกระตุ้นให้เยาวชนเกิดสนใจและพยายามศึกษาค้นคว้ากับเขาบ้าง

ในบทความนี้ ผู้เขียนมีความประสงค์จะเสนอชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏในศิลาจารึกเมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๔ อันอยู่ในขอบเขตของยุคสมัยซึ่งให้ชื่อว่า “อโยธยา” การให้ชื่อเช่นนี้เพื่อต้องการความสะดวกเท่านั้น จะยังไม่กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสมัยที่กล่าวถึง หรือแม้แต่เหตุผลว่าทำไมจึงเรียกชื่อเช่นนั้น

จารึกที่กล่าวถึง คือจารึกของกัมพูชามีชื่อว่า จารึกพระขรรค์ ลงศักราชไว้ตรงกับ พ.ศ. ๑๗๓๔ ชื่อเมืองที่ระบุไว้ในจารึกหลักนี้มี ๒๓ รายชื่อด้วยกัน นอกจากเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ จารึกหลักนี้ยังได้ระบุว่า พระเจ้าไชยวรมัน

ที่ ๗ ทรงสร้างถนนอีกหลายสาย มีสายสำคัญจาก (๑) กรุงยโสธรถึงนครหลวงของราชอาณาจักรจัมปา (๒) จากกรุงยโสธรถึงเมืองพิมาย (๓) จากกรุงยโสธรถึงเมืองไซหวติ หรือชัยสิงหวติ* อนึ่ง จารึกหลักนี้ยังได้ระบุคนงานทั้งชายหญิงถูกเกณฑ์มาใช้สร้างถนน เป็นชาวจัมปา ยวน (หรือโยนก?) พุกาม (หรือพม่า) และรามัญ (หรือมอญ) มีจำนวนถึง ๓๐๖,๓๗๒ คน การที่จารึกหลักนี้ระบุจำนวนคนเรือนแสนไว้อย่างชัดเจนเช่นนี้ ผู้ที่สงสัยก็คงมีว่าจะมีการนับจำนวนกันอย่างเคร่งครัดครบถ้วน จนถึงหน่วย พัน ร้อย สิบ จนถึงเศษสองกันจริงจัง หรือจะเป็นคล้ายจำนวนทหารในเรื่องจีน ซึ่งระบุจำนวนคนเป็นร้อยหมื่น ห้าสิบหมื่น กระมัง อนึ่ง ยังมีการระบุถึงส่วยน้ำซึ่งพระเจ้ากัมพูชาเกณฑ์มาจากเจ้าเมืองประเทศราช มีเจ้าเมือง “ชาว” เจ้าเมืองยวน และกษัตริย์แห่งจัมปาด้วย เรื่องส่วยน้ำถ้าจะมีการระบุจากเกณฑ์จากเจ้าเมืองละโว้ด้วย ก็คงจะช่วยให้เรื่องส่วยน้ำพระร่วงมีเค้าความจริงขึ้น แต่นี่เรื่องส่วยน้ำจากเมืองละโว้ไม่มี

* ถ้าจะเดาว่าเมืองนี้คือเมืองสิงห์ในปัจจุบัน ความสำคัญของเมืองสิงห์ก็จะเทียบเท่าเมืองพิมาย และเมืองหลวงของราชอาณาจักรจัมปา แต่ทางโบราณคดีเรายังไม่มีการขุดค้นที่เมืองสิงห์เลย

รายชื่อหัวเมืองทั้ง ๒๓ รายชื่อมีดังนี้

รายชื่อเมืองในจารึกพระขรรค์	ตรงกับเมืองในปัจจุบัน	หมายเหตุ
๑. ศรีไชยราชธานี ๒. ศรีชัยนันทนครี ๓. ไชยสิงหวัติ ๔. ศรีไชยวีรวดี ๕. ลโวธยปุระ ๖. สรรณปุระ ๗. สัมพุทปะตะ ๘. ไชยราชบุรี ๙. ศรีไชย สิงหบุรี ๑๐. ศรีไชย วัชรบุรี ๑๑. ศรีไชย สกัฒพบุรี ๑๒. ศรีไชย ราชคีรี ๑๓. ศรีไชย วีรบุรี ๑๔. ศรีไชย วัชรวัติ ๑๕. ศรีไชย กิรติบุรี ๑๖. ศรีไชย เกษมบุรี		

รายชื่อหัวเมืองทั้ง ๒๓ รายชื่อเมือง

รายชื่อเมืองในจารึกพระขรรค์	ตรงกับเมืองในปัจจุบัน	หมายเหตุ
๑๗. ศรีวิชัยบุรี		
๑๘. ศรีไชย สิงหคราม		
๑๙. มัธยมคราม		
๒๐. สมเรนทร์คราม		
๒๑. ศรีไชยบุรี		
๒๒. วิหาโรตรกะ		
๒๓. ปุรวาวาส		

ผู้เขียนแบ่งช่อง ๒ ให้ว่าง เพื่อผู้ใฝ่ใจจะได้ลอง
 กรอกเอาเองว่า รายชื่อในช่อง ๑ จะตรงกับเมืองอะไรใน
 ปัจจุบัน และช่อง ๓ เป็นหมายเหตุ เพื่อท่านจะได้แสดง
 หลักฐานหรือเหตุผลเป็นการสนับสนุนข้อคิดเห็นของท่าน
 การจะ **identify** ชื่อเมืองในสมัยโบราณว่า ควรจะตรงกับ
 เมืองอะไรในปัจจุบัน พวกนักศึกษาศาสตราจารย์เขาทำ
 กันมานานแล้ว คราวนี้เป็นสมัยของนักศึกษารวมดาเช่น
 พวกเราจะลองทำกันบ้าง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า หลักฐานหรือ
 เหตุผลของเราดีพอที่จะนำเสนอต่อที่ประชุมในการสัมมนา

วิชาประวัติศาสตร์หรือไม่ ข้อนี้อาจจะชัดเจนในวิชาภูมิศาสตร์ หรือความรู้ในเรื่องท้องถิ่นจะช่วยได้มากกว่าตำรับตำรา. ไม่มี ศาสตราจารย์คนใดจะรอบรู้เรื่องของท้องถิ่นดีเท่าความ ชัดเจนของบุคคลในท้องถิ่นนั้น

ผู้เขียนจะขอทั้งเรื่องนี้ไว้แต่เพียงนี้ จะยังไม่มี การสรุป จนกว่าเราจะได้อัฒมุลจากท่านผู้ใฝ่ใจทั้งหลาย การที่ เราได้รายชื่อหัวเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยา และในเขตอื่นใน ประเทศไทยมาเช่นนี้ ก็เป็นข้อมูลเปละหนึ่งที่จะช่วยให้ เรื่องราวของ “สมัยโยธยา” คลี่คลายออกไปบ้าง เมื่อเรา สามารถชี้ให้เห็นด้วยหลักฐาน และหรือเหตุผลที่พอฟังได้ว่า เมืองชื่อเก่า ๆ เหล่านี้ตรงกับเมืองอะไรในสมัยปัจจุบัน ก็จะเป็น ข้อมูลอีกเปละหนึ่งที่จะเขยิบการเข้าใจเรื่องราวได้ กระจำงขึ้นอีก เฉพาะในปัญหาของเรา คือ “สมัยโยธยา” เมื่อเรามีชื่อเมืองลพบุรี (หมายเลข ๕) เมืองสุพรรณบุรี (หมายเลข ๖) เมืองราชบุรี (หมายเลข ๘) เมืองเพชรบุรี (หมายเลข ๑๐) ไว้จนพอเชื่อถือได้เช่นนี้แล้ว เมืองต่าง ๆ ในปัจจุบันที่เราชุดได้พระพุทธรูปแบบ “อุ้ทอง” เช่น สิงห์บุรี ชัยนาท เมืองสวรรค์ จะตรงกับหมายเลขอะไร เพราะชื่อ เมืองเหล่านี้จะตรงกับสมัยที่ศิลปะแบบ “อุ้ทอง” เพิ่งฟู มีการสร้างกันอย่างแพร่หลาย หรืออีกนัยหนึ่ง “สมัยโยธยา”

ก็คือสมัยของศิลปะแบบ “อุ๋ทอง” ชื่อ “อโยธยา” ตรงกับ “อุ๋ทอง” ในแง่กาลสมัย เมื่อนักโบราณคดีในปัจจุบันมีความเห็นเป็นหลายเสียงว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีอุ๋ทองคงจะเสด็จมาจากเมือง “อุ๋ทอง” หรือสุพรรณบุรี หรือ “สุพรรณภูมิ”^{*} ไม่ใช่มาจากอำเภออุ๋ทองในปัจจุบัน” เราก็จำต้องหาคำๆ หนึ่งซึ่งเก่า ขลังและตรงกับกาลเวลา ซึ่งเมื่อนำมาใช้แล้วจะมีความหมายทั้งในโบราณคดี และในทางประวัติศาสตร์ให้คลุมถึงยุคสมัยของประวัติศาสตร์ ในตอนนั้นคำๆ นั้นมีผู้เสนอว่า “อโยธยา” คือจะต้องรวมความสำคัญของเมืองลพบุรี สุพรรณบุรี และเมืองเก่าที่อโยธยาไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และจะสืบวัฒนธรรมของเมืองทั้งสามไว้ได้ด้วย และเพื่อการสืบวัฒนธรรมให้เพียงพอสืบต่อไป จึงมีการแผ่ขยายอำนาจทางการเมือง คือมีการรุกรบกัมพูชาในรัชกาลพระรามาธิบดีอุ๋ทอง และมีการรุกรบกกรุงสุโขทัย ในรัชกาลพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่ว เมื่อรูปการเป็นเช่นนี้ก็จะเข้าเค้าทฤษฎีที่ศาสตราจารย์ Lauriston Sharp วางไว้ในเรื่อง “การสืบวัฒนธรรม...และการไม่สืบ...ในเอเชียอาคเนย์” ตีพิมพ์ในวารสาร Asian Studies ก.ศ. ๑๙๖๒ หน้า ๑-๑๑.

* คุเรื่องของ ม.จ. สุกัทธิศ ดิศกุล ในหนังสือ “โบราณคดีเรื่องเมืองอุ๋ทอง” กรมศิลปากร ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๐๕ หน้า ๑๐๘-๑๐๙

หมายเหตุท้ายเรื่อง

อโยธยาเป็นศัพท์ปรากฏในจารึกภาษาไทย ไม่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ คือเริ่มแต่หลักที่ ๑๑ ของจารึกสุโขทัย แต่เพราะศัพท์นี้เป็นคำเก่า มีรกรากมาจากประเทศอินเดีย และเกี่ยวข้องกับวรรณคดี “รามเกียรติ์” จึงมีความขลังเป็นพิเศษ แต่ในแง่ประวัติศาสตร์ อโยธยาจะเคยเป็นชื่อบ้านเมืองของเราหรือไม่ ก่อน พ.ศ. ๑๘๘๔ ก็ยังไม่พบหลักฐานมีความเห็นของมานิต วัลลิโภคม และพวกเสนอว่า เมืองเก่าของกรุงศรีอยุธยาจะมีชื่อนี้ ผู้เขียนก็มีใจลำเอียงอยากจะเป็นเช่นนั้น แต่ค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาเพื่อสนับสนุนก็ยังค้นหาไม่พบ (ต้องขอเน้นอีกครั้งหนึ่งว่ายกเว้นจารึกลานทองเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งไม่มีศักราช) ในชั้นนี้จึงเห็นชอบกับพระมติของท่านสุภัทรทิศ ดิศกุล ที่ว่า “เรื่องอาณาจักรอโยธยานั้น ข้าพเจ้าก็เห็นว่าอาจจะมี แต่อาจจะเป็นแบบเมืองตักกศิลาในประเทศอินเดียคือเป็นเมืองที่มีคุณค่าทางวิชาการ แต่ไม่มีอำนาจในทางการเมือง...” (ท่านสุภัทร ว.—ตามที่อ้าง—หน้า ๑๐๗) พระมตินี้ผู้เขียนเห็นด้วยและยังมีความเห็นต่อไปว่า ในสมัยจารึกหลักที่ ๑ ของ

พ่อขุนรามคำแหง (ราว พ.ศ. ๑๘๔๐) ทั้ง “อโยธยา” และ
 ลพบุรีไม่มีอำนาจในการเมืองเสียแล้ว สุพรรณบุรี หรือ
 สุพรรณภูมิต่างหากเป็นแหล่งศูนย์กลางในการเมืองของ
 “สมัยอโยธยา” คำ “อโยธยา”^{*} จึงเป็นศัพท์มีคุณค่าทาง
 วัฒนธรรม โดยสืบความสำคัญของเมืองเก่าทั้งสามเป็น
 มรดกตกทอดสืบต่อไป

พิมพ์ครั้งแรกใน วิทยาสาร ฉบับวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๑๕

* คำ “อโยธยา” หรือสะกดตัวหนังสือต่างกันบ้างปรากฏในจารึกสุโขทัย
 หลักที่ ๑๑ จารึกไม่ก่อน พ.ศ. ๑๘๖๒ (เพราะมีการใช้ไม้หันอากาศ
 ถึง ๖ ครั้งในด้านที่ ๒) จารึกหลักที่ ๔๘ ลานทองชัยนาท ลงศักราช
 เทียบเท่า พ.ศ. ๑๘๕๑ และจารึกหลักที่ ๔๑ ลานทอง สุพรรณบุรี
 ไม่มีศักราช

กรุงยโสธร-นครธม ในประวัติศาสตร์ไทย

กรุงยโสธร หรือ นครธม เป็นนครหลวงของประเทศ
กัมพูชามาแต่รัชสมัยพระเจ้ายโสธรมณี ครองราชย์ระหว่าง
พ.ศ. ๑๔๓๓ ถึง ๑๔๔๔ เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๔ ในราชวงศ์
กัมพูชา ซึ่งพระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ เป็นปฐมวงศ์ นี่เป็น
เรื่องราวที่แน่นอน รับรองกันแพร่หลายในตำราวิชาประวัติ-
ศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ฉบับที่แพร่หลายคือ ฉบับของ
ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ ในภาษาฝรั่งเศส^๑ และฉบับของ

^๑ George Coedes : *Les États hindouisés d' Indochine et
Indonesie*, Paris 1948 มีการแก้ไขพิมพ์ใหม่เมื่อเร็ว ๆ นี้ (คือปี
ค.ศ. ๑๙๖๔ และ สจ.บจ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียงเป็น
ภาษาไทย ในชื่อว่า ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐-
บ.ก.)

ศาสตราจารย์ ดี.อี. ฮอลล์ ในภาษาอังกฤษ^๒ แต่ประวัติศาสตร์ไทยตอนนี้ยังเลือนลางอยู่

ในสมัยพระเจ้ายโสรวรมันนั้น ชนชาติไทยได้เริ่มลงมาตั้งบ้านเมืองแล้วทางตอนเหนือประเทศไทย ดังหลักฐานปรากฏในหนังสือเก่าชื่อ “สิงหนวัติกุมาร”^๓ ว่า โอรสของผู้ปกครองแคว้นทางยูนนานพาผู้คนลงมาแสวงที่อยู่อาศัยใหม่ทางแคว้นพายัพ ส่วนพระเจ้าซึ่งเป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ก็ยังทรงครอบครองแคว้นแคว้นนั้น และสืบสันตติวงศ์ต่อมาอีกหลายร้อยปี หลักฐานของไทยเรานี้ยังไม่เป็นที่ทราบกันแพร่หลาย เพราะหนังสือเก่าของเราเล่มนี้ลงข้อความไว้มืดมัวเกินไป ถ้าผู้อ่านไม่ตั้งใจสมาธิให้แน่วแน่ อ่านเพียงผ่านๆ ไปก็จะไม่สังเกตเห็นความสำคัญถึงว่า คือ หนังสือเล่มนี้ระบุข้อความว่า โอรส ๔ องค์ของพระยา “วอง ตีฟาง โพรินาณ” กรุงวิเทหราช. พาผู้คนลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ในแคว้นพายัพเมื่อจุลศักราชได้ ๒๒๕ (หรือ พ.ศ. ๑๔๓๗) และระบุเมืองที่สร้างในครั้งนั้นว่า หริภุญไชย และเชียงดาว

^๒ D.G.E. Hall : *A History of South-East Asia*, London 1964 (2nd Edition) (มีแปลเป็นภาษาไทยในชื่อว่า ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ๒ เล่ม จากฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ ก.ศ. ๑๕๖๘-บ.ก.)

^๓ กรมศิลปากร สิงหนวัติกุมาร-หน้า ๑๒๕ ฉบับแปลโดยนายสุตศรีสมวงศ์ พ.ศ. ๒๔๑๘ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓)

สิ่งที่กลุ่มเครือไม่กระจ่างแจ้งก็คือ ชื่อ “วองตีฟาง” “วเทห-
ราช” และยังระบุโอรส ๔ องค์นั้นว่าเป็นฤๅษีมีชื่อ วาสุเทพ
สุทนต์ ปพาน กัณตสิขตุต ทำให้ความเข้าใจของผู้อ่าน
ไขว้ไขวไป จับไม่คิดว่าจะเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษของชน
ชาติไทยอย่างไร การเขียนข้อความเป็นเชิงอรรถเช่นนี้ จำ
ต้องตีความหมายให้กระจ่างเสียก่อนว่า “วองตี” คือ วังที่
คือ ผู้ประกาศตนเป็นพระมหากษัตริย์ในแคว้นยูนนาน
เทียบเท่ากับฮ่องเต้ หรือจักรพรรดิของประเทศจีนในสมัย
เดียวกัน ส่วนกรุง “วิเทหราช” นั้น คือแคว้นแคว้นยูนนาน
อันเป็นชื่อซึ่งนักศึกษารุ่นใหญ่หลายคนลงความเห็นไว้^๔ ซึ่ง
ในศักราชนี้ (พ.ศ. ๑๔๓๗) ต้องหมายความว่าถึง “น่านเจ้า”
จะหมายถึงรัฐเล็ก ๆ อันเป็นองค์ประกอบของราชอาณาจักร
น่านเจ้าไม่ได้ และฤๅษี ๔ คนนั้น ไม่ใช่ฤๅษีชีไพรตาม

^๔ Ney Elias : *History of the Shans*, Calcutta 1876

ตามบทความนี้ ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว เนย์ อีเลียส เป็น
บุคคลวัยหนุ่มเต็ม ๆ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นข้าราชการกระ-
ทรวงการต่างประเทศอังกฤษประจำประเทศพม่า และเป็นผู้ได้รับ
เหรียญทองจาก Royal Geographic Society, London เป็นการ
ตอบแทนคุณความดีของท่านในการค้นคว้าเรื่องชนชาติไทยใหญ่ใน
แคว้นพม่าเหนือท่านเขียนไว้ในหน้าที่ ๑๑ (ตามฉบับพิมพ์ที่ดีที่ข้าพเจ้า
มีอยู่) ที่พูดโน้ตหรือเชิงอรรถว่า

ความเข้าใจปัจจุบันของเรา แต่ท่านคือโอรสของกษัตริย์ผู้
 ครอบครองแคว้น “น่านเจ้า” ซึ่งในพุทธศักราชนั้นตรงกับ
 รัชกาลของพระเจ้าซีล่ง (Chi-Loung) ผู้ขึ้นเสวยราชย์ใน
 พ.ศ. ๑๔๐๓ ตั้งพระนามพระองค์เองว่า วังคี หรือ ช้องเต้
 เป็นการประกาศกฤษฎาภินิหารเทียบเท่าพระเจ้าช้องเต้แห่ง
 กรุงจีน พระเจ้าซีล่งผู้ทรงนำกองทัพกองทัพยวฬจำนวน

The Pali or classical name of Mung Kyei or Muang
 Chei, Which properly speaking is the Shan name for
 China generally, but in reality Yunnan only, is meant.
 Garnier mentions M. Tche as the Shan name for Yunnan,
 and the Chinese as a people are known to the Shans as
 Kyei or Chei. On Colonel Yule's map of Burma, 1855,
 the classical name for Yunnan is given as **Widchsrit**;
 this, however, implies Mithila for **Videha** or **Vaideha**
 was but another name for the ancient Mitihila (see
 Cunningham, *Anct. Geographical India*, p. 444 Alson Milson's
Sanscrit Dictionary.)”

ข้อความในอัญประกาศนี้ ข้าพเจ้าตีความหมายว่า เมื่อ ๕๐
 หรือ ๑๐๐ ปี ล่วงมาแล้วมีนักศิลาชื่อ เนย์ อีเล็คส, การ์นีเยร์,
 ยูต, กันนิงแฮม และวิลสัน ลงความเห็นว่ วิเทหาราช คือแคว้น
 ยูนนาน ท่านเหล่านี้เป็นบุคคลอยู่ในสมัยพ่อหรือปู่ของเรา ข้าพเจ้าจึง
 เรียกท่านเหล่านั้นว่า “นักศึกษารุ่นใหญ่” เป็นการแสดงความเคารพ
 ในอาวุโสของท่าน แต่สิ่งผิดถูกยังอยู่ดุลยพินิจของพวกเราหรือลูก
 หลานในสมัยต่อไปตามหลักฐานใหม่ที่จะค้นคว้าได้

มากไปคือเมืองญวนเหนือคืออันนัมใต้ใน พ.ศ. ๑๔๐๖^๕ (คงปรากฏในเอกสารจีนชื่อ Man-Shu^๖ เป็นพยานหลักฐานอยู่) พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ยังได้ยกกองทัพบุกมณฑลเสฉวน เมื่อ พ.ศ. ๑๔๑๕ ยึดหัวเมืองต่าง ๆ ได้เป็นอันมาก แต่ที่นครหลวงของมณฑลนั้น คือเมืองเซงตูไม่ได้ ข้อความคงว่า เอมิล โรเชร์ เขียนไว้ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๗ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๔) พระเจ้าซ่ง สวรรคตใน พ.ศ. ๑๔๒๑ พระโอรสองค์ใหญ่ทรงพระนามที่เรียกกันทั่วไปว่า “ฟ้า” ได้สืบราชสมบัติต่อมา กษัตริย์ผู้^๗ได้รับ

๕. *Man-Shu* by Fan-cho เอกสารภาษาจีนในลงศักราชเทียบเท่า พ.ศ. ๑๔๐๖ ผู้เขียนชื่อ ฟันจก (Fan-cho) เป็นเลขานุการของข้าหลวงใหญ่จีน แคว้นอันนัม ต้นฉบับภาษาจีนปราศจากการต่อเติมขณะนั้นไม่มีแล้ว มีแต่เอกสารรุ่น ๒ ซึ่งคนจีนหลังนำมารวมไว้ใน “๒๕ ราชวงศ์ของกษัตริย์ในประเทศจีน” และเอกสารนี้ ข้าพเจ้าได้พิจารณาและนำมามอบให้กรมศิลปากรหลายปีมาแล้ว แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังหาคนแปลไม่ได้ ในปัจจุบันเอกสารนี้ศาสตราจารย์ G.H. Luce ได้ใช้ความพยายามหลายสิบปีแปลเป็นภาษาอังกฤษ และมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ได้ตีพิมพ์ให้ปรากฏ เมื่อศาสตราจารย์เฟรเดอริก ไมต์ เข้ามารับปฏิบัติงานในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ข้าพเจ้าก็ได้พูดคุยถึงงานแปลของศาสตราจารย์ ซี.เอช. ลูซ และได้ให้ศาสตราจารย์ ไมต์ ขัมเอาไปศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับภาษาจีนของท่าน (ฉบับภาษาไทยมีแล้วในชื่อว่า หนาน ชู-บ.ก.)

๖. *Man-Shu* by Fan-cho Translated by G.H. Luce, published by Cornell University ราว ค.ศ. ๑๙๖๐

พระราชทานเจ้าหญิงจีนมาเป็นพระมเหสี แต่ด้วยกลอุบายอันแยบยลของขุนนางจีน แม้ทักท้วงสำคัญของพระองค์ ๓ ท่าน ได้ถูกกำจัดในขณะเข้าเฝ้าฮ่องเต้ในประเทศจีน เป็นเหตุให้กำลังของบ้านเมืองถอยอำนาจลง และในที่สุดก็เริ่มเสื่อมโทรมจนพระองค์เองต้องถูกลอบปลงพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๐

ข้อความในหนังสือสิงหนวัติกุมารของเรา เรื่อง โอรส ๔ พระองค์ของฮ่องเต้แคว้นยูนนาน พาผู้คนลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ทางแคว้นพายัพในตอนเหนือของประเทศไทยเมื่อพุทธศักราช ๑๔๓๗ เปรียบเทียบท้าวโย่งกับเหตุการณ์ในทางแคว้นยูนนานในราชอาณาจักร “น่านเจ้า” ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๓ จนถึง ๑๔๔๐ อันเป็นรัชสมัยของพระเจ้าสิลัง และโอรสองค์ใหญ่ พระเจ้าลงซุน หรือเรียกกันโดยทั่วๆ ไปว่า “ฟ้า” ยังไม่มีการพิจารณากัน ข้างเจ้าจึงขอเสนอมาเพื่อให้บรรดานักประวัติศาสตร์ได้ช่วยกันพิจารณาว่าจะมีส่วนสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใด ส่วนการรับรองความสัมพันธ์ของแคว้นแคว้นน่านเจ้า กับบ้านเมืองใหม่ในแคว้นพายัพในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ นี้ จะดำเนินไปอย่างไร ก็อยู่ในดุลยพินิจของท่านทั้งหลาย มีข้อสังเกตอยู่

ข้อหนึ่งซึ่งยังคงหาคำตอบไม่ได้ก็คือว่า เหตุใดนักประวัติศาสตร์แต่โบราณของเราจึงเรียกโอรสของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เป็นญาติซีไพร่ไปเสีย เช่น ญาติวาสุเทพ ญาติสุทนต์ เป็นต้น ก็เหลือทราบ ทำให้ความเข้าใจในวิชาประวัติศาสตร์ไทย คลุมเครือไปด้วยเรื่องกาตาอาคมซึ่งไม่ควรจะมาปะปนกับวิทยาศาสตร์ของวิชานี้เลย

การที่กรุงยโสธร นครธม ได้รับการสถาปนาเป็นนครหลวง เมื่อราว พ.ศ. ๑๔๓๓ และการที่เจ้านายไทย ๔ องค์จาก “น่านเจ้า” พาผู้คนลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ในแคว้นพายัพเมื่อราว พ.ศ. ๑๔๓๗ จึงเป็นเวลาใกล้เคียงกันมากคือห่างกันเพียง ๔ ปี เท่านั้น กรุงยโสธรเจริญเติบโตตามกาลสมัยจนแผ่อำนาจมาครอบคลุมน่านเจ้าพระยาได้บ้างในบางครั้งฉับไฉน บรรพบุรุษของชาติไทยก็สามารถตั้งตัวขึ้นได้ทางแคว้นพายัพก่อน แล้วจึงแผ่ขยายอาณาเขตลงมาถึงเมืองลพบุรีได้ฉับนั้น จนสามารถ “ซึมลง” ประกาศเป็นประเทศเอกราช เมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๔* แต่ครั้งนั้นเริ่มรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ ๑ แห่งกรุงกัมพูชา กษัตริย์ผู้ทรงอนุภาพมหาศาล เอกราชตั้งว่าจึงน่าจะดับไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง

* นี่เป็นการตีความ หมายความว่า ก่อนรัชกาลพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ ๑ ละโว้ยังเป็นเอกราช

ไปโผล่ขึ้นใหม่อีก ราว ๑๕๐ ปีต่อมา คือตรงกับรัชสมัย
 พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เมื่อ .พ.ศ. ๑๖๔๘* และแม้ในครั้ง
 นี้ก็น่าจะดับไปอีกเป็นครั้งที่ ๒ ดังภาพสลักนูนที่นครธม
 ปรากฏเป็นหลักฐานให้ขบคิดเป็นปัญหาว่ากองทัพ “สยาม”
 ถูกเชิญ หรือ ถูกเกณฑ์ ให้เข้าร่วมรบอยู่ในกองทัพของ
 กรุงกัมพูชา แต่ต่อจากครั้งนั้นก็มีการประกาศเอกราชขึ้นอีก
 ครั้งหนึ่งในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๑๐ ดังจารึก
 ที่ดงแม่นางเมืองจังหวัดนครสวรรค์เป็นองค์พยานอยู่ ต่อมา
 อีกราว ๒๐ ปี คือราว พ.ศ. ๑๗๓๐ อันเป็นรัชสมัยของ
 พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แห่งกรุงกัมพูชา เอกราชตั้งว่าก็คง
 ดับไปอีก พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งกรุงกัมพูชาพระองค์นี้
 เชื่อกันว่าทรงอาณาพมาก สามารถแผ่ขยายอำนาจมาครอบ
 คลุมลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างได้แทบทั้งหมด ทรงตั้งเมือง
 “ลูกหลวง” ที่ลพบุรี เพื่อดูแลสอดส่องกิจการของมหา
 อาณาจักรกัมพูชา เช่น ที่เมืองสุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี
 และข้าพเจ้าอยากจะเสริมต่อไปว่ากินตลอดแถวลงไปจนถึง
 เมือง “สทิงพระ” (สตัมพบุรี หมายเลข ๑๑ ในจารึก

* มีนักประวัติศาสตร์หลายท่านระบุความเช่นนี้ เริ่มแต่ศาสตราจารย์
 เซเดส์ คนสุดท้าย คือ O.W. Wolters ใน วารสารสังคมศาสตร์-
 ปริทัศน์ ฉบับ มิถุนายน ๒๕๐๕ หน้า ๕๓ เจริญพร ๔

พระขรรค์) ในเขตจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน เอกราชของ
ไทยเรามาสมบุญเอาตามหลักฐานในครั้งที่ ๔ เมื่อราว
พุทธศักราช ๑๗๕๘ ที่กรุงสุโขทัย ซึ่งครั้งนั้นเชื่อกันว่าเป็น
รัชสมัย พ่อขุนศรีเน่านาถม ดังที่ข้าพเจ้าได้เคยเสนอไว้
แล้ว ณ ที่อื่น^๑ การแผ่อำนาจของกรุงยโสธรนครธมมา
ครอบคลุมนุ่มน้ำเจ้าพระยามากบ้างน้อยบ้างตามกาลสมัย
ปรากฏ ๓ ครั้งดังกล่าวแล้ว คือในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงษ์
ที่ ๑ พระเจ้าสุริยวงษ์ที่ ๒ และพระเจ้าไชยวงษ์ที่ ๓
ถึงจะมีการตกเตียงคัตค้านกันอยู่บ้างก็ประปราย^๒ นักศึกษา

๑ ขจร สุขพานิช : “พระเจ้าศรีเน่านาถม เป็นกษัตริย์องค์แรกของสุโขทัย
ใช่หรือไม่ ?” (วารสารสยามสมาคม ก.ศ. ๑๙๕๕)

๒ ในหนังสือ “ข้อฟ้า” อันเป็นนิพนธ์ของมูลนิธิ อภิธรรมมหาธาตุ
วิทยาลัย ในหนังสืออาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม รับเป็นหัวหน้า
ตอบได้ข้อเขียนของคณะดี ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ในแง่วิชาการ
เป็นกิจกรรมของผู้ทรงวิทยาคุณยุคใหม่ ที่คณะดีและอาจารย์ในคณะ
โบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร สนับสนุนตอบโต้กันในแง่วิชาการ
โดยไม่คำนึงสิ่งอื่นใดนอกจากในแง่วิชาการ สิ่งที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็น
ความก้าวหน้าในวิชาการก็คือ คณะดี ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ควร
จะได้รับคำยกย่องชมเชยว่าเป็นบุคคลที่ทรงนำประโยชน์ทางวิชาการ
เหนือข้อควรคำนึงในยุคนั้น ก็คือกำเนิดและสกุลขุนชาติ แต่เท่าที่
อาจารย์ศรีศักร ฯ และคณะตอบโต้มานั้น บางครั้งก็มีน้ำหนักรำพึง
ถ้าพยายามตอบโต้อยู่ในกรอบวิชาการ ก็จะเป็นนิมิตดีของวิชาโบราณ
คดีต่อไป

ส่วนใหญ่ยอมรับตามมติของศาสตราจารย์ยอช เซเกล์ แต่เรื่องการพยายามประกาศเอกราชของไทย ๔ ครั้งดังกล่าวแล้ว เฉพาะครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๔ ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๙๘ มีแต่เอกสารจีนแสดงเป็นหลักฐานไว้ว่าทางกรุงละโว้ส่งคณะทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงจีนยังไม่ มีนักประวัติศาสตร์คนใดเห็นความสำคัญของการประกาศเอกราชของชนชาติไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ๒ ครั้งนี้ เพราะท่างยังเชื่อตามมติของศาสตราจารย์ ยอช เซเกล์ กันว่า กรุงละโว้ในครั้งนั้น มีชนชาติมอญเป็นใหญ่ครอบครองเมืองอยู่ คนไทยเรานั้นยังหาได้พากันลงมาถึงเมืองละโว้ไม่ บทความนี้จึงจะกล่าวแถมให้เห็นว่าความเชื่อดังว่าอาจจะไม่ถูกต้องส่วนการประกาศเอกราชครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๐ อันมีจารึกทองแม่นางเมืองเป็นพยานหลักฐานอยู่นั้น จารึกดังกล่าวเป็น ๒ ภาษาบาลีและภาษาเขมร

สำหรับจารึกภาษาบาลีนั้น นับว่าเป็นภาษาบาลีที่ปรากฏในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเก่าที่สุด แต่ข้อนี้เราควรจะใคร่ครวญคาถาเยธัมมาอันเป็นการจารึกภาษาบาลีมีอยู่อย่างแพร่หลายในประเทศไทยด้วย เพราะลักษณะตัวอักษรที่ปรากฏในจารึกคาถาเยธัมมา เป็นลักษณะอักษรของหลายยุคหลายสมัยเป็นของสมัยเก่าที่สุดก็มี เช่นที่พบเมืองอุทุมพร และ

เมืองนครราชสีมา ส่วนที่พบที่นครปฐมเป็นลักษณะตัวอักษรที่ไม่ค่อยเก่านัก คือ ตัวอักษรปัลลวะ แม้กระนั้นคาถาเยธัมมารุ่นหลังนี้ก็ยังเป็นลักษณะตัวอักษรเก่ากว่าจารึกภาษาบาลีที่ดงแม่นางเมืองอยู่ดี บางทีท่านผู้เสนอมติถึงว่า (คือ ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์) จะคำนึงแต่จารึกภาษาบาลีในแง่การเมือง ไม่รวมเอาเรื่องธรรม (ธัมมะ) ปะปนอยู่ด้วย ถ้าเช่นนั้นมติของท่านก็เป็นจริง คือเรามีจารึกภาษาบาลี พ.ศ. ๑๗๑๐ ที่ดงแม่นางเมืองนี้เก่าที่สุด รองลงมาก็เห็นจะเป็นจารึกลานทองภาษาบาลีพบที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองสุพรรณบุรี จารึกอันหลังนี้ไม่ลงศักราช แต่ข้าพเจ้าเชื่อตามข้อความในจารึกนี้ว่า เป็นเรื่องราวก่อนปีสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คือก่อน พ.ศ. ๑๘๘๔

อีกด้านหนึ่งของจารึกดงแม่นางเมือง จังหวัดนครสวรรค์ นั้นว่าเป็นภาษาเขมรนี้จะหมายความว่า จะเป็นภาษาเขมรทั้งที่ชาวพนมเปญในปัจจุบันนี้ใช้อยู่กระนั้นหรือ ฯ แต่เพราะจารึกนี้เชื่อกันว่าเป็นภาษาเขมร ท่านจึงตัดความเชื่อถือในเรื่องชนชาติไทยออกจากกรอบของจังหวัดนครสวรรค์ ในศักราชนั้นไปเสียเลย อันที่จริงเพราะภาษาไทยของเรามีการประดิษฐ์และใช้กันรุ่นหลังมาก คือในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงได้มีนักศึกษาเสนอความเห็น และก็

เชื่อกันเป็นทิวแถวว่าชนชาติไทยจะมีอำนาจก่อนพยาน
 หลักฐานนี้มากนักรู้ไม่ได้ คือ เชื่อว่าพ่อขุนรามคำแหงเองเป็น
 ไทย พระเชษฐาและพระบิดาของท่านก็ยอมรับว่าเป็นไทย
 แม้แต่พ่อขุนผาเมืองและพระบิดาของท่านคือพ่อขุนศรีเนา
 นำดมก็ทรงยอมรับว่าเป็นไทย แต่การยอมรับดังว่าจบลง
 เพียงเท่านั้น ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยก่อนรัชสมัย
 ของพ่อขุนศรีเน่านำดม “ยังเลื้อยคลุมอยู่ในความไม่
 แน่นนอนของอดีต” นี่เป็นมติของศาสตราจารย์ยอช เซเดส์
 และผู้สมัครเป็นศิษยานุศิษย์ของท่าน เพราะฉะนั้นการ
 ประกาศเอกราชครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๐ บรรดานัก
 ประวัติศาสตร์ก็ยังไม่ค่านึงว่าเป็นการประกาศเอกราชของ
 ไทย มีการยอมรับแต่เพียงว่าราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชผู้
 ครอบครองบ้านเมืองเป็นอิสระในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ.
 ๑๗๑๐ ไม่ขึ้นต่อกัมพูชาและคงมีราชธานีอยู่ที่กรุงละโว้หรือ
 ลพบุรี ส่วนการประกาศเอกราชครั้งที่ ๔ คือเมื่อราว พ.ศ.
 ๑๗๕๘ นั้น นักประวัติศาสตร์มีความเห็นว่าศักราชนี้เป็น
 จุดเริ่มต้นในการที่องคาพยพของกรุงกัมพูชาเสื่อมถอยถอย
 อำนาจในลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่ก็ไม่ได้มีการเน้นให้เห็นว่านี่คือ
 รัชสมัยของพ่อขุนศรีเน่านำดม ผู้ประกาศเอกราชและ

ครอบครอง ราชอาณาจักรเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัย—
 สุโขทัย มีราชอาณาจักรลงมาทางทิศใต้ “สองแสนพยาม”
 คำว่า พยาม นี้ปทานุกรมนับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่า
 ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “วยาม” หมายความว่าถึง ๑ วาหรือ
 ๒ เมตร ข้าพเจ้าได้เคยเสนอคำๆ นี้ไปให้ศาสตราจารย์
 ยอช เซเกส์ ให้ทราบในจดหมายส่วนตัวเพื่อแสดงให้เห็น
 ว่าราชอาณาจักรของพ่อขุนศรีเน่านำถมแผ่ลงมาทางทิศใต้ถึง
 ๒๐๐,๐๐๐ วา หรือ ๔๐๐ กิโลเมตร คือจากกรุงสุโขทัยลงมา
 ๔๐๐ กิโลเมตรทางทิศใต้ ถ้าวัดโดยทางตรงตามแผนที่ก็จะ
 ถึงอำเภอไทยแฉ่งจังหวัดราชบุรี เพชรบุรีขอให้ท่านเอาวงเวียน
 จับดูตามแผนที่ว่าจะเป็นอย่างนี้หรือไม่ ? แต่ท่านศาสตรา-
 จารย์ เซเกส์ตอบว่า “ท่านไม่อยู่ในฐานะที่จะทราบเรื่อง
 เหล่านี้” คือตัดปัญหาไม่ยอมพิจารณา เพราะฉะนั้นการ
 ประกาศเอกราชของไทยทั้ง ๔ ครั้งดังกล่าวแล้วเมื่อผู้รู้ผู้
 ยิ่งใหญ่ยังไม่ยอมรับเอาพิจารณาเราจึงไม่ค่อยพบผู้ที่กล่าว
 ถึงเรื่องเอกราชของชาติไทยจากบรรดาศิษย์ของท่าน ข้าพเจ้า
 จึงขอเสนอมาให้พวกเราได้วินิจฉัยกันเองอีกครั้งหนึ่ง เพราะ
 ในเรื่องเอกราชของชาติไทย จะยอมให้คนอื่น แม้จะเป็น
 สัพพัญญู เป็นผู้ชี้ขาด กระนั้นหรือ ?

ส่วนกรุงยโสธรนครนั้น เมื่อสถาปนาและแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้จนราว พ.ศ. ๑๘๔๐ คือ มีเวลาแผ่ขยายอำนาจได้ในบางครั้งในระยะ ๔๐๐ ปี ก็ถึงวาระที่จะถดถอยด้อยอำนาจลงไปบ้าง คือเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๔๐ นั้นเอง อันตรงกับรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง กรุงสุโขทัย หลักฐานของจีนชื่อ จูตาควน^๘ คนในราชวงศ์หงวนขณะที่รวมอยู่ในคณะทูตจีนมาเยี่ยมเยียนกรุงยโสธรนครนั้น ได้บันทึกข้อความไว้ว่า Sienlo^๙ หรือกรุงสยามได้รุกรบเผาผลาญบ้านเมืองของกรุงกัมพูชาเข้าไปเป็นจำนวน

^๘ จูตาควน : ความทรงจำเกี่ยวกับชนบประเพณีของกัมพูชา (พ.ศ. ๑๘๔๐) แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสโดย ปอลเปลิโอดี (ปารีส ก.ศ. ๑๕๕๑) แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย L.P. Briggs และ A.P. Landon ต่อมา แต่ภาษาไทยยังไม่มีแปล (ต่อมามีแปลเป็นภาษาไทยแล้วชื่อว่า บันทึกว่าด้วยวัฒนธรรมประเพณีของจีนละ โดย เฉลิม ชาญชัยเกิด-บ.ก.)

^๙ นี่เป็นการระบุชื่อ Sienlo เป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. ๑๘๔๐ โดย จูตาควน การที่ท่านผู้ระบุชื่อ Sien ซึ่งเชื่อว่ากรุงสุโขทัย และ Lohu ย่อเรียกเพี้ยนว่า Lo คือ ลพบุรี เช่นนี้จะหมายความว่า ใน พ.ศ. ๑๘๔๐ กรุงสุโขทัยได้ผนวกราชอาณาจักรละโว้เข้าไว้ในอำนาจการปกครองแล้วหรือ ?

มากพระเจ้าผู้ครองกรุงกัมพูชาในเวลานั้นต้องถูกถอดออกจากราชบัลลังก์ พระราชบุตรเขยซึ่งต่อมาทรงพระนามว่า อินทรวรมันที่ ๓ ทรงกะเกณฑ์ผู้คนป้องกันกรุงยโสธร นครธม เป็นการใหญ่ และเมื่อกองทัพกรุงสยามตีนครธมไม่ได้และถอยทัพกลับไปแล้ว พระราชบุตรเขยผู้นี้จึงขึ้นเสวยราชย์ครอบครองบ้านเมืองสืบต่อมา นี่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าอำนาจของกรุงกัมพูชาเริ่มเสื่อมลงดินแดนที่เสียไปแก่กรุงสยามในครั้งนั้นน่าจะเป็นดินแดนภาคอีสานทั้งหมด และดินแดนทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของเมืองลพบุรี อันมีนครนายก ฉะเชิงเทรา จนถึงเมืองจันทบุรีในที่สุดก็คงตกมาอยู่ในแคว้นแคว้นของกรุงสุโขทัย อนึ่งเพราะจีนระบุนการรวมอาณาจักร Sien และ Lohu เข้าไว้ด้วยกันใน พ.ศ. ๑๘๔๐ นี้ จึงเชื่อได้ว่ากรุงสุโขทัยได้ผนวกเอาดินแดนของกรุงละโว้เข้าไว้ในราชอาณาจักรไทยแต่ครั้งนั้นแล้ว และจีนขนานนามราชอาณาจักรใหม่ว่า Sienlo เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๐

ส่วนการตีกรุงยโสธรนครธมได้รวม ๓ ครั้ง คือในรัชสมัยพระรามาธิบดีอยู่ทองในรัชสมัยพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วต่อด้วยรัชสมัยพระราเมศวร และครั้งสุดท้ายในรัชสมัยพระบรมราชาเจ้าสามพญา หลักฐานของฝ่ายไทยเราลงไว้ไม่สมบูรณ์ คือ มีปรากฏในพระราชพงศาวดารหลวง

ประเสริฐ ๆ เฉพาะในครั้งที่ ๓ เท่านั้น^{๑๑} ส่วนครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ หลักฐานฉบับนี้หาได้ระบุไว้ให้ไม่ ส่วนทาง พงศาวดารเขมรกรุงกัมพูชาเองระบุว่ากรุงยโสธรนครธรรมต้อง เสียแก่กองทัพไทยในรัชสมัยพระรามาธิบดีอยู่ทอง เมื่อจุลศักราช ๗๑๕ ปีมะเส็ง (ตรงกับพุทธศักราช ๑๙๙๗) นั้น เป็นครั้งที่ ๑ ส่วนครั้งที่ ๒ กรุงยโสธรนครธรรมเสียแก่กองทัพไทยในจุลศักราช ๗๓๕ ปีฉลู (ตรงกับพุทธศักราช ๑๙๑๗) ในครั้งที่ ๒ นี้ทางฝ่ายไทยตั้งเจ้านายเขมรชื่อพระอินทราชาขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน แต่ต่อมาถูกพวกเขมรตัวด้วยกันเองลอบปลงพระชนม์เสีย แต่เรื่องการเสียกรุงยโสธรนครธรรมในครั้งที่ ๓ พงศาวดารเขมรไม่ได้กล่าวถึง คือ มิได้มีข้อความซึ่งเป็นเรื่องราวเหตุการณ์ของบ้านเมืองในระหว่างจุลศักราช ๗๔๕ ถึงจุลศักราช ๗๔๕ ระยะเวลา ๔๐ ปีนี้พงศาวดารเขมรข้ามไปเสียเฉย ๆ^{๑๒} อันที่จริงพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐของเราระบุข้อความเกี่ยวกับกรุงยโสธรนครธรรมในตอนนั้นว่า

^{๑๑} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑-กรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๕๘ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ หน้า ๑๑๘

^{๑๒} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่-๑ กรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๕๘-พงศาวดารเขมร หน้า ๑๖๘-๑๘๘

“ศักราช ๗๔๓ กุณศก* สมเด็จพระบรมราชาเจ้า
(สามพญา) เสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้ และท่านจึงให้
พระราชกุมารท่านนครอินทรเจ้าเสวยราชสมบัติเมืองนคร-
หลวงนั้น...” (พระนครอินทรเจ้า ผู้เขียนเชื่อว่าเป็นราชกุมาร
ของกษัตริย์เขมรองค์ก่อน)

ถ้าจะเอาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวง
ประเสริฐมาเทียบกับพงศาวดารเขมร (ในประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ ๑) จะเห็นได้ว่าพระนามอินทรราชาปรากฏใน
พงศาวดารเขมรว่าเป็นผู้ได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดินไทย
ให้ครองกัมพูชาในจุลศักราช ๗๓๕ เมื่อกรุงยโสธรนครธม
เสียแก่กองทัพไทยเป็นครั้งที่ ๒ และพระนามนี้หรือใกล้เคียง
คือ พระนครอินทรเจ้า เป็นพระนามที่ได้รับแต่งตั้งให้เสวย
ราชสมบัติเมืองนครหลวงเมื่อจุลศักราช ๗๔๓ อันเป็นครั้งที่
๓ ที่เสียนครธมให้แก่ฝ่ายไทย จึงเห็นได้ว่าพระราช-
พงศาวดารของเราเองฉบับพิสดารเช่นฉบับพระราชหัตถเลขา
กล่าวเรื่องการสิ้นนครธมได้เป็น ๓ ครั้ง แต่ฉบับหลวงประเสริฐ
ระบุไว้เพียงครั้งเดียว ส่วนพงศาวดารเขมรกรุงกัมพูชาระบุ
ว่ามีการเสียนครธมเพียง ๒ ครั้ง ส่วนครั้งที่ ๓ นั้น
พงศาวดารไม่ได้กล่าวถึง และไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ใดๆ
เลยตลอดระยะเวลา ๔๐ ปี คือแต่จุลศักราช ๗๕๕ ถึง

* พ.ศ. ๑๕๘๔-พ.ศ.

จุลศักราช ๗๙๕ ด้วยเหตุนี้เราจึงจำต้องพึงหลักฐานของประเทศอื่นเช่นของประเทศจีนเป็นต้น มาตรวจสอบว่าความจริงนั้นเป็นอย่างไร การใช้เอกสารภาษาจีนมาให้เป็นประโยชน์ในเรื่องนี้เราจำต้องแสวงหาเอกสารดังกล่าวเอามาไว้แล้วยังต้องมีความรู้ในภาษาจีนเพียงพอที่จะตรวจดูเอกสารนั้นให้เป็นประโยชน์ และนอกจากความรู้ทางด้านภาษาจีนแล้ว เราจำต้องมีพื้นฐานในวิชาประวัติศาสตร์ไทย—เขมร และประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ในวงกว้างไว้เสียก่อน จึงจะพินิจพิจารณาปัญหาเรื่องการเสียกรุงยโสธรนครธมได้อย่างถี่ถ้วน บุคคลที่ต้องมีคุณสมบัติดังว่าไว้นี้ มีศาสตราจารย์ O.W. Wolters ด้วยผู้หนึ่ง และท่านได้ใช้เวลาราว ๒ ปี ในการตรวจเอกสารจีนเปรียบเทียบกับพระราชพงศาวดารของไทยและของเขมรตอนนั้นและเรียบเรียงเป็นบทความขึ้น

ในบทความใหม่เอี่ยมของศาสตราจารย์โอ. ทับเบ็ลยูวอลเตอร์ส ตีพิมพ์ไว้ในวารสารชื่อ *Asia Major* ที่กรุงลอนดอน ฉบับที่ ๑๒ เล่มที่ ๑ เมื่อเร็ว ๆ นี้ ศาสตราจารย์วอลเตอร์ส ให้ชื่อบทความว่า “The Khmer King at Bassan (1371-3) มีข้อความโดยย่อว่ากษัตริย์แห่งกรุงกัมพูชาอันมีนครหลวงอยู่ที่กรุงยโสธรนครธมได้สูญเสียพระนครหลวงรวม ๓ ครั้ง ก็ครั้งแรกในปลายรัชกาลพระรามาธิบดี

อุทุมทอง ครั้งที่ ๒ ในรัชกาลพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วต่อ
ด้วยรัชกาลพระรามเอศวร โอรสพระรามาริบัติอุทุมทอง และ
ครั้งที่ ๓ อันเป็นครั้งสุดท้ายซึ่งกรุงยโสธรนครธรรมจะดับ
สลายไป คือในรัชกาลพระบรมราชาเจ้าสามพระยา

บทความนี้เป็นการค้นบทความของ L.P. Briggs
“Siamese attacks on Angkor before 1430” ที่พิมพ์ไว้ใน
วารสาร *Far Eastern Quarterly* ฉบับที่ ๘ เล่มที่ ๑
(ค.ศ. ๑๙๔๘) ในบทความนี้บริกส์กล่าวว่า เท่าที่ท่านได้
สอบสวนหลักฐานต่าง ๆ กัน มีพระราชพงศาวดารกรุงศรี-
อยุธยาฉบับต่าง ๆ ของไทย เช่น ฉบับหลวงประเสริฐและ
ต้นฉบับพระราชหัตถเลขาเป็นต้น ท่านเชื่อว่ากรุงศรีอยุธยา
ตีกรุงยโสธรนครธรรมแตกเพียงครั้งเดียว คือใน ค.ศ. ๑๔๓๑
ในรัชกาลพระบรมราชาเจ้าสามพระยา ซึ่งว่ามีการตีกรุง
ยโสธรนครธรรมได้ใน ๒ ครั้งแรก ตามข้อความในพระราช-
พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขานั้น ท่านไม่เห็นด้วย
เพราะถ้าเป็นจริงทั้งนั้น ทำไมฉบับหลวงประเสริฐ ๆ ของ
ไทยจึงไม่กล่าวถึงเสียเลย

ศาสตราจารย์ O.W. Wolters ผู้ซึ่งได้พิจารณา
หลักฐานต่าง ๆ ของไทย ของเขมร ของจีน (ท่านอ่าน
ภาษาจีนได้ และมีเอกสารภาษาจีนให้ท่านได้ศึกษาใน

มหาวิทยาลัยลอนดอนและคอร์แนลล์) ยอมรับว่า พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ของไทยมิได้ระบุว่า กรุงศรีอยุธยาตีกรุงยโสธรนครธมได้ใน ๒ ครั้งแรกนั้นจริง^{๑๑} ไปมีการระบุถึงว่าอยู่ในฉบับอื่น เช่น ฉบับพระราชหัตถเลขาเป็นต้น แต่ทั้งนี้ก็เป็นการระบุตรงกันกับข้อความในพงศาวดารของกัมพูชาเอง เมื่อเป็นเช่นนี้จะหมายความว่าผู้แต่งพงศาวดารของ ๒ พระนคร คบคิดกันนำเรื่องไม่จริงมาให้เป็นเรื่องจริงกระนั้นหรือ และถ้าทำเช่นนั้น ใครจะเป็นผู้ได้ประโยชน์ ? ที่เห็นได้ชัดก็คือว่าทางกรุงกัมพูชาจะเป็นผู้เสียประโยชน์ เพราะตนถ้าไม่เคยเสียกรุงใน ๒ ครั้งแรกนั้น จะเขียนว่าเสียกรุงเพื่อประโยชน์อันใด ? แต่หลักฐานที่สำคัญกว่า กรุงยโสธรนครธมได้เคยเสียกรุงก่อน ค.ศ. ๑๔๓๑ ถึง ๒ ครั้ง จะเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏในหลักฐานจีนของราชวงศ์หมิง

คือหลักฐานจีนของราชวงศ์หมิงและพงศาวดารเขมรปรากฏข้อความว่า ในปลายรัชกาลพระรามาธิบดีอยู่ทองดีนครธมได้ กษัตริย์กัมพูชาเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองปาสาณ

^{๑๑} O.W. Wolters ; The Khmer King at Basan 1371-3.....

ตีพิมพ์ในวารสาร *Asia Major* กรุงลอนดอน ฉบับที่ ๑๒ ตอนที่ ๑

ชั่วระยะหนึ่ง แล้วเสด็จกลับมาประทับที่กรุงยโสธรอีก ต่อมา
 ในรัชกาลพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่ว พระองค์ขึ้นครองนครได้
 เป็นครั้งที่ ๒ ครั้งนี้เจ้านายไทยปกครองนครถึง ๖ ปี
 กษัตริย์กัมพูชาต้องเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองจตุรमुखหรือ
 พนมเปญ และเมื่อเจ้านายไทยขึ้นครองนคร “ลอบฆ่า”
 กษัตริย์กัมพูชาจึงกลับมาประทับที่นครอีกครั้ง และกรุงยโสธร
 นครเป็นทีประทับจวบจนรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาเจ้า
 สามพระยามาทรงศิได้เป็นครั้งที่ ๓ ต่อจากนั้นนครก็กลาย
 เป็นเมืองร้าง เพราะกษัตริย์กัมพูชาองค์ต่อๆ มาต้องอพยพ
 เร่ร่อนประทับอยู่ตามเมืองต่างเป็นการชั่วคราวจนในที่สุด
 จึงมาประทับอยู่ที่เมืองละแวก (เขมรเขียน “ลงแวก”) ใน
 ปลายรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

บทความของศาสตราจารย์ผู้^๕นี้มีข้อความตั้งแต่หน้า
 ๔๔-๘๗ ใช้คำราและหนังสือเป็นหลักฐานอ้างอิง ๑๐๗ ฉบับ
 ใช้เวลาศึกษาและขีดเขียนกว่า ๒ ปี เมื่อตีพิมพ์ออกมาแล้ว
 เช่นนี้ก็^๖เป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ไทยควรจะแสวงหา
 มาตรวจดู และแปลเป็นภาษาไทยให้ได้ใช้ศึกษากันให้แพร่
 หลายต่อไป

ข้อความเท่าที่ท่านอ่านมานี้ ระบุเรื่องราวอย่างฉกฉวย
 อยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งยังไม่เป็นที่ทราบกัน และว่าตามความที่ถูก

ที่ควร ก็ยังไม่มีนักประวัติศาสตร์คนอื่นรับรองหรือแม้แต่
รับเอาไปถกเถียงกัน กล่าวคือ ชนชาติไทยลงมาสร้างบ้าน
แปลงเมืองเมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ โดยระบุมืองหริภุญไชยและ
เมืองเชียงดาวเป็นปฐม ข้อความนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ
สิงหนาทิกุมาร ซึ่งเป็นหนังสือของเมืองเหนือ เขียนด้วยตัว
หนังสือและภาษาเมืองเหนือใครจะเป็นผู้แต่งไว้และขีดเขียน
ขึ้นเมื่อปีใดก็ยังไม่ปรากฏชัด เท่าที่พอสืบได้บ้างก็คือมีการ
ลอกคัดต่อๆ มาหลายครั้งหลายหน และมีสิ่งสำคัญที่ระบุไว้
ก็คือ มีการอ้างถึงตำนานเก่าซึ่งผู้แต่งหนังสือ “สิงหนาทิ-
กุมาร” ใช้เป็นหลักฐาน คือ “ตำนานหลวง” อันที่จริง
หนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่งของเราเขียนเป็นภาษาบาลี ให้ชื่อเป็น
ที่รู้จักกันแพร่หลายว่า “จามเทวีวงศ์” ก็ระบุถึง “พระเจ้าริก”
หรือที่มาของหนังสือนั้นว่าเป็นจาริกเก่าแก่ แต่ทั้ง “ตำนาน
หลวง” และ “พระเจ้าริก” ดังว่า ปัจจุบันอยู่ที่ไหน ก็ยังหา
ไม่ได้ ถ้าใครค้นหามาได้ นำมาตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหลักฐาน
ก็จะเป็นการสร้างรากฐานคุณประโยชน์ให้แก่วิชาประวัติ-
ศาสตร์ไทย ซึ่งจนบัดนี้ยังอ่อนแอโคลงเคลงตามวิชาการ
ด้านอื่นๆ ของไทยเรา

ผู้ที่เคยอ่านเรื่อง “จามเทวี” และชินกาลมาลีปกรณ์
หรือแม้แต่พงศาวดารโยนกก็คงจำเรื่อง ฤๅษีवासเทพ และ

ฤๅษีสฤงษณ์ตะไต้ ว่ามีส่วนในการสร้างกรุงหริภุญไชย และ
 ยังมีส่วนในการส่งทูตมาอัญเชิญพระนางจามเทวี ธิดากษัตริย์
 แห่งละโว้ให้ขึ้นไปครองกรุงหริภุญไชยด้วย ศักราชเกี่ยวกับ
 เจ้าชายวาสุเทพ และเจ้านายผู้น้องใน “สิงหนวัตกุมาร”
 และศักราชในเรื่อง “จามเทวีวงศ์” เกี่ยวกับกรุงหริภุญไชย
 ผิดกันไปมากก็จริง แต่เรื่องศักราชกาลเวลาไทยเราไม่เคย
 มีข้อเสนอนักว่าแม่นยำ และเราก็ไม่ควรติดใจใคมนั้นใน
 ศักราชซึ่งหนังสือเก่าเล่มนี้เล่มนั้นว่าไว้ แต่สิ่งสำคัญควบคู่
 กันไป แต่แม่นยำนัก ก็คือชื่อบุคคลและเหตุการณ์เรื่องราว
 ในชั้นนี้ หนังสือเก่าสองเล่มของเราระบุชื่อบุคคล และ
 เรื่องราวเมืองหริภุญไชยไว้ตรงกัน คือ เจ้าชายวาสุเทพ
 และเจ้าชายสฤงษณ์ ผู้เป็นโอรสของกษัตริย์ผู้ครองดินแดน
 แห่งแคว้นยูนนาน ได้สร้างเมืองหริภุญไชยขึ้นแล้วจะด้วย
 เหตุผลกลใดก็ตามไม่ครอบครองเมืองเสียเอง กลับส่งทูต
 ลงมาเมืองละโว้ ทูลอัญเชิญให้กรุงละโว้ส่งเจ้านายขึ้นไป
 ครอบครองเป็นป็นเป็นประมุขของหริภุญไชย ในเรื่องกาล
 เวลาครั้งนั้นจะเป็นต้น ๆ จุลศักราช (ตามจามเทวีวงศ์)
 คือราว พ.ศ. ๑๒๐๐ หรือถัดมาอีก ๒๐๐ ปี (ตามสิงหนวัต-
 กุมาร) คือราว พ.ศ. ๑๔๐๐ ก็ยังไม่ใช่เรื่องสำคัญนัก แต่มีสิ่ง
 สำคัญกว่าคือว่าเมืองเจ้านายไทยชุดนั้นสร้างเมืองหริภุญไชย

หรือลำพูนขึ้นแล้วจะเป็นด้วยเหตุผลใดก็ยังไม่ทราบ กลับ
 ส่งทูตมาทูลเชิญทางกรุงละโว้ให้ส่งเจ้านายขึ้นไปครอบครอง
 และทางกรุงละโว้ก็ส่งธิดา ทรงพระนามจามเทวี ขึ้นไปตั้ง
 ราชวงศ์ครองกรุงหริภุญไชยสืบต่อมาอีกหลายร้อยปี ปัญหา
 ที่น่าคิด และยังไม่เห็นคำตอบในชั้นนี้ก็คือว่า กรุงละโว้
 ในครั้งนั้น (พ.ศ. ๑๒๐๐ หรือ ๑๔๐๐) เป็นอาณาจักร
 ปกครองด้วยชนชาติอะไร ? จะเป็นมอญหรือไทย ? ถ้า
 เป็นมอญ ดังศาสตราจารย์เซเดส์เสนอไว้ ทำไมเจ้าชาย
 วาสุเทพ และพระอนุชาจึงส่งทูตมาทูลเชิญเจ้านายมอญ
 ให้ขึ้นไปปกครองพวกท่านซึ่งเป็นไทย ? ความเป็นมอญ
 ของกรุงละโว้ในครั้งนั้นและความเป็นมอญของนครปฐม
 นครสวรรค์ และ หริภุญไชยขึ้นอยู่กับจารึกภาษามอญ ซึ่งมี
 ปรากฏเป็นองค์พยานอยู่ นี่เป็นหลักเกณฑ์ที่ศาสตราจารย์
 ใหญ่ๆ ได้วางไว้ ทั้งนี้ ความเป็นไทยของละโว้นครปฐม
 และหริภุญไชยจึงเป็นไปไม่ได้ เพราะไม่ปรากฏหลักฐาน
 ทางจารึกภาษาไทยสนับสนุน พวกเราจะยอมรับหลักเกณฑ์
 นี้ซึ่งฟังคล้ายคำพิพากษาของศาลฎีกาประกาศออกมากระนั้น
 หรือ ? เมื่อเราหาจารึกมาสนับสนุนไม่ได้ เราก็ต้องพยายาม
 หาสิ่งอื่นมาเป็นองค์พยาน

ข้าพเจ้าเสนอเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อให้ให้นักประวัติศาสตร์ไทยได้ใคร่ครวญดู อันเรื่องกรุงยโสธรนครมเป็นเรื่องแน่นอนซึ่งนำมาใช้เป็นหลัก ส่วนเรื่องการสถาปนากรุงหริภุญไชย (และเชียงใหม่) บ้านเมืองยังมีอยู่ให้เห็นได้ ไม่ใช่ทั้งเมือง “โยนกเชียงแสน” ของเจ้าสิงหนวัติ ซึ่งพวกเรายังไม่ทราบกันว่าตั้งอยู่ที่ตรงไหน มีแต่เชื่อกันอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ก็ยังไม่มีการขุดค้นนำเอารากฐานของเมืองมาตีแผ่ให้เห็น อันที่จริง เรื่องการสถาปนากรุงหริภุญไชยนั้น มีหนังสืออื่นพูดถึงตอนพระนางจามเทวีราชธิดาแห่งกรุงละโว้ นำผู้คนขึ้นมาครอบครองบ้านเมืองแล้ว แต่ตอนสร้างเป็นบ้านเป็นเมืองก่อนเรื่องราวพระนางจามเทวี หนังสือที่พูดถึงแม้แต่ข้อความเพียง ๒-๓ บรรทัดก็เห็นปรากฏแต่ในหนังสือ “สิงหนวัติกุมาร” เท่านั้น แต่ข้อความ ๒-๓ บรรทัดนี้ข้าพเจ้าเชื่อว่ามี ความหมายกว้างขวาง เพราะทำวเรื่องการสร้างบ้านเมืองทางภาคพายัพให้ติดต่อกับเรื่องทาง “น่านเจ้า” ในแคว้นยูนนานเป็น Missing link ซึ่งนักประวัติศาสตร์กันหากันมานานแต่ก็ยังไม่พบ หรือพบแล้ว เมื่อมีการนำเสนอ ก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากเพื่อนนักประวัติศาสตร์ด้วยกัน (คือข้าพเจ้าได้นำเสนอแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในสังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ ๑ (เป็นการระลึกวันเกิด

พระยาอนุমানราชธนกรบก่อนศตวรรษ เมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๗) Missing link นี้ นักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นก่อน เช่น W.A.R. Wood ไม่ได้กล่าวไว้เลย มีการกล่าวถึงเรื่องราวของน่านเจ้าตั้งแต่แรกเรื่อยมาจนกูปโลซานมาตีได้ใน พ.ศ. ๑๗๔๗ แล้วก็กล่าวถึงเรื่องของไทยสุโขทัยในราชวงศ์ขุนนางกลางหาญ ดูประหนึ่งว่า เมื่อ “น่านเจ้า” แดกผู้คนก็อพยพลงมาสถาปนารัฐสุโขทัยเป็นราชธานีแทน อันเป็นการ over-simplification of the facts ความเห็นเช่นนี้แม้แต่ศาสตราจารย์ ยอช เซเกส์ ก็ยังเคยเสนอต่อที่ประชุม Pacific Science Congress ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ แต่ตามหลักฐานที่เรามีอยู่ คือ “สิงหนวัติกุมาร” มีการระบุ เจ้าชาย ๔ องค์นำบริวารจากเมืองวิเทหราช ซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านตีความหมายว่า ยูนนาน ลงมาสร้างเมืองใหม่แล้วเมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ และเพราะมีการระบุพระนามพระราชบิดาของพระองค์ว่า “วงศ์ฟางโพธิญาณ” ข้าพเจ้าจึงเสนอว่า ๒ พยางค์แรก คือ “วงศ์” ตรงกับคำว่า “วงศ์” ที่เราเข้าใจกันในปัจจุบันว่ากษัตริราช หรือจักรพรรดิอันเป็นพระนามที่ประกาศความยิ่งใหญ่ของพระองค์ เทียบเท่าฮ่องเต้หรือจักรพรรดิแห่งราชอาณาจักรจีน รัชกาล

ของฮ่องเต้ในประวัติศาสตร์ยูนนาน เมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ คือ พระเจ้าซีลุงหรือเจ้าหลวงกระมัง (ซีลุง ในตัวอักษรจีนจะเขียนว่าอย่างไร ซี จะตรงกับตัวอักษร เจ้า ที่จีนใช้หรือไม่ และลุง จะตรงกับอักษรจีนในทีอื่นซึ่งน่าจะมีความหมายว่า หลวง หรือไม่จำเป็นต้องมอบให้ท่านผู้รู้ภาษาจีนวินิจฉัย) ในขั้นนี้ข้าพเจ้าขอใช้คำว่า “ซีลุง หรือเจ้าหลวงกระมัง” ก็เพื่อจะเป็นการไม่ทีกัก เพราะยังไม่มีerkันสอบ เป็นแต่ชิมลงไว้ชั้นหนึ่งก่อนถ้าค้นสอบแล้วปรากฏว่า ซีลุง ไม่ใช่คำที่จีนเคยใช้ให้หมายความว่า เจ้าหลวง คำในอัญประกาศก็ขอถอนเสีย ยังไม่เกิดความเสียหายแต่อย่างใด เป็นแต่ว่า พระเจ้า “วงศ์ฟางโพธิญาณ” จะใช้พระเจ้าซีลุง แทนน่านเจ้าหรือไม่ จะมีชื่อเป็นไทยๆ ตรงกับคำไหนของเราก็คงยังเป็นปัญหาเปิดอยู่

เมื่อเดือนกรกฎาคมศกก่อนข้าพเจ้านำ “สิงหนวัติกุมาร” ฉบับใหม่จากนครเชียงใหม่มากรุงเทพฯ มอบให้คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยพิจารณาพิมพ์ออกมาเผยแพร่ หนังสือในฉบับใหม่นี้ แปลออกเป็นภาษาไทยแล้ว โดยท่านผู้รู้หลายท่านในจังหวัดเชียงใหม่ คุณสงวน โชติสุวรัตน์ เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ เพราะเป็นผู้เพียรพยายามค้นหาต้นฉบับโบราณ และแสวงหาผู้รู้ในนครเชียงใหม่ให้

ถอดจากภาษาและตัวอักษรของพ่ายัพให้เป็นภาษาและอักษรไทยปัจจุบัน เมื่อใดคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยพิจารณาให้ตีพิมพ์ออกมาเราก็จะได้ “สิงหนวัตกุมาร” อีกฉบับหนึ่งเสริมฉบับเดิมที่เรามีอยู่ ซึ่งกรมศิลปากรตีพิมพ์แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔

การค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์ไทยสำคัญอยู่ที่ว่า เราสามารถแสวงหาหนังสือเก่า จะเป็นภาษาไทยหรือไม่สำคัญ นำออกมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพื่อให้โอกาสแก่บรรดานักประวัติศาสตร์ไทยคนอื่น ๆ ได้พิจารณาหรือไม่ อันจัดเป็น Positive contribution ไม่ใช่อยู่ที่ Negative contribution ของ L.P. Briggs ดังในเรื่อง “นครธม” ไม่เคยถูกทัพไทยตีได้ก่อน ค.ศ. ๑๔๓๐ หรือของ F.W. Mote ในเรื่องคนไทยเป็นเพียงส่วนประกอบที่ไม่สำคัญของราชอาณาจักรน่านเจ้า^{๑๔} ในเรื่องของท่านทั้ง ๒ ที่กล่าวถึงนี้ข้าพเจ้าขอโอกาสจะอภิปรายในโอกาสต่อไป

^{๑๔} บทความของ L.P. Briggs “Siamese attacks on Angkor before 1430” ตีพิมพ์ไว้ในวารสาร *Far Eastern Quarterly* เล่มที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (ก.ศ. ๑๙๔๘) เป็นบทความที่เสนอความเห็นทาง Negative คือท่านขัดพระราชนิพนธ์หลวงประเสริฐเป็นหลัก ถ้าหลักฐานฉบับนี้ไม่ระบุถึงเรื่องอะไร ท่านก็ไม่ยอมให้มีเหตุการณ์เกิดขึ้น นอกเหนือจากหลักฐานฉบับนี้ระบุไว้เพราะฉะนั้น เมื่อหลักฐานฉบับนี้ระบุเรื่องพระรามาธิบดีอยู่ทองว่า ทรงสร้างวัดพระราม และนิพพาน

เรื่องนี้เป็นการเล่นให้เห็นสายสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรน่านเจ้า กับเมืองหริภุญไชย สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ คือหลังการสถาปนากรุงสุโขทัยเพียง ๔ ปี และเปิดปัญหาใหม่ให้พิจารณาว่า เมืองละโว้หรือลพบุรีในเวลานั้นเป็นมอญ ดังมีผู้เสนอไว้ หรือจะเป็นของชนชาติเดียวกันกับเมืองหริภุญไชย คือ ชนชาติไทยด้วยกัน

พิมพ์ครั้งแรกใน แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี
ปีที่ ๑ เล่ม ๒ พฤษภาคม ๒๕๑๐ หน้า ๔๓-๖๑

ท่านก็ยอมรับเรื่องราวเพียงเท่านั้น ส่วนเรื่องราวในรัชกาลพระราเมศวร หลักฐานฉบับนี้ระบุแต่ว่าทรงเสด็จมาแต่เมืองลพบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติ ที่มาดเจ้าทองตัน แล้วก็นิพนธ์หลักเกณฑ์ของ Briggs: จึงเป็น Negative contribution ไม่เหมือนบทความของ O.W. Wolters ซึ่งพิจารณาหลักฐานทั้งหลายทั้งปวงรอบด้าน และลงความเห็นเกี่ยวกับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า “ไม่เอื้อในเรื่องราวของราชวงศ์พระราเมศวรที่ถูกต้อง แต่ระบุเรื่องราวของราชวงศ์ขุนหลวงพะงั่วอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง” จะเป็นด้วยเหตุใดท่านขอให้พวกเราขบคิดกันหาคำตอบ

ส่วนบทความของ Frederick Mote ในวารสาร สังคมปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ มิถุนายน ๒๕๐๕ ท่านผู้นี้ก็เสนอความเห็นเป็น negative เช่นเดียวกัน คือ ท่านเสนอว่า “ประวัติศาสตร์จีนไม่สื่อให้เห็นว่ามีตัวอย่างของชาติใด อันมีภาษาและวัฒนธรรมเป็นอิสระแล้วอพยพเคลื่อนย้ายจากเหนือมาสู่ภาคกลาง แล้วลงไปใต้ จนออกนอกจีนไปในที่สุด” (หน้า ๑๓) นี่เราไม่จำเป็นต้องถามว่า มีตื้นแถมหรือว่าได้ตรวจพิจารณาเอกสารภาษาจีนหมดแล้ว จึงกล้ากล่าวเช่นนั้น แต่เราจะถามปัญหาง่าย ๆ แต่เพียงว่า ประชาชาติที่มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นอิสระ จะมีความเป็นอยู่ทุกขั้ย้ายากอย่างไร จะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์พิเศษอย่างใดของประเทศจีน จนถึงกับจะคอยติดตามจดบันทึกเรื่องราวไว้? ถ้าจะมีการจดบันทึกเรื่องราวก็จะเป็นเรื่องราวการกระทบกระทั่งสู้รบกันระหว่างจีนกับชนชาติเหล่านั้น และในความสัมพันธ์ประการหลังนี้ข้าพเจ้าพึ่งอาศัยวิทยานิพนธ์ ของนักศึกษาจีน ชื่อ Li Chi: *The Formation of the Chinese People* ที่ส่งมอบมหาวิทยาลัย Harvard เป็นส่วนประกอบในการได้รับปริญญาเอกในวิชาประวัติศาสตร์ เมื่อ ราว ค.ศ. ๑๙๒๘ ข้าพเจ้าขอคัดข้อความที่เคยเขียนไว้มาตอบโต้ดังนี้

หน้า ๔๓ “หนังสือที่ใช้เป็นหลักสอบสวนพวกคนไทยในลุ่มน้ำแยงได้เป็นอย่างดี คือหนังสือของ Dr. Li Chi ชื่อ *The Formation of the Chinese People* ที่พิมพ์ที่มหาวิทยาลัย Harvard รวม ๔๐ ปีมาแล้ว ปัจจุบันหาได้ยาก ยังไม่มีการพิมพ์ใหม่ Dr. Li Chi ปัจจุบันเป็นนักปราชญ์จีนคนสำคัญประจำอยู่ที่เกาะไต้หวัน ท่านได้ทำการสอบสวนแยกแยะคนจีน ไทย มอญ และญวนไว้ในหนังสือของท่าน และท่านเป็นผู้กล่าวว่า “ดินแดนในมณฑลเสฉวน ฮุนาน เกียงสี จีเกียง ฮกเกี้ยน กวางตุ้ง ชุนนาน และกยจิ๋ว... พวกคนไทยเป็นเจ้าของดินเดิมเสียเป็นส่วนใหญ่” จากเรื่อง “การสืบค้นต้นตระกูลไทย” ของ ขจร สุขพานิช กรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๕

หน้า ๒๒

เจดีย์ศรีสองรักษ์

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปนมัสการพระเจดีย์ศรีสอง-
รักษ์ ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เมื่อวันที่ ๑๓
กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ กับคณะอาจารย์วิทยาลัยวิชาการศึกษา
จังหวัดมหาสารคาม* หลังจากรอคอยโอกาสนี้มานานนับ
เป็นสิบปีขึ้นไป

ที่เพิ่งมีโอกาสไปนมัสการพระเจดีย์ประวัติศาสตร์
ในครั้งนี้ ก็เพราะถนนเพิ่งอนุญาตให้เดินทางไปถึงอำเภอ
ด่านซ้ายได้ด้วยความสะดวกสบายในปีนี้อเอง ผู้ที่เดินทางไป

* มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม ในปัจจุบัน-บ.ก.

ก่อนหน้า เช่น ศาสตราจารย์ หลุยส์ ฟีโนต์ เข้าใจว่าท่านเดินทางล่องลำน้ำโขงลงมาจากหลวงพระบาง ก่อนหน้าข้าพเจ้าหลายสิบปี ท่านคงไม่หวังความสะดวกสบายเท่าใดนัก มุ่งแต่จะมามีคณาจารย์ที่เจตีย์ศรีสองรักษ์ และนำไปกักบดล็อกตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารของวิทยาลัย Extreme Oriente กรุงฮานอย และนั่นเป็นมูลเหตุให้ข้าพเจ้าหาโอกาสไปศึกษา ณ สถานที่เดียวกัน คือที่เจตีย์ศรีสองรักษ์นี้

เพื่อประโยชน์แก่ท่านที่ยังไม่รู้จักท่านผู้นี้ ข้าพเจ้าขอเสนอประวัติสั้น ๆ ของหลุยส์ ฟีโนต์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ผู้เป็นอาจารย์ปลูกปั้นท่านผู้ยิ่งใหญ่อีกท่านหนึ่งจนได้มารับใช้หอพระสมุดวชิรญาณของเรา เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕ ผู้เป็นลูกศิษย์ หลุยส์ ฟีโนต์ คือ ยอช เซเกส์ เป็นนักปราชญ์ฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียงในวงการโบราณคดีทางแถบนี้ของโลก เรารู้จักผลงานของศาสตราจารย์ เซเกส์ มากกว่าผลงานของหลุยส์ ฟีโนต์ แต่ หลุยส์ ฟีโนต์ ผู้นี้เองเป็นผู้เขียนถ้อยคำเป็นภาษาฝรั่งเศสยกย่องเกิดทุนชนชาติไทย จนหลวงวิจิตรวาทการนำมาแต่งเพลง ในถ้อยคำที่ว่า “เลือดไทยไหลริน ทาแผ่นดินไว้ชื่อ ให้โลกรู้เลื่องลือว่าเลือดไทยกล้าหาญ” การที่ หลุยส์ ฟีโนต์ เขียนข้อความซึ่งใจเช่นนั้น ก็เพราะท่านเดินทางบุกป่าฝ่าหนามศึกษาประวัติชนชาติไทยในแถบทุ่งกันดารต่าง ๆ

(เช่นที่อำเภอท่านชัยนี้) และเพราะท่านไม่คำนึงถึงผลทางการเมือง มุ่งแต่จะเสนอข้อมูลทางวิชาการ ข้าพเจ้าจึงขอสรุปด้วยใจจริงถึงผลงานของท่านเกี่ยวกับจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักษ์ อำเภอท่านชัย จังหวัดเลย ไว้ ณ ที่นี้

อันที่จริง เจดีย์ศรีสองรักษ์ อยู่ในเขตประเทศไทยมานานหลายร้อยปีแล้ว คนไทยที่เคยไปถึงคงต้องมีอยู่เป็นอันมาก แม้นคนไทยในวงวิชาการก็คงจะมีอยู่และนำจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักษ์มาตีพิมพ์เผยแพร่ เช่นนำมาตีพิมพ์ในหนังสือของกระทรวงมหาดไทย ชื่อ “เทศาภิบาล” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ในรัชกาลที่ ๖ แต่เพราะหนังสือเล่มนี้ไม่มีการตีพิมพ์ใหม่ ปัจจุบันหาซื้อไม่ได้ และก็ไม่มีในห้องสมุดอื่นๆ เช่น ห้องสมุดสยามสมาคมจะมีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี หรือไม่ ข้าพเจ้าก็ยังไม่มีโอกาสไปค้นดู การตีพิมพ์หนังสือที่ขาดตลาดให้นักศึกษารุ่นใหม่ ได้มีโอกาสซื้อหาจึงจำเป็นเหลือเกินดังเช่นสำนักพิมพ์แพรววิทยา ตีพิมพ์หนังสือของ ก.ศ.ร. กุหลาบจำหน่าย คือ “อานามสยามยุทธ” เป็นต้น ควรสรรเสริญยิ่งนัก

การที่คนไทย จำต้องไปอาศัยหนังสือของชนชาติอื่นอ่านศึกษา ไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย ๆ ถ้าเรามีหนังสือไทยของเราอยู่แล้วยังเป็นจารึกในภาษาไทยด้วย การไปอ่านจาก

ภาษาฝรั่งเศส ทำให้ความเข้าใจไม่กระจ่าง ติดขัดไปด้วย
ประการทั้งปวง และภาษาที่จารึก เก่าแก่กว่า ๔๐๐ ปี เต็ม
ไปด้วยศัพท์แสงทางพระศาสนาเข้าด้วย ความยากลำบากจึง
มีเป็นทวีคูณ

จึงเป็นที่น่ายินดี ที่ร้านจำหน่ายหนังสือของสำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรี (สี่แยกช้างสี) มีจำหน่ายหนังสือชื่อ
ว่า “ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค ๑” ในราคา ๑๕
บาท เรื่องแรกในจดหมายเหตุนี้ คือ จารึกที่เจดีย์ศรีสองรักษ์
นี้เอง

เมื่อข้าพเจ้าไปยืนดูจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักษ์ ได้นับดู
ตัวหนังสือว่ามีกว่า ๗๐ บรรทัด บรรทัดหนึ่ง ๆ ยาวมากกว่า
๑๘ นิ้ว เป็นจารึกภาษาไทยสมัยอยุธยาที่ยาวมากที่สุดที่
ข้าพเจ้าเคยเห็นมา และที่สำคัญมากก็คือเป็นตัวหนังสือที่
ข้าพเจ้าอ่านไม่ได้ จะทดสอบคำว่า “ศรีสองรักษ์” ว่าสะกด
อย่างไรคือศรีสองรักษ์หรือศรีสองรัก ก็ทดสอบไม่ได้ มาแน่
ใจเอาตอนได้หนังสือ “ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค
๑” มานี้เอง ว่าสะกด “ศรีสองรักษ์” ถูกต้องแล้วตามที่ทาง
อำเภอให้ทำป้ายบอกไว้ เป็นพระเจดีย์ที่สองพระนคร (คือ
กรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุต) ก่อตั้งและมีหน้าที่
ดูแลรักษา สำหรับตัวหนังสือที่จารึกลงไว้และข้าพเจ้าอ่าน

ไม่ได้ จะต้องหาโอกาสศึกษาและอ่านให้ได้สักวันหนึ่ง แล้วจะนำมาเล่าสู่กันฟังในโอกาสต่อไป

พิจารณาทรวดทรงองค์พระเจดีย์ในแง่ศิลปะ ทรวดทรงเช่นนี้ มีให้เห็นได้ที่พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม และในจังหวัดอื่นๆ และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นที่จังหวัดนครราชสีมาเป็นต้น พระเจดีย์แบบนี้เห็นภาพจากนครเวียงจันทน์ว่ามีอยู่แพร่หลาย ต้นตอมาจากพระเจดีย์แบบเก่าแก่ของอาณาจักรหนึ่งที่สูญสลายไปแล้ว คืออาณาจักรจัมปานคร อันเคยมีนครหลวง ชื่อวิชัยนครอยู่ใกล้กรุงเวียงของญวนกลาง นี่ข้าพเจ้าดูภาพจากหนังสือทั้งนั้น ยังไม่เคยไปถึงกรุงเวียงของญวนกลาง หรือแม่น้ำนครเวียงจันทน์ ชาวจัมปานครังโบราณคงเคยเลื่อมใสนับถือพุทธศาสนามาก่อน แล้วจึงมานับถือศาสนาพราหมณ์ จนในที่สุดก่อนสูญสลายหันมานับถือศาสนาอิสลาม จนได้ชื่อว่า “แขกจาม” จนทุกวันนี้ แบบเจดีย์ของจามในสมัยโบราณจึงมาเป็นสิ่งประทับใจให้ศิลปินลอกแบบมาสร้างพระเจดีย์ศรีสองรักนี้รวมกับที่อื่นๆ ด้วย

พิจารณาในแง่ภาษาหนังสือหรือถ้อยคำที่ใช้ในจารึกเป็นคำไทยชั้นสูงนิยมใช้ในวรรณคดี หรือเรื่องราวทางพระศาสนา เช่น

สรรพสิทธิสวัสดิ์

ศุภมสันต

เลิกรมพรหมจารี

กองผاربในธรรม

กองกระตี่ไมตรี ฯลฯ

บางคำจำต้องมีคำอธิบายไว้ในเชิงอรรถ เพราะไม่ค่อยได้ใช้กันแล้ว เช่น “กองผارب” (ข้อปรารภ) “กองกระตี่” (ข้อคติ) คำในจารึกเมื่อนำมาตีพิมพ์ในภาษาไทยยังยากเช่นนั้น ถ้าจำต้องอ่านในภาษาฝรั่งเศส จะยากยิ่งขึ้นเพียงไหน ขอท่านผู้อ่านได้โปรดคิดเอาเถิด

เกี่ยวกับศักราชที่ใช้ในจารึกนี้ ปรากฏในตอนแรกของจารึกอยู่ ๒ ศักราช คือ มหาศักราช (เรียกศักราชเฉย ๆ) พระพุทธศักราชเขียนอธิบายว่า “ตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิระพานไปแล้ว” นี่เป็นคำอธิบายปรากฏในจารึกเมื่อ ๔๐๐ กว่าปีมาแล้ว จึงสมควรยึดเป็นหลักได้ว่า ขณะพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ไม่นับ จะเริ่มนับตั้งแต่พระองค์ “เสด็จสู่นิระพาน” คำอธิบายของอาจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ จึงสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของโบราณ ไม่ใช่ interpretation หรือการตีความของบุคคลสมัยใหม่ เกณฑ์ตัวเลขก็คือ ๖๒๑ จากมหาศักราชแตกให้เป็นคริสต์ศักราช และ ๕๔๓

จากพุทธศักราชให้เป็นคริสต์ศักราช (ความข้อนี้ เฉพาะจาก พุทธศักราชให้เป็นคริสต์ศักราชในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ตังปรากฏในสัญญาการค้าขายกับฝรั่งเศสเกณฑ์ตัวเลข คือ ๕๔๔ จึงต่างกับในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ)

เกี่ยวกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระเจ้าจักรพรรดิจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักษ์ระบุนการ แรกสร้างพระเจดีย์องค์นี้ในจุลศักราช ๙๒๒ ปีวอก และทำ พิธีอุทิศเป็นเอกเสมาอันเดียวกันระหว่าง ๒ พระนคร ใน ปีกุน จุลศักราช ๙๒๕ พระเจ้าจักรพรรดิและพระไชยเชษฐา แห่งนครเวียงจันทน์ต่าง “ปองหิตะประโยชน์สบดต่อกัน” เป็นพันธมิตรทั้งในยามสงบและในยามสงคราม ทั้งนี้เพราะ มีภัยอันยิ่งใหญ่ กำลังคืบคลานเข้าสู่ ๒ นคร

คือเมื่อจุลศักราช ๙๒๐ ปีมะเมีย พระเจ้าหงสาวดี บุเรงนองกรีธาทัพเข้ามายึดครองนครเชียงใหม่ นครที่พระไชยเชษฐาเคยได้รับอาชญาให้ครอง เมื่อพระองค์ยังอยู่ใน ปฐมวัย (คือตั้งแต่จุลศักราช ๙๑๐) นครเชียงใหม่ซึ่งก่อตั้ง ขึ้นเป็นราชอาณาจักรล้านนาไทย แต่จุลศักราช ๖๕๘ (พ.ศ. ๑๘๓๙) จนเสียเมืองแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง มีอิสระ เสรีเป็นรัฐเอกราชมาได้ ๒๖๒ ปีก็ถึงกาลอวสาน เจ้าผู้ครอง ราชอาณาจักรตั้งแต่พระยามังรายมาจนถึงพระเจ้าเมกุฏิ

นับได้ ๑๕ รัชกาล (ทางล้านนาเรียกว่า ๑๕ ราชวงศ์) ภัย
จาก พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองกำลังจะเกิดขึ้นแก่กรุงศรี-
อยุธยาและนครเวียงจันทน์ จึงเชื่อได้ว่าพระไชยเชษฐาองค์
มีพระราชสาส์นมาชักชวนพระเจ้าจักรพรรดิ ให้เป็นพันธมิตร
ร่วมต่อสู้กับมหาภัยนี้ และพระเจ้าจักรพรรดิก็ตรงเห็นด้วย
จึงมีการนัดแนะมาพบปะเพื่อ “ป้องกันภัยร่วมกัน”
ณ อำเภอด่านซ้ายอันเป็นแดนกลางระหว่าง ๒ พระนคร
เมื่อจุลศักราช ๙๒๒ และอุทิศพระเจดีย์ศรีสองรักษ์เป็นเอก
เสมาอันเดียวกันระหว่าง ๒ พระนครในจุลศักราช ๙๒๕

ในจุลศักราช ๙๒๕ นี้เอง พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง
ก็ริษาทัพมายุทธ์เมืองพิษณุโลกได้แล้ว จึงยกทัพลงมา
ประชิดกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ทรงเห็น
ทางจะต่อรบป้องกันพระนครได้ จึงเสด็จออก “เป็นพระ-
ราชไมตรี” ยอมถวายช้างเผือก ๔ เชือก และยอมถวาย
พระราเมศวร ราชบุตรองค์ใหญ่ให้พระเจ้าหงสาวดี “นำไป
เลี้ยงเป็นพระราชโอรส” ด้วย ในการศึกครั้งนี้ พระไชย-
เชษฐาและนครเวียงจันทน์ยังไม่ทันยกทัพมาช่วย ทางกรุงศรี-
อยุธยาก็ยอมเป็นพระราชไมตรีกับกรุงหงสาวดีเสียก่อน

พระไชยเชษฐายังมีโอกาสนปฏิบัติตามสัญญาพันธ
มิตินี้ได้ให้ไว้ต่อกัน ณ เจดีย์ศรีสองรักษ์ คืออีก ๕ ปี

ต่อมา ในจุลศักราช ๙๓๐ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ยกทัพ
มาตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ได้รับพุงกันเป็นเวลา
๘ เดือน จนถึงเดือน ๙ จุลศักราช ๙๓๑ มะเส็งศก จึงเสีย
พระนครศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ท้าพระ-
ไชยเชษฐาได้ส่งมาช่วยทางด่านเมืองนครไทย เข้ามาทาง
เมืองเพชรบูรณ์ จะลงมาทางเมืองสระบุรีเป็นทัพกระหนาบ
พระเจ้าหงสาวดีก็แต่งทัพไปซุ่มไว้ใกล้เมืองสระบุรี แล้ว
ออกโจมตีทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตแตกพ่ายไป ความตั้งใจจะ
มาช่วยรบศึกไม่สัมฤทธิ์ผล สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็เสด็จ
สวรรคตในขณะกองทัพหงสาวดีล้อมเมืองอยู่ ในที่สุดกรุง-
ศรีอยุธยาก็เสียแก่เจ้าหงสาวดีบุเรงนอง พระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยาอ้างเหตุพระยาจักรีเป็นไส้ศึก ลอบเปิดประตู
เมืองให้ทหารข้าศึกเข้าเมืองได้ เราจึงเสียพระนครให้แก่
พระเจ้าหงสาวดีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒

หลักฐานทางพงศาวดารพระยาจักรียอมเป็นไส้ศึกให้
พระเจ้าหงสาวดี ลอบเปิดประตูเมืองให้ทหารพระเจ้าหง-
สาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึงได้เมือง ในวันแรม ๔ ค่ำ เดือน
สิงหาคม จุลศักราช ๙๓๑ หรือพุทธศักราช ๒๑๑๒

ข้อความในพระราชพงศาวดารของเราตอนเสียกรุง
ครั้งนี้ ตรงกับข้อความในพงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว ซึ่ง

พระไพโรสณฑ์ศาลักษณ์แปลไว้เป็นภาษาอังกฤษ มีจำหน่ายที่สยามสมาคม ถนนอโศก จึงเป็นสิ่งควรบันทึกไว้ ผิดกับอีก ๒๓ ปีต่อมา ตอนพระมหาอุปราชาคอคอช้างพงศาวดารพม่ากลับเขียนว่าพระมหาอุปราชาคอคอช้างพระชนม์ใกล้กำแพงพระนครศรีอยุธยา แล้วพระศพถูกนำไปกรุงหงสาวดี เวลาชนะไทย ไทยเราก็บันทึกเรื่องราวตรงกับพม่าแต่เวลาแพ้ไทยพม่ากลับบันทึกข้อความเป็นอย่างอื่นไปเสีย ดีแต่ว่าหนังสือรามัญโบราณ (ตีพิมพ์เรียกว่า พงศาวดารมอญพม่า ในประชุมพงศาวดารภาค ๑) ของกรุงหงสาวดีบันทึกเรื่องราวตรงกับของเรา คือพระมหาอุปราชาคอคอช้างที่สุพรรณบุรี เรามีพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ เป็นหลักให้ได้ตรวจสอบวินิจฉัยเรื่องราว เป็นการบันทึกเรื่องราวสั้น ๆ โดยไทรหลวงอาลักษณ์ และเจ้าหน้าที่ประจำกองทัพ (เรียกว่าจดหมายรายวันทัพ หรือ war diary) เป็น primary sources ซึ่งยังโชคดีที่เรายังมีอยู่ มิฉะนั้นเราจะไม่มีหลักใช้ทดสอบได้แย้งกับเรื่องราวของประเทศอื่น เช่น ฉบับหอแก้วของพม่าเป็นต้น

เจดีย์ศรีสองรักษ์ เป็นเรื่องราวระหว่างพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา “สวดเป็นพันธมิตร” กับพระไชยเชษฐาแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต แล้วเรื่องราวลาม-

ปามมาถึงพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองผู้พิชิตนครเชียงใหม่ นครศรีอยุธยาและนครเวียงจันทน์ พระมหากษัตริย์ราชราช เจ้าผู้ครองเมืองพิษณุโลกก็ยอมสวามิภักดิ์ด้วย แต่พงศาวดาร ฉบับหอแก้วไม่ยกย่องบุเรงนอง ว่าบิดาบุเรงนองเป็นไพร่ หาเข้ากินคำ มีอาชีพเป็นคนปั้นตาลขายที่เมืองพุกาม มาได้ดีเพราะมารดาบุเรงนองมาเป็นพระนมให้ตะเบ็งชเวตี้ (หน้า ๒๐๕ พระไพลสณฑ์สาลักษณ์ แปลจากฉบับหอแก้ว เล่ม ๕ ความสัมพันธ์กับพม่า ภาค ๑) ผู้แต่งพงศาวดาร พม่าชื่อ Harvey พูกลงไปชัดเจนเลยว่า บุเรงนองเป็นไทย ใหญ่ ไม่ใช่พม่าด้วยเหตุนี้พงศาวดารฉบับหอแก้วจึงไม่สละติ ยกย่อง แต่ไปยกย่องตะเบ็งชเวตี้เพราะเป็นพม่าแท้

ถ้าความเป็นดังพงศาวดารพม่าฉบับหอแก้วว่าไว้ เราก็ไม่ควรเสียใจนักที่พระมหากษัตริย์ราชเจ้าเมืองพิษณุโลก ไปฝักใฝ่กับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ทั้งนี้เพราะในสมัย นั้น พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็เป็นคนในเผ่าไทยด้วยกันทั้งนั้น.

พระยาละแวกมิได้ถูกปล้นกรรม

หนังสือ ป.อ.บ. หรือแถลงงานประวัติศาสตร์
เอกสารโบราณคดีปีที่ ๖ เล่ม ๑ ประจำเดือนมกราคม พ.ศ.
๒๕๑๕ ของสำนักนายกรัฐมนตรี ได้นำบันทึกเรื่องหนึ่งมา
ตีพิมพ์ชื่อ “พระยาละแวกมิได้ถูกปล้นกรรม” และลงชื่อ
ผู้ทำบันทึกว่า “นายขจร สุขพานิช”

เมื่อข้าพเจ้าเห็นบันทึกนี้นำมาลงใน “ป.อ.บ.” ฉบับ
ดังกล่าว ก็นึกตำหนิบรรณาธิการอยู่ในใจว่า ทำงานอย่าง
ไม่รอบคอบ เพราะข้าพเจ้าบันทึกส่งเรื่องให้ที่ประชุมคณะ
กรรมการชำระประวัติศาสตร์พิจารณา แต่ พ.ศ. ๒๕๐๙

ได้ถกเถียงกันในที่ประชุมหลายครั้ง เมื่อบรรณาธิการจะนำ
 บันทึกซึ่งข้าพเจ้าทำเป็นลายลักษณ์อักษรเสนอแต่ พ.ศ.
 ๒๕๐๙ มาตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ก็ควรจะบอกกล่าว
 ข้าพเจ้าทราบก่อน จะได้เขียนข้อความเกริ่นไว้เพื่อให้ผู้อ่าน
 ได้เข้าใจปัญหาเสียก่อนสักเล็กน้อยแล้วจึงนำหลักฐานสามัญ
 ซึ่งข้าพเจ้าเพิ่งได้รับใน พ.ศ. ๒๕๐๙ นั้นมาเสนอให้ผู้อ่าน
 ได้พิจารณา นี่เรื่องรวมนำเสนอต่อที่ประชุม ฯ ผ่านไปถึง
 ๖ ปี แล้วก็บันทึกเสนอให้พิจารณาในที่ประชุมคณะ
 กรรมการ ฯ ไม่ใช่บทความเหมาะสมสำหรับผู้อ่านทั่วไปได้
 พิจารณา การนี้กำหนดในใจต่อการกระทำของบรรณาธิการ
 ป.อ.บ (คือนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์) เช่นนี้ ก็คงจะไม่
 รุนแรงอะไรไปนักและเมื่อบรรณาธิการ ป.อ.บ. ได้นำบันทึก
 มาตีพิมพ์เป็นการเสนอต่อผู้สนใจทั่วไปให้ร่วมพิจารณาแล้ว
 เช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงขอถือโอกาสเขียนข้อความเกริ่นเรื่องไว้สัก
 เล็กน้อย เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้พิจารณาปัญหาได้ดีขึ้น

ใน พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ
 อักษรนิติ ฯ ลงข้อความสั้น ๆ เกี่ยวกับสงครามกับพระยา
 ละแวกครั้งนั้นว่า

“ศักราช ๙๕๕ มะเส็งศก.....ณ วันศุกร์ขึ้น ๑๐ ค่ำ
 เดือนยี่ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๖ บาท เสด็จพยุหยาตรา

ไปเอาเมืองละแวก และตั้งทัพชัย ตำบลบางซุด เสด็จไป
ครั้งนั้นได้ตัวพระยาศรีสุพรรณ ในวันอาทิตย์แรม ๑ ค่ำ
เดือน ๔ นั้น”

และในพงศาวดารเขมร (ประชุมพงศาวดารภาค
ที่ ๑) ลงข้อความเรื่องเดียวกันว่า

“ลุดักกราช ๔๕๕ ศกมะเส็ง นักษัตรได้ ๒ เดือน...
จึงสมเด็จพระนเรศวร พระเจ้ากรุงไทยยกกองทัพไพร่พล ๕
หมื่นมารบกับพระองค์. (คือพระสัถยาหรือพระบรมราชา-
ธิราชรามาริบัติ) พาสมเด็จพระอัครมเหสีกับสมเด็จพระราช-
บุตรทั้ง ๒ หันไปอยู่เมืองศรีสอซอ ลุดักกราช ๔๕๖ ศก
มะเมียนักษัตร..... พระองค์พาสมเด็จพระอัครมเหสีกับพระ-
ราชบุตรทั้งสองพระองค์ไปเมืองลาว ฝ่ายพระองค์บรม
บพิตร เมื่อลุดักกราช ๔๕๗ ศกมะแมนักษัตร พระชันษาได้
๔๓ ปี พระไชยเชษฐาพระราชาบุตรใหญ่ เมื่อลุดักกราช ๔๕๘
ศกวอกนักษัตร พระชันษาได้ ๒๓ ปี นักองค์บรมบพิตร
ทั้งสองพระองค์สุรคตอยู่ที่เมืองลาว ยังแต่พระบรมราชา
ธิราชผู้เป็นพระอนุชา พระชันษาได้ ๑๘ ปี อยู่เมืองลาว...
ฝ่ายสมเด็จพระศรีสุพรรณผู้เป็นพระอนุชา.....ครั้งนั้นจึงพระ
นเรศวรเป็นเจ้าได้ พระองค์กับพระราชบุตรแล้วกวาดต้อน
ตัวเขมรไปเป็นอันมาก ลุดักกราช ๔๕๖ ศกมะเมียนักษัตร

เดือน ๓ จึงพระนเรศวรเป็นเจ้านำพระองค์ไปกรุงศรีอยุธยา
ให้แต่พระมหามนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่รั้งอยู่อยุธยา.....”

จากหลักฐานทั้งของไทยและของเขมรนี้ ได้ความตรง
กันว่า

๑. ในปีจุลศักราช ๙๕๕ สมเด็จพระนเรศวรยกทัพ
ไปตีเมืองละแวก จับพระศรีสุพรรณพระอนุชา
ของพระยาละแวกได้ จึงนำตัวมาที่กรุงศรี
อยุธยา
๒. สำหรับตัวพระยาละแวกนั้นจากหลักฐานของ
ไทยมิได้ระบุถึง แต่หลักฐานของเขมรระบุว่า
พระองค์หนีไปได้ ไปพึ่งพักอยู่เมืองลาวพร้อม
ด้วยพระมเหสีและโอรสอีก ๒ องค์ และอีก
๓ ปีต่อมาคือในจุลศักราช ๙๕๘ พระยาละแวก
และโอรสองค์โตก็สิ้นพระชนม์ที่เมืองลาวนั้น
พงศาวดารเขมรยังได้กล่าวต่อไปว่า

“จุลศักราช ๙๕๘ ศกวอกนักษัตรมีฝรั่งคนหนึ่งชื่อ
ละวิศเวโล..... ฝรั่งนั้นไปเชิญพระบรมราชา ผู้เป็นพระราช-
บุตรน้อยของพระบรมราชาธิราชรามาวธิบตี มาจากเมืองลาว
เมื่อศักราช ๙๕๙ ศกกระกานักษัตร..... ลงมาทรงราชย์อยู่ ณ
เมือง ศรีสอชอ จุลศักราช ๖๗๑ ศกกุณนักษัตร...จึงมีจามชื่อ

โปรัดกับแขกชื่อพะสะมะนา ลอบฆ่าพระองค์สุรทศ.....จึง
 สมเด็จพระเทวีกษัตริย์เป็นสมเด็จพระอัยกี พระองค์ให้ราช
 าสสนไปขอสมเด็จพระศรีสุพรรณ ผู้เป็นพระภคินีโยแห่ง
 กรุงศรีอยุธยา...จึงพระเจ้ากรุงไทยปล่อยให้สมเด็จพระศรี-
 สุพรรณมาจากกรุงไทย มาทรงราชย์สนองสมเด็จพระริยม ณ
 เกาะสาเกตในปีฉลูนั้น จึงสมเด็จพระเทวีกษัตริย์ผู้เป็นพระ-
 มาตุจฉา...พระนางให้ไปขอพระไชยเชษฐาเป็นพระราชบุตร
 ผู้น้องแต่พระเจ้ากรุงไทย จึงพระเจ้ากรุงไทยโปรดพระราช
 ทานให้มา แล้วพระองค์ให้สมเด็จพระราชบุตรทั้งสองพระ-
 องค์ปราบปรามหัวเมืองใหญ่น้อยราบสิ้นแล้ว พระองค์ไป
 สถิตอยู่ที่เมืองละว้าแอมแขวงเมืองพนมเพ็ญ เมื่อศักราช
 ๕๗๓ ศกฉลูนักษัตร”

การที่ฝรั่งชื่อละวิศเวโลไปเชิญพระราชโอรสองค์
 น้อยของพระยาละแวกมาจากเมืองลาวมาให้ขึ้นครองเป็น
 กษัตริย์กัมพูชา และต่อมาสมเด็จพระเทวี่เป็นสมเด็จพระ-
 อัยกี ส่งพระราชสาส์นมาขอสมเด็จพระศรีสุพรรณจากพระ-
 เจ้ากรุงไทยที่กรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงไทยก็พระราชทาน
 พระศรีสุพรรณไปทรงราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชา ใน
 พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐวามีได้กล่าวไว้
 ส่วนที่พระนางให้ไปขอสมเด็จพระไชยเชษฐาผู้เป็นพระราช-

บุตรของพระศรีสุพรรณแต่พระเจ้ากรุงไทยและพระเจ้ากรุงไทยโปรดพระราชทานให้มานั้น พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุว่า

“ศักราช ๙๖๕ เกาะศก ท้าวพระเจ้าฝ้ายหน้าเสด็จไปเอาเมืองขอมได้” เรื่องที่พงศาวดารเขมรบันทึกว่า สมเด็จพระเทวีให้มาทูลสมเด็จพระไชยเชษฐาผู้เป็นราชบุตรของสมเด็จพระศรีสุพรรณเป็นเรื่องราวอยู่ในจุลศักราช ๙๖๕ ศก ฉลุนักษัตร และจุลศักราช ๙๗๓ ศก ฉลุนักษัตร (ที่ถูกควรเป็นกุน) พระราชพงศาวดารกรุงเก่าของเราระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นจุลศักราช ๙๖๕ เกาะศก และถ้าพระเจ้าฝ้ายหน้าในหลักฐานของเราเป็นคน ๆ เดียวกันกับพระไชยเชษฐาพระราชบุตรของพระศรีสุพรรณกษัตริย์เขมร ตามหลักฐานของพงศาวดารเขมร คือนิสัยที่ว่า “พระเจ้าฝ้ายหน้า” นี้จะเป็นผู้ใดก็จะตอบได้ในตัวว่าคือเป็นพระเจ้าฝ้ายหน้าของกรุงกัมพูชา หาใช่พระเจ้าฝ้ายหน้าของกรุงศรีอยุธยาไม่

ต่อไปนี้ขอเชิญพิจารณาหลักฐานของสเปนเกี่ยวกับสงครามพระยาละแวก ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของ ดร. อันโตนิโอ เดอมอร์กาได้ต่อไป

หลักฐานนี้ ดร. อันโตนิโอ เดอ มอร์กา รองผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์เขียนไว้เป็นภาษาสเปน

ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๘ ที่เมือง San Geronimo
อเมริกาใต้ตรงกับปีที่ ๓-๔ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศธรรม
มีคนแปลออกเป็นหลายภาษาเฉพาะฉบับภาษาอังกฤษนี้
Hakluyt Society แห่งกรุงลอนดอนตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๘
ผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษชื่อ Hon. Henry E.J. Stanley^๑
เฉพาะเรื่องราวพระยาละแวกในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร
นั้นมีข้อความว่า

หน้า ๔๓ “ในระหว่าง ค.ศ. ๑๕๕๔ ดอน หลุยส์
(เดอ เวลาสโก้) เป็นผู้สำเร็จราชการ (หมู่เกาะฟิลิปปินส์)
มีเรือสำเภาลำใหญ่มาทอดสมอยู่ที่ฟิลิปปินส์ (เมือง
มนิลา) มีคนโดยสารเป็นคนเขมร คนไทย คนจีน ชาติละ
๓-๔ คน (a few Gonzales) และมีคนในบังคับเป็น ๓ คน
คนหนึ่งเป็นชาวเมือง กาสติล ชื่อ Blas Ruys de
Hernan อีก ๒ คนเป็นชาวโปรตุเกส ชื่อ Pantaleon
Carnero และ Antonio Machado

เมื่อคนเหล่านี้อยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาที่เมือง
จตุรมุข กับพระเจ้า Langara (ละแวก) กษัตริย์แห่งกัม

^๑ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มีหนังสือเล่มนี้

พูนั่น พระเจ้าแผ่นดินสยามกรีฑาทัพพาโจมตีพระองค์ ด้วย^๕รพล และ (กองทัพ) ช้างมากมาย ยึดพระนคร พระราชวัง และพระคลังสมบัติได้ พระเจ้ากัมพูชาจึงเสด็จหนีไปเมืองเหนือจนถึงอาณาจักรลาวพร้อมด้วยพระมเหสี พระมารดา พระขนิษฐา พระธิดา และพระโอรสสองพระองค์

พระเจ้ากรุงสยามเสด็จยกทัพกลับราชอาณาจักรของพระองค์ โดยทรงมอบหมายให้นายทหารอยู่รักษาบ้านเมือง (กัมพูชาที่ทรงตีได้) ส่วนทรัพย์สินของที่ทรงนำไปทางบกไม่ได้ พระองค์ก็ทรงส่งกลับโดยทางทะเล”

หนังสือนี้เล่ารายละเอียดพิสดารต่อไปจนถึงหน้า ๒๒๓ เป็นเรื่องราวของพระศรีสุพรรณมาราช พระอนุชาพระยาละแวกว่า

หน้า ๒๒๓ “กษัตริย์องค์ใหม่ของกัมพูชาพระองค์^๕นี้ ตกเป็นเชลยศึกของพระเจ้าแผ่นดินสยาม แต่เสด็จกลับมาขึ้นครองราชย์ ด้วยเหตุการณ์พิสดารและการผจญภัยนานาประการ...”

ระหว่างหน้า ๔๓—๒๒๓ มีเรื่องราวสำคัญเล่าไว้ที่จะระบุน้อยๆ ดังนี้

หน้า ๔๗ ...เรือสเปน ๓ ลำ บรรทุกทหารชาติสเปน ญีปุ่น และชาวเกาะ ๑๒๐ คน มาถึงเมืองจตุรमुख (กัมพูชา) ใน ค.ศ. ๑๕๙๖ จึงได้ทราบข่าว ขุนนางไพร่พลเขมรได้ขับไล่กองทัพไทยที่ยึดครองอยู่ให้พ่ายแพ้ถอยออกไปนอกพระราชอาณาจักรแล้ว

หน้า ๕๐-๕๑... พวกสเปนสืบได้ความว่า พระยาละแวกเสด็จอยู่ในประเทศลาว จึงออกติดตามเพื่ออัญเชิญให้เสด็จกลับกรุงกัมพูชา พวกหนึ่งไปทางบกพวกหนึ่งไปทางเรือจนถึงเมืองตังเกี๋ย แล้วเดินบกไปประเทศลาวจนถึงนครหลวงของลาว (เขียนชื่อไว้ว่า Alanchan) จึงได้ทราบข่าวพระยาละแวกสวรรคตที่นั่น พระโอรสองค์ใหญ่และพระธิดาก็สิ้นพระชนม์ด้วย เหลืออยู่แต่โอรสอีกองค์หนึ่งมีชื่อว่า Prauncar กับพระมารดาเลี้ยงพระอัยยิกา และพระมาตุจฉาหลายพระองค์ (ไม่บอกจำนวน) จึงอัญเชิญท่านเหล่านั้นลงเรือ ล่องลงมาตามลำน้ำ (โขง) จนเข้าเขตแดนกัมพูชา เมื่อ Prauncar ปราบปรามยุคลี้นเรือเก็บเสร็จสิ้นแล้วก็ได้เสด็จขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (ทรงพระนามสุธรรมราชา)

หน้า ๕๒-๕๓... ลงคำแปลพระราชสาส์นของ กษัตริย์เขมร องค์ที่ระบุชื่อ Prauncar (เห็นจะเป็นพระสุธรรมราชาในพงศาวดารเขมร) ถึง ดร. อันโตนิโอ เดอ

มอร์ก้า ยกย่องว่านายทหารสเปน ๒ คน ซึ่งออกติดตามพระราชบิดาของพระองค์ท่านจนถึงเมืองของประเทศลาว และได้นำพระองค์กลับมาครอบครองกรุงกัมพูชาสืบไปพระองค์จึงพระราชทานยศชั้น เจ้าพระยา ให้ทั้ง ๒ คน และให้กินเมืองด้วย นายทหาร ชื่อ Don Bas Castino ทรงให้กินเมืองตรัน และนายทหารชื่อ Don Diego Portugal ให้กินเมือง Bapano

หน้า ๕๓—๑๑๒... เป็นจดหมายของ Blas Ruyz de Hernan Ghnzales เขียนถึงรองผู้สำเร็จราชการเคอมอร์ก้าเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในราชอาณาจักรกัมพูชาไว้อย่างยืดยาว ยืนยันเรื่องราวการติดตามพระยาละแวกจนถึงเมืองลานช้าง (Lanchan) อันเป็นเมืองหลวงของลาวว่า “เมื่อเรามาถึงกษัตริย์กัมพูชาที่ทรงชราแล้วได้สวรรคตเสียก่อน พระราชบิดาและโอรสองค์ใหญ่ก็สิ้นพระชนม์ด้วย (หน้า ๕๕) นอกนั้นก็กล่าวเช่นเดียวกับเรื่องราวของ Don Bas และ Don Diego

หน้า ๑๓๖—๑๓๗... เล่าเรื่องลักษณะมากับพวกรบพุ่งกับสเปนจนพวกสเปนต้องพ่ายแพ้ และลักษณะนาปลงพระชนม์ King Prauncar คือ พระสุธรรมราชาด้วย (ตรงกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ทรงอธิบายไว้ (หน้า ๔๕๒)

เล่ม ๑ ตอน ๒ ว่า “สุธรรมราชาทรงราชย์อยู่ ๓ ปี... มีจาม
คนหนึ่งชื่อโปรัดกับแขกชื่อลักษมานาลอบปลงพระชนม์
พระสุธรรมราชาเสีย...”

หน้า ๒๒๒-๒๒๓... เล่าเรื่องขุนนางเขมรปราบ
ลักษมานาได้แล้ว บ้านเมืองก็ยังไม่ปกติสุขจึงส่งทูตมากรุง-
ศรีอยุธยาทูลขอพระศรีสุพรรณมาธิราชไปครอบครองกรุง-
กัมพูชา พระเจ้าแผ่นดิน (สมเด็จพระนเรศวร) จึงโปรดให้
กองทหารจำนวน ๖,๐๐๐ คน แห่แหนพระศรีสุพรรณมา-
ธิราชกลับไปครองกรุงกัมพูชา ใน ค.ศ. ๑๖๐๓ (ศักราชนี้
หรือ จุลศักราช ๙๖๕ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประ-
เสริฐ ฯ ระบุว่า “ทัพพระเจ้าฝ่ายหน้าเสด็จไปเอาเมือง
ขอมได้” พระเจ้าฝ่ายหน้าจึงน่าจะหมายถึงพระศรีสุพรรณ
มาธิราชนี้กระมัง

เรื่องศึกสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปตีเมืองละแวก
ครั้งนี้ (ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ ค.ศ. ๑๕๙๓) สมเด็จฯ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ใน พระราช
พงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (โอเดียนสโตร์) เล่ม ๑
ตอน ๒ หน้า ๔๐๙ ว่า “หนังสือพงศาวดารเขมรลงศักราช
ถูกต้องกับต้นฉบับหลวงประเสริฐ ฯ แต่ไม่กล่าวถึงเรื่องจับ
นักพระสัฏฐาได้ เป็นแต่ว่าสมเด็จพระนเรศวรจับพระศรี-

สุพรรณมาริราช กับพระราชเทวีราชบุตร และกวาดต้อน
 ครว้เขมรมาเป็นอันมาก และว่าสมเด็จพระนเรศวรให้พระ-
 มหามนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่อยู่รักษากรุงกัมพูชาที่เมืองอู่ทอง”
 ส่วนเรื่องตั้งพระศรีสุพรรณมาริราชเป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชา
 นั้น พระองค์ทรงอธิบายไว้ว่า (หน้า ๔๕๑) ...พระสุธรรม
 ราชาเจ้ากรุงกัมพูชาพิราลัย พระยาพระเชมรมีไบบอกเข้ามา
 ขอพวกศรีสุพรรณมาริราช น้องพระยาละแวกนั้กพระสัฎฐา
 ที่จับเอาเข้ามาไว้ในกรุงศรีอยุธยาไปครองกรุงกัมพูชาเมื่อปี
 ขาลจุลศักราช ๙๖๔ พ.ศ. ๒๑๔๕”

เอกสาร เดอ มอร์เก้ นี เป็นเรื่องราวของชาว
 สเปนหลายคน ที่ออกมาจับฟุ้งแสวงหาโชคกลางในประเทศ
 เขมร แล้วต่างก็รายงานไปยังกรุงมินลา ดร. อันโตนิโอ
 เดอ มอร์เก้ เป็นเพียงผู้รวบรวมเรื่องราวเหล่านี้ตีพิมพ์ขึ้น
 จึงเห็นได้ว่า เรื่องพระยาละแวกมิได้ถูกปลงกรรม ไม่ใช่
 ฝรั่งเพียงคนเดียวเขียนไว้ แต่เป็นเรื่องราวของฝรั่งหลายสิบ
 คนออกไปแสวงหาโชคกลางในประเทศเขมรเขียนรายงานไป
 ยังกรุงมินลา และที่มีน้ำหนักเป็นพิเศษก็คือ พระราชสาส์น
 ของกษัตริย์เขมร (พระสุธรรมราชา) ทรงมีไปยืนยันการ
 กระทำของฝรั่งพวกนี้ว่า ได้ติดตามไปเฝ้าพระราชบิดา

(พระยาละแวก) ถึงเวียงจันทน์ แต่พระยาละแวกสวรรคตเสียก่อนฝรั่งพวกนี้ไปถึง

เอกสารของ เคอ มอร์ก้า นี้ นอกจากจะยืนยันเรื่องราวดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ในเรื่องไทยตีเมืองละแวกได้ เมื่อ ค.ศ. ๑๕๔๓ แล้ว ยังยืนยันในเรื่องสมเด็จพระนเรศวรทรงอภิเษก พระศรีสุพรรณมาธิราช พระอนุชาพระยาละแวกให้ได้กลับไปครองกรุงกัมพูชา ใน ค.ศ ๑๖๐๓ อีกด้วย

เฉพาะในเรื่องสมเด็จพระศรีสุพรรณมาธิราชนี้ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุพระนามว่า “พระเจ้าฝ้ายหน้า” ซึ่งเป็นปัญหาแก่นักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมานานปีว่า จะหมายถึงผู้ใด ก็จะหมายถึง สมเด็จพระเอกาทศรถ (ทั้งสมเด็จพระฯ กรมพระยาตำราฯ ทรงเชื่อ) หรือจะหมายถึง พระราชโอรสของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งมีนักศึกษาบางคนเริ่มสงสัยเช่นนั้น แต่เอกสาร เคอ มอร์ก้าให้ความกระจ่างในปัญหานี้ ทำให้น่าเชื่อว่า “พระเจ้าฝ้ายหน้า” หมายถึง วังหน้าของกัมพูชาคือ สมเด็จพระศรีสุพรรณมาธิราช เพราะสมเด็จพระศรีสุพรรณมาธิราชเป็นอนุชาพระยาละแวกเป็น “พระเจ้าฝ้ายหน้า” ของกรุงกัมพูชาไม่ใช่หมายถึงเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา

บันทึกเพิ่มเติม

เอกสารของ อันโตนิโอ เทอ มอร์ก้า (ตีพิมพ์เป็นภาษาสเปน เป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๖๐๘) ตามฉบับแปลภาษาอังกฤษของ สแตนเลย์ มีเรื่องสำคัญดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้รับคำแปลนี้ตั้งแต่หน้า ๔๒—๒๒๓ ก็จริง แต่ตอนกลางระหว่างหน้า ๑๑๔—๑๒๙ และระหว่างหน้า ๑๓๘—๒๑๙ ทางกรุงลอนดอนไม่ได้ถ่ายมาให้ จึงจำต้องรองจนกว่าจะได้เพิ่มเติมมาจนครบ

วันนี้เอง ข้าพเจ้าได้รับเอกสารที่เขาส่งมาให้ใหม่เป็นคำแปลเอกสารนี้รุ่นใหม่ของคนอื่น^๒ อยู่ในหนังสือชุดของ Blair & Robertson ข้าพเจ้ายังไม่ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับแปลของสแตนเลย์ แต่คาดว่าในการประชุมคราวหน้า ข้าพเจ้าคงจะได้ทำการศึกษาแล้วพร้อมทั้งทำบันทึกเสนอให้คณะกรรมการฯ ทราบต่อไป

เมื่อพิจารณาข้อความในพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐฯ เกี่ยวกับเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ

^๒ ผู้แปลชุดใหม่ปรากฏชื่อว่า Alfonso de Salvio, Norman P. Hall & James Alaxander Robertson ที่ข้าพเจ้ามีอยู่ตอนนี้ หนังสือทั้งชุดรวม ๕๑ เล่ม คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, สำนักนายกรัฐมนตรีได้มา ๑ ชุด หลายปีแล้ว ขอคุณได้เลขานุการคณะกรรมการฯ

มีเรื่องจับตัวพระศรีสุพรรณ ฯ ได้ และนำมากรุงศรีอยุธยา และเรื่อง “พระเจ้าฝ้ายหน้า” ยกทัพไปเอาเมืองขอมได้ แต่ไม่ปรากฏมีการระบุพระนามพระศรีสุพรรณ ฯ ว่าเสด็จกลับไปครองกัมพูชา

แต่พระราชพงศาวดารฉบับอื่นๆ โดยเฉพาะฉบับพระราชหัตถเลขา ระบุเรื่องจับตัวพระศรีสุพรรณ ฯ ได้ (ฉบับที่อ้างหน้า ๑๘๕) ระบุการทูลขอพระศรีสุพรรณ ฯ ไปครองกรุงกัมพูชา (หน้า ๒๕๓) และยังระบุเรื่อง “พระมหาธรรมราชา ราชโอรส” ยกทัพไปตีพระยาอ่อน (หน้า ๒๕๔)

ข้อความตอนนี้มีว่า “พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็มีพระราชโองการตรัสให้แต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหาธรรมราชา... ยกทัพไปโดยทางโพธิสัตว์ ข้อความที่ชัดเจนก็คือ สมเด็จพระนเรศวร ฯ และสมเด็จพระเอกาทศรถ หมายถึง พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ส่วนข้อความที่คลุมเครือก็คือ “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหาธรรมราชา” จะเป็นพระเจ้าลูกเธอของใคร ?

เอกสารของเคอ มอร์ก้า ฉบับแปลของสแตนเลย์ เทห์ที่มีอยู่ในมือไม่อธิบายปัญหาข้อนี้ พระราชพงศาวดาร ฯ

ฉบับพระราชหัตถเลขา ก็มีใจความคลุมเครือ ส่วนฉบับ
หลวงประเสริฐฯ ก็ไม่ให้ความกระจ่างในถ้อยคำที่ว่า “พระ
เจ้าฝ่ายหน้า” คือใคร ใจความจะกระจ่างก็ต่อเมื่อพิจารณา
เรื่องราวจากพงศาวดารเขมร (ฉบับที่อ้าง) คือพงศาวดาร
เขมรอธิบายว่า เมื่อกรุงศรีอยุธยาส่งพระศรีสุพรรณฯ ไป
ให้แล้ว ทางกรุงกัมพูชายังทูลขอบุคคลอีกคนหนึ่ง ระบุ
พระนามว่า “พระไชยเชษฐา” แล้ว “เป็นพระราชบุตร
ผู้น้อง”^๓ ท่านผู้นี้ได้ร่วมกับพระศรีสุพรรณฯ ปราบปราม
ความวุ่นวายในกัมพูชา จนสงบราบคาบ พระศรีสุพรรณฯ
จึงได้ขึ้นครองราชย์ ในจุลศักราช ๙๖๓ ต่อมาอีก ๑๘ ปี
จึงเวนคืนราชสมบัติให้บุคคลผู้นี้ขึ้นครองราชย์ ในจุล
ศักราช ๙๘๑ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระไชยเชษฐา

ท่านผู้นี้คือ “พระเจ้าฝ่ายหน้า” (ตามฉบับหลวง
ประเสริฐฯ) หรือ “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหาธรรม
ราชา” (ตามฉบับอื่นๆ) ก็เป็นฝ่ายหน้า หรือลูกเธอของ
กรุงกัมพูชาไม่ใช่ของกรุงศรีอยุธยา

พิมพ์ครั้งแรกใน แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี ปีที่ ๖,
๒๕๑๕ และปรับปรุงพิมพ์ใน ข้อมูลจากอดีต สำนักพิมพ์
เกสิทธิ์ไทย ๒๕๑๘

^๓ กองมหาดไทยของพระศรีสุพรรณ น้อยพระสวามี

เม็กซิโก-กรุงศรีอยุธยา

เรื่อง^๕นี้ ถ้าจะให้^๕ชื่อ^๕เรื่อง^๕ว่า เหตุใดกรุงศรีอยุธยา
จึงรอดพ้นจากการยึดครองของฝรั่ง คงจะทำให้พวกเรา
อยากอ่านอยากทราบเพิ่มขึ้น แต่ข้าพเจ้าขอให้ชื่อเรื่อง
เช่น^๕นี้ ก็เพื่อจะเล่าเรื่องฝรั่งยึดประเทศเม็กซิโกได้อย่างไร
แล้วจึงหวนมาขบคิดปัญหา และพยายามหาคำตอบใน
เรื่อง กรุงศรี อยุธยา รอด พ้น จากการ ถูกยึด ครอง ของ ฝรั่ง
เป็นการเล่าข้อเท็จจริงเรื่องเม็กซิโก และให้ความเห็นใน
เรื่องกรุงศรีอยุธยา

เรื่องของเม็กซิโกก็คือ ใน ค.ศ. ๑๕๑๙ คอร์ตีส
 นายทหารชาวสเปนคุมพรรคพวกราว ๒๐๐ คน ไปขึ้นฝั่ง
 ประเทศเม็กซิโก แล้วใช้ความเพียรพยายามพาผู้คนไปล้อม
 นครหลวงของประเทศนั้น ในที่สุดตีเมืองได้ จึงสร้างเมือง
 ขึ้นใหม่ ชื่อในปัจจุบัน คือ Mexico City ตั้งแต่คอร์ตีสขึ้น
 ฝั่งจนถึงเมืองของเม็กซิโกได้ ท่านใช้เวลาราว ๒๘ เดือน

ปัญหาที่ต้องรีบชี้แจงมีหลายปัญหา เช่นทหารฝรั่ง
 เพียง ๒๐๐ จะล้อมเมืองหลวงของประเทศได้อย่างไร ตอน
 ขึ้นฝั่ง คอร์ตีส มีทหารอยู่เพียงเท่านั้น แต่ต่อมาจำนวน
 เพิ่มขึ้นอีก แต่รวมกันก็ไม่เกิน ๕๐๐ คน แต่ผู้คนจำนวน
 นี้เป็นเพียงมันสมอง คอร์ตีสได้สหายศึกชาวพื้นเมืองเป็น
 จำนวนมากเข้าร่วมรบด้วย จำนวนผู้คนพื้นเมืองเขาไม่ได้
 บอกกล่าวไว้แน่นอน แต่ก็มีจำนวนกว่าแสนคน ใช้เวลา
 ล้อมและรุกรบตีเข้าไปทุกด้าน ภายในเวลา ๓ เดือนก็ตี
 เมืองหลวงได้ เมืองหลวงนี้ชื่อเดิมคือ Tenochtitlan และ
 ชื่อปัจจุบัน คือ Mexico City

ปัญหาที่ท่านควรทราบต่อมาก็คือ ประเทศเม็กซิโกใน
 เวลานั้นเป็นประเทศขนาดใหญ่ ขนาดกรุงศรีอยุธยาได้หรือไม่ และเป็นประเทศป่าเถื่อนไร้อารยธรรมหรือ จึงถูกทหาร
 ฝรั่งเพียง ๕๐๐ คนปราบปรามลงได้

ประเทศเม็กซิโกอยู่ทางทิศใต้สหรัฐอเมริกา มีเนื้อที่ ๒ ผังมหาสมุทร คือทั้งแอตแลนติกและแปซิฟิก มีเนื้อที่เกือบ ๔ เท่าของประเทศไทยปัจจุบัน ถ้าเรารวมเนื้อที่ของประเทศไทยกับพม่า แล้วรวมเนื้อที่ของญวนเหนือ ญวนใต้ กับกัมพูชาเข้าไปด้วยก็ยังเล็กกว่าประเทศเม็กซิโก ประเทศทั้ง ๔ หรือ ๕ ในแหลมอินโดจีนนี้ มีเนื้อที่รวมกันตาม World Almanac ได้บอกไว้คือ ๗๔๒,๖๑๗ ตารางไมล์ เม็กซิโกประเทศเดียวมีเนื้อที่ถึง ๗๕๘,๒๕๕ ตารางไมล์ นี่ยังไม่นับเนื้อที่ที่ตัดออกไป คือ นิวเม็กซิโก กัวเตมาลา นิการากัว ซึ่งรวมกันได้กว่า ๒๐๐,๐๐๐ ตารางไมล์ เนื้อที่มหาอาณาจักรที่คอร์ตีสได้ จึงรวมเนื้อที่ประเทศลาวและมาเลเซียเข้าไปด้วย คือรวมแหลมอินโดจีนทั้งหมด จึงเห็นได้ว่าประเทศเม็กซิโกมิใช่ประเทศเล็กน้อย และอารยธรรมของประเทศนี้ก็สูงส่ง และสิ่งที่น่าระบุนั้นก็คือ เมืองหลวงตั้งอยู่กลางทะเลสาบ ยากแก่การโอบล้อมโจมตียิ่งกว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นไหนๆ แต่แล้วคอร์ตีสก็ได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์เรื่องหนึ่งทีเดียว

คอร์ตีสใช้วิธีอย่างไร คอร์ตีสเมื่อขึ้นฝั่งได้ ก็เริ่มผูกมิตรกับชาวพื้นเมือง ใช้วิธีเลียบขาดในการปกครองทหาร

ของตน แต่ผูกมิตรกับชาวพื้นเมือง ในไม่ช้าก็ได้สัมพันธ-
 มิตรเป็นอันมาก ก่อนที่ท่านจะนำทหารรอนแรมเข้าไปภายใน
 ประเทศ ท่านสั่งให้ทำลายเรือทะเลของท่านเสียทั้งหมด มี
 จำนวน ๙ ลำ เหลือลำเล็กไว้เพียงลำเดียว ใครไม่ยอม
 ร่วมหัวจมท้ายกับท่าน ท่านก็อนุญาตให้กลับได้ ไม่ข่มขืน
 น้ำใจ ใครสมัครไปแสวงหาโชคลาภกับท่าน ท่านก็ให้สัญญา
 มั่นคงว่า จะแบ่งลาภยศให้ตามส่วน แล้วจึงคุมทหาร
 ประกอบด้วยทหารม้าราว ๑๐ ม้า ปืนใหญ่ราว ๑๒ กระบอก
 นอกจากนั้นเป็นทหารราบมีทหารปืนไฟอยู่ไม่ถึง ๒๐
 กระบอก แต่ทหารทุกคนมีเกราะป้องกันตัวครบบริบูรณ์
 แล้วจึงคุมทหารเดินทางเข้าไปภายในประเทศ ไปรบชนะ
 พวก Tlascallan จนยินยอมเป็นสมักรพรรคพวกมาร่วมรบกับ
 พวก Aztec ซึ่งปกครองประเทศเม็กซิโกอยู่ในขณะนั้น

ถ้าจะเขียนเป็นแนวเทียบให้เห็นภาพแจ่มชัดขึ้น ก็
 เทียบได้ว่าคอร์เตสมาขึ้นฝั่งที่จันทบุรี ผูกมิตรกับชาวพื้น-
 เมือง แล้วพาทหารรอนแรมเข้าไปในประเทศกัมพูชา รบ
 ชนะใจชาวกัมพูชา จนได้เป็นสหายศึก แล้วรอนแรมพา
 ทหารเดินทางขึ้นไปที่ราบสูงทางอีสาน ผ่านเชียงใหม่เข้า
 ประเทศพม่า ผ่านอังวะจนถึงกรุงพุกาม ล้อมกรุงพุกามไว้

จนได้ เมื่อเขียนแนวเทียบเช่นนี้ ท่านคงจะเข้าใจความยากลำบากของคอร์เตสได้ดียิ่งขึ้น

ที่ข้าพเจ้าจัดให้คอร์เตสขึ้นบกที่จังหวัดชุมพรในอ่าวไทย ก็เพราะคอร์เตสขึ้นบกที่อ่าวเม็กซิโก แล้วได้เข้าไปรบพุ่งในประเทศกัมพูชา จนได้เป็นสัมพันธมิตร ผ่านที่ราบสูงที่อีสาน แล้วก็เดินทางผ่านดินแดน ขึ้นเขาลงห้วยทางเชียงใหม่ ผ่านเข้าไปยังประเทศพม่า ไปรวมพลเข้าล้อมกรุงพุกาม อันเป็นเมืองหลวงโบราณของพม่า ก็เพื่อให้เห็นระยะทางทุรกันดารของคอร์เตส

ครั้นถึงจุดสำคัญของเรื่อง คือการล้อมนครหลวงอันอยู่กลางทะเลสาบใหญ่ ทางเข้าเมืองมี ๓ ทาง ชาวเมืองทำเป็นทางถาวร แต่มีช่องให้น้ำไหลผ่านหลายร้อยช่อง แต่ละช่องมีทหารรักษาแข็งแรง ในทะเลสาบก็มีเรือย้อม ๆ มากหลาย บรรทุกทหารคอยรุมรบ ตัดกำลังข้าศึก คอร์เตสจึงใช้วิธีให้สร้างเรือรบขนาดใหญ่ ใช้ใบและสายระโยงระยางของเรือทะเล ๔ ลำของท่าน ที่ท่านสั่งให้ทำลายมาเป็นเครื่องประกอบ เอาเป็นใหญ่ขึ้นไว้บนเรือรบเหล่านั้น คอยช่วยเหลือทหารที่รุกรบเข้าตีเมืองทางถาวร ขนาดของทะเลสาบมหิมา แต่ท่านก็มีสหายศึกพอเพียงที่จะล้อมไว้ได้ทุกด้าน และใช้เรือรบคอยทำลายเสบียงอาหารที่ข้าศึกเล็ดลอดผ่าน

จะนำเข้าไปเลี้ยงชาวเมือง ล้อมรอบอยู่เช่นนี้ราว ๓ เดือน
 ได้ทำการรบใหญ่หลายครั้ง จนชาวเมืองขาดเสบียงอาหาร
จึงตีเมืองได้ ทหารฝรั่งที่ถูกฆ่าตายหรือถูกจับตัวไปฆ่าบูชา
 ยัญมีราว ๗๐-๘๐ คน แต่สหายศึกชาวพื้นเมืองที่เสียชีวิตมี
 จำนวน ๓-๔ หมื่น พวก Aztec ก็สูญเสียกำลัง จำนวน
 ผู้คนที่ล้มตายในเมืองมีกว่า ๘ หมื่นคน และที่เหลือรอดมา
 ได้ เมื่อจักรพรรดิถูกจับตัวได้ และยอมวางอาวุธยังมีจำนวน
 เกือบแสนคน ตัวเลขเหล่านี้อาจผิดพลาดบ้าง เพราะข้าพเจ้า
 ไม่มีทางทดสอบ และในปัญหาเกี่ยวกับตัวเลขเหล่านี้ บรรดา
 Source ต่าง ๆ ย่อมขัดกันอยู่เสมอ ขอท่านผู้อ่านอย่าได้ถือ
 ตัวเลขเหล่านี้ว่าแน่นอนเป็นใช้ได้

เมื่อ คอร์ตีส สั่งให้สร้างเรือสำหรับร้อมรบในทะเล
 สาบ และถอยออกเป็นชั้น ๆ ใช้ผู้คนแบกขึ้นเขามาจนถึง
 ทะเลสาบ ทหารชาวพื้นเมืองที่ใช้คุ้มกันมีจำนวนหลายหมื่น
 ป้องกันการโจมตีของข้าศึกอย่างแข็งแรงมาก เพราะถ้าไม่มี
 เรือเหล่านี้ ซึ่งมีจำนวน ๑๓-๑๔ ลำแล้ว การโจมตีนคร
 หลวงย่อมไม่มีทางทำได้ จึงต้องคุ้มกันอย่างแข็งแรง และ
 ในการประกอบส่วนต่าง ๆ มาต่อเป็นลำ ก็คุ้มกันตลอด ๒๔
 ชั่วโมงอย่างเข้มแข็ง

ถ้าคอร์เตสได้รับแต่งตั้งให้คุมทหารมายึดครองประเทศเม็กซิโกอย่างเป็นทางการ และท่านทำได้สำเร็จ ก็นับว่าท่านเป็นนายทหารที่สามารถอยู่แล้ว แต่ที่นี้คอร์เตสหาได้รับมอบอำนาจเช่นนั้นไม่ คำสั่งของผู้ครองเกาะคิวบามีเพียงให้คอร์เตสจัดเรือแพ และชักชวนให้ชาวสเปนบนเกาะคิวบาเข้าร่วมในการสถาปนาที่พึ่งพิงในผืนแผ่นดินใหญ่ แล้วให้เก็บกวาดเงินทองและของมีค่าอื่น ๆ กลับไปแบ่งกันยังเกาะคิวบาเท่านั้น ที่พึ่งพิงก็คือ settlement จะเป็นหมู่บ้านย่อม ๆ มีกำแพงล้อมรอบไว้ป้องกันตัวก็เพียงเท่านั้น แต่คอร์เตสกลับใช้ทหารจำนวนน้อยนั้นเข้ายึดครองประเทศมเหิมาได้ โดยที่ทหารก็เป็นทหารสมัครมีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันอยู่เสมอ คอร์เตสมีทหารตั้งว่าเพียงหยิบมือเดียวกลับยึดครองประเทศมเหิมา ปราบปรามมหาอาณาจักร Aztec ลงได้ สถาปนากันเมืองใหม่แล้วมอบถวายให้ราชบัลลังก์สเปนปกครองเป็นแคว้นใหม่ชื่อ New Spain มากว่า ๓๐๐ ปี ถ้าจะเทียบกับวีรกรรมของจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ หรือฮันนิบาลแม่ทัพผู้เกรียงไกร ข้าพเจ้ายังเห็นว่าคอร์เตสมีภาษีกว่า เพราะทหารของท่านมีน้อยเหลือเกิน วิถีผูกใจพวกทหารสมัคร วิถีผูกมิตรชาวพื้นเมือง ยุทธวิธีในการรบ น่าใจอันแน่วแน่ที่จะให้ถึงจุดหมาย สิ่งต่าง ๆ

เหล่านี้ก็อรรถสืออย่างพร้อมมูล และสเปนได้ปกครองดินแดนนี้มากกว่า ๓๐๐ ปี เม็กซิโกอยู่ในปกครองสเปนตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๒๑ จนถึงประกาศเอกราช เป็นสาธารณรัฐใน ค.ศ. ๑๘๒๓ ต่อมาเสียดินแดนส่วนหนึ่งให้แก่สหรัฐไป ดินแดนที่เสียไปนี้สหรัฐเรียกว่า New Mexico ประเทศเม็กซิโกแผ่อิทธิพลเข้ามายังประเทศต่าง ๆ ในเอเชียทางการค้าขาย มีเงินเหรียญที่เรียกว่า Mexican dollar ได้รับความนิยมยอมรับกันทั่วไปในประเทศจีน ญี่ปุ่น และไทย ในรัชกาลที่ ๔ ในยุครัตนโกสินทร์ ยังปรากฏอัตราแลกเปลี่ยนไว้คือ ๓ ดอลลาร์เม็กซิกัน เท่ากับ ๕ บาทเงินสยาม ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของเรา ก็ยังเก็บรักษาเงินเหรียญนี้ไว้ให้ชม เงินเม็กซิกันนี้เองอาจเป็นแบบอย่างของเหรียญบาท ให้เราเปลี่ยนมาใช้แทนเงินพดด้วง ก็เป็นไปได้

ประเทศเม็กซิโก ปัจจุบันมีพลเมืองกว่า ๔๐ ล้านเนื้อที่ใหญ่กว่าประเทศไทยเกือบ ๔ เท่า เมืองหลวงของเขาชื่อ Mexico City นับว่ามีพลเมืองกว่า ๘ ล้านคน สิ้นค้าเข้าประเทศปีหนึ่ง ๆ มีจำนวนถึง ๓ หมื่นล้านบาท ข้าพเจ้าเก็บตัวเลขเหล่านี้จาก World Almanac เพราะตัวเองยังไม่ไปถึงประเทศนี้ และก็เรื่องราวของประเทศนี้ เราลองมาพิจารณาเปรียบเทียบกับบ้านเมืองโบราณของเราบ้าง เมื่อ

ฝรั่งเศสเพื่ออิทธิพลเข้ามาทางแถบนี้ของโลก กรุงศรีอยุธยา ก็ต้อนรับฝรั่งเศสชาติโปรตุเกสใน ค.ศ. ๑๕๑๐ เป็นการต้อนรับอย่างฉันท์มิตร ขณะนั้นผู้ครองประเทศคือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

ขณะที่โปรตุเกสมายึดได้ราชอาณาจักรมะละกา และ สเปนแล่นเรือข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกมา “ค้นพบ” หมู่เกาะฟิลิปปินส์ใน ค.ศ. ๑๕๒๑ สภาพแวดล้อมของเมืองไทยเป็นอย่างไร

กรุงศรีอยุธยาขณะนั้น อยู่ในสภาพทางการเมืองเข้มแข็งมาก เพราะได้ปราบปรามกรุงกัมพูชาลงได้อย่างราบคาบ เมื่อราวร้อยปีก่อน (ค.ศ. ๑๔๓๑) ได้ผนวกดินแดนและผู้คนของอาณาจักรสุโขทัยเข้ามาไว้เป็นทองแผ่นเดียวกัน พระราชมารดาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็เป็นเจ้าหญิงสุโขทัย เพราะฉะนั้นกรุงศรีอยุธยาจึงผูกใจชาวสุโขทัยไว้ได้อย่างราบรื่น ส่วนดินแดนทางทิศเหนือราชวงศ์มังรายก็ยังปกครองบ้านเมืองอยู่ที่นครเชียงใหม่ ทางกรุงอังวะ ราชวงศ์ไทยใหญ่ก็ยังรักษาอำนาจทางการเมืองไว้ได้ทางแหลมมะลายู ราชวงศ์มะละกา ซึ่งสถาปนาอาณาจักรย่อม ๆ นับแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (ราว ค.ศ. ๑๔๐๓) ก็จะสืบอำนาจลงใน ค.ศ. ๑๕๑๑ อำนาจของโปรตุเกส

จึงเข้ามาแทนที่ เมื่อได้วาดภาพให้เห็นสภาพทางกรเมือง
ขณะนั้นให้ปรากฏเช่นนี้แล้ว ถ้าหากโปรตุเกสจะใช้วิธีสเปน
ยกทหารเข้ามาหักหาญกรุงศรีอยุธยา จะทำได้เพียงไรจะ
สำเร็จหรือไม่

การที่สเปนมีทหารไม่เกิน ๕๐๐ คน เข้ายึดนคร
ของเม็กซิโกได้นั้น นักประวัติศาสตร์อเมริกันชื่อ William
H. Prescott กล่าวว่า เพราะได้อาศัยกำลังของสหยาศึกชาว
พื้นเมืองจำนวนแสนเข้าร่วมรบด้วย จึงทำได้สำเร็จถ้าหาก
สหยาศึกชาวพื้นเมืองเสียแล้ว คอร์ตีสคงทำการไม่สำเร็จแน่

ถ้าอัลบูเกอร์กี (Albuquerque) แม่ทัพโปรตุเกส ผู้
คุมทัพโจมตีเมืองมะละกา จะจู่โจมคุม รือรบเข้าอ่าวสยาม
แล่นเรือขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยา ใช้ปืนใหญ่เรือระดมยิงกรุง
ศรีอยุธยา การระดมยิงเช่นนั้นย่อมทำได้และกษัตริย์สยาม
อาจจะละกรุง เสด็จขึ้นไปยังเมืองลพบุรีหรือพิษณุโลก ก็มี
ทางจะเป็นไปได้ ถ้าต้องเกิดการรบพุ่งกันขึ้น โปรตุเกสอาจ
จะได้กรุงศรีอยุธยา แล้วจะทำอย่างไรต่อไป จะรักษาเมือง
ไว้ได้หรือ หรือจะเก็บกวาดพระราชทรัพย์ในท้องพระคลัง
ลงเรือแล่นกลับออกไป ถ้าโปรตุเกสทำเช่นนั้นซึ่งเป็นเรื่อง
สมมติที่จะถูกตราชื่อว่าเป็นโจร กรุงศรีอยุธยาไม่ใช่มะละกา
ซึ่งอยู่ข้างฝั่งทะเล กรุงศรีอยุธยาอยู่ห่างจากปากน้ำ ๔๐ ไมล์
สองฝั่งแม่น้ำก็มีช่องทางที่ได้ตัดกำลังข้าศึกได้อย่างดีข้าพเจ้า

เชื่อว่า ถ้าโปรตุเกสจะใช้วิธีหักหาญจู่โจมกรุงศรีอยุธยาใน
 ครั้งนั้นก็อาจได้เมืองแต่ไม่เห็นทางจะรักษายึดครองไว้ได้
 เพราะไม่มีสหายศึกชาวพื้นเมืองไว้ร่วมรบ ชาวพื้นเมืองที่จะ
 เป็นสหายศึกก็เห็นมีแต่ชาวกัมพูชา แต่ในขณะนั้นพระนคร
 ธรณุกหังให้รกร้างไปเสียแล้วราว ๘๐ ปี เมืองหลวงใหม่
 ของเขมรก็ยังเรื้อรังไม่ถาวร ชาติเขมรต้องล้มลุกคลุกคลาน
 ต่อไปอีกนาน ไม่มีกำลังจะเป็นภัยต่อใครได้ ส่วนพม่านั้นก็
 ยังกุมกำลังกันไม่คิดทางพม่าเหนือ พวกไทยใหญ่ปกครอง
 ส่วนพม่าใต้ราชวงศ์ฟ้ารั่วก็ยังปกครองอยู่ สมัยของตะเบ็ง
 ชะเวตียังไม่ถือกำเนิด จนอีกราว - ๓๐ ปีต่อมา สภาพทาง
 การเมืองของกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๕๑๐ จึงเป็นสภาพ
 เป็นผลดีต่อกรุงศรีอยุธยายิ่งนัก นี่สมมติว่า ถ้าหากเกิดการ
 รบพุ่งระหว่างโปรตุเกสกับกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๕๑๐
 ข้างเจ้าไม่เห็นทางว่าโปรตุเกสจะยึดครองประเทศได้

แต่สาเหตุแห่งการรบพุ่งนั้น จะมีหรือไม่มี พวกเรา
 บางคนกล่าวว่า มะละกาเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรี
 อยุธยา พระราชพงศาวดารก็ยังระบุไว้เช่นนี้ในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีอยู่ทอง ก็เมื่อมะละกาเป็นประเทศราชของไทย
 โปรตุเกสมายึดแย่งเอาไปเราก็ถือเป็นชนวนแห่งสงครามได้

ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า มะละกาเป็นประเทศราชของ
กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง หรือว่า
ในสมัยใดๆ ทั้งนั้นเหตุผลก็คือว่า มะละกายังไม่ได้สถาปนา
เป็นบ้านเมืองในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง มะละกา
ได้รับสถาปนาเป็นบ้านเมืองในรัชกาลต่อมาอีกหลายรัชกาล
คือในรัชกาลสมเด็จพระรามาราชา ข้อเท็จจริงนี้นักประวัติ
ศาสตร์ทั่วไปยอมรับกันอย่างพร้อมเพรียงแล้ว เพราะฉะนั้น
ใครก็ดีที่เขียนเติมความนี้ไว้ในพระราชพงศาวดาร ไม่คิดเลย
หรือว่าท่านดูถูกสติปัญญาของคนรุ่นหลังอย่างชัด ๆ เพราะ
พวกเราจะมีช่องทางจะทดสอบได้ว่า ข้อความนั้นเป็นจริงดังว่า
หรือไม่ พวกเราคนรุ่นหลังไม่ว่าจะงมงายเชื่อเพราะปรากฏ
ในพระราชพงศาวดาร มะละกาเมื่อสถาปนาขึ้นแล้วก็ประ
กาศเป็นเอกราช แต่ราว ค.ศ. ๑๕๐๓ ราชวงศ์มะละกาสืบ
ครองบ้านเมืองต่อๆ มากกว่า ๑๐๐ ปี โดยไม่ยอมอยู่ใต้การ
ปกครองของกรุงศรีอยุธยาตลอดมา เมื่อโปรตุเกสมาโจมตี
ยึดเมืองไปได้ใน ค.ศ. ๑๕๑๑ จึงไม่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีของ
ชาติไทยที่จะไปเจ็บร้อน

เพราะฉะนั้น ตามข้อเท็จจริงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
จึงโปรดฯ ท้าอันรับทูตโปรตุเกส ทรงเลี้ยงดูแขกเมืองอย่างควร
แก่ยศศักดิ์ และทรงส่งทูตไทยให้เดินทางไปยังเมืองมะละกา

ได้เข้าพบแม่ทัพโปรตุเกสเป็นการสถาปนาความสัมพันธ์ครั้ง
นั้นบนรากฐานแห่งมิตรไมตรี รากฐานนี้ก็ยังคงอยู่ตลอด
 ระยะเวลา ๔๕๐ ปี ระหว่างประเทศไทยกับประเทศโปรตุเกส
 อันเป็นรากฐานที่พวกเราควรชื่นชมยิ่ง ปัญหาเรื่องโปรตุเกส
จะหักหาญต่อไทยก็จบลงได้เพียงเท่านี้

มีเรื่องราวเกี่ยวกับสเปนยังหลงเหลืออยู่ควรกล่าว
 เสียให้เสร็จสิ้นไป คือเมื่อสเปนมา “ค้นพบ” หมู่เกาะซึ่ง
 ต่อมาขนานนามว่า หมู่เกาะฟิลิปปินส์ ในราว ก.ศ. ๑๕๒๑
 สเปนก็ยังไม่พร้อมจะแผ่ขยายอำนาจมายึดครองจวบจนอีก
 ราว ๔๕ ปีต่อมา จึงได้ยึดครองหมู่เกาะนี้ได้ สภาพทาง
 การเมืองของฟิลิปปินส์ก่อนถูกยึดครองจะเป็นอย่างไร หา
 ตำราอ่านยังไม่ได้ แต่ก็คงมีสภาพไม่มั่นคงนัก บรรดา
 เกาะต่าง ๆ ๑๑ เกาะ ซึ่งเป็นประเทศฟิลิปปินส์ปัจจุบัน ก็
 คงมีเจ้าผู้ครองเกาะต่างเป็นใหญ่บนเกาะของตนอย่างเอกเทศ
 ยังไม่รวมเป็นประเทศอันหนึ่งอันเดียวกันจึงสะดวกแก่การ
 ยึดครอง แล้วสเปนก็สถาปนารุงมะนิลาเป็นเมืองหลวงใน
 ก.ศ. ๑๕๖๕ อันเป็นปีปลายๆ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า
 จักรพรรดิ พระเจ้าช้างเผือก สิ่งที่สเปนสร้างขึ้น ควรเป็น
 อนุสรณ์ของการปกครองของฝรั่ง ก็คือ สถาปนามหาวิท-
 ทยาลัย Santo Tomas ขึ้นใน ก.ศ. ๑๖๑๑ อันเป็นปีที่ ๒

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม นี่เป็นการสถาปนา
มหาวิทยาลัยตามแผนใหม่ ก่อนดินแดนในสหรัฐ ฯ จะก่อตั้ง
มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ๒๔ ปี

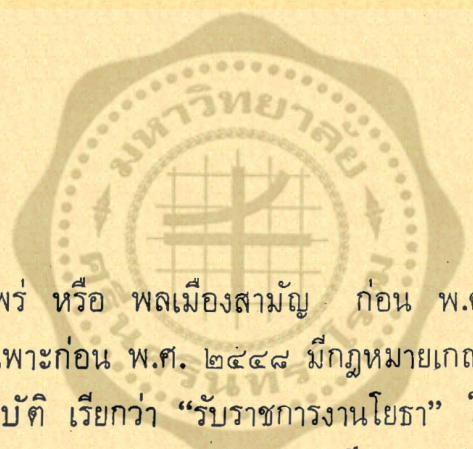
แต่สเปนไม่เหมือนคนโปรตุเกส ความหยิ่งผยองใน
สายเลือดทำให้นิสัยใจคอของเขาอีกหาญ เมื่อแผ่ขยายอำนาจ
เข้ามายังประเทศกัมพูชาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหา
ราช ก็มามีเรื่องกระทบกระทั่งกับกรุงศรีอยุธยาเอาจนได้
คือในราว ค.ศ. ๑๕๙๙ ผู้ครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์ส่งทูตเข้า
มายังกรุงศรีอยุธยาได้เข้าถวายศุภอักษร แต่ในเวลาต่อมา
ไม่กี่วันก็ลอบนำคนโทษชาวโปรตุเกสหนึ่งลงเรือจะนำออกไป
นอกประเทศโดยไม่ได้บอกกล่าวว่าลาตามพิธีการ สมเด็จพระ
นเรศวรพิโรธ ทรงนำเรือรบของไทยในครั้งนั้นเข้ารุก
รบในแม่น้ำเจ้าพระยา จวบจนถึงปากน้ำได้ทำการรบพุ่งกัน
ดุเดือด “แปดวันแปดคืน” ตามที่ฝ่ายสเปนจดบันทึกไว้ เรือ
ทูตสเปนแล่นกลับออกไปได้ แต่ฝรั่งในเรือเสียชีวิตในการ
รบครั้งนั้นทุกคน รวมทั้งนายพลเรือ ตำราชทูตไปเสียชีวิต
เพราะพิษบาดแผลที่เมืองมะละกา จดหมายเหตุของสเปน
ในตอนนี้น่าจะนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพราะจะทำให้พวกเราได้
ทราบเรื่องราวระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปนในตอนนั้น
และเรื่องราวของกัมพูชา ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรง

อุปถัมภ์ค่าจุนเจ้านายเขมรให้อยู่ในราชบัลลังก์ เรื่องบัดนี้
ว่าพระนเรศวรทรงพิธีใน “ปฐมกรรม” พญาละแวกจะได้
เข้าสู่สภาพนวนิยายเสียที

ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้ ส่งมาให้ “ชุมนุมจุฬา” ก็
เพราะสาราณียากรบอกกล่าวมาว่าขาดเรื่องที่จะนำลง ขอให้
ช่วยกันด้วย เรื่อง The Conquest of Mexico เขียนโดยนัก
ประวัติศาสตร์อเมริกันชื่อ William H. Prescott นี้ ข้าพเจ้า
ซื้อหามากว่า ๑๐ ปีแล้วได้อ่านแล้ว ๓ จบ ภายในระยะ
เวลาดังกล่าว อ่านตอนแรกก็ให้รู้สึกขะเขวสวความมักได้
ของพวกฝรั่ง พออ่านครั้งที่สองซักจะมองเห็นส่วนดีที่คน
สเปนไปสร้างไว้ โดยเฉพาะการเลิกการทาสซึ่ง
รัฐพิธีของพวก Aztec และเมื่อมาอ่านครั้งที่ ๓ เปรียบเทียบ
กับการยึดครองประเทศเปรูโดยคนสเปนเช่นเดียวกัน ได้
เทียบเคียงจุดหมายและวิธีการของ Cortez กับ Pizarro
ทำให้เกิดความเลื่อมใสในตัวของ Cortez ว่าท่านผู้นี้มิได้
มุ่งจะไปกอบโกยเงินทอง ส่วนการชุลเลียงพวกนายทหาร
ของท่าน ท่านก็จัดทำอย่างยุติธรรมไม่เหมือน Pizarro
ที่มุ่งโภคทรัพย์และฆ่าฟันหุ่นส่วนผู้ร่วมทุกข์กับท่านจนเกิด
สงครามล้างผลาญในระหว่างพวกเดียวกันอีกหลายครั้ง อัน
ที่จริง ผู้พิชิตทั้งสองนี้ก็เป็นญาติกัน คือมารดาของ Cortez

สืบสกุลมาจากตระกูล Pizarro แต่อุปนิสัยและจุดมุ่งหมายของทั้งสองท่านต่างกันอย่างชวากับคำ ขำพเจ้าอ่านเรื่องทั้งสองนี้ อ่านแล้วอ่านอีก แล้วมาใคร่ครวญถึงปัญหาที่พวกเราถามกันอยู่ว่า เหตุใดกรุงศรีอยุธยาหรือกรุงรัตนโกสินทร์จึงรอดพ้นจากการยึดครองของฝรั่ง จะเป็นเพราะโชคตัวเดียว หรือเป็นเพราะปัจจัยหลายอย่างหลายประการรวมเข้าด้วยกัน เฉพาะเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาก็ปรากฏคำตอบในบทความนี้แล้ว ต่อจากโปรตุเกสและสเปนก็เป็นเรื่องราวของชาวฮอลันดาและอังกฤษ ซึ่งมุ่งหวังกำไรทางการค้าขายเป็นข้อใหญ่ ไม่ได้มุ่งหวังอาณานิคมเท่าใดนัก ถ้าจะต้องลงทุนด้วยชีวิตชาติไทยเรามาไถ่ถอยนักรายทางการเมืองจากฝรั่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ โดยพระองค์ทรงมอบเมืองบางกอกให้ฝรั่งเสสอย่าง “ตลอดกาล” ภัยอันตรายในครั้งนั้น สมเด็จพระเพทราชาทรงแก้ไขให้ลุ่ลงไปไ้ และชาวไทยก็เคยถวายพระนามพระองค์ว่า “พระมหาบุรุษ” แต่มานะในชั้นหลังนี้ กลับมีผู้กล่าวความให้ไขว้เขวไปเสีย เรื่องเม็กซิโกกรุงศรีอยุธยาจึงถึงเวลาสมควรจบได้แต่เพียงนี้ เป็นการให้ข้อเท็จจริงในเรื่องเม็กซิโก และเป็นความเห็นในเหตุการณ์ที่สมมุติถ้าจะเกิดขึ้นในเรื่องกรุงศรีอยุธยา

ฐานันดรไพร่

ไพร่ หรือ พลเมืองสามัญ ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๙ และโดยเฉพาะก่อน พ.ศ. ๒๔๔๘ มีกฎหมายเกณฑ์แรงงาน ให้ต้องปฏิบัติ เรียกว่า “รับราชการงานโยธา” ในปีหนึ่งๆ จะต้องเข้ารายงานตัว และถูกควบคุมเป็นหมู่เหล่าให้ปฏิบัติงานทำถนน, ขุดคลอง, สร้างสะพาน ฯลฯ ตลอดระยะเวลา ๑ เดือน แล้วจึงได้รับการปลดปล่อยให้กลับบ้าน ๓ เดือน พ้น ๓ เดือนไปแล้วก็ต้องกลับมา “รับราชการงานโยธา” ต่อไปอีก ๑ เดือน แล้วกลับบ้านไปอีก ๓ เดือน เช่นนี้ ปีหนึ่งๆ จึงต้องมาใช้แรงงานปฏิบัติกิจให้รัฐบาล ๓ เดือน

จึงเป็น ๓ เดือนแห่งการไร้เสรีของทุกๆ ปี เครื่องมือเช่น
มีด, จอบ, เสียม และอาหารพร้อมทั้งเสื้อผ้าไฟร่ต้องหามา
เอง รัฐบาลไม่ได้จ่ายให้ แต่ไฟร่ที่ปรารถนาจะซื้อเสรี ก็
ยอมทำได้ ดังกฎหมายกำหนดให้ชำระเงินแทนแรงงานเดือน
หนึ่ง เป็นเงิน ๖ บาท ถ้าจะซื้อเสรีทั้ง ๓ เดือน ก็ต้อง
ชำระเงิน ๑๘ บาท เสรีของไฟร่ยังซื้อหากันได้เป็นเงินตาม
กฎหมายกำหนด และไฟร่ก็หมายถึงไฟร่ชายตั้งแต่อายุ ๑๘
ถึง ๖๐ หญิงนั้นยอมอยู่นอกขอบข่ายของกฎหมายนี้

ถ้าท่านคิดว่า บรรพบุรุษของเราตกอยู่ในสภาพแค้น
แค้นกดขี่โดยสังคมของพ่อแม่บรรพบุรุษ ท่านควรทราบต่อไปว่าบรรพบุรุษของบรรพบุรุษยังคงอยู่ในสภาพแค้นยิ่ง
กว่านี้อีกคือในรัชกาลที่ ๑ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ ไฟร่ต้อง
รับราชการงานโยธา ปีหนึ่ง ๔ เดือน และตลอดสมัยอยุธยา
คือกว่า ๔๐๐ ปี ไฟร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานปีหนึ่งถึง ๖ เดือน
ดังศัพท์ที่ยังเคยพบอยู่คือ “เข้าเดือน—ออกเดือน” ไฟร่ใน
สมัยอยุธยาจึงไร้เสรีถึง ๖ เดือนในปีหนึ่ง และเข้าใจว่า
ถึงมีเงินก็ซื้อเสรีไม่ได้ดังสมัยรัตนโกสินทร์

ที่กล่าวนี้ พูดเฉพาะพลเมืองสามัญที่เป็นไฟร่หลวง
คือไฟร่สังกัดวังหลวง ถ้าเป็นไฟร่สังกัดวังอื่น ที่เรียกกันว่า

ไพร่สม และไพร่สังกัดจวนของข้าราชการผู้ใหญ่ในกระทรวง
ทบวงกรมต่าง ๆ (ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ไพร่ประเภทนี้เรียกว่า
ไพร่สมกำลัง) แม้ต้องมารายงานตัวปฏิบัติ “ราชการงาน
โยธา” เหมือนไพร่หลวง แต่กฎหมายก็กำหนดให้มาปฏิบัติ
แรงงานเพียง ๑ เดือนในปีหนึ่งเท่านั้น หรือจะซื้อเสรีก็ได้
โดยชำระเงิน ๖ บาท

แม้ทาสชายที่เป็นทรัพย์สินของบรรดาเศรษฐีคหบดี ก็
ต้องมารายงานตัวปฏิบัติราชการงานโยธาเหมือนพวกไพร่
หลวง—ไพร่สม แต่ทางราชการกำหนดให้มาปฏิบัติงานเพียง
๘ วันในปีหนึ่ง หรือชำระ ๑.๕๐ บาท ได้แทนแรงงาน

ถ้าท่านรู้สึกเอะใจว่า ทำไมข้าพเจ้าจึงอธิบายความ
หมายของไพร่หลวง—ไพร่สม ผิดไปจาก พจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน ก็ขอเปิดดูข้อความในหน้า ๔๐ ซึ่งเป็น
การคัดมาจากกฎหมายที่ออกบังคับใช้ในรัชกาลที่ ๕ ใน
พ.ศ. ๒๔๒๐

ข้าพเจ้าเคยถามตนเองว่า เหตุใดคณะกรรมการชำระ
พจนานุกรม ซึ่งมีหลายท่าน เป็นครูบาอาจารย์ของข้าพเจ้า
เอง และต่างก็เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในวิชาสาขาต่าง ๆ ด้วยกัน
ทั้งนั้น ทำไมท่านเหล่านั้น จึงอธิบายคำ ไพร่หลวง—ไพร่สม
ไม่ตรงกับที่กฎหมายระบุไว้ แต่ไปอธิบายตามพระนิพนธ์

ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพกันเสียหมด จะหา
เสียงทักท้วง, คัดค้านกันบ้างก็ไม่ปรากฏสักเสียงเดียว

ข้าพเจ้าตอบกับตนเองว่า เหตุที่คณะกรรมการชำระ
พจนานุกรม อธิบายคำไพร่หลวง—ไพร่สม ไม่ตรงกับที่
กฎหมายระบุไว้ ก็เพราะกฎหมายในเรื่องที่เกี่ยวกับไพร่ จะ
มีอยู่ก็แต่ในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งมาเริ่มออกเป็นกำหนด
เวลาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ และใน ๑๕ ปีแรก บางปีก็ขาดหายไป
ทั้งปีหรือหลายปีติดต่อกัน จะเป็นเพราะหยุดออกหรือเก็บ
มารวมเต็มปีไม่ได้กระมัง

คำตอบอีกข้อหนึ่ง ก็คือว่า คณะกรรมการชำระ
พจนานุกรมทั้งรุ่นแรกใน พ.ศ. ๒๔๗๕ และซ่อมตั้งเพิ่มเติม
จนปฏิบัติกิจการเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๙๓ แต่ละท่าน ถ้าไม่
ใช่เจ้านายก็เป็นข้าราชการด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีท่านใดที่เมื่อ
อายุครบ ๑๘ เคยถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อไป “รับราชการงาน
โยธา” สักท่านหนึ่ง เรื่องของไพร่จะเป็นอย่างไร ท่านไม่
เคยมีประสบการณ์ด้วยตนเอง และเมื่อราชกิจจานุเบกษาก็
หาได้ยากและไม่ครบ ส่วนพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยา-
คำรงราชานุภาพนั้นมีแพร่หลาย หาอ่านได้ง่าย จึงปรากฏ
ในคำอธิบายในพจนานุกรมว่า

“ไพร่สม (โบ) น. ชายฉกรรจ์ อายุครบ ๑๘ ปี
เข้ารับราชการทหารฝึกหัดอยู่ ๒ ปี แล้วย้ายมาเป็นไพร่
หลวง—ไพร่หลวง (โบ) น. พลที่เข้าประจำการแล้ว”

การที่ทางราชการจัดให้ชายฉกรรจ์เข้าฝึกหัดเป็นทหาร
เป็นของใหม่ที่เรารู้เพิ่มมีในรัชกาลที่ ๕ แต่สถาบันไพร่ หรือ
“ฐานันดรไพร่” นั้นมีมาแต่ พ.ศ. ๑๘๘๔ ๙ ปีก่อนตั้งกรุง
ศรีอยุธยาเป็นราชธานี และคำว่า ไพร่หลวง—ไพร่สม—ไพร่
ส่วย—ไพร่สมกำลัง ก็มีใช้มาในสมัยอยุธยาแล้ว ไม่ใช่เพิ่มมี
ใช้ตอนเกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้าฝึกหัดเป็นทหารในรัชกาลที่ ๕
คำอธิบายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงผิดแผก
ไปจากที่ปรากฏในเรื่อง “ฐานันดรไพร่” นี้ ส่วนท่านจะเชื่อ
ใคร ก็เป็นเอกสิทธิ์ของท่าน ข้าพเจ้าเพียงแต่เสนอความเข้าใจ
ของข้าพเจ้าดังที่ได้พบตามหลักฐานข้อมูลเท่านั้น

เรื่องนี้ข้าพเจ้าเริ่มเขียนแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ และได้
ติดตามแก้ไขซ่อมเติมแสดงหลักฐานจวบจน พ.ศ. ๒๕๑๘
จึงยุติ นับเวลาได้ ๑๖ ปี เป็นเรื่องราวความเป็นมาของ
สามัญชนคนไทยนับแต่ พ.ศ. ๑๘๘๔ ปีสถาปนาสถาบันไพร่
จวบจนยุบเลิกท้าวราชอาณาจักรใน พ.ศ. ๒๔๕๙ รวมเวลา
ของสถาบันนี้ได้ ๕๗๕ ปี ถ้าเวลาที่ข้าพเจ้าใช้ติดตามศึกษา
และเขียนขึ้นเป็นเวลา ๑๖ ปี นับบัณฑิตใหม่ก็ได้ ๑๖ รุ่น

เป็นเวลายาวนาน แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ได้เรียกร้องอะไรค่อยทำค่อยไปโดยถือเป็น Labor of Love และถ้าท่านผู้อ่านจะเข้าใจเพียงว่า แรงงานในเมืองไทย กว่าจะได้เป็นแรงงานเสรีได้ คือ มีเสรีในการเลือกอาชีพเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัวทั้งทุกวันนี้ ต้องผ่านฝ่าอุปสรรคความยากลำบากนานาประการถึง ๕๗๕ ปี ข้าพเจ้าก็พอใจแล้ว ความเป็นมาของ ๕๗๕ ปีนี้จะเป็นอย่างไร มีรายละเอียดอย่างไร ปรากฏอยู่ในเรื่อง “ฐานันดรไพร่” นี้ที่เราหลุดพ้นจากการถูกเกณฑ์แรงงาน มีเสรีในการจะใช้ชีวิตประกอบอาชีพได้ทั้งใจสมัคร เป็น Free Labor ได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ แต่ยังไม่สมบูรณ์ทั่วราชอาณาจักรจบจนบรรลุ พ.ศ. ๒๔๕๙

ถ้าท่านผู้อ่านเห็นว่าบรรพบุรุษของเราถูกกดขี่ข่มเหงโดยสังคมของท่าน ข้าพเจ้าก็ขอเกริ่นคำตอบให้ทราบด้วยว่า บรรพบุรุษของสังคมอื่น เช่น ลาว เขมร ญวน พม่า มลายู ก็ตกอยู่ในสภาพการถูกกดขี่ทารุณพอ ๆ กัน หรือชั่วร้ายยิ่งกว่าเสียอีก ยิ่งสังคมอินเดียยิ่งชั่วร้ายเป็นที่สุด ไม่มีสังคมใดในอดีตที่น่ารื่นรมย์แม้สังคมเดียว เราเกิดมาในรุ่นหลังนี้เป็นกาลเวลาแห่งเสรี มีอิสรภาพ สมภาพภายใต้กฎหมาย และเป็นเสรีประชาธิปไตย มีสภาพความเป็นอยู่

สุขสบายเลิศลอยกว่าบรรพบุรุษของเราอย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้ เราจึงควรเห็นใจบรรพบุรุษของเรา และสร้างสิ่งดีงามให้ลูกหลานผู้สืบสกุลของเราให้มากไว้ จึงจะไม่เสียที่ที่เกิตมาในยุคเสรีประชาธิปไตยนี้

อารัมภบท

SERFDOM ดูจะตรงกับคำว่า การเป็นไพร่ในทัศนะสังคมฝรั่งเป็นศัพท์ตรงกันข้ามในความหมายกับคำ FREEDOM คือความเป็นไท ผู้ที่เป็น SERF หรือเป็นไพร่ไม่เป็นนายของตนเอง แต่มีพันธะต้องรับใช้ในกิจการของเจ้านาย ทว่ายังไม่ถึงกับเป็นทาส เช่นพวกทาส ซึ่งเจ้านายจะจำหน่ายโอนออกไปได้ สิ่งที่ผูกมัด SERF ไว้ให้อยู่กับเจ้านายในคดียุโรป คือที่ดิน SERF ผู้หาเลี้ยงชีวิตของตนและครอบครัวเหนือที่ดินของเจ้านายคนใดก็เป็น SERF ของเจ้านายผู้นั้น แต่ไพร่ในคดียุโรปมีสิทธิเสรีที่จะจับจองหักร้างทางพงที่ดินที่ว่างเปล่าเลี้ยงชีวิตได้ตามกฎหมาย หากแต่ไม่มีสิทธิจะได้รับการปกป้องรักษาและสิทธิในทางโรงศาลถ้าไม่สังกัดอยู่กับเจ้าหม่มมูลนาย การที่ไพร่จำต้องสังกัดอยู่กับเจ้าหม่มมูลนาย ก็เพื่อแลกเปลี่ยนกับการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของตนเช่นนี้ ดู ๆ การเป็นไพร่ของเราก็คือเป็นการสมัครใจ (คือเลือกจะเป็นหรือไม่เป็นก็ได้) มากกว่า

การผูกผูกมัดทางเศรษฐกิจที่ดินตามคติฝรั่ง SERF กับไพร่จึงคล้ายกัน และต่างกันในบางลักษณะ คล้ายกันในแง่ที่ต้องรับใช้นายของตน แต่ต่างกันในแง่ที่ SERF เป็นไพร่เพราะถูกภาวะเศรษฐกิจบังคับ ส่วนไพร่ของเราสมัครใจอยู่เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิทธิคุ้มครองทางกฎหมาย ฉะนั้น FEUDALISM หรือการปกครองโดยยึดกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นหลักตามคติยุโรป จึงต่างกับคติของไทยตรงนี้เอง^๒

มีท่านผู้หนึ่งชื่อ Palgrave เป็นทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ๖ ต่อจาก Mr. Knox ในรัชกาลที่ ๕ กล่าวไว้ในรายงานของเขาว่า เมืองไทยเปรียบได้กับสถานที่เพาะปลูกอันกว้างใหญ่ไพศาลเต็มไปด้วยบัวทาส โดยที่ประชาชนพลเมืองทั้งหมดเป็นบัวทาสด้วยกันทั้งนั้น บัวทาสเหล่านี้แบ่งออกได้เป็น ๓ จำพวก คือ ข้าราชการ ข้าราชการ และข้าทาส รายงานนี้เขียนขึ้นเมื่อ ๘๐ ปีล่วงมาแล้วนี้เอง และพิจารณาดูออกจะเป็นจริงตามทัศนะและมาตรฐานของยุโรป

^๑ มีคำอธิบาย Social structure ของสังคมไทยไว้น่าฟังในหนังสือของศาสตราจารย์ชาวอเมริกันชื่อ G.W. Skinner, *Chinese Society in Thailand*, Cornell, ๑๙๕๑ หน้า ๘๖ (ดูหมายเหตุท้ายเรื่องหมายเหตุ ๒)

^๒ J.G.D. Campbell, *Siam in the Twentieth Century* London, 1902 กล่าวไว้ (หน้า ๑๖) ว่าระบบไพร่เป็น feudalism แบบ personal แต่ Serfdom เป็น feudalism แบบ territorial ก็ตรงกับความเข้าใจของผู้เขียน.

สมัยนั้น แต่รายงานของ Palgrave มิได้แสดงวิธีการปรับปรุงแก้ไขให้สังคมไทยดีขึ้น พระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ โดยทรงแก้ไขภาวะของสังคมให้พัฒนามาเป็นรูปปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงจัดทำสำเร็จลุล่วงไปได้ก่อนสิ้นรัชกาล แต่พระราชกรณียกิจส่วนนี้ ก็ยังไม่เป็นที่ทราบกันมากนัก

ในจำนวนหนังสือเรื่องเมืองไทย เราจะหาหนังสือซึ่งกล่าวถึงสภาพของสังคมไทย โดยเฉพาะเกี่ยวกับประชาชนพลเมือง ว่ามีภาวะการดำรงคงอยู่เลี้ยงตนเลี้ยงครอบครัวอย่างไร เราหาได้ยากเหลือเกิน เหตุใดคนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓, ๔ และ ๕ จึงมิได้เขียนขึ้นไว้เป็นมรดกตกทอดมากี่เหลือทราบ หรือผู้รู้หนังสือจะอยู่ในจำพวกสกุลขุนนางมียศฐานบรรดาศักดิ์ และเครื่องประกอบเกื้อกูลชีวิตให้ผาสุกรื่นรมย์เสียแล้ว จึงไม่มีจิตใจความจำเป็นจะวาดภาพสังคมของตนเป็นตัวหนังสือไว้ให้คนรุ่นหลังทราบก็เป็นได้ ส่วนพวกฝรั่งที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานดำเนินอาชีพของตนอยู่ในกรุงเทพมหานครในเวลานั้นก็มีอยู่ไม่น้อย แต่หนังสือดังกล่าวผู้เขียนก็ยังไม่พบ เห็นอยู่แต่หนังสือของท่านสังฆราช ยวง บัปติสต์ ปาเลอกัวส์ อยู่เล่มหนึ่ง ซึ่งพอจะยึดถือเป็นแนวทางได้ว่าคนไทยในรัชกาลที่ ๓ มีภาวะความเป็นอยู่ในสังคม

อย่างไร ท่านสังฆราช ปาเลอกัวส์ เขียนไว้ว่า (ตามฉบับแปลของสันต์ ท. โกมลบุตร หน้า ๒๗๘)

“ไพร่ฟ้านั้นแบ่งออกเป็น ๕ ชั้น ไพร่หลวง, ไพร่สม, ไพร่ส่วย, เลกและทาส ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงไพร่หลวงหรือทหารในตอนที่พรรณนาถึงยามสงคราม ส่วนไพร่สมที่ถูกเกณฑ์ที่เขาเรียกว่า เข้าเดือน นั้น ต้องเข้ารับราชการปีละสามเดือน จ่ายกำลังให้ไปสร้างป้อมปราการ วัดหรือพระตำหนัก ขุดคลอง ทำเขื่อน ทำทาง สร้างโรงเรียนและสรรพงานหลวงสาธารณะทุกอย่าง ถ้าผู้ใดไม่ยอมทำงานไพร่สมก็มีทางที่จะทำได้โดยชำระเงินสิบหกบาทให้แก่ผู้เป็นหัวหน้าควบคุมงาน ซึ่งคนผู้นั้นจะเก็บไว้เสียเองหรือจ้างผู้อื่นเข้ามาทำงานแทนก็ได้เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้อย่างแน่ชัดว่าพวกหัวหน้าคนงานไม่ว่าใหญ่หรือน้อยจะต้องยกเว้นราชการงานหลวงแก่บุคคลบางคนเพื่ออาณาประโยชน์ของตนเองทั้งสิ้น ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงทราบดี แต่พระองค์หลับพระเนตรเสีย และด้วยเหตุผล เพราะเงินปีที่ข้าราชการได้รับพระราชทานนั้นน้อยนัก ไม่พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง นี่คือการกระทำที่เขาเรียกกันว่า ทำนาบนหลังไพร่ ก็คือทำนาบนหลังราษฎรนั่นเอง

ท้าวราชสีมามณฑล มีราษฎรอีกเป็นอันมากที่มีได้
ขึ้นสังกัดเป็นไพร่สม แต่จะต้องเสียค่าภาคหลวงหรือส่วย
เป็นรายปี มีมูลค่าแตกต่างกันตั้งแต่ ๘ ถึง ๑๖ บาท ลางคน
ก็ชำระเป็นไม้เส้า ลางคนก็ชำระเป็นแผ่นอิฐ กระเบื้องมุง
หลังคา ปูนขาว ทราย ไม้ไผ่ ช้าง ไม้กฤษณา น้ำมันยาง
ยางสน ฯลฯ ราษฎรอาจเป็นพวกที่มีความสุขที่สุด เพราะ
ว่าเมื่อได้ชำระค่าภาคหลวงหรือเสียส่วยเป็นตัวเงินหรือสิ่ง
ของแล้ว ก็เป็นอิสระตลอดปี ไม่ต้องทำงานหลวง ยกเว้น
ในกรณีที่มีสงครามจึงจะต้องเกณฑ์เข้าเป็นทหารเหมือน
อย่างคนอื่น ๆ

ส่วนพวก เลก (Lek) นั้น คือครอบครัวที่สงวนไว้
เพื่อเข้ารับราชการในพระบรมวงศานุวงศ์กับข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่แบ่งออกเป็น ๒ จำพวก คือ เลกไพร่ และเลกทาส
เลกทุกคนจะต้องชำระเงินต่อท้องพระคลังทุกปี ซึ่งเป็นเงิน
ค่าราชการที่ไม่ค่อยตายตัวนัก เลกทาสชำระตั้งแต่ ๒ ถึง ๔
บาท เลกบริวารตั้งแต่ ๓ ถึง ๖ บาท เจ้านายและข้าราชการ
ชั้นผู้ใหญ่มีครอบครัวเลกขึ้นอยู่ในสังกัดของตนตั้งแต่หนึ่งพัน
ลงมาถึง ๔๐๐ หรือ ๕๐๐ ครอบครัว แต่จะเรียกตัวมาใช้งาน
ได้เพียงชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น เช่น ให้มาเป็นฝีพายในงาน

สาธารณะเป็นต้น แต่ต้องส่งตัวไปเป็นข้าราชการได้ทุกเมื่อ
ที่หน่วยราชการส่วนนั้นร้องขอมา และต้องให้เสียเงินค่า
ราชการเป็นรายปีแก่ท้องพระคลังด้วย ถ้าพวกเขาไม่มีเงิน
ชำระ ผู้เป็นเจ้าของก็จะออกให้ไปก่อนแล้วคิดดอกเบี้ย
อย่างสูง จนที่สุดเลิกที่ยากจนก็ตกเป็นทาสของตนไป ตาม
ธรรมดาพวกเขาเป็นกำลังหารายได้อันสำคัญให้แก่เจ้าขุน
มูลนาย ถ้าไม่กดขี่เกินไปและปล่อยให้ทำมาหากินตามปกติ-
สุข พวกเขาจะนำของกำนัล เช่น ข้าว ผลไม้และปลามาให้
เป็นอันมาก” (จากหนังสือชื่อ “พรรณนาเรื่องกรุงสยาม”
ตอนที่ ๘)

ข้อความที่คัดมาลงไว้ให้นี้ ท่านสังฆราชปาเลอกัวส์
ได้เขียนขึ้นไว้ หลังจากได้ใช้ชีวิตอยู่ในกรุงสยามถึง ๓๒ ปี^๓
ตลอดระยะเวลาดังกล่าว ท่านได้ค้นเคยคบหากับชนทุกชั้น
ในบ้านเมืองของเรา รวมทั้งได้เสาะแสวงหาความรู้ด้วยการ
เดินทางออกไปคลุกเคล้ากับผู้คนตามต่างจังหวัด จนเป็นที่
ยกย่องนับถือว่าเป็นนักบวชที่ทรงพรตและความรอบรู้เยี่ยง
นักปราชญ์คนหนึ่ง หนังสือเรื่องเมืองไทยเล่มนี้ของท่าน
จึงควรนับได้ว่าเป็นหนังสือดีที่สุดที่สุดเล่มหนึ่งที่ฝรั่งเขียนขึ้น

^๓ ยวง บัปติสต์ ปาเลอกัวส์ เข้ามาอยู่ในเมืองไทยแด่รัชกาลที่ ๓ (๒๓
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๓๓) และมรณภาพในรัชกาลที่ ๔ (๔๘ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๐๕) รวม ๒๓ ปี

เกี่ยวกับบ้านเมืองของเรา แม้กระนั้นก็ดี ท่านอธิบาย พวกไพร่สมปนเปกับพวกไพร่หลวง ซึ่งตามหลักฐานจากประกาศกฎหมาย แยกแยะภาวะหน้าที่ของไพร่หลวงและไพร่สมไว้ให้ทราบชัด หาได้เป็นไปตามที่ท่านสังฆราชอธิบายไว้ไม่ ยกเว้นเรื่องไพร่หลวงและไพร่สมว่าคือคนชนิดใดแล้ว นอกนั้นจะถูกต้องตามความเป็นจริง

นอกจากรายงานของ Palgrave และคำอธิบายเรื่องไพร่ของท่านสังฆราชปาเลอกัวส์ ยังมีชาวต่างประเทศอีกผู้หนึ่ง คือแฮมมอนด์ ลีโอโนเวนส์ เขียนเรื่องบ่าวทาสในระบบของไทยเป็นบทความสั้น ๆ แทรกอยู่ในเรื่อง SIAM-
ESE HAREM LIFE ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าพอจะนำเข้ามาประกอบเรื่องราว “ฐานันดรไพร่” ได้ แฮมมอนด์เข้ามารับราชการในตอนปลายรัชกาลที่ ๔ คือเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๕ ในหน้าที่ครูสอนภาษาและขนบธรรมเนียมอังกฤษในพระบรมมหาราชวัง เธอทำหน้าที่นี้อยู่ราว ๕ ปี จึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการกลับไปอยู่ ณ เมืองบอสตัน สหรัฐอเมริกา ตลอดระยะ ๕ ปีที่นางเข้ามาคลุกเคล้าอยู่ในพระบรมมหาราชวังและได้รู้จักมักคุ้นกับกลุ่มชาวต่างประเทศในพระนคร เป็นของแน่นอนว่านางได้ประสบพบเห็นเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในครั้งนั้น เสียดยอยู่

แต่ที่ว่านางมีความจำเป็นในการดำรงชีพเมื่อเขียนหนังสือ
เรื่องเมืองไทยออกขาย นางก็คลุกเคล้าเรื่องจริงบ้าง เรื่องที่
นึกคิดขึ้นบ้าง ผสมผสกันให้เป็นหนังสือที่น่าอ่านเพื่อจะขาย
ให้ได้เงินมาก ๆ หนังสือที่นางแต่งจึงเป็นภัยแก่ผู้ที่อ่าน ซึ่ง
ไม่ไตร่ตรองทดสอบหลักฐานแต่เฉพาะบทความเรื่องบ่าวทาส
ที่กล่าวถึงนี้ นางเขียนว่านางได้รับพระมหากรุณาธิคุณ จาก
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานสำเนา
กฎหมายลักษณะทาสให้แก่นาง นางจึงแปลออกเป็นภาษา
อังกฤษคือบทความเรื่องนี้ มีใจความว่า

“ในจำนวนประชากรของประเทศสยาม $\frac{3}{4}$ อยู่ใน
ภาวะความเป็นทาสอย่างไม่มีผู้รุนแรงนัก บ่าวทาสเหล่านี้
ประดับด้วยเครื่องหมายของเจ้าของบ่าวทาส หรือมิฉะนั้น
พวกเจ้าหนัก็จะยึดตัวไว้ให้กระทำงานชดใช้หนี้ ซึ่งกฎหมาย
อนุญาตให้ ผู้ที่ยกเว้นไม่อยู่ภายใต้คำว่าบ่าวทาสนี้ คือพระ-
บรมวงศานุวงศ์เจ้านายขุนนาง ผู้ใหญ่และผู้ทำการพิพากษา
ตุลาการเท่านั้น แม้กระนั้นพวกเหล่านี้ ก็จำเป็นต้องมารับใช้
พระมหากษัตริย์ในเมื่อเกิดศึกสงคราม ถ้าตัวเองมาไม่ได้ก็
จำเป็นต้องจ้างวานให้ผู้อื่นมารับใช้แทนตัว... บ่าวทาสในประเทศ
สยามแบ่งออกได้เป็นจำพวกใหญ่ ๆ ๓ จำพวก คือ ไพร่ บ่าว
และทาส ไพร่นั้นเป็นทาสโดยกำเนิดและติดมากับที่ดิน บ่าว

คือทาสด้วยการซื้อหามา ส่วนทาสคือผู้ที่เป็นเชลยศึก...” ข้อความที่นำมาเสนอนี้ เป็นเพียงส่วนย่อยของบทความนี้ แม้กระนั้นก็ดีก็ยังมิข้อผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง คือเมื่อนางกล่าวว่า “ไพร่นั้นเป็นทาสมาแต่กำเนิดและติดมากับที่ดิน บ่าวคือทาสด้วยการซื้อหา ทาสคือเชลยศึก” (Prie are slaves by birth and attached to the land, Baw are slaves by purchase, and Tatt are slaves captured in war) นางไม่มีความเข้าใจถึงข้อแตกต่างระหว่างไพร่หลวงและไพร่สม และกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น หากได้ผูกพันให้ผู้ที่ทำกินบนผืนดินนั้นต้องเป็นไพร่ของเจ้าของที่ไม่ ส่วนบ่าวนั้นนางก็ใช้คำว่า Slave ซึ่งควรจะใช้กับคำว่าทาส^๔ โดยเฉพาะ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าภาวะของสังคมไทยเกี่ยวกับ “ข้า ทาส บ่าว ไพร” เป็นสิ่งที่อยู่เกินสติปัญญาความรู้ความเข้าใจของพวกที่มาจากสังคมยุโรป

อันที่จริง Palgrave อยู่เมืองไทยเพียง ๓-๔ ปี หม่อมแอนนาอยู่เมืองไทยเพียง ๕-๖ ปี ที่ไหนจะมีเวลาพอที่จะเข้าใจภาวะดังกล่าวอันเร้นลับของสังคมไทยได้กระจำง เพราะเราเห็นแล้วว่า แม้แต่ท่านสังฆราชปาเลอกัวส์

^๔ ทาสไทยมีลักษณะฐานะเป็นข้าเก่าแต่เดิม มีฐานะเท่าลูกจ้างที่ไม่ต้องให้ค่าจ้าง: ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยอยุธยา, พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๒๔

ท่านได้เข้ามาอยู่ในเมืองไทยกว่า ๓๐ ปี ก็ยังไม่เข้าใจในภาวะของสังคมไทยได้ถูกต้องนัก แม้กระนั้นการที่ผู้เขียนนำเรื่องราวของชาวต่างประเทศ ๓ ท่าน มากล่าวไว้ให้ทราบในที่นี้ ก็เพื่อเป็นแนวทางให้เห็นว่า ภาวะของประชาชนพลเมืองเมื่อรุ่นปู่รุ่นตาของเราอยู่ในภาวะที่ยากแค้น ไร้ความหวังสิ่งใดในชีวิตรับเสียดจริง ๆ

ถ้าหากเราไม่มีทางทราบเสียเลยว่าครั้งหนึ่งสมัยหนึ่งนานมาแล้ว ภาวะของสังคมไทยมิได้ตกต่ำต่ำทุกข์ถึงเพียงนี้ แต่กลับเป็นสิ่งที่น่าอภิมรณยิ่งขึ้น ในเมื่อคำนึงถึงหรืออ่านพบเกี่ยวกับสังคมไทยของสมัยสุโขทัย เราก็จะไม่รู้สึกชื่นชมระทมทุกข์ถึงเพียงนี้ ก็เมื่อครั้งหนึ่งเมื่อ ๕๐๐—๖๐๐ ปีก่อนสังคมไทยเคยได้รับเสรีภาพในการดำเนินชีวิตโดยอิสระ มีกรรมสิทธิ์ในเรือกสวนไร่นาทรัพย์สินของตน มีเสรีภาพในการหย่อนใจแสวงหาความเพลิดเพลินเมื่อถึงคราวนักชดทุกข์หรือจะกล่าวโดยสรุปก็คือ มีความเป็นไทในการดำรงชีวิตโดยไม่ต้องตกไปอยู่ใต้อาณัติคอยรับใช้ในฐานะบ่าวไพร่ข้าทาสผู้ใด แล้วด้วยเหตุผลกลใดสังคมไทยจึงกลับมามากด่ำอับลัทธิดังที่เป็นอยู่ตามแนวเขียนของชาวต่างชาติทั้ง ๓ ที่กล่าวแล้ว กาลเวลามิได้นำความเจริญพัฒนามาสู่ชีวิตของคนเป็นกฎธรรมชาติทั่วไปหรือ? ถ้ากาลเวลาในสมัยหนึ่ง

คราวหนึ่งนำความเสื่อมโทรมความถอยหลังเข้าคลองสู่สังคม
กาลเวลานั้นซึ่งจะมีถึง ๔๐๐-๕๐๐ ปี ก็ตามที่ ก็เป็นกาล
เวลาที่ผ่านมาโดยเปล่าประโยชน์ หากควรยกย่องเทิดทูนไว้
ในประวัติศาสตร์ของชาติไม่

ไพร่ในสมัยอยุธยา

เมื่อชนชาติไทยสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
พิจารณาจากกฎหมาย (ตราสามดวง) บางลักษณะ เราจะ
เห็นได้ว่าลักษณะเบ็ดเสร็จระบุดักรากก่อนกรุงศรีอยุธยาจะ
ได้รับการสถาปนาเป็นราชธานีเสียอีก กล่าวคือระบุไว้ว่าตรา
ขึ้นเป็นกฎหมายเมื่อพุทธศักราช ๑๘๘๔ กฎหมายนั้นระบุ
พระนามพระเจ้าแผ่นดินว่า “สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีศรี-
วิสุทธิสุริวงษ์...” ท่านผู้นี้จะใช้สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทองที่
เราทราบทั่วกันแล้วหรือไม่ และศักราชที่อ้างถึงนี้จะถูกต้อง
หรือไม่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ ณ ที่นี้จะขอกล่าวแต่เพียง
ว่ากฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ^๕ นี้ประกาศให้ผู้คนพลเมืองได้
ทราบว่า ช่างม้าโคกระบือของผู้ใดให้ผูกไว้ อย่าปล่อยปละ-
ละเลยให้เข้าไปเหยียบย่ำหรือกินข้าวในนาของผู้อื่น จะมี

^๕ กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุโขทัย เล่ม ๓ หน้า ๕๔-๕๕๓

ความผิดตามกฎหมาย นาของราษฎรและข้าวที่ราษฎรปลูก
 ผู้ใดพินคินนาถ่อเรือทำข้าวในนาเสียหายหรือลักไข่น้ำออก
 จากนาของผู้อื่น กฎหมายจะลงโทษตามที่กำหนดไว้ และ
 ในมาตรา ๕๕ กฎหมายนี้ตราไว้ว่า

ถ้าผู้ใดก่อสร้างเล็กร้างที่ไร่ที่นาเรือกสวนนั้นให้ไป
 บอกแก่เสนานายระวางนายอากรไปดูที่ไร่นาเรือกสวนที่ก่น
 สร้างนั้นให้รู้มากแล่น้อย ให้เสนานายระวางนายอากรเขียน
 โฉนดให้ไว้แก่ผู้เล็กร้างก่นสร้างนั้นให้รู้ว่าผู้นั้นอยู่บ้านนั้น
 ก่นสร้างเล็กร้างตำบลนั้นขึ้นในปีนั้นเท่านั้นไว้เป็นที่สำคัญ...”

กฎหมายนี้จะตีความหมายได้เช่นนี้หรือไม่ว่า ที่ดิน
 รกร้างว่างเปล่าไม่มีเจ้าของ ผู้ที่จะปรารถนาจะจับจองตัด
 ต้นไม้ซุกตอแปลงให้เป็นเรือกสวนไร่นา ก็ย่อมทำได้โดยไป
 แจ้งให้แก่เจ้าหน้าที่ทราบเสียก่อน เมื่อได้บุกเบิกทำป่าให้เป็น
 นาเรือกสวนเสร็จสิ้นแล้ว ก็ให้เจ้าหน้าที่ออกโฉนดหนังสือ
 สำคัญให้ไว้เป็นหลักฐานกรรมสิทธิ์ กฎหมายนี้มีได้ระบุหรือ
 จำกัดจำนวนว่าการจับจองที่ดินจับจองได้แต่เพียงเท่านั้น
 เท่านั้นไว้ เป็นการเปิดสิทธิอย่างเสรีให้บุคคลผู้ขยันจับจองที่
 ดินทำมาหากินได้โดยไม่จำกัดจำนวน^๖ ยิ่งกว่านั้นยังมี

^๖ ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง ความเห็นเรื่อง “ศักดินา”

กฎหมายลักษณะขบถศึก^๗ อยู่มาตราหนึ่ง (คือมาตรา ๖๓) วางเกณฑ์ปูนบำเหน็จรางวัลแก่เจ้าหน้าที่ในราชการผู้ชักชวน ส่งเสริมให้ราษฎรเข้าจับจองป่าดงทุ่งว่างเป็นที่ทำมาหากิน คือ “อนึ่งป่าดงทุ่งว่างร้างเซหาผู้อยู่ทำมาหากินมิได้ และ ผู้ใดชักชวนราษฎรให้เข้าทำมาหากิน เอาส่วยสาอากรขึ้น พระคลัง บำนาญเป็นลหุ”

กฎหมายอีกมาตราหนึ่ง ในลักษณะเบ็ดเสร็จมีข้อความว่า “หัวป่าแลที่มีเจ้าของ สิบสร้างแลผู้นั้นตายได้แก่ ลูกหลาน ถ้าแลผู้ใดไปแผ้วถางเอาเอง ท่านว่าคนผู้นั้น บังอาจให้ไหมลาหนึ่งเป็นสินไหมกึ่งพินัยกึ่ง คินที่นั้นให้แก่ พี่น้องลูกหลานมัน”

กฎหมายนี้เป็นการรับรองสิทธิของเจ้าของนาและ ลูกหลานผู้ที่มีได้เป็นเจ้าของไปแผ้วถางเอาเอง ย่อมเป็นการ ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

อันที่จริงกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จจะมุ่งถึงการซื้อขาย ให้เช่าเกี่ยวกับทรัพย์สินในทางบ้านเรือน และเรือกสวนไร่นา ไว้อย่างชัดเจนเป็นการตราสิทธิของเจ้าของไว้ให้เห็นชัด ตลอดไปจนสิทธิเกี่ยวกับ ลูกเมีย วัวควาย คือทั้งทรัพย์สิน

^๗ กฎหมายตราสามดวง ฉบับจุฬาลงกรณ์ เล่ม ๔ หน้า ๑๔๕-๑๖๓

ที่เคลื่อนที่ได้และทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ไม่ได้ จะเป็นทรัพย์สินที่บุคคลในสังคมครั้งนั้นพึงมีอยู่ แต่ทว่าสิทธิต่าง ๆ เหล่านี้ บุคคลจะไม่ได้ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายถ้าหากตนมิได้สังกัดอยู่กับเจ้าหมีมูลนาย ซึ่งท่านตราไว้ในลักษณะรับฟ้อง

กฎหมายลักษณะรับฟ้อง^๕ ระบุพุทธศักราช ๑๘๘๘ และระบุพระนามพระเจ้าแผ่นดินไว้ว่า “สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีศรีสุนทรจักรพรรดิราชา...” ในมาตรา ๑๐ แห่งกฎหมายลักษณะนี้ ท่านตราไว้ว่า “ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใด ๆ แลมิได้ตั้งสังกัดมูลนาย อย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดทีเดียว ให้ส่งตัวผู้หาสังกัดมูลนายมิได้นั้นแก่สัสดีเอาเป็นคนหลวง...”

กฎหมายมาตรานี้จะเป็นรากฐานของสังคมไทยในยุคที่เริ่มแผ่ขยายอำนาจการปกครองไปทั่วลุ่มน้ำเจ้าพระยา เราพอจะมองเห็นภาพการเคลื่อนย้ายกำลังผู้คนเข้ามาตั้งรกรากเหนือดินแดนเหล่านี้ การเคลื่อนย้ายกำลังนี้จะประกอบไปด้วยชายฉกรรจ์เป็นกลุ่มก้อนจำนวนคงอยู่ในราว ๕๐,๑๐๐, ๒๐๐ หรืออาจจะถึง ๑,๐๐๐ คน ซึ่งย่อมต้องมีหัวหน้าเป็นผู้

^๕ กฎหมายตราสามดวง ฉบับจุฬาลงกรณ์ เล่ม ๒ หน้า ๒๗-๒๘

บังคับบัญชา หัวหน้านี้เองที่กฎหมายเรียกว่า “มูลนาย” ครั้นเมื่อตั้งรกรากสร้างบ้านแปลงนาขึ้น ก็ย่อมอยู่เป็นกลุ่มก้อน ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันภัยจากกลุ่มชนที่เป็นศัตรู ครั้นเมื่อสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ความจำเป็นของเมืองหลวงในการเรียกหากำลังผู้คนในเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน จึงจำเป็นต้องตราเป็นกฎหมายมิให้ผู้คนแตกหมู่แตกพวกออกไปเพ่นพ่านพเนจร ซึ่งจะยากแก่การควบคุมดูแล กฎหมายจึงได้ตราความสำคัญไว้ว่า ผู้ที่มีสังกัดมูลนายเท่านั้น บ้านเมืองจึงจะให้ความพิทักษ์รักษาในชีวิตและทรัพย์สินของตน มูลเหตุที่จะเกิด “ไพร่” จึงมีรากฐานมาจากความจำเป็นของสังคมไทยเมื่อแรกตั้ง

ในส่วนที่เจ้าขุนมูลนายจะต้องรับผิดชอบต่อผู้คนลูกหมู่ของตนนั้น กฎหมายลักษณะเดียวกันลงศักราชว่า พ.ศ. ๑๙๒๖ และระบุพระนามพระมหากษัตริย์ว่า “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ในมาตรา ๕ ท่านตราไว้ว่า “อาณาประชาราษฎร์หากพิพาทแก่กันตระลาการทอดโฉนดบาทหมายไปให้มูลนายส่งผู้ตักเตือน.....มูลนายรู้ว่าบ่าวมีคดีให้มีหมายบอกมาว่า ผู้มีคดีนั้นต้องราชการพระผู้อยู่หัว แลทำอุบายด้วยพิรุณเองก็ตี สืบสวนมิได้เป็นสัจว่ามันต้องราชการจริง ท่านว่ามันละพระราชโองการแก่ความ

เมือง ประเวฬุประวิงให้ข้าท้าวให้กฏคดีเป็นแพ ส่วนนาย
มันรู้ตัว ท้าวละเมิดให้ใหม่โดยยศฐาศักดิ์”^๕

กฎหมายมาตรานี้ระบุถึงความรับผิดชอบของเจ้าหมุ่
มูลนายต่อลูกหมุ่ของตนชัดเจนอยู่แล้ว และเมื่อตัวนายเข้า
พัวพันสมรู้กับลูกหมุ่กระทำความผิด ก็จำต้องถูกปรับใหม่
ตามศักดิ์สูงต่ำของมูลนายนั้น นี่ยังเป็นความผิดสถานเบา
เพราะเป็นเรื่องทะเลาะเบาะแว้งระหว่างลูกหมุ่ด้วยกันเอง
แต่ถ้าลูกหมุ่ไปกระทำความผิดเป็นโจรปล้นทรัพย์ผู้อื่น ความ
ผิดของมูลนายถ้าสมรู้เป็นใจกับลูกหมุ่จะเพิ่มพูนขึ้น

ในกฎหมายลักษณะโจร^๖ ลงศักราชว่า พ.ศ. ๑๙๐๓
ระบุพระนามพระมหากษัตริย์ว่า “สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดี
ศรีสุทธีรราช...” ในมาตรา ๕ และ ๖ ท้าวดำไว้ว่า
“บ่าวไพร่ข้าไทสมัครมาอาศัยอยู่ในบ้านเจ้าขุนมูลนายผู้ใด
แลมีผู้มาให้โจนควาเป็นโจรปล้นเรือนฆ่าฟันท่านบาดเจ็บ...
ทอดโจนดฎีกาไปถึงมูลนายพยาบาลผู้นั้นให้ส่งมันผู้ร้ายนั้น
มาให้แก่ตระลาการพิจารณา

^๕ นี่แสดงว่า การปรับใหม่ตามยศฐาศักดิ์ มีใช้แต่ พ.ศ. ๑๙๒๖ ก่อน
รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ๖๕ ปี

^{๖๐} กฎหมายตราสามดวง ฉบับจุลศักราช เล่ม ๓ หน้า ๒๐๘-๓๐๒

ท่านมิให้เบียดบังมันผู้ร้ายไว้เลย ถ้ามันอยู่ไกลให้
ยัดส่งตามไกล ถ้ามันอยู่ใกล้ให้มันยัดส่งตามใกล้ แลส่งให้
ตระลาการเอาตัวมาพิจารณา ถ้ามิได้เอาตัวมาส่งพิจารณา
เป็นสัจว่า ขุนมูลนายแกลังอำพรางบ้องกันโจรไว้ก็ดี ให้มี
โทษแก่ขุนมูลนายจงสาหัสแล้วให้ไหมเสมอโจร ถ้าขุนมูล
นายว่าโจรหนี โจรตายก็ดี ให้เอาทานบนไว้ ถ้าหนีก็ให้
ขุนมูลนายยัดสืบสาวหากว่าจะได้ตัวผู้ร้ายมาส่ง ถ้าโจรนั้น
ตายจริงก็เป็นภพแก่เจ้าสินนั้น”

ในกฎหมายลักษณะตระลาการ^{๑๑} ลงพุทธศักราช
๑๙๐๐ มาตรา ๔๔ ตรากฎไว้ว่า “มูลนายกรมใดมานั่ง
ฟังความบ่าวของตัว ให้ฟังแต่ผิดแลชอบ อย่าให้สอน
ต่างกล่าวต่างลูกความอย่าให้เถียงต่างลูกความ ถ้าแลนาย
ความสอนต่างเถียงต่างลูกความใช้ ท่านว่าผู้นั้นละเมิด”

ความสัมพันธ์ระหว่างลูกหมูกับมูลนายตลอดระยะ
เวลาต่อๆ มา เพราะเหตุที่ลูกหมูกต้องฟังมูลนายจึงจะไต่
ความพิทักษ์รักษาลูกหมูกจึงต้องปรนนิบัติเอาใจมูลนายของ
ตนเป็นสิ่งธรรมดา และยิ่งมูลนายต้องมีความรับผิดชอบใน
การกระทำความประพฤติของตนลูกหมูกก็จำต้องให้ความ
เคารพยำเกรง จึงในไม่ช้าความสัมพันธ์อันใกล้ชิดเช่นนี้

^{๑๑} กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุโขทัย เล่ม ๒ หน้า ๑๒๓-๑๒๔

จากคำว่าไฟรจึงเกิดคำว่าบ่าวไฟร และจากคำว่ามุลนายหรือเจ้าหมูจึงเกิดคำเจ้าขุนมุลนายขึ้น อนึ่ง มีลูกหมูอยู่จำนวนหนึ่งซึ่งอายุนยังไม่เจริญวัย (ถึง ๑๘ ปี) เข้าชื่อบรรลุนิติภาวะ กฎหมายท่านก็กำหนดโทษไว้ลดหย่อนลงไปดังนี้

กฎหมายลักษณะโจรมาตรา ๕๙ “ผู้ใดลักทรัพย์เข้าคนท่าน... ถ้าอายุ ๑๒ ปีขึ้นไปถึง ๑๔,๑๕,๑๖ ปี ให้ผูกคอตระเวนรอบตลาด ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๓๐ ที ถ้าอายุ ๑๘ ปี (ขึ้นไป) ให้ทวนด้วยลวดหนังโดยฉกรรจ์ ๖๐ ที...” สำหรับเด็กอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ท่านมิได้กำหนดโทษไว้ให้จึงเข้าใจว่าเด็กอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี เมื่อทำผิดท่านคงได้แต่ภาคทัณฑ์สั่งสอน แล้วปล่อยตัวไปยังไม่ลงโทษ

เกี่ยวกับเด็กอายุไม่ครบนิติภาวะ ยังมีกฎหมายอีกลักษณะหนึ่ง คือลักษณะลักพา^{๑๒} ระบุพุทธศักราช ๑๘๙๙ และพระนามพระเจ้าแผ่นดินว่า “สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีศรีบรมจักรพรรดิราชาธิราช...” ในมาตราหนึ่งมีข้อความว่า “ผู้ใดลักไฟรพาเข้าคนลูกเมียท่านพาหนี... แลคนซึ่งไปด้วยเขานั้น ถ้ามันเป็นใจไปด้วยเขา ถ้าเด็กอายุ ๑๒ ปีลงมาอย่าให้มีโทษแก่เด็กนั้นเลย ถ้าอายุ ๑๓-๑๔ ปีขึ้นไปถึงอายุ ๑๖

^{๑๒} กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุภา เล่ม ๓ หน้า ๑-๓๐

นี้เป็นหลักฐานว่า เราถือเกณฑ์อายุ ๙๙ เป็นเกณฑ์บรรลุนิติภาวะแต่โบราณมา เพิ่งมาเปลี่ยนเกณฑ์อายุ ๒๐ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘...

ปี ให้ตีด้วยไม้หวาย ๒๐ ที ถ้าอายุ ๑๗ ปีขึ้นไปถึง ๒๕-๓๐ ปี ให้ตีด้วยไม้หวาย ๓๐ ที ส่งให้แก่เจ้านายมันคีน”

สภาพของสังคมไทยในชั้นแรก เมื่อมีความเป็นอยู่เป็นกลุ่มก้อนเป็นพวกเป็นหมู่ มีเจ้าหมู่เป็นหัวหน้าคอยควบคุมบังคับบัญชาลูกหมู่รับผิดชอบต่อรัฐบาล จากหมู่หนึ่ง ๆ ยังรวมกันเป็นแขวงซึ่งมีหัวแขวงเป็นหัวหน้า (ต่อมาคงจะเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าปลัดร้อย) และจากหลาย ๆ แขวงรวมเข้าเป็นหัวปาก มีหัวปากหรือนายร้อยเป็นหัวหน้า ในสมัยต่อมาซึ่งกำหนดศักดินา ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลต่อสังคม ท่านจึงจัดลำดับความรับผิดชอบของบุคคลแต่ละบุคคล ดังนี้

ไพร่หลวง (คือลูกหมู่อายุ ๑๒ ปีลงมา) นา ๑๐

ไพร่ราบ (คือลูกหมู่อายุ ๑๓-๑๗ ปี) นา ๑๕

ไพร่มีครว (ลูกหมู่ที่มีครอบครัวแล้ว) นา ๒๐

ส่วนพวกหัวหมู่นั้น อาจแบ่งแยกตามความสำคัญ

หลายชั้นด้วยกัน เช่น

ไพร่หัวงาน — นา ๒๕ แล้วจึงถึง

หัวสิบ — นา ๓๐ ส่วนหัวหมู่ที่ใหญ่โตขึ้นไปอีก

ก็มี

ปลัดร้อย — นา ๑๐๐ และ

นายร้อย — นา ๒๐๐ พวกทั้งหลาย ทั้งปวงเหล่านี้
 คงจะขึ้นกับขุนหมื่นผู้ใหญ่เช่น ขุนจำนงบุรี นา ๔๐๐ ขุน
 แผล้ว ภูวตล นา ๔๐๐ ขุนโลกบาล นา ๕๐๐ ขุนโกชนากร
 นา ๘๐๐ ขุนเทพโกษา นา ๖๐๐ ขุนไกรรักษา นา ๖๐๐
 ขุนรักษาสมบัติ นา ๘๐๐ ขุนพิบูลสมบัติ นา ๖๐๐

เกี่ยวกับคนชรา เด็ก และผู้หญิง สังคมไทยในสมัย
 เริ่มแรกหรือแม้แต่ในชั้นหลังก็ดูจะปิดเข้าไปในประเภท
 บริวารของไพร่พล เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชายผู้มี
 ตำแหน่งหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ไพร่ในสมัยอยุธยาจึง
 หมายความว่าชายฉกรรจ์ ส่วนลูกเมียและผู้สูงอายุในหมู่
 ญาติของชายฉกรรจ์นั้น ท่านคงปิดเข้าไปในประเภทบริวาร
 เมื่อรวมกับพวกบ่าวและทาสของชายฉกรรจ์นั้น คำที่ใช้
 รวมๆ กันก็คงจะเป็นว่า ไพร่และบ่าว ทาสบริวารซึ่งอันที่
 จริงนั้นไพร่คือบุคคลสำคัญในครอบครัว บุตรภรรยาและ
 ญาติผู้ใหญ่คือบริวาร ซึ่งย่อมประกอบไปด้วยผู้รับจ้างคือ
 บ่าว และทาสคือเชลยศึกหรือผู้ถูกนำตัวมาขาย แต่เมื่อคำ
 ไทยใช้รวมๆ กันนานเข้า การจะแยกคำออกจากกัน โดย
 เข้าใจความหมายของแต่ละคำนั้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่สู้จะง่ายนัก

สังคมไทยจะแตกกิ่งก้านแผ่ไพศาลจนสลบซับซ้อน
 เกิดมีพระราชบัญญัติลักษณะพระมศักดิ์ ลักษณะนาพลเรือน

นาทหารหัวเมือง ลักษณะกฏมนเฑียรบาล ลักษณะอาญา
หลวง ลักษณะขบถศึก แต่ครั้งโคกราวไต่บั้ง ก็เหลือ
ที่จะทราบให้แน่ชัดลงไปได้ แต่ในแผ่นดินสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๗๐) มีหลักฐานอยู่ในกฎหมายตรา
สามดวง (ลักษณะพระราชกำหนดเก่า)^{๑๓} ประกาศ
เกี่ยวกับพวกไพร่ดังนี้

“มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่ก่อนสืบๆ หักมา
ให้เจ้าพระยาแลพระยา พระหลวงเมืองเจ้าราชินิกุลขุนหมื่น
พันทนายฝ่ายพลเรือนสมนอกสมในสังกัดพรรคทั้งปวง ยื่น
เถียงรทางว่าหมุ่ไพร่หลวงและพรรคพวกสมกำลังเลวไทย
เลวทาส ขึ้นไว้แก่พระสัสดีซ้ายขวาทุกหมุ่ทุกกรม ตาม
ประเพณีแต่ก่อน แลอย่าให้พื้นเพื่อนเสียราชการพระผู้เป็น
เจ้า ถ้าพื้นเพื่อนเสียราชการไปจะให้มีโทษจงหนักหนาตาม
พระอัยการ แลให้พระสัสดีซ้ายขวามั่งกับบัญชาว่ากล่าวให้
สำเร็จตามพระราชกำหนดกฎหมายแลให้เจ้าหมุ่ฝ่ายทหาร
ฝ่ายพลเรือนทั้งปวงเร่งพิจารณาหาบ่าวไพร่จงทุกหมุ่ทุกกรม
แล้วให้ยื่นเถียงรทางว่าขึ้นไว้แก่พระสัสดีซ้ายขวาให้สิ้นเชิง
อย่าให้หลงเหลืออยู่ได้ ถ้าสืบไปเมื่อนำเจ้าหมุ่ใด ๆ เขาไพร่
หมุ่เอาหมายหมุ่ลูกหลานหมุ่มาพิจารณาถามล้ามะโนครว้แล

^{๑๓} กฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงสุภา เล่ม ๔ หน้า ๒๕๓-๓๕๔

ผู้นั้นให้การว่า พ่อแม่พี่น้องญาติเป็นหมู่เป็นกรมนั้นแลสม
ด้วยคำผู้นั้นให้การ จึงให้อยู่ตามหมู่ตามกรม แลผู้ใดให้
การว่าพ่อแม่พี่น้องญาตินั้นต่างหมู่ ต่างกรม ต่างบ้าน
ต่างอำเภอประการใด ๆ ก็ให้พระสัสดีพิจารณา
เถียงรทางว่าตามคำผู้นั้นให้การ ถ้าพบชื่อพ่อ ชื่อแม่
ชื่อปู่ ชื่อลุง ชื่อตา ชื่อน้า ตามอาวอาตามฝ่ายพ่อฝ่ายแม่
แต่คนหนึ่งสมกุหนึ่งผู้นั้นให้การ จึงให้พระสัสดีแบ่งปัน
ตามพระอัยการบานแผนก ถ้ามีสมกุหนึ่งคำผู้นั้นให้การหา
ชื่อปู่ ชื่อลุง ชื่อน้า ชื่ออาวอาในเถียงรทางว่ามิได้นั้น
ด้วยผู้นั้นจะหลบหนีราชการพระผู้เป็นเจ้าแลผู้นั้นจะให้การ
ให้ผิดตำบลนั้นก็อย่าให้ฟัง แลให้พระสัสดีบังคับบัญชาให้
กองแก้หมู่ ผู้มีเถียงรทางว่าจริงสิ้น ให้มีโทษแก่ผู้ให้การผู้หา
เถียงรมิได้นั้น ตามทนายบ่นโดยบทพระอัยการ”

ในชั้นนี้ผู้ “หาเถียงรมิได้” มีความผิด ผู้ที่ไม่
“คงอยู่ตามหมู่ตามกรม” ก็มีความผิด กฎหมายจะประสงค์
ให้ผู้นั้นอยู่ตามหมู่บ้านตามอำเภอเดิมของตน หรืออย่างน้อย
ก็ให้ “ขึ้นเถียงร” เป็นหลักฐานไว้ในตำบลภูมิลำเนาเดิม เมื่อ
เกิดสงครามหรือราชการพึงประสงค์จะเกณฑ์เข้ามาใช้ใน
กิจการสำคัญ ก็จะเรียกเกณฑ์ได้โดยทันที ๖ ดูจะถือความ
สะดวกของทาง บ้านเมืองเหนือเสรีภาพการเคลื่อนย้ายของ

บุคคล กฎหมายนี้เมื่อระบุนุพุทธศักราช ๒๐๗๐ ว่าเป็นปี
ประกาศใช้ เราก็พอจะมองเห็นได้ว่า เพียงระยะเวลาไม่ถึง
๒๐๐ ปี นับแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ภาวะ
ของสังคมไทยก็จะถูกจำกัดเสรีภาพในทางเคลื่อนย้ายที่ทำกิน
เสียแล้ว ใครเกิดในบ้านเมืองใดก็ต้องปักกรรากอยู่ ณ ที่
นั้น จะเคลื่อนย้ายไปแสวงหาที่ทำกิน ณ ดินอื่นเมืองอื่น
ย่อมมีความผิด

ในรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒ นี้ มีหลักฐาน (ปรากฏ
ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๖ ระบุนุศักราช
๘๘๐) ว่า “แรกทำสารบาญชี.....ทุกเมือง” ดูจะเป็นการ
สำรวจสำมะโนครัวและจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานครั้งแรก
เท่าที่พบหลักฐาน ว่าเมืองใดมีพลเมืองชายฉกรรจ์ประจำเมือง
จำนวนเท่าใด เมื่อเกิดศึกสงครามจะได้เกณฑ์จำนวนชาย
ฉกรรจ์ได้ถูกต้อง นับแต่รัชกาลนี้เราก็ควรยึดเป็นหลักได้ว่า
กรุงสุโขทัยได้เข้ามาผนวกอยู่กับกรุงศรีอยุธยาอย่างสนิท
แน่นแฟ้นรวมเป็นราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้โดยแท้จริง
เพราะก่อนหน้ารัชกาลนี้ดูจะยังแยกเป็นสองฝักสองฝ่าย ยัง
รวมกันไม่สนิทเป็นทองแผ่นเดียวกันเช่นในแผ่นดินนี้

การรวมราชอาณาจักรทั้ง ๒ เข้าเป็นทองแผ่นเดียว
กัน ควรเป็นข้อสังเกตว่าไทยเราใช้วิธีสมรส เพราะวิธี

สงครามทำไปไม่สำเร็จ เช่นเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมราชา
ขุนหลวงพะงั่ว ท่านเสด็จกรีธาทัพขึ้นไปปราบแคว้นสุโขทัย
เป็นหลายครั้งหลายหน จนพระมหาธรรมราชาต้องออกมา
“ถวายเป็นกบฏ” สุโขทัยก็ยังซื่อตรงจงรักต่อเจ้านายของตน
ต่อมาเมื่อสมเด็จพระอินทราชาท่านเสด็จขึ้นไปจัดการบ้าน
เมืองมิให้แตกผีแตกน้องและพญาบาลเมืองกับพญารามออก
“ถวายเป็นกบฏ” พลเมืองสุโขทัยก็ยังจงรักภักดีต่อ
เจ้านายของตนอยู่ จนในที่สุดเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ได้ราชสมบัติ ทางเจ้านายสุโขทัย (พญาเชลียง) เอาใจออก
ห่างโดยพาผู้คนอพยพไปอยู่กับอาณาจักรล้านนาไทย จนเป็น
เหตุให้กรุงศรีอยุธยาต้องรบพุ่ง ขบเคี้ยวกับอาณาจักรล้านนา
ไทยถึง ๑๕ ปี พลเมืองสุโขทัยก็ยังมีความรู้สึกว่าเจ้านาย
ของตนครอบครองพิทักษ์รักษาตนอยู่ ต่อเมื่อพระราชโอรส
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระ-
เชษฐาธิราช” ได้ทรงตำแหน่งพระมหาอุปราช ผู้คนพลเมือง
สุโขทัยจึงพากันถวายเป็นกบฏภักดีแด่พระมหาอุปราชนั้น
การที่พระราชมารดาท่านเป็นเจ้าหญิงสุโขทัย^{๑๔} และพระราช-
บิดาเป็นเจ้านายกรุงศรีอยุธยา จึงผสมผสานให้ราชอาณาจักร

ทั้ง ๒ เป็นทองแผ่นเดียวกันแน่นสนิทโดยเฉพาะในแง่ความ
จงรักภักดีของพลเมืองของสองพระนคร

นับแต่กฎหมายในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
(พ.ศ. ๒๐๗๐) ประกาศให้ผู้คนราษฎรคงอยู่ตามหมู่บ้าน
เดิมของตน กรุงศรีอยุธยาต้องประสบกับการศึกครั้งใหญ่กับ
พม่า เป็นเวลา ๑๐๐ ปีเศษ ในชั้นแรกเป็นสงครามรุกรบ
ขยายพระราชอาณาเขต (คราวสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓
เสด็จไปเอาเมืองทวาย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑) แต่ต่อจากนั้น
เป็นสงครามป้องกันประเทศ นับแต่ศึกพระเจ้าตะเบงชเวตตี
ศึกพระเจ้าบุเรงนอง ศึกพระเจ้านันทบุเรง จบลงด้วยศึก
สมเด็จพระนเรศวรชนช้างชนะพระมหาอุปราชา และทรงเป็น
ฝ่ายนำทัพรุกรบเข้าไปในอาณาเขตพม่าจนถึงพระชนม์ที่
เมืองหางหลวง (พ.ศ. ๒๑๔๘) ไพร่บ้านพลเมืองจะมีความ
เป็นอยู่อย่างไรในร้อยปีนี้ก็เหลือทราบ การที่จะให้ราษฎร
คงอยู่ตามภูมิลำเนาเดิมของตนดูเป็นสิ่งที่เหลือวิสัยเสียแล้ว
เพราะต้องหลบหนีข้าศึกบ่อยครั้ง ถูกเกณฑ์เข้ากองทัพเพื่อ
ทำการสงครามก็หลายต่อหลายครั้ง ความเป็นอยู่ของสังคม
ไพร่ในระยะ ๑๐๐ ปีนี้ จึงเป็นเรื่องได้แต่นึกเดาเอา เห็นมี

แต่กฎหมายฉบับหนึ่ง (ในลักษณะขบถศึก) ๕๕ ตราขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๑๓๖ ลงพระนาม “พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรร.....”
ความว่า

“.....พระหลวงเมืองขุนหมื่นข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือนเกณฑ์เข้าชบวนทัพ ได้รับพุ่งด้วย
สมเด็จพระนาคบงกชลักษณ์อัศวบุรีโสคมบรมหน่อ นราเจ้าฟ้า
นเรศวรเชษฐาธิปัตย์ มีชัยชนะแกมหาอุปราชา หน่อพระเจ้า
ไชยทศทิศเมืองหงษาวดีนั้น ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือนล้มตาย
ในการณรงค์สงครามเป็นอันมาก และรอดชีวิตเข้ามาได้ก็
เป็นอันมากนั้น ทรงพระมหากรุณาพระราชทานปูนบำเหน็จ
แลซึ่งขุนหมื่นนายอากรภาษีแลนายหมวดค่าส่วยขึ้น ณ พระ-
คลังหลวงแลส่วยสาอากรติดค้างนั้น เข้าการณรงค์รบพุ่งล้ม
ตายในที่รบเป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณาตรัสประกาศว่า
มันทำการณรงค์สงครามมีบำเหน็จความชอบอยู่นั้น ถ้าแล
หนี้สิน ส่วยสาอากรขึ้นแก่พระคลังหลวงติดค้างอยู่เล็กน้อย
เท่าใดให้ยกไว้ มีลูกหลานให้รับราชการแทนเลี้ยงไว้สืบไป
ถ้าแลขุนหมื่นนายอากรนายภาษีนายค่าส่วย ซึ่งขึ้นพระคลัง
ติดค้างอยู่ก็ให้ยก เป็นบำเหน็จผู้ตายในการณรงค์ผู้เป็นเจ้า

แล้ว อย่าให้บุตรภรรยาใช้หนี้เลย ถ้าแลมีพี่น้องลูกหลานให้
เลี้ยงเป็นข้าเฝ้า แลเลี้ยงไว้ในที่ทหารใช้ราชการสืบไป.....”

พิจารณาจากกฎหมายในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร
และสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นต้นมา ไพร่หลวงซึ่งแต่เดิมก็
เก็บรวบรวมเฉพาะจาก พวก ไพร่จระจัด ไพร่ ไม่มีเจ้าขุน
มูลนายนับแต่รัชกาลนี้เป็นต้นมา ก็จะเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ
ส่วนไพร่ขึ้นอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย (ซึ่งต่อไปนี้ควรเรียกชื่อ
ให้ชัดเจนไปว่า “ไพร่สม”) ก็คงยังรักษาแบบแผนธรรมเนียม
เดิมอยู่ เป็นการแยกแยะให้เห็นการแบ่งไพร่ออกเป็นของ
วังหลวง (หรือไพร่หลวง) และไพร่ของบรรดาเจ้านายวัง
อื่น ๆ และของขุนนางใหญ่น้อย (หรือไพร่สม) เมื่อมีไพร่
สังกัดบังคับบัญชาแยกกันเช่นนี้ เมื่อเกิดการสมสู่เป็นสามี
ภรรยาระหว่างไพร่ต่างสังกัด เกิดลูกหญิงชายขึ้นการแบ่ง
บุตรเพื่อสังกัดเจ้าขุนมูลนายจึงเกิด มีปัญหาขึ้นในบางครั้ง
ด้วยเหตุนี้กระมัง ต่อมาจึงมีกฎหมายประกาศใช้ใน พ.ศ.
๒๒๑๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (อยู่ในพระราชกำหนด
เก่า) มีข้อความว่า

“แต่ต่อไปเมื่อหน้าแล ฝ่ายสมท้าวพระยาพระหลวง
หัวเมืองขุนหมื่นพันทนายฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง แลมา
สมจรรด้วยหญิงไพร่หลวง แลเกิดลูกหญิงชายเท่าใด ให้คง

แก่เจ้าหมู่ไพร่หลวง อย่าให้ท้าวพระยาพระหลวงหัวเมือง
ขุนหมื่นพันทนายนั้นปันเอา ถ้าแลชายนั้นไพร่หลวง สมจร
ด้วยหญิงสม ท้าวพระยาพระหลวงหัวเมืองขุนหมื่นพันทนาย
พลเรือนชายชวา แลเกิดลูกหญิงชายเท่าใดให้ปันตามพระ-
ราชกฤษฎีกา.....”

หรืออีกนัยหนึ่ง กฎหมายนี้ประกาศบังคับให้ลูกหญิง
ชายต้องขึ้นสังกัดอยู่กับแม่ถ้าแม่เป็นไพร่หลวง แต่แยก
สังกัดตามพระราชกฤษฎีกา ถ้าแม่เป็นไพร่สม

(พระราชกฤษฎีกาควบคุมกฎหมายตราสามดวง แบ่ง
ลูกหญิงชาย มีปรากฏตามลักษณะมูลคดีวิวาท มาตรา ๑๔
ระบุว่า “.....ถ้าแลชายนั้นไพร่หลวง สมรสด้วยหญิงสม.....
เกิดลูกชายหญิงเท่าใดไซ้ ให้แบ่งปันตามพระรชากำหนด
กฎหมายแผนก” ท่านตราไว้เช่นนี้ จึงเหลือสติปัญญาของผู้
เขียนที่จะทราบความกระจ่างได้จึงขอเชื่อ ไว้ที่หนึ่งก่อนว่า
ท่านคงให้แบ่งลูกชายคนโตไว้กับแม่ คือเป็นไพร่สม และ
ลูกหญิงคนโตไว้กับพ่อ คือเป็นไพร่หลวง ส่วนลูกชายคน
ที่สองคงอยู่กับพ่อ ลูกหญิงคนที่สองคงอยู่กับแม่.....เช่นนี้
กระมัง)

เมื่อเกิดการแบ่งแยกไพร่หลวงออกจากไพร่สม ใน
การให้สังกัดหมายหมู่เป็นเด็ดขาดตลอดไปจนถึงลูกหญิงชาย

ที่เกิดจากการสมรสเช่นนี้แล้ว การควบคุมพวก “เลข” หรือ “เลก” (ซึ่งน่าจะเป็นคำรวมเรียกไพร่หัวเมืองทั้งหลายทั้งปวงตลอดจนข้าทาส เช่น เลกวัด เป็นต้น) กฎหมายในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษฐ (พ.ศ. ๒๒๗๖) ท่านระบุว่า ให้ชำระแก้ไขทะเบียนเลข “สิบปี” ครึ่งโดยมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในพวกเลขเหล่านี้คือ เจ้าหมู, สมุหบัญชี, ปลัดกรม, เจ้ากรม, มีदारจรูปพรรณสูงศักดิ์ข้าของพวกเลขไว้ตลอดจนชื่อบิดามารดาบุตรภรรยาแลชื่อตัว เลขคนใดหนีตาย พิการ วิกลจริต ก็ให้ลงทะเบียนและวันเดือนปีกำกับไว้ โดยให้เจ้าหน้าที่ประจำเลขทั้ง ๔ (คือเจ้าหมู, สมุหบัญชี, ปลัดกรม, และเจ้ากรม) ประทับตรากำกับคนละดวงเป็น ๔ ดวง จะเป็นการสำรวจสำมะโนครัวกันอย่างจริงจังครั้งที่สองในระยะเวลา ๒๐๐ ปี นับแต่ได้เคยทำไว้แล้วครั้งที่หนึ่ง เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่สอง (พ.ศ. ๒๐๖๑)

เมื่อได้ขึ้นทะเบียนพวกเลข และประทับตราเจ้าหน้าที่เรียบร้อยแล้ว กฎหมายฉบับนี้ยังกล่าวความต่อไปว่า

“.....ถ้ามีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ผู้ใดจำเพาะให้เอาเลขหมูใดกรมใด

ส่งไปเป็นเลขพระราชทานต้องการพระราชประสงค์จะทำการ
สิ่งใด ๆ ก็ดี

.....ถ้าเลขฝ่ายทหารให้อาหมายรับสั่งแลทานบนนั้น
มาว่า แก่พระธรรมไตรโลกนั้ ถ้าเลขฝ่ายพลเรือนให้อา
มาว่าแก่พระสุภาวดี แลซึ่งทานบนนั้นก็ให้รับไว้ แลซึ่งเป็น
ไปใหม่นั้นให้พิจารณาดูก่อน ถ้าเห็นควรจึงส่งเลขนั้นไปตาม
รับสั่งแลห้มายนั้นก็คืออย่าเพิ่งส่งให้แต่อำเภอใจก่อน ถ้าเลข
ฝ่ายพลเรือนให้พระราชสุภาวดีเอา เนื้อความไปว่าแก่สมุห-
นายก ถ้าเลขฝ่ายทหารให้พระธรรมไตรโลกกว่าแก่สมุหพระ-
กลาโหม ถ้าเห็นชอบด้วยแล้วจึงให้ทำทำมบังคับมหาดไทย
และกลาโหมนั้น.....”

การให้เลขสังกัดในกรมมหาดไทย และกรมพระ-
กลาโหมเช่นนี้ จะเป็นพวกเลขหัวเมืองซึ่งต่างไปจากพวก
เลขในเมืองหลวงและหัวเมืองชั้นใน ซึ่งถ้าเป็นไพร่หลวง
ก็สังกัดอยู่ในกรมพระสัสดีซ้าย ขวา นอก ใน แต่ถ้าเป็น
ไพร่สมก็ยังมีเจ้านายของตนเองเป็นผู้บัญชารับผิดชอบอีก
ชั้นหนึ่ง พวกเลขหัวเมืองจึงขึ้นอยู่กับกระทรวงใหญ่ ๒
กระทรวงคือ มหาดไทยและกลาโหมมาแต่ปลายสมัยอยุธยา
แล้ว

นับแต่แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศธรรมเป็นต้นมา บ้านเมืองก็ว่างการศึกษาครั้งใหญ่ ๆ จะมีก็การศึกษ่อย เช่น การศึกษัปลั้วพวกพม่าออกไปจากีสานนาไทย ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม* การศึกษาปราบปรามจลาจลในประเทศ กัมพูชา ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม การศึกษาปราบ ขบถเมืองนครราชสีมา และนครศรีธรรมราชในแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และการศึกษาแผ่ขยายพระราช อาณาเขตทางประเทศพม่า ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระ- นารายณ์ จะมีการศึกษาครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่งก็เมื่อพระเจ้า อลองพญาและกองทัพพม่าในแผ่นดินพระเจ้ามังระมารุกรบ กรุงศรีอยุธยาจนเสียกรุงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

ในระหว่างการศึกษาใหญ่ นับแต่สมเด็จพระนเรศวร- มหาราชสวรรคต จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ นับเป็นเวลาไต่กว่า ๑๕๐ ปี บ้านเมืองได้เจริญรุดหน้าทาง เศรษฐกิจขึ้นเป็นอันมาก มีพวกขอลันตา อังกฤษ ฝรั่งเศส เข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนสรรพสินค้ากันอย่าง ไม่เคยมีมาแต่

* เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๗ ตามการสอบสวนปีรัชกาลใหม่ ปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศธรรมได้ ๕ ปี (๑๖๐๕-๑๖๑๐) รัชกาลพระศรี- เสาวภาคย์ ๑ ปี ๒ เดือน (๑๖๑๐-๑๖๑๒) และนับแต่พุทธศักราช ๑๖๑๑ ไปจนถึง ธันวาคม ๑๖๒๔ เป็นปีรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ศิลปากร กรกฏาคม-สิงหาคม ๒๕๑๐)

กาลก่อน สินค้าต่าง ๆ ก็มีผู้ต้องการมากขึ้น และเงินทองก็มีการจับจ่ายเปลี่ยนมือกันรวดเร็วขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรไพร่ฟ้าประชาชนทั้งหลายจึงคงคึกคักกระฉับกระเฉง คล้อยตามความเจริญของบ้านเมืองไปด้วย โดยเฉพาะในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ยังมีหลักฐานเป็นจดหมายเหตุชาวต่างประเทศจดบันทึกให้ไว้เป็นหลักฐาน

ในจำพวกไพร่หลวง มีกฎหมายประกาศใช้ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศพระบรมพุทศักราช ๒๒๙๑ มีข้อความว่า “.....ไพร่ทอ้งหมู่เข้าเดือนออกเดือนทำราชการทุกวันนี้ไต่ความยากกว่าไพร่ (หลวง) ส่วยทั้งปวงเป็นหลายเท่า...” แล้วกฎหมายก็แจกแจงเหตุผลว่า ทำไมไพร่ (หลวง) ส่วยจึงมีความยากลำบากน้อยกว่าไพร่หลวงซึ่งต้องเข้าเดือนออกเดือนทำราชการ เช่นไพร่ส่วยตีบุก ไพร่ส่วยฝาง ไพร่เกี่ยวหญ้าช้าง ถ้ามิไต่เอาตีบุก ฝางมาส่งหลวงตามกำหนดหรือเกี่ยวหญ้าช้าง ทางราชการก็คิดเงินแทนสิ่งของเพียง ๑๐ บาท ๕ บาท ๗ บาท และ ๒ สลึง ตามลำดับ ส่วนไพร่ส่วยอื่นๆ เงินที่เสียแทนสิ่งของนั้น ๆ ก็ยังน้อยกว่าจำนวนที่กล่าวนี้ แต่ส่วนพวกไพร่ซึ่งต้องเข้าเดือนออกเดือนทำราชการต้องเสียค่าจ้างคนทำราชการแทนเดือนละ ๔ บาทช้าง ๖ บาท

บ้าง “ถ้าแลมีเสด็จพระราชดำเนินแลไปล้อมข้าง โพนข้าง
 เกณฑ์ให้ไปจับสลักแลผู้ร้ายนั้น ต้องเสียค่าจ้างเดือนละ
 ๕, ๖, ๗, บาทบ้าง ๒ ตำลึงบ้าง.....ครั้นออกเดือนไปจะ
 ได้ทำกินเป็นกำลังราชการ ฝ่ายข้าง กรมการแลแขวงนาย
 อำเภอกะเอาไปใช้ราชการเบ็ดเสร็จตามมีราชการอยู่นั้น
 เหนือๆ อีกเล่า เพราะเหตุนี้ไพร่หมู่จึงตั้งตัวรับราชการอยู่
 มิได้มีบุตรหลาน ซึ่งจะไต่บวักขึ้นเป็นสกรใช้ราชการสืบไป
 นั้น ย่อมเสียโอกาสไปเสียให้พ้นจากหมู่ไพร่หลวงร่วงโรยลง
 แท้สืบไปเมื่อน่า.....ห้ามอย่าให้กรมการแขวงอำเภอกะกุม
 ไปใช้ราชการ ออกพนักงานเป็นอันขาดทีเดียว ต่อมีราชการ
 คึก การที่จะเสด็จพระราชดำเนินล้อมข้าง ล้อมเสียจึงให้
 วานใช้ราชการแต่ละครั้ง.....”

การที่ทรงพระกรุณาผ่อนคลายความเดือดร้อนของ
 พวกไพร่หลวง ซึ่งต้องเข้าเดือนรับราชการเช่นนั้น ก็ยังจะดู
 ไม่พอเพียง เพราะพวกไพร่หลวงที่พยายามหนีร้อนไปพึ่ง
 เย็น หลบหนีไปสมัครเป็นไพร่สมอยู่กับเจ้านายและบรรดา
 ขุนนางก็มีมาก จึงมีพระราชบัญญัติคาดโทษว่า “ผู้ใดมีน้ำ
 ใจสมัครเป็นข้าหลวง (ไพร่สม) เจ้าต่างกรมๆ ใดๆ นั้น
 ให้ผู้รับสั่งซึ่งกราบทูลถวายนั้น สืบสาวดูให้รู้ว่า เดิมมีคา
 มารดา บิด ย่า ตา ยาย ผู้สมัครนั้นเป็นหมู่ใดกรมใดก่อน

ถ้าสืบสาวรู้เห็นว่าผู้สมักรจะได้เป็นไพร่หลวงหามิได้ แล้วจึงให้กราบทูลถวายถามผู้มีชื่อสมักรนั้น ถ้าเป็นว่านเครือไพร่หลวงอยู่ อย่าให้เอาไปถวาย ถ้ามีฟังจะเอาตัวผู้กราบทูลถวายนั้นเป็นโทษ และจะให้คนที่ถวายนั้นแทน ส่วนตัวไพร่หลวงนั้นให้เขียนยกหนึ่ง แล้วให้อามาไว้ก้มหมู่ให้จ่ายตราไว้หักเตือน.....”

ความแตกต่างในภาวะหน้าที่ความเป็นอยู่ของ ไพร่หลวง, ไพร่หลวงส่วย, ไพร่สม, และไพร่หรือเลขหัวเมืองเป็นเช่นนั้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงไม่น่าประหลาดใจที่เหตุใดก็ตามสามัคคีปรองกองกันในหมู่ไพร่บ้านพลเมืองจึงมิไม่ได้ เมื่อคราวกรุงศรีอยุธยาถึงกับล่มจมลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

ไพร่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี ทรงประกอบพระราชภารกิจกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นจากหมู่ธรรมาศัตร์ และการแตกหักแตกเหล่านั้น ความจำเป็นของประเทศในการรวบรวมไพร่พลเป็นกลุ่มก้อนเพื่อจุดหมายทางการเมืองการทหารก็เป็นสิ่งที่วิญญูชนพึงมองเห็น การสักเลขหมายหมู่เพื่อเกณฑ์จำนวนไพร่พลได้ถูกต้องถือเป็นการสำคัญ เสรีภาพ

ส่วนบุคคลในยามบ้านเมือง เกิดทุกข์เข็ญย่อมมีความสำคัญ
รองลงมาจากเอกราชของประเทศ และอิสรภาพของประชา-
ชาติ ในยามหน้าส่วหน้าขวนเช่นนี้ ใครเล่าจะมีชีวิตแต่
ความสุข สำราญส่วนตัวและประโยชน์ทางทรัพย์สินเข้าพก
เข้าห่อ จึงมีกฎหมาย (พระราชกำหนดเก่า) ตราขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๑๗ เกี่ยวกับไพร่เลขทั้งหลายทั้งปวงว่า

“ให้สักนามเมืองแลชื่อมุนายไว้ในข้อมือ ไพร่ฟ้า
ประชากรข้าท้าวเกล้าท้าวทรรทั้งปวงดังนี้ เพื่อจะให้ทำราชการ
ทั่วหน้ากัน.....(ผู้ใด) ทำเหล็กปลอมสักและโมยเหล็กของ
หลวงไปสักแต่อำเภอใจ หาผู้ลუნั่งมิได้ ต้องด้วยบท
พระอัยการว่าปลอมพล โดยโทษนั้นถึงตายสิ้นทั้งโคตร.....

พิจารณาเปรียบเทียบโทษฐานปลอมสักหมายหมู่ใน
ระหว่างเวลาวิกฤตีกาลเช่น แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสิน
กรุงธนบุรี กับในระหว่างเวลาบ้านเมืองเป็นปกติสุข ใน
แผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โทษฐานปลอมสัก
หมายหมู่อย่างเดียวกัน รัชกาลที่ ๔ ทรงตราโทษไว้ดังนี้

“.....ครั้งนี้มีอ้ายมีมีชื่อนายไพร่พวกลาว ไพร่หลวง
อาสาเมืองสุพรรณบุรี ๑๐๒ คน คบคิดกันปลอมตัวเอาเอง
หาให้กองสักสักไม่ชำระก็รับเป็นสัจ...จะให้ลงพระราชอาญา
เหียนตี ส่งไปจำไว้ ณ กุฎ แลสักเป็นตะพุ่นหญ้าข้างทุกคน

เหมือนอย่างแต่ก่อน ก็ทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่พลที่เป็น
คนโศกเขลา พลอยผู้น้อยยอมให้สักลงนั้นจะได้ความยาก
แค้นเดือดร้อนนัก จึงโปรดให้อาแต่ที่เป็นต้นเหตุต้นคิด ๔
คนไปสักเป็นไพร่หลวงกะพุนหญ้าช้าง ไพร่ร่อนนั้นโปรด
ให้สักแปลงเป็นไพร่หลวงกองกรมกามเกษม ให้เข้าเดือนหนึ่ง
ออกสองเดือนถึงสามปีจึงให้เข้าเดือนหนึ่งออกสามเดือน
เหมือนไพร่หลวงทั้งปวง.." (ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔
ประกาศที่ ๑๒๙ พ.ศ. ๒๔๐๑)

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบุรี พระองค์คงถือ
กำเนิดมาเพื่อจะกอบกู้ชาติ พระจริยาวัตรของพระองค์จึง
ต้องเหี้ยมโหดสมกับวิฤตการณ์เช่นนั้น แต่พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเพียบพร้อมไปด้วย
พระเมตตาคุณ ทรงแต่จะโปรดพระมหากรุณาแก่มวล
พสกนิกรผู้โศกเขลาเบาปัญญา

จุฬารัตน ๒๓๒๖ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเถลิงถวัลยราชสมบัติได้ ๒ พรรษา
พระองค์ทรงตรากฎหมายเกี่ยว กับไพร่หลวงไพร่สมแลเลข
หัวเมืองทั้งปวง (อยู่ในพระราชกำหนดใหม่)^{๑๖} ความว่า

^{๑๖} กฎหมายตราสามดวง ฉบับจุฬารัตน เล่ม ๕ หน้า ๑๕๓-๑๕๖

“เมื่อครั้งเจ้าที่ล่องไปแล้วนั้น ไพร่หลวงสมกำลัง
มิได้ผลักเปลี่ยนเข้าเดือนออกเดือนใช้ตราครุฑ ได้ความ
ชักสนเดือนร้อนเจ็บแค้นพยาบาลคิดอ่านผูกพันข้อความร้อง
ฟ้อง กล่าวโทษมูลนาย เจ้าหมื่นสมุหบาญชี นายกอง นาย
หมวด ว่าใช้สอยตราครุฑทำการบ้านเรือนใช้ไพร่ไม่เสมอ
กัน เรียกเอาทรัพย์สินพัสดุเงินทองแก่ไพร่ ต้องพิจารณาว่า
กล่าวเนื่อง ๆ แลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ
ขึ้นปราบดาภิเษกผ่านพิภพครั้งนี้ ทรงพระมหากรุณาโปรด
เกล้าฯ แก่ไพร่ฟ้าประชากร ให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้ไพร่
หลวงสมกำลังผลักเปลี่ยนกันเข้าเดือนออกเดือน ทำราชการ
เป็นสามผลัดอยู่แล้ว ไพร่หลวงสมกำลังดางคนเจ็บร้อนด้วย
ราชการ ถึงกำหนดก็มาเข้าเดือนทำราชการพนักงาน ดางคน
ไว้วางใจจากร้านมิได้มาเข้าเดือนตามกำหนด มูลนายเอาโทษ
ให้ที่ไพร่บ้าง มีราชการให้กะเกณฑ์มูลนายเจ้าหมื่นนายหมวด
สมุหบาญชีต้องจ้างคนทำราชการแทน คิดเอาเงินค่าจ้างแก่
ไพร่บ้าง กลับร้องฟ้องกล่าวโทษมูลนายต้องพิจารณาชำระ
ว่ากล่าว เคืองไต่ละออธูลี ๆ เนื่อง ๆ จุหนึงครั้งแผ่นดิน
เจ้าที่ล่องไปแล้วนั้น มิควรหนักหนาเกินไปเมื่อหน้า ถ้า
ไพร่หลวงสมกำลังจะร้องฟ้องกล่าวโทษมูลนายประการใด ๆ
ถ้าพิจารณาเป็นสัจสมฟ้องว่านายทำผิด ให้เอาตัวเป็นโทษ

ปรับไหมตามรูปความบทพระอัยการ ถ้าไพร่สมกำลังเป็นผู้
ฟ้อง ให้คงหมวดกองตามเดิม ถ้าพิจารณามูลนายไม่เป็น
สัจย์ ให้เอาตัวไพร่ผู้ฟ้องเป็นโทษเขียนสองยก ๒๐ ที่.....
ส่งตัวไพร่นั้นให้แก่มูลนายคงหมู่ หมวด กอง ใช้ราชการ
ตามเดิม ไพร่จึงจะเช็ดหลาบรับราชการตามกำหนดเดือน
กะเกณฑ์ใช้ราชการสะดวก.....”

การที่ไพร่หลวงต้องเข้าเดือนรับราชการ เว้นเห็น
เป็นแบบแผนมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว แต่ไพร่สมในครั้งนั้นยัง
ไม่พบหลักฐานว่าต้องเข้าเดือนรับราชการ ครั้นถึงคราวศึก
ใหญ่กับพม่าในแผ่นดินสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ตลอด
มาจนสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี ไพร่พล
ชายฉกรรจ์ทุกคนย่อมต้องเข้ารับใช้ชาติด้วยกันทั้งนั้น แต่จะ
เรียกว่า “เข้าเดือนออกเดือน” ดังไพร่หลวงในยามปกติ
หรือเรียกเป็นอย่างอื่นก็ยังไม่พบหลักฐานในการที่ไพร่
หลวงไพร่สม ต่างพากันฟ้องร้องว่า เจ้าหมู่มูลนายใช้งาน
ตรากตรำในระหว่างบ้านเมืองมีศึกสงคราม จึงเป็นสิ่งที่ไม่
ควรได้รับความเห็นใจเพราะเป็นยามคับขัน การที่พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงผ่อนผันให้ได้พักผ่อน
กลับไปสู่เหย้าเรือนของตนเดือนหนึ่ง แล้วจึงกลับมาประจำ
ทำงานให้ชาติบ้านเมืองเดือนหนึ่ง สลับกันไปเช่นนี้ ย่อมจะ

เป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างล้นพ้นเพราะศึกใหญ่กับพม่า
ยังไม่เสร็จสิ้น ยังจะมีต่อไปอีกพักใหญ่ราว ๑๘ ปี ถึงเมื่อ
สิ้นแผ่นดินพระเจ้าบุคผไปแล้ว ก็ยังจะเบาใจไม่เตรียม
พร้อมเพื่อป้องกันการทัพศึกยังไม่ได้ การศึกยังมีต่อไป
ประปรายอีกหลายครั้งแต่ก็เป็นศึกปลุกย่อย เช่นคราวพม่าตี
เมืองถลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ (ต้นรัชกาลที่ ๒) และการ
ส่งกำลังไปขัดตาทัพที่แดนต่อแดนพม่า ๒ ครั้ง เมื่อรัชกาล
ที่ ๓ ครั้นเมื่อพม่าพ่ายแพ้ต่ออังกฤษแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘
ศึกใหญ่กับพม่าจึงนับได้ว่าเป็นอันเสร็จสิ้นพอนอนใจได้

ในการตระเตรียมผู้คนไว้ป้องกันรุกไล่พม่าให้ออก
ไปนอกพระราชอาณาเขตในรัชกาลที่ ๑ นั้น เห็นมีกฎหมาย
อีกฉบับหนึ่งตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ความว่า “...เจ้าหมู่
ฝ่ายทหารพลเรือนพิจารณาลูกหมู่ ๆ ไต่ก็ดี ซึ่งเป็นสัตย์ว่า
ทุกข์ยาก ไปเป็นทาสผู้มีชื่อ.....ก็ให้ปันเป็นสามส่วน แลให้
เอาข้าราชการเดือนหนึ่ง ให้เจ้าเงินใช้เดือนหนึ่ง ให้ทำกิน
เป็นเสบียงเดือนหนึ่ง แลเจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง
ทำตามรับสั่งนี้...” (พระราชกำหนดใหม่) หรืออีกนัยหนึ่ง
พวกไพร่เมื่อคราวขัดสนทุกข์ยาก ไปหยิบยืมเงินทองนั้นมา
จากผู้อื่น ตัวเองจะต้องไปรับใช้เขาแทนดอกเบี้ย หรือ
มิฉะนั้นต้องเอาลูกเมียไปให้เขาใช้สอย ไพร่พวกนี้เมื่อคราว

เข้าเดือนก็ต้องเข้ามาทำงานให้ราชการ ครั้นออกเดือนคือ
ออกเวอร์ มีเวลาจะไปแสวงหาเงินทองชำระหนี้สินก็ทำไม่ได้
สะดวก เพราะถ้าไปหาเงินมาได้ก็ติดอยู่ ถ้าหาไม่ได้ดอกเบีย
ก็ขึ้นส่วนต้นเงินก็ยังคงอยู่ภาวะของสังคมไพร่มีบีบคั้นอยู่เช่น
นี้ ทำให้ไพร่ต้องตกไปเป็นทาสน้ำเงิน เมื่อหลุดพ้นออกมา
ได้ก็ตกเข้าไปใหม่ผลุบ ๆ โผล่ ๆ อยู่เช่นนี้ เป็นวัฏสง
สารที่น่าอนาใจ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไพร่ทั้ง
หลายทั้งปวงมารับใช้ราชการเดือนหนึ่งไปหากินเป็นอิสระ ๒
เดือน แล้วจึงมารับราชการเข้าเวอร์เดือนหนึ่ง ออกเวอร์
สองเดือน นับแต่รัชกาลนี้เป็นต้นไป ภาวะความเป็นไพร่
จึงได้รับความผ่อนคลายให้เป็นอิสระเพิ่มขึ้นหนึ่งเท่าตัว

ควรกล่าวไว้ด้วยว่า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีกฎหมายอีกฉบับหนึ่งพระราชทาน
สิทธิให้พวกไพร่ทั้งหลายทั้งปวงได้มีสิทธิถวายตัวเป็นมหาด
เล็ก หรืออีกนัยหนึ่งให้สิทธิแก่ไพร่ทุกคนเปลี่ยนฐานันดรมา
เป็นขุนนางได้ ถ้าเป็นคนสัถย์ชื่อมีสติปัญญาอัธยาศัย นับ
ได้ว่าเป็นการทรงคำนึงว่าชาติตระกูลไม่สำคัญเท่าความดีที่
บุคคลมีอยู่ในตัวเอง เป็นการทรงคำนึงที่น่ายกย่องอย่างเด่นชัด
เช่นผลของกฎหมายนี้ท่านแสดงไว้ด้วยว่า คือ “ทุกวันนี้ผู้
คนร่วงโรยกว่าแต่ก่อน บุตรและหลานทำราชการ ผู้มีชาติ

ตระกูลเคยทำราชการนั้นมือน้อย.....” พวกเราคนชั้นหลัง อาจจะไม่เห็นแปลกถึงการที่ ในหลวงท่านทรงพระมหากรุณาธิคุณเช่นนี้ แต่ถ้าเราทราบด้วยว่า การที่ไพร่จะถวายตัวเป็นมหาดเล็กนั้น ไม่มีทางทำได้เลย เพราะกฎหมายในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐีระบุว่า ผู้ถวายตัวจะต้องมีคุณสมบัติถึง ๙ ประการ คือ วุฒิ ๔ อริบตี ๔ และคุณานุรูป พิจารณาเฉพาะวุฒิ ๒ ประการแรก คือ ต้องมีตระกูลสืบมาจากอัครมหาเสนาบดี และต้องมีอายุแต่ ๓๑ ปีขึ้นไป เอาเพียง ๒ ประการนี้ พวกไพร่หน้าไหนจะผ่านไปได้ก็เหลือเถา การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชทานสิทธิให้พวกไพร่เปลี่ยนฐานะนั้นตรมาเป็นขุนนางได้เช่นนี้ จึงนับได้ว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่จะหาตัวอย่างไม่ได้อีกแล้วก่อนยุคปัจจุบัน

แต่ถึงแม้จะได้ทรงพระกรุณาให้บรรดาเลขทั้งปวง เข้ามารับใช้ราชการเดือนหนึ่ง ออกเวรไปสู่เหย้าเรือนของตนสองเดือน เมื่อถึงคราวเข้าเวรก็ยังมีผู้หลบหลีกหนีราชการอยู่เสมอๆ จึงต้องทรงเร่งรัดให้ลงโทษแก่ผู้ละหนีราชการเป็นแบบอย่างไว้ มีการโบยและจำตรวนเป็นต้น อนึ่ง เมื่อข้าศึกเข้ามาตีตพระนครและแวนแคว้นแดนชั้นธเสมา ผู้ที่ต้องไปราชการกลับ “ย่อท้อเกียจคร้าน” ไม่ไปให้หรือจ้าง

วานผู้อื่นให้ไปแทนตัวบ้าง มีพวก “ภิกษุสิก เณรสิก” ยังมิได้สึกหมายหมู่เป็นต้น จึงทรงเพิ่มโทษผู้บิดพลิ้วไม่ไปในการทัฬหีจนถึงสิ้นชีวิต และผู้บังเลขไว้มิได้เอามาสักก็ให้เพิ่มโทษทวีคูณ การป้องกันพระนครในระยะ ๑๘ ปีในรัชกาลที่ ๑ นั้น คงสำเร็จลุล่วงด้วยดีก็ด้วยทรงผ่อนผันให้ผู้สมควรได้ออกไปพักผ่อนอย่างหนึ่ง ทรงเข้มงวดโทษแก่ผู้ลี้หนีราชการอีกอย่างหนึ่ง

จุฬารัตนศักราช ๒๓๔๕ อันเป็นปีทำสงครามขับไล่พม่าจากเขตล้านนาไทย สงครามใหญ่ในรัชกาลที่ ๑ ก็สิ้นสุดลง และศึกใหญ่กับพม่าครั้งหลังเป็นเวลารวม ๔๕ ปี นับแต่ศึกพระเจ้าอลองพญา พระเจ้ามังระและพระเจ้าปดุงก็สิ้นสุดลงด้วย ปัจจัยสงครามที่บีบบังคับ ให้ความเป็นอยู่ของสังคมไทยต้องทุกข์เข็ญแร้นแค้นก็หมดไป ต่อแต่นั้นไปจะมีแต่สิ่งดีงามคอยรอรับสังคมไทยอยู่เบื้องหน้า

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พวกไพร่มีภาระปกติต้องเข้ามารับราชการเดือนหนึ่ง ออกไปทำมาหากินของตนเดือนหนึ่ง แล้วกลับเข้ามารับราชการตามเวรเข้าเวรออกกวารละเดือนเช่นนี้ตลอดไปตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า “เข้าเดือน ออกเดือน” กรั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงพระ-

กรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้พวกไพร่เข้ามารับราชการเดือน
หนึ่ง ออกไปเป็นอิสระแก่ตนสองเดือนเป็นแบบรัตนโกสินทร์
เรียกได้ว่า “เข้าเดือน ออกสองเดือน” เป็นนิมิตอันดีงาม
แก่มวลพสกนิกรโดยทั่วหน้า ว่าต่อ ๆ ไปจะได้รับความเป็น
ไทยเพิ่มพูนขึ้นตามกาลสมัย ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระ-
พุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากุณาธิคุณยิ่งเพิ่มพูนขึ้นไป
อีก คือทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้พวกไพร่เข้าเวรเดือน
หนึ่งออกเวรสามเดือน ปีหนึ่ง ๆ พวกไพร่จึงมีหน้าที่
เข้ามารับราชการเพียงสามเดือน มีอิสระเป็นไทยแก่ตนถึง
เก้าเดือน กฎหมายนี้ออกใช้บังคับเมื่อ ๑๖๑ คำ จุลศักราช
๑๑๗๒ ปีมะเมียโทศก (พระราชพงศาวดารกรุงรัตน-
โกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ตรงกับวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.
๒๓๕๓ อันเป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลนั้น)

พระราชกำหนดกฎหมายฉบับดังกล่าว สมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพทรงนำมาลงไว้ให้อย่างครบถ้วน นับ
ได้ว่าเป็นเอกสารมนุษยธรรมฉบับหนึ่งของประเทศ เป็น
เอกสารซึ่งแสดงพระปณิธานแห่งพระมหากษัตริย์ที่จะทรง
ทะนุบำรุงรักษาพระบวรพุทธศาสนา และสมณะชีพราหมณ์
ไพร่ฟ้าประชากรทั่วประเทศ “...แลกรุงเทพมหานครศรี-
อยุธยาทุกวันนี้ ไพร่พลโยธาห่มุททหารซึ่งเคยทำราชการณรงค์

สงครามแต่ก่อนมา ก็ชราพิการล้มตายร่วงโรยเบาบางไป
 ไพร่หลวงสมกำลังแลเลขหัวเมืองที่มีตัวอยู่ ก็โจทหมู่ไปต่าง
 กรม ฝ่ายนายมิได้มาร้องขอแลกเปลี่ยน ยอมให้ มิได้ขัด
 ขวางไว้ โดยวาสนาพลการก็มีบ้าง นายเดิมได้ติดตามว่า
 กล่าวยังค้างกันอยู่จนทุกวันนี้ มิได้หักโอนบาญชีต่อกัน (ก็
 มีบ้าง) เหตุฉะนั้นบาญชีจึงพื้นเพือนค้างเกิ่นกันมาช้านาน
 บ้างก็อพยพหนีไปเข้าช่องซุกซ่อนอยู่ป่าดงก็มีมาก เพราะ
 เจ้าหม่อมหลวงใช้สอยตราครุฑไม่ผ่อนปรน ไพร่จึงขัดสนทน
 มิได้ ที่มีกิจสุทุกซ์ ฝ่ายนายหม่อมหลวงกองหาเอาธูระไม้
 กลัวโทษภัยจึงหนีบางทีหลบเจ้าหนี้หนีนายเงินไปโดยขัดข้อง
 บ้างก็ต้องทุกซ์โทษสินไหมพินัย ครั้นจะกลับเข้ามาก็กลัว
 เพราะตัวกระทำความผิดไว้ จึงสู้ยากลำบากอยู่ในดงป่า
 ช้านาน... บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
 มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ เสด็จปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติ
 ใหม่ ตั้งพระทัยจะรักษาพระบวรพุทธศาสนาแลไพร่ฟ้าข้า
 แผ่นดิน มิให้เป็นอันตรายแก่ข้าศึกได้ จึงมีพระราชโองการ
 สั่งให้สักเลขหมายหมู่ใหม่... บรรดาข้าหนีเจ้าบ่าวหนีนายไพร่
 หลวงสมกำลังทาสเชลย ทาสสินไถ่ ที่ซุกซ่อนอยู่ ณ ป่าดง
 จนทั่ว ให้เข้ามาหาหม่อมหลวงเดิมโดยดี จะพระราชทานโทษ
 ภาควัตถ์ไว้ครึ่งหนึ่ง ถ้าแลมิสมัครอยู่กับนายเดิมจะสมัคร

อยู่กับ...ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยหมู่ใดกรมใด จะพระราชทานให้อยู่ตามใจไพร่สมักรแต่ในครั้งเดียวนี้เป็นประณมบัญญัติไว้เบื้องหน้าไปจะให้คงหม้อยู่ตามสักครั้ง... อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่าเลขไพร่หลวงทั้งปวงนั้น ใคร (ได้รับ) ราชการเหน้อยยากตรากตรำมาหลายปี ครั้นนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเษกใหม่ ทรงพระมหากรุณาจกลดหย่อนให้เข้ามารับราชการแต่เดือนหนึ่ง ให้ออกไปทำมาหากินอยู่สามเดือน แลให้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้จึงทุกประการ...”

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระนามตามคำจารึก ในพระสุพรรณบัฏว่า “พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชวราธิบดี...” พระนามนี้ตรงกับพระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ แต่ในพระราชกำหนดกฎหมายฉบับนี้ใช้พระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระบรมธรรมิกราชา นรธิบติ ศรีสุริยวงษ์...” การที่เราจะทราบว่าการกฎหมายหรือเหตุการณ์สิ่งใดเกิดขึ้นในรัชกาลใด จึงเป็นการยากลำบากอย่างยิ่งถ้าไม่มีตัวเลขศักราชระบุให้ไว้อย่างชัดเจน อนึ่งศักราชที่ระบุให้ไว้ในกฎหมายนี้ระบุว่าเป็น “จุลศักราช” ซึ่งให้ความสะดวกและความแน่ชัดผิดกว่าแต่ก่อน ดังเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมัก

จะระบุดูอย่างว่าศักราชเท่านั้นเท่านี้ โดยไม่แจ่มแจ้งให้ชัดลงไปว่าเป็นพุทธศักราช จุลศักราชหรือมหาศักราช ความรู้เรื่องเกี่ยวกับประเทศและชนชาติไทยจึงมีความยากลำบาก ชัดขวางอยู่ โดยเฉพาะในเรื่องพระนามและศักราชกำกับเหตุการณ์ นักศึกษาของเราซึ่งไปได้ความสะดวกเคยชินจากต่างประเทศในด้านการค้นหาวิชาความรู้ เมื่อกลับเข้ามาสู่บ้านเมืองของตนก็มาพบอุปสรรคทั้งเข้า ในไม่ช้าก็มีความท้อถอยไม่ค้นไม่เรียนเรื่องบ้านเมืองของตนมากนักแล้ว ผู้เขียนเคยประสบกับความยากลำบากทั้งนี้ จึงมีความเห็นใจแก่นักศึกษาด้วยกันเป็นอันมาก

เมื่อไพร่ทั้งหลายทั้งปวงได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้เข้ามาประจำทำเวรในปีหนึ่งเพียง ๓ เดือน นับแต่พุทธศักราช ๒๓๕๓ เป็นต้นมาเช่นนั้นแล้ว สิทธิของไพร่ที่จะเป็นไทเป็นอิสระแก่ตนก็คงอยู่ในเกณฑ์ ๙ เดือน ในปีหนึ่ง เป็นเช่นนั้นตลอดรัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ และส่วนหนึ่งของรัชกาลที่ ๕ กฎหมายซึ่งออกในพุทธศักราช ๒๔๒๐ (อันเป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลที่ ๕) ก็ยังยืนยันว่าพวกไพร่ยังต้องเข้ามารับราชการในปีหนึ่งเป็นเวลา ๓ เดือน กฎหมายฉบับนี้เรียกว่า “ประกาศที่จะหักไพร่สมตายชราพิการ” มีข้อความตอนหนึ่งว่า “...โบราณราชประเพณีมาแต่

ก่อนเลขไพร่หลวงเลขไพร่สมต่อ ๆ มาเป็นสองจำพวก พวกไพร่หลวงรับราชการปีหนึ่งสามเดือน เดือนหนึ่งตำลึงกึ่งปีหนึ่งสี่ตำลึงกึ่ง ไพร่สมรับราชการปีละเดือน ๆ ละตำลึงกึ่ง ทาสรับราชการปีละ ๘ วัน เป็นเงินปีละหกสลึง เป็นธรรมเนียมมาถึงปีก็ได้บอกเกณฑ์ไปตามจำนวนสังกัดหมู่ทุกกรม...” และมีใจความต่อไปว่า ให้หักไพร่สมที่ตาย ชรา พิกการ ออกจากบัญชีเสียตามรับสั่ง กฎหมายนี้ให้ใช้บังคับแต่วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๐

ในกฎหมายของรัชกาลที่ ๒ ซึ่งได้เขียนฐานะของพวกไพร่ให้ดีขึ้นนั้น กฎหมายใช้คำว่าไพร่พลโยธาหมู่ทหาร และไพร่หลวงสมกำลัง แต่บางครั้งก็ใช้คำว่าเลกแทน มีการสั่งให้สักเลขหมายหมู่ เช่น “ให้สักไว้เป็นเลกหัวเมือง” “ส่งตัวเลกนั้นตะพุ่นหญ้าช้าง” เป็นต้น จึงทำให้เชื่อได้ว่าไพร่และคำว่าเลกมีความหมายอย่างเดียวกัน เปิดในพจนานุกรม (ฉบับราชบัณฑิตยสถาน) ดู คำว่าไพร่ท่านอธิบายว่าเป็น ชาวเมือง พลเมืองสามัญ ส่วนคำว่าเลก ท่านอธิบายว่า คือชายฉกรรจ์พลเมืองชั้นสามัญ และท่านยังชี้แจงด้วยว่าเขียนเป็นเลขก็มี ฉะนั้นจึงน่าจะสรุปได้ว่าไพร่ก็คือเลก เลกก็คือไพร่ แต่ปัญหายังมีอยู่ว่าไพร่หลวง และไพร่สม คือใคร มีฐานะต่างกันหรือไม่

เพราะกฎหมายในรัชกาลที่ ๕ ดังกล่าวแล้ว ระบุไว้ชัดเจนว่า ไพร่หลวงและไพร่สมเป็นบุคคลสองจำพวกมีสภาพและฐานะไม่เหมือนกัน คือไพร่หลวงมีหน้าที่ต้องรับราชการปี ๑ สามเดือน ส่วนไพร่สมมีหน้าที่รับราชการเพียงเดือนเดียว กฎหมายนี้ยังระบุต่อไปว่า ถ้าไพร่หลวงจะส่งเงินมาแทนการเข้ารับราชการ ก็มีสิทธิทำได้ ไพร่สมก็มีสิทธินั้นเช่นเดียวกัน แต่เงินช่วยราชการแทนตัว ไพร่หลวงจะต้องจ่ายสี่ตำลึงกึ่ง คือปีละ ๑๘ บาท ส่วนไพร่สมจะต้องจ่ายปีละตำลึงกึ่ง คือ ๖ บาท (อนึ่งกฎหมายนี้ระบุว่าผู้เป็นทาสก็ต้องรับราชการปีละแปดวัน หรือจะส่งเงินมาแทนตัวก็มีสิทธิจะทำได้ คิดเป็นเงินปีละ ๖ สลึง เรื่องทาสต้องรับราชการงานโยธา เป็นของใหม่ที่ได้ทราบจากกฎหมายนี้ เพราะกฎหมายเก่าระบุว่าทาสจะถูกเกณฑ์ก็ต่อเมื่อมีการสงคราม) จึงเห็นได้ว่าสิทธิและฐานะของไพร่หลวงและไพร่สมยังต่างกันไปในตอนต้นรัชกาลที่ ๕

เกี่ยวกับสิทธิให้เลือกส่งเงินมาชำระแทนตัวหรือส่งสิ่งของได้ เราก็เห็นแล้วว่าสิทธินี้กฎหมายท่านให้ไว้แต่ปลายสมัยอยุธยาแล้ว แต่กาลเวลาก็ต่างเลยมากกว่า ๑๐๐ ปี ซึ่งการเป็นเรื่องใหม่ของคนสมัยใหม่ พิจารณาจากเรื่องราวในพระราชพงศาวดารในรัชกาลที่ ๕ ว่าในพ.ศ. ๒๔๐๐ พระบาท-

สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงรับหนังสือจากบรรดาพวกฝรั่งที่
เข้ามาค้าขายยังพระนครว่า “จะขอลงไปตั้งห้างซื้อขายได้
ปากคลองพระโขนงตลอดถึงบางนา” เพราะเรือลูกค้าจะขึ้น
มาค้าขายถึงกรุงเทพพระมหานครทางไกลนัก และในฤดูน้ำ
น้ำก็เชี่ยวเหลือกำลังเรือค้าขายต้องเสียเวลาหลายวันกว่าจะ
แล่นทวนน้ำขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ได้ ในครั้งนั้นจึงโปรดเกล้าฯ
ให้ปรึกษาท่านเสนาบดี ฯ ปรึกษาเห็นพร้อมกันให้กราบทูลว่า
ถ้าชาวยุโรปจะยกกันลงไปตั้งห้างร้านค้าขายอยู่ที่บางนาก็จะ
ห่างไกลออกไปจากพระนคร จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี จ้างจีนชุกคลอง ตั้งแต่หน้า
ป้อมผลาญไฟรี ตัดทุ้งลงไปถึงคลองพระโขนง... เอามูลดิน
ขึ้นถมเป็นถนนฝั่งเหนือตลอดลำคลอง ราคาจ้างจีนชุก
คลองและถมถนน... เป็นเงิน ๒๐๗ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑ บาท
พระราชทานชื่อว่าคลองถนนตรง กรันคลองและถนนทำการ
เสร็จสิ้นแล้ว พวกชาวยุโรปก็ไม่ลงไปอยู่ที่บางนา ถนนตรง
ทั้งระบับไว้คือถนนพระราม ๔ ในปัจจุบันนี้

ผู้เขียนเชื่อว่า การจ้างจีนให้ชุกคลอง^{๑๓} ทำถนนใน
พ.ศ. ๒๔๐๐ นี้ เป็นการจ้างใช้ให้คนทำงานโยธาเป็นคราว

๑๓) ในรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๗๔) มีการจ้างจีนชุกคลองตั้งแต่วัดปากน้ำ
ไปบางขุนเทียนแล้วต่อไปถึงวัดกวดเตา ชาว ๑๓๘ เส้น ๑๘ วา รวม
เงินจ้าง ๖๒๗ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑ บาท (พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓
ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๒ หน้า ๕๐๓-๕๐๔)

แรกๆ ของสมัยใหม่แทนวิธีใช้ไพร่เข้ามา “รับราชการงานโยธา” ตามวิธีเก่าและเพราะการจ้างแรงงานได้ผลเรียบร็อยรวดเร็วกว่าการเกณฑ์ไพร่ให้มาทำงาน นี่อาจจะเป็นมูลเหตุของการพระราชทานสิทธิให้พวกไพร่นำเงินมาชำระแก่ราชการแทนตัวกระมัง หลักฐานในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ยังระบุเรื่องราวต่อไปว่ารัฐบาลในสมัยนั้น เมื่อจะตัดถนน ขุดคลองและสร้างสะพานอื่นๆ เช่น ถนนเจริญกรุง คลองผดุงกรุงเกษม และสะพานเหล็กบน เป็นต้น ก็ใช้วิธีจ้างแรงงานไม่ใช่วิธีเกณฑ์พวกไพร่มาทำตั้งแต่ก่อน ดังรายละเอียดปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ นั้นแล้ว แต่เอกสารกฎหมายประกาศใช้ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานสิทธิให้พวกไพร่ทั้งหลายนำเงินมาชำระแทนกำลังแรงงานของตน ผู้เขียนยังหาไม่พบ แต่เชื่อว่ากฎหมายดังกล่าวที่พระราชทานสิทธิเช่นนี้คงจะต้องมีอยู่แน่นอน ถ้าเป็นสิทธิที่พระราชทานใหม่ในรัชกาลที่ ๕ กฎหมายก็คงจะไม่ระบุถึง “โบราณราชประเพณีที่มีมาแต่ก่อนว่า พวกไพร่หลวงรับราชการปีหนึ่งสามเดือน เดือนหนึ่งทำสิ่งถึง ปีหนึ่งสี่ทำสิ่งถึง ไพร่สมรับราชการปีละเดือนๆ ละทำสิ่งถึง” ดังนี้ คือตราเป็นกำหนดตายตัวว่า ให้ไพร่หลวงมาทำงานสามเดือนหรือ

จ่ายเงิน ๑๘ บาทอย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะเลือกเอา ส่วน
ไพร่สมให้มาทำงานเดือนหนึ่งหรือจ่ายเงิน ๖ บาท

ในปัญหาที่ว่า เมื่อไพร่หลวงมีฐานะหน้าที่ต้องรับใช้
ราชการถึง ๓ เดือน หรือมิฉะนั้นต้องชำระเงินแทนตัวตั้ง
๑๘ บาท ซึ่งเป็นภาวะที่เสียเปรียบพวกไพร่สมถึง ๓ เท่า
เช่นนี้แล้ว ผู้ใดใครเล่าอยากจะเป็นไพร่หลวง? ถ้าหากเลือก
ได้ตามใจสมัครชายฉกรรจ์ทั้งปวงมีต่างเฮโลกันไปเป็นไพร่สม
หมดหรือ? ปัญหาดังว่านี้ ผู้เขียนยังหาคำตอบอยู่ แต่เข้าใจ
ว่า ตามสามัญสำนึกเมื่อไพร่หลวงมีหน้าที่หนักกว่าไพร่สม
สิทธิที่ตนพึงได้รับก็คงจะมีมากกว่าพวกไพร่สมอย่างไม่มี
ปัญหา นี่พูดถึงเรื่องปกติ แต่ถ้าเป็นเรื่องไม่ปกติ คือถ้าไพร่
หลวงเป็นบุคคลในประเภทที่มีความผิดติดตัวมา รูปปัญหาก็
จะเปลี่ยนแปลงไป พิจารณาจากกฎหมายที่ว่าเมื่อครั้งแรก
เริ่มเดิมทีในสมัยกรุงศรีอยุธยาเพียงจะได้รับการสถาปนาขึ้น
เป็นราชธานี คนจระจัดไม่มีเจ้าขุนมูลนาย ท่านให้เอาตัวมา
เป็น “คนหลวง” ก็คือไพร่หลวงนั่นเอง ครั้นในกาลต่อมา
เมื่อขุนนางผู้ใดมีความผิดต้องโทษถูกริบราชบาทว์ บ่าวไพร่
ของขุนนางผู้นั้นก็ถูกนำตัวมาสักเป็นไพร่หลวง แม้ในชั้น
หลัง ในรัชกาลที่ ๔ นี้เอง ถ้าเลขหัวเมืองคนใดไม่มาให้
เจ้าพนักงานสักหมายหมู่บ้านกำหนด หรือหนีเพ่นพ่านอยู่ตาม

ป่าตามดอย เมื่อถูกจับตัวได้ท่านก็ให้ลงโทษนำตัวมาส่งเป็น
ไพร่หลวง การเป็นไพร่หลวงตั้งหลักฐานกฎหมายแต่ละยุค
แต่ละสมัย กำหนดไว้เช่นนี้ไพร่หลวงจึงเป็นคนผิด จะเป็น
ความผิดของตัวเองหรือของเจ้านาย หรือของบรรพบุรุษแต่
ดั้งเดิมอย่างไรอย่างหนึ่ง ท่านก็ปัดเป็นความผิดด้วยกัน
ทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อไพร่หลวงเป็นคนผิด ภาระหน้าที่
ของไพร่หลวงจึงมีมากกว่าพวกไพร่สมถึง ๓ เท่า ดูความ
จริงจะเป็นเช่นนั้น อันที่จริงนั้นศัพท์อื่นๆ เช่น เขาหลวง
รถหลวง นักเรียนหลวง ฯลฯ ก็ล้วนเป็นศัพท์ที่เป็นมงคล
ด้วยกันทั้งนั้น ทำไมศัพท์ “ไพร่หลวง” ในภาษาไทยเราจึง
มีความหมายไม่เป็นมงคลเสียเช่นนี้ ๑๔

มีธรรมเนียมแต่โบราณมาแล้วที่ให้แปลงไพร่สมมา
เป็นไพร่หลวง ธรรมเนียมนี้ปรากฏในเมื่อพวกเจ้านายของ
พวกไพร่สมเหล่านั้นมีความผิดฎกิริยราชบาทว์ ดังที่เราเคย
ทราบกันดีอยู่แล้ว แต่ในกรณีที่เจ้านายของพวกไพร่สมขึ้น
พระชนม์หรือถึงแก่กรรม การให้แปลงเลขไพร่ของเจ้านายที่
สิ้นพระชนม์ และขุนนางที่ถึงแก่กรรมมาเป็นไพร่หลวงดูจะ

๑๔ ศัพท์ “วัดหลวง” ในรัชกาลที่ ๑, ๒, ๓ คือวัดร้าง ปราศจากเจ้าของ
เป็นวัดที่ทรงโปรดปรักหักพัง ปัจจุบันคือตั้งแต่ ร. ๔ ศัพท์นี้กลับมี
ความหมายไปในทางมงคล ซึ่งเป็นความหมายตรงกันข้ามกับความ
หมายเดิม

เป็นวิธีรัตนโกสินทร์ เฉพาะในกรณีหลังนี้มีกฎหมายใน
 รัชกาลที่ ๕ ประกาศใช้เมื่อ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๐
 เรียกว่า “ประกาศเรื่องชำระเลขเจ้าสิ้นพระชนม์ นายถึงแก่
 กรรม” ความว่า “...ด้วยธรรมเนียมแต่ก่อนมา ถ้าเจ้าสิ้น
 พระชนม์ นายถึงแก่กรรมแล้ว ให้จัดชำระเลขกว่าจะพระ-
 ราชทานเพลิงในปีหนึ่งแล้วจึงได้ชำระเลข สักแปลงเป็นไพร่
 หลวง มีธรรมเนียมมาแต่ก่อนดังนี้... บัดนี้เจ้าของเลขที่ถึง
 แก่กรรมมีเหตุขัดข้องขึ้นในราชการอย่างใดอย่างหนึ่ง ใน
 ระหว่างที่ยังไม่ได้พระราชทานเพลิงพระศพและศพรอไว้จน
 เกินกำหนดถึง ๒ ปี ๓ ปี ๔ ปี ๕ ปีก็มี เจ้าพนักงานเห็น
 ว่าการชำนานเกือบกเกล้าว่า นายตายไพร่จะสูญ... จึงทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ให้กรม
 พระสุรัสวดีหมายเหตุบอกไปให้รู้จกทั่วกันตั้งแต่นั้นต่อไป ถ้าศพ
 เจ้านายที่จะพระราชทานเพลิงเมรุท้องสนาม ให้จัดชำระเลข
 จนพระราชทานเพลิงเต็มตามธรรมเนียมเดิม ถ้าพระบรม-
 วงษานุวงศ์แลข้าราชการที่ได้พระราชทานโกศฐ์ กำหนดอย่าง
 ชำเพียงปีหนึ่งให้ชำระเลข... ถ้าข้าราชการที่ตำบวรตาศักดิ์
 กว่านั้นจะได้พระราชทานเพลิงแล้วก็ดี หรือยังไม่ได้พระราช
 ทานเพลิงก็ดี ให้ลงมือชำระเลขอย่าให้เกิน ๘ เดือนไปได้
 ซึ่งโปรดเกล้าฯ มาดังนี้ให้เป็นกำหนด เพื่อจะมีให้เลขที่
 นายตายไปแล้ว ไพร่จะสาบสูญไป (ด้วย) ...”

ธรรมเนียมที่จะแปลงไพร่สมให้เป็นไพร่หลวง กฎหมายท่านว่ามีมาแล้วก่อนหน้าจะประกาศใช้กฎหมายนี้ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๐ แต่ทว่าผู้เขียนยังไม่ได้พบหลักฐานในที่อื่นแม้แต่ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อพระราชทานเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พระราชพงศาวดารในรัชกาลนั้น ก็มีได้ระบุเรื่องแปลงไพร่สมจากวังหน้ามาเป็นไพร่หลวง หรือท่านผู้แต่ง (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฯ) จะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ทราบกันดีอยู่แล้วในเวลานั้น จึงมิได้ระบุเรื่องแปลงไพร่ในวังหน้ามาเป็นไพร่หลวงให้เรา ได้ทราบไว้ อันที่จริงเมื่อสมเด็จพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทิวงคตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ และมีกฎหมายประกาศออกใช้ให้ยุบเลิกตำแหน่งมหาอุปราชวังหน้า นับแต่นั้นมาความในกฎหมายนั้น (เรียกว่า “ประกาศในกรมพระราชวังบวรสุทธานมงคลทิวงคต”) ก็ใช้ถ้อยคำอย่างกว้าง ๆ ว่า “...บรรดาข้าราชการในพระราชวังบวรก็ให้สมทบเข้ารับราชการในพระบรมมหาราชวังต่อไป ควบคุมผู้คนซึ่งได้บังคับบัญชาอยู่ตามเดิม ให้เป็นการเรียบร้อย อย่าให้แตกหมู่แตกพรรคเหมือน เมื่อกรมพระราชวังบวรสุทธานมงคลยังดำรงอยู่นั้นทุกประการ” กฎหมายฉบับนี้ย่อมมีความหมายว่าบรรดาไพร่สม ในวังหน้า จำต้องแปลงเครื่องสักระบายมาเป็นไพร่หลวงจนสิ้นทุกคน

และย่อมจะมีภาระหน้าที่ในราชการแผ่นดินเพิ่มขึ้นกว่าเดิมถึง ๓ เท่าตัวด้วย

ในบรรดาเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ซึ่งได้สิ้นพระชนม์และถึงแก่กรรมในระยะเวลาใกล้เคียงกับกฎหมาย พ.ศ. ๒๔๓๐ ประกาศออกใช้ สมควรระบุงการพิราลัยของสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์ริยวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ การทิวงคตของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ และการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระยาบวรปรีดิ์ ๖ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๙ การพิราลัยและสิ้นพระชนม์ดังกล่าวอาจเป็นมูลเหตุให้มีประกาศกฎหมาย พ.ศ. ๒๔๓๐ เร่งให้บรรดาไพร่สมทั้งหลายทั้งปวงรีบชำระสั๊กแปลงมาเป็นไพร่หลวงรวดเร็วขึ้นกว่าแต่ก่อน สมดังการคาดคะเนของผู้แทนรัฐบาลอังกฤษในกรุงเทพฯ รายงานไปยังรัฐบาลของเขาว่า "January 19, 1883-Death of Ex-regent, at 75, and Concentration of power expected" การแปลงไพร่สมมาเป็นไพร่หลวง เป็น concentration of power อย่างแจ่มชัดและก็เป็นพระราชกรณียกิจหนึ่งที่กำลังเป็นประเทศชาติของ ร. ๕ เพื่อเผชิญเหตุการณ์ (ร.ศ. ๑๑๒) ซึ่งกำลังคืบคลานใกล้เข้ามาทุกที แท้จริงเมื่อเรือรบฝรั่งเศสแล่นบุดทะลวงเข้ามา

ยังกรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่งทรงรวบรวมกรมทหารบกทหารเรือที่แยกย้ายกันแต่เดิม ให้เข้ามาตั้งอยู่ในบังคับบัญชาและแบบแผนอย่างเดียวกันสำเร็จ เมื่อ ร.ศ. ๑๐๙ คือ ๓ ปีก่อนวิกฤตการณ์เท่านั้น (ดูกฎหมาย ร. ๕ ชื่อ “พระราชบัญญัติจัดการกรมยุทธนาธิการ ร.ศ. ๑๐๙”)

ในการที่มีกฎหมายเร่งรัดให้สักร์แปลงเลขจากไพร่สมวังต่าง ๆ รวมทั้งที่อยู่ในบังคับบัญชาของบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยให้เข้ามาเป็นไพร่หลวงขึ้นตรงต่อวังหลวง เพื่อประโยชน์ในราชการแผ่นดินนับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๐ เช่นนี้ หมายเฉพาะถึงเลขไพร่สมกำลังในพระนครและหัวเมืองชั้นในเท่านั้น ซึ่งขึ้นตรงต่อกรมพระสุรัสวดี ส่วนบรรดาเลขหัวเมืองที่สังกัดอยู่ในบังคับบัญชาของตำแหน่งสมุหนายก สมุหพระกลาโหม และกรมท่าอันอยู่ในเขตหัวเมืองชั้นนอกเล่า มีกฎหมายหรือวิธีการอย่างไร จึงจะสักร์แปลงผนึกกำลังให้เข้ามาอยู่ใต้บังคับบัญชาทางวังหลวงได้บ้าง?

พิจารณาจากประกาศของ ร. ๔ เรื่องให้สมเด็จพระเจ้าพระยาทั้ง ๒ องค์เป็นแม่กองสักร์เลข (ฉบับครุสภา ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ประกาศที่ ๕๘) หัวเมืองชั้นกรมพระกลาโหม คือ ตำแหน่งสมุหพระกลาโหม มีเมือง

เพชรบุรี เมืองราชบุรีรวมอยู่ด้วย ส่วนเมืองที่ขึ้นกรมทำนั้น มีเมืองสมุทรสงคราม สากะบุรี นครไชยศรี สมุทรปราการ พนัสนิคม ชลบุรี และบางละมุง รวมอยู่ในการสักเลข ครั้งนั้น เมื่อเทียบกับการแบ่งแยกบังคับบัญชาหัวเมืองชั้น นอกในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองราชบุรี กฎหมายเก่าท่านจัดให้อยู่ได้บังคับบัญชาของกรมมหาดไทย (ส่วน เมืองเพชรบุรี กฎหมายเก่าท่านจัดให้อยู่ได้บังคับบัญชาของ กรมพระกลาโหม) ท่านมาปรับปรุงให้เข้ามาอยู่ได้บังคับ บัญชากรมพระกลาโหม แต่รัชกาลที่ ๔ หรือก่อนหน้านั้น ยังสับสนไม่ไ้ชัด ด้วยเหตุนี้กระมัง สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เมื่อ ท่านพ้นหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแล้ว จึงออกไปดำเนินชีวิตใน บั้นปลายอยู่ที่บ้านพักจังหวัดราชบุรี อันเป็นหัวเมืองชั้นนอก ขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระกลาโหม ส่วนหัวเมือง ขึ้นกรมทำในรัชกาลที่ ๔ นั้น มีแตกต่างออกไปจากแบบ แผนสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คือตัดเอาเมืองนนทบุรี มาขึ้นกับพระนคร แต่เพิ่มเมืองนครชัยศรี พนัสนิคม และ ชลบุรี ให้ขึ้นกับกรมทำในรัชกาลที่ ๔ นั้น การกล่าว เปรียบเทียบให้เห็นแบบแผนการแบ่งแยกเขตปกครองหัว เมืองชั้นนอกในรัชกาลที่ ๔ ว่าแตกต่างออกไปจากแบบแผน กรุงศรีอยุธยาเช่นนี้ก็เพื่อจะให้ได้เข้าใจเรื่องราวต่อไปได้ดีขึ้น

กรรมวิธีแปลงไพร่มาเป็นพลเมือง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มการฝึกกำลังในประเทศแต่พระบรมมหาราชวังออกมาสู่ภายนอก กล่าวคือทรงตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ (ขณะที่พระองค์ทรงพระชนม์เพียง ๑๗ พรรษา) โดยทรงคัดเลือกเอาบรรดาราชนิกและบุตรหลานขุนนางที่ได้ถวายตัวทั้งผู้ใหญ่เด็กเป็นคนกว่าพัน โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง) เป็นผู้บังคับการคนแรก ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เหล่านี้ ต่อมาได้เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินพระราชโบายต่าง ๆ มีเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม) เป็นอาทิ เป็นผู้รับพระราชโบายออกมาจัดกรมทหารหน้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาการมาเป็นกรมโยธาธิการและกระทรวงกลาโหมในปัจจุบัน และในการเกลี้ยกล่อมผู้คนให้สมัครเข้ามาเป็นทหารหน้า เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้รับบรรดาดอกเบี้ยเจ้าสัวพระชนม์นายตายเข้ามารับราชการเป็น “ทหารสมัคร” เป็นจำนวนมาก โดยมีการพระราชทานเงินให้คนละ ๔ บาท ผ้า ๑ สำหรับ เป็นสินน้ำใจแก่ทหารสมัครทุกคน ในบรรดาทหารสมัครเหล่านี้ มีเลขหัวเมืองจากจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรีมากเป็นพิเศษอยู่สองจังหวัด (ซึ่งก็ได้กล่าวไว้แล้วว่า เลข

หัวเมืองทั้ง ๒ นี้ขึ้นอยู่กับกรมพระกลาโหม ตามแบบแผนการปกครองในรัชกาลที่ ๔) ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้ทราบว่ เลขกองเมืองราชบุรีและเพชรบุรีอพยพเข้ามาสมัครเป็นทหารหน้ามากเช่นนั้น “ท่านก็มีความวิตกเกรงว่า พ่อหนูที่เข้ามาสมัครเป็นทหารหน้านั้น ก็มีราชการที่จำเป็นต้องรักษาการ เมื่อไม่มีคนรักษาแล้วก็จะหลุดไทรไปทุกอย่าง... จึงขอรับพระราชทานให้มีเลขอยู่กองเมืองตามเดิม... พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้... ผันผ่อนส่งพ่อหนูซึ่งเข้ามาสมัครเป็นทหารคืนไปให้ท่านเสียบ้าง... จึงมีพระราชกระแสรับสั่งแก่สมเด็จพระเจ้าพระยาว่า การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมทหารหน้ารับทหารเข้าสมัครนั้นรับแต่คนข้อมือขาวที่สมัครแล้ว เพราะเจ้าขุนมูลนายไม่นำมาสัก ปิดบังเอาไว้หาผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ถ้าผู้ใดเป็นเลขซึ่งขึ้นทะเบียนสักท้อมือหลังมือแล้ว ก็ไม่ต้องรับราชการเป็นทหารสมัคร” (จากประวัติ... เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า ๑๐๑-๑๐๒)

ในปัจจุบันเราจะหาตัวอย่างการสักท้อมือหลังมือว่าเป็นอย่างไร สักด้วยภาพหรืออักษรอะไร ขนาดสักเล็กใหญ่สักเพียงใด เราหาตัวไม่ได้เสียแล้ว หนังสือเรื่องราวที่จะอธิบายรายละเอียดการสักก็หาไม่ได้เสียด้วย ผู้เขียน

เห็นแต่ประกาศ ร. ๔ ว่าด้วยข้าหลวงหมื่นเดิม (ประกาศที่ ๘๒ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ฉบับจุลศักราช) มีข้อความว่า “ใครเป็นคนสักท้วงมือ พระนามเดิม สมเด็จพระเจ้าน้อยยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ ไกร ๆ ได้รับหนังสือคุ้มสัก ๑๐ ยก ในพระนามนั้น คนสักท้วงนี้ ที่เป็นข้าราชการตำแหน่งใด ๆ ในพระบรมมหาราชวัง คือเป็นพระยาพระหลวงจมีนแลผู้สำเร็จราชการเมือง... บุตรที่บิดาได้เป็นพระยาพระหลวงจมีนในแผ่นดินปัจจุบันนี้โปรดยกดังนี้ แต่อย่าให้ไปซุกซุนเอาชื่อบิดาและปู่ทวดที่เป็นพระยาพระหลวงจมีนในแผ่นดินที่ล่วงแล้วมาอ้างว่า ถ้าตัวเองหรือบิดาและปู่ได้สักท้วงมือหรือได้รับหนังสือคุ้มสัก ๑๐ ยก ในพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎแล้ว คงว่าหมื่นข้าหลวงเดิม...” การสักท้วงมือคงว่า จึงน่าจะสักพระนามเจ้าเลข เช่น สักว่า “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ” กระมัง ส่วนการสักหลังมือ เห็นมีประกาศใน ร. ๔ เช่นกันว่า “ให้มีหมายประกาศแก่เจ้าหมื่นมูลนายเจ้าของเลขนำตัวเลขมาสักหลังมือให้สิ้นเชิงแต่ในสี่เดือน ถ้าพ้นนั้นไปจะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้... จับตัวเลขซึ่งยังมิได้สักไว้เป็นไพร่หลวงทั้งสิ้น...” การสักหลังมือคงจะเป็นการสักหมายให้ทราบว่าเป็นไพร่หัวเมือง และไพร่สมกระมัง ส่วนไพร่

ข้อมือขาวก็คือไพร่ซึ่งยังไม่ได้มีการสักหมายหมู่ เฉพาะคนจำพวกนี้ที่ทรงพระกรุณาฯ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับเป็น “ทหารสมัคร” ในยุคริเริ่มการมีทหารตามที่เรียกกันในครั้งนี้ว่าทหารหน้า

กรมทหารหน้าในสมัยแรกตั้ง มีกรมขึ้นอยู่หลายกรม (ตามประวัติเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี... หน้า ๘๔) คือ กรมทหารม้าเกราะทอง กรมทหารปืนพาย กรมทหารล้อมวัง กรมทหารรักษาพระองค์ กรมทองปรางปลายหอก กรมเกณฑ์หัตถ์อย่างยุโรป กรมทหารมหาดไทย และมีเลขเจ้าสิ้นพระชนม์นายตายสมทบเข้าอีกกองหนึ่ง กรมทหารหน้ามีเวรเข้ารับราชการ มีหน้าที่สำหรับรักษาพระนคร และให้นำตามเสด็จ จุกช่องล้อมวง ฯลฯ การทรงผนึกกำลังเริ่มแต่ในพระบรมมหาราชวัง จึงแผ่ออกมาตามสถานที่ต่าง ๆ ในพระนคร การแผ่ขยายพระราชอำนาจจากมณฑลกรุงเทพฯ ออกไปสู่หัวเมืองชั้นนอกก็ได้ติดตามมาในรูป “ทหารสมัคร” โดยรับคัดเลือกมาจากเลขแขนขาวปราศจากเจ้าหมู่มูล นายเข้าอยู่ในสังกัดกรมทหารหน้า การคัดเลือกจึงกว้างย่อมมีการ “จัดคนให้ออกไปเที่ยวสืบสวนเกลี้ยกล่อมทั่วไปทุกจังหวัด” (ประวัติเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี—หน้า ๘๗) ส่วนเครื่องผูกมัดใจให้ผู้คนเข้ามาสมัครเป็นทหารหน้า นอกจาก

เครื่องแบบสักหลาดสีดำ ซึ่งราชการจ่ายให้แล้ว ยังมีเงินเดือน ๆ ละ ๑๐ บาท รวมทั้งอาหารวันละ ๒ เวลา การที่พวกไพร่สม ไพร่หัวเมือง ซึ่งเคยแต่ถูกทางราชการเกณฑ์บังคับมาทำการโยธา โดยจำเป็นต้องจัดหาเสื้อผ้า อาหาร เครื่องมือทำงานมาเองตลอดระยะเวลาถูกเกณฑ์ มาได้รับการเอาใจใส่ในทุกข์สุขในการดำเนินชีวิตตามแบบแผนใหม่เช่นนี้ การสมัครเป็น “ทหารหน้า” จึงเป็นที่นิยมแพร่หลายโดยรวดเร็วจนทางราชการจำต้องปิดการรับสมัคร เพราะเกินความต้องการ

อย่างไรก็ดีใน พ.ศ. ๒๔๒๕ เมื่อฉลองพระนครครบร้อยปีเสร็จแล้ว เกิดอหิวาตกโรคขึ้นในโรงทหารกรมทหารหน้า เป็นเหตุให้ทหารสมัครล้มตายหลายร้อยคน คนที่ยังเหลืออยู่ก็มีความตื่นตกใจพากันหนีกลับไปจังหวัดภูมิลำเนาเดิมของตนหลายพันคน การติดตามทหารให้กลับกรมจากจังหวัดราชบุรี เพชรบุรีจึงเป็นเกณฑ์ตัดสิน (deciding factor) ว่าพระราโชบายแผนิกำลังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพัฒนาต่อไป หรือจะสะดุดหยุดลง ณ ตรงที่นี้? เป็นโชควาสนาของบ้านเมืองไทยว่าจะดำเนินไปสู่พัฒนาการสืบไป และก็เป็นเกณฑ์ที่ลบล้างคำเล่าลือไม่เป็นมงคลเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ท่านด้วย ที่ผลของการ

ติดตามทหารให้กลับกรมครั้งนั้นเป็นไปโดยราบรื่น โดยที่
สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ท่านมีพระประสาธน์ให้ท่านสมุหพระ-
กลาโหม (บุตรชายของท่าน) ถวายการปรนนิบัติตาม
พระบรมราโชบายทุกประการ (รายละเอียดดูได้จากประวัติ
เจ้าพระยาสุรศักดิ์ หน้า ๑๖๘-๑๗๘) นี่ควรนับได้ว่าเป็น
จุดสำคัญในการก้าวหน้าของประเทศจุดหนึ่ง โดยที่ความคิด
เห็นสองฝ่ายโอนอ่อนผ่อนเข้าหากันด้วยสามัคคีรส เปรียบ
ได้กับการประสานสามัคคีระหว่างพ่อขุนผาเมือง และพ่อขุน
บางกลางหาวและระหว่างพ่อขุนรามคำแหงกับพ่อขุนมั่งราย
ในอดีตโพ้น

การเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผน การปกครอง
ประเทศในรัชกาลที่ ๕ จะมีจุดหมายสำคัญอยู่ที่การรวมชนิก
กำลังที่แยกย้ายกันอยู่ตามกรมตามหัวเมืองต่างๆ ให้เข้ามา
อยู่ในบังคับบัญชาแต่แห่งเดียว (หรือเรียกโดยย่อว่า Con-
centration of power) ก็ตามที่ แท้ก็เป็นปัจจัยให้บรรดา
ไพร่สมไพร่หัวเมืองทั้งหลายทั้งปวง ได้แปลงสภาพแลภาวะ
ของตนมาเป็นไพร่หลวงกันคราวนี้ ควรนับได้ว่า พ.ศ.
๒๔๒๕ เมื่อกรุงเทพพระมหานครมีอายุครบร้อยปี เป็น
จุดเริ่มต้นที่จะปล่อยไพร่ทั้งหลายให้ก้าวไปสู่ความเป็นไทย
ในที่สุด ก็ยังมีอิสระเสรีในการใช้เวลา กำลังและความคิด

ของตนไปในทางที่ตนสมควร ชนชาติไทยต้องใช้เวลานานนัก ในการไต่เต้าไปสู่เสรีภาพ และก็เป็นเสรีภาพที่บู๊ทวดของเรา มิได้ต่อสู้เรียกร้องทางสิทธิ แต่เป็นการที่ผู้อยู่เบื้องบนโปรดพระราชทานโปรยลงมาให้ เรื่องราวและวิธีการที่ไพร่ทั้งหลายได้ก้าวมาสู่ความเป็นไทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕. จึงเป็นเรื่องเกลือบคลุ้มไม่โครมครามเหมือนการทวงถามเรียกร้องสิทธิการปกครองของตนเองในคราวเปลี่ยนระบอบการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น

กฎหมายเครื่องมือในการปลดปล่อยไพร่ นับแต่กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นต้นมา จะแบ่งแยกออกเป็นสองแนว คือแนวเงินช่วยราชการแผ่นดิน ซึ่งพวกไพร่มีหน้าที่ต้องชำระเป็นค่าตัวรายปี ตามแนวนั้นกรมพระสัสดีร่วมมือกับหอรัษฎากรพิพัฒน์ มีหน้าที่เร่งรัดเกาะกุมผู้หลบหนีให้มาชำระเสียให้เรียบร้อย ส่วนอีกแนวหนึ่งนั่นคือแนวการรวบรวมชายฉกรรจ์ทั้งหมดให้เข้ามาได้รับการฝึกหัดและอยู่ใต้บังคับบัญชาแต่แห่งเดียวตามแผนใหม่ ตามแนวนี้กำลังผู้คนเพื่อป้องกันประเทศ มีกฎหมาย “พระราชบัญญัติทหาร” ตราออกมาใช้เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ (วัน ๓^๖ ๔^๗ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช

๑๒๕๐) เฉพาะที่เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของพลทหารทั้งบกและเรือ พลทหารสมักรจะต้องรับราชการไปจนครบ ๑๐ ปี จึงจะกำหนดเกษียณอายุ ถ้ายังสมักรับราชการต่อไปทางราชการก็จะเพิ่มเบี้ยหวัดขึ้นให้จากเงินเดือนตามอัตราเดิม คือเดือนละ ๒ บาท เบี้ยหวัดนั้นจ่ายปีละครั้งเรียกว่าเงินปี ส่วนในราชการพิเศษมีความดีความชอบก็จะได้รับรางวัลเป็นครั้งคราวไม่มีกำหนด เรียกว่าเงินรางวัล โพร่ทั้งหลายทั้งปวงจึงหลุดพ้นจากการถูกบังคับให้ “รับราชการงานโยธา” โดยจ่ายเงินช่วยราชการแผ่นดินเสีย และมีอิสระเสรีที่จะ “สมักรเป็นทหาร” โดยได้รับเงินเดือน เงินปีและเงินรางวัลเป็นการตอบแทน

เกี่ยวกับทหารสังกัดกรมต่าง ๆ ในชั้นแรกนั้น กฎหมายท่านยังจัดลำดับเกียรติและความสำคัญไว้ว่า ทหารมหาดเล็กอยู่ในอันดับแรก ติดตามด้วยทหารม้า และทหารปืนใหญ่ และทหารเดินเท้าเป็นลำดับ เพราะฉะนั้นเมื่อพลทหารกรมมหาดเล็ก ท่านจัดให้ถือศักดินา ๒๐๐ เปรียบกับพลทหารกรมอื่นๆ (รวมทั้งกลาสิลุทเรือ) ถือศักดินาเพียง ๕๐ เช่นนี้ ทหารมหาดเล็กจึงย่อมจะหรรุ่เป็นเป้าความสนใจหรืออิจฉาริษยาของผู้คนโดยทั่วไป (ศักดินาเกณฑ์เดิม

คือ ไพร่เลวนาสิบ ไพร่ราบนาสิบห้า ไพร่มีกร้วนายสิบ
ไพร่ห้วงนายนายสิบห้า ไพร่หัวสิบนาสามสิบ)

ดูวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๐๙) รัฐบาล
แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรากฎหมาย
การทหารประกาศออกใช้เรียกว่า “พระราชบัญญัติจัดการ
กรมยุทธนาธิการ” โดยยกกรมยุทธนาธิการเดิมขึ้นเป็นกระ-
ทรวงใหญ่ เรียกว่ากระทรวงยุทธนาธิการ มีหน้าที่บังคับ
บัญชาผู้คนที่เกี่ยวข้องกับการทหารบกทหารเรือ เจ้ากระ-
ทรวงมีตำแหน่งเสนาบดี มีเจ้าหน้าที่รองๆ ลงไปคือ ราช
ปลัดทูลฉลอง ราชปลัดบัญชี เจ้ากรมและปลัดกรมต่างๆ
โดยตราหน้าที่ความรับผิดชอบไว้อย่างรัดกุม ประกอบไปด้วย
ผู้บัญชาการทหารบก ผู้บัญชาการทหารเรือ และเจ้าพนักงาน
ผู้ใหญ่ในกระทรวงยุทธนาธิการ ปรีक्षाอุดหนุนซึ่งกันและ
กัน ให้งานดำเนินไปสมพระราชดำริทุกประการนี่เป็นการ
ปรับปรุงงานเกี่ยวกับการฝึกกำลังไปตามแบบแผนใหม่
ส่วนกิจการตามแบบแผนเก่า ซึ่งยังคงมีงานตกค้างไม่อาจจัด
ให้เสร็จได้โดยทันทีก็คือเรื่อง “คนข้อมือขาว” หรือไพร่
ซึ่งหลบหลีกเป็นคณาจรไม่มีสังกัด ก็มีกฎหมายเร่งรัดให้
เจ้าหน้าที่กรมพระสัสดีนำตัวมาส่งเป็นไพร่หลวงอย่างเร่งรัด
ส่วนการเก็บ เงินค่าช่วยราชการแผ่นดินจากพวกเลขก็มี

กฎหมายออกให้กรมพระสุรัสวดีเร่งเงินเลขส่งกรมส่วยกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ นับได้ว่าราชการแผ่นดินในคราวประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี ๑๒ กระทรวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ (ร.ศ. ๑๑๑) นั้น การบริหารตามแผนใหม่ก็ได้ดำเนินไปบนรากฐานอันมั่นคง ส่วนผู้บริหารงานในตำแหน่งเสนาบดีก็เป็นบุคคลรุ่นใหม่ด้วยกันทั้งสิ้น ขุนนางรุ่นเก่า เช่น เจ้าพระยารัตนบดินทร์ที่สมุหนายก เจ้าพระยาสุริยวงษ์-ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ฯลฯ ก็ได้รับ “ยกขึ้นเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ไม่ประจำกระทรวง” แลให้เข้าไปประชุมเสนาบดีสภาได้เป็นครั้งแรกเป็นคราวทั้งนี้เพื่อ “บ้านเมืองจะได้รู้เรื่องเจริญทันกับการสมัยที่เป็นทั่วไปในโลกนี้”

แต่การจัดการพวกไพร่ตามราชการแผนใหม่ยังหาเสร็จสิ้นลงไม่ จึงในวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) มีประกาศยกกรมพระสุรัสวดีซึ่งรวมอยู่ในกระทรวงเมืองนั้น เป็นที่ขัดขวางในทางราชการ ด้วยเหตุว่าการจ่ายเลขตามธรรมเนียมเดิม เป็นหน้าที่กระทรวงมหาดไทยและกลาโหมได้กระทำ ต้องบังคับการข้ามกระทรวงล่วงกรมไม่สมควร ในบัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้กระทรวงมหาดไทยได้รักษาการบ้านเมือง กระทรวงกลาโหมได้รักษา

สรรพวุฒิกุลคน ควรที่จะรวมกรมสุรัสวดีไว้ในกระทรวง
 กลาโหม จะได้ตรวจตราบังคับบัญชาการในหน้าที่ซึ่งติดต่อกัน
 กันได้โดยสะดวก เพราะฉะนั้นให้ยกกรมสุรัสวดีไปขึ้นกระทรวง
 กลาโหมตั้งแต่วันที่ได้ลงในประกาศนี้” ครั้นแล้วในปี
 เดียวกันมีประกาศทางราชการลงวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ.
 ๒๔๓๙ มีใจความว่า “บรรดาไพร่หลวงทั้งปวงแต่เดิมมา
 ถ้าเป็นไพร่หลวงจ่ายเดือนไม่มาเข้าเดือนประจำราชการ ต้อง
 เสียเงินแทนค่าแรงมาประจำราชการปีละ ๑๘ บาท ส่วน
 ไพร่หลวงส่วยอันต้องเกณฑ์ส่งสิ่งของต่างๆ ใช้ราชการนั้น
 ถ้าไม่ได้ของส่ง ต้องส่งเงินราคาของแทนเป็นเงินตั้งแต่ ๖
 บาทขึ้นไปจนถึง ๑๒ บาท ตามชนิดของราคาซึ่งต้องเกณฑ์
 ส่งนั้น ทรงพระราชดำริว่า การที่หมู่ไพร่หลวงต่างๆ ต้อง
 เสียเงินค่าราชการไม่เสมอกันเช่นนี้เป็นที่เดือนร้อน.....เพราะ
 ฉะนั้น ตั้งแต่รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๖ ต่อไป บรรดาเลขไพร่
 หลวงทั้งปวงที่ต้องเสียเงินค่าราชการกว่าปีละ ๖ บาทขึ้นไป
 ให้เก็บเงินค่าราชการแต่เพียงปีละ ๖ บาท.....” เป็นอันว่า
 เงินค่าราชการ (ซึ่งในรัชกาลที่ ๖ เปลี่ยนให้เรียกเสียใหม่ว่า
 เงินรัชชูปการ) คงยืนปีละ ๖ บาท จนถึงรัชกาลที่ ๕ และ
 ที่ ๖ มายุบเลิกไม่เก็บตอนรัฐบาลสมัยต่อมาได้ปรับปรุง
 ประมวลรัษฎากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

ส่วนการเป็นทหารซึ่งไพร่ทั้งหลายทั้งปวง “สมัคร” เป็นด้วยใจรัก ตามพระราชาบายเริ่มแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ มาเปลี่ยนระเบียบเป็นการ “เกณฑ์” แต่เมื่อใด? พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารฉบับแรก ก็ฉบับ ร.ศ. ๑๒๔ (คือ พ.ศ. ๒๔๔๘) มีพระราชปรารภไว้ว่า..... “การปกครองอาณาจักรทั่วทุกประเทศจำเป็นต้องมีกำลังพลทหารไว้สำหรับป้องกัน ข้าศึกศัตรูที่จะพึงมีมา ทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้นทั่วทุกประเทศย่อมต้องจัดการทำนุบำรุงกำลังทหารของประเทศนั้น ๆ โดยวิธีการอันสมควรแก่ภูมิประเทศทั่วกัน.....ก็และวิธีการเกณฑ์กำลังทหารในพระราชอาณาจักรสยามนี้ ตามราชประเพณีมีกฎหมายสืบมาแต่โบราณว่า บรรดาพลเมืองที่เป็นชายเมื่ออายุถึงฉกรรจ์แล้วทุก ๆ คน จะต้องมาลงทะเบียนหมายหมู่เข้าสังกัดหมวด กอง กรม รับราชการตามหน้าที่ มีข้าราชการเป็นเจ้าหนูนายกองควบคุม เมื่อมีการทัพศึกกรมใดต้องเกณฑ์เจ้าหนูนายกองก็ควบคุมไพร่พลในกรมนั้น ๆ ไปราชการทัพศึก ในเวลาปกติไพร่พลต้องมีเวรผลัดกันเข้ามาอยู่ประจำทำราชการคนหนึ่ง ปีละ ๓ เดือน นอกจากเวลาเรียกระดมเข้ามารับราชการจรรเป็นครั้งเป็นคราว จนแก่ชราอายุกว่า ๖๐ ปี ไพร่พลจึงได้ปลดพ้นจากหน้าที่ราชการ ประเพณี มีมาแต่เดิมดังนี้.....

(ต่อมา) ได้ยอมให้ไพร่พลเสียเงินแทนแรงงานรับราชการได้ จึงพาให้แลเห็นเหมือนหนึ่งว่าไพร่พลพวกหนึ่งต้องรับราชการทหาร แต่อีกพวกหนึ่งเป็นเลขไม่ต้องรับราชการทหาร อันที่จริง ไพร่พลทั้งปวงย่อมอยู่ในกฎหมายและวิธีเกณฑ์ทหาร ซึ่งมีสืบมาแต่โบราณอย่างเดียวกันมิได้ยกเว้นเล็ก ถอนวิธีอันนี้เลย...” ครั้นแล้วจึงให้ พระราชบัญญัติ ลักษณะเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕* ให้ชายฉกรรจ์ ที่มีอายุครบ ๑๘ ปี รับราชการในกองประจำการมีกำหนด ๒ ปี แล้วปลดไปอยู่ในกองหนุน..... ผู้ที่ได้รับราชการทหารในกองประจำการแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้นั้นพ้นจากที่จะต้องเสียเงินค่าราชการอย่างใด ๆ จนตลอดชีวิต

พร้อมกับไพร่พลชายฉกรรจ์ทั้งหลายทั้งปวง ท่านเหล่านี้ก็รวมอยู่ภายใต้กฎหมายแห่งพระราชบัญญัตินี้ด้วยคือ พระราชวงศ์ที่ทรงศักดิ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป ข้าราชการ สัญญาบัตร นักเรียนผู้สำเร็จอุดมศึกษา นักเรียนนายทหาร หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ที่อยู่ใต้กฎหมายแห่งพระราชบัญญัติ

*พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๕ นี้ ผู้เขียนตีความหมายว่า คือการยุบเลิก “ฐานันดรไพร่” ให้เป็นราษฎรอิสระ ร.ศ. ๑๒๕ ตรงกับ -พ.ศ. ๒๔๔๘ หรือ ค.ศ. ๑๙๐๕ ฐานันดรไพร่จึงมีอายุครบกลมอยู่ถึง ๕๖๔ ปี

เกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ นี้มี ยกเว้นแต่คนจีน คนป่าดอย
นอกนั้นผู้ที่ เป็นชายฉกรรจ์ต่างก็เป็น “ไพร่พล” เป็นประชากร
มีสิทธิหน้าที่เท่าเทียมกัน รับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็น
ทหารด้วยกันทุกคน

จาก “ไพร่” ที่จูงวัวไปค้า ชี้นำไปขาย ในจำนวน
แสนมาจนถึง “ไพร่พล” ผู้มีหน้าที่ต้องป้องกันประเทศรับ
ราชการในจำนวนกว่า ๓๐ ล้าน ชายฉกรรจ์ของเราได้ย่ำเท้า
ฝ่ากาลเวลาและเหตุการณ์มาได้ไกลมากโขแล้ว แต่กาลเวลา
ข้างหน้ารอทำอยู่ยังมีอีกมาก ชายฉกรรจ์ของเรามีมรดกส่งคม
ในอดีตมีหน้าที่พัฒนาประเทศปัจจุบัน และมีความหวังว่า
อนาคตของชาติจะแจ่มจรัสเป็นสัจส่วนของตน แต่ละส่วน
ย่อมมีความสำคัญและสัมพันธ์เชื่อมโยงกันประดุจลูกโซ่
เมื่อเราเคยกล่าวอย่างภาคภูมิใจว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี” เราก็
กล่ากล่าวในปัจจุบันได้ว่า “กรุงรัตนโกสินทร์นี้งาม” และ
ด้วยกตัญญูรู้คุณของอดีตและความเชื่อมั่นในปัจจุบันเราก็ขอ
ตั้งปณิธานโดยแน่วแน่ว่า กรุงรัตนโกสินทร์นี้จะดำรงคงความ
งามสืบต่อไปในอนาคตกาลเพื่อลูกหลาน ! ไพร่—ประชากร
ทั้งหลาย

หมายเหตุ ๑

หลักฐานที่ใช้เรียบเรียงเรื่องนี้ ปรากฏอยู่ในท้องเรื่อง
อยู่แล้ว จึงจะขอไม่นำมากล่าวในตอนท้ายเรื่องนี้อีก แต่มี
เรื่องจะขอทำคำชี้แจงอยู่บ้าง คือหนังสือกฎหมายตราสามดวง
ผู้เขียนไม่มีฉบับของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงต้องอาศัย
ฉบับหอเบร็คเลย์อ้างอิง กฎหมายตราสามดวงฉบับหอ
เบร็คเลย์ ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ (ปีที่ท่าน
ถึงแก่กรรม) ต่อมาโรงพิมพ์ของท่านก็ตีพิมพ์ออกมาจำหน่าย
อีกหลายคราว ฉบับที่ผู้เขียนใช้อ้างอิงเป็นการตีพิมพ์ครั้งที่
ที่ ๑๐ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ตัวสะกดการันต์และเลขศักราช
กำกับกฎหมายมีบกพร่องผิดพลาดอยู่มาก ไม่สมควรจะยึด
ฉบับนี้ใช้ ถ้าเรามีฉบับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียนจึง
มิได้บอกรายละเอียดเลขกำกับหน้าไว้ให้ด้วยเมื่ออ้างอิงถึง
กฎหมายลักษณะต่าง ๆ บัดนี้คุรุสภาตีพิมพ์กฎหมายตรา
สามดวงออกมาจำหน่ายแล้ว (พ.ศ. ๒๕๐๕) เป็นหนังสือชุด
๕ เล่ม ผู้เขียนจึงอ้างเลขกำกับหน้ากฎหมายไว้ในคราว
แก้ไขชำระครั้งนี้

ประชุมกฎหมายรัชกาลที่ ๕ ซึ่งประมวลกฎหมาย
ที่ตราออกใช้ในรัชกาลนั้น ผู้เขียนใช้จาก “กฎหมายใน
รัชกาลที่ ๕” โรงพิมพ์วิชาวกร บ้านหม้อ ตีพิมพ์จำหน่าย

นานมาแล้ว ปัจจุบันหาได้ยาก และมีอยู่ด้วยกันร่วม ๑๐ เล่ม ผู้เขียนจึงบอกแต่ชื่อกฎหมายและปีประกาศใช้ ไม่ได้บอกว่าเล่มไหนหน้าอะไร เมื่อกล่าวอ้างถึงกฎหมายนั้น ๆ ผู้เขียนหวังว่าครุสภาคงจะได้รวบรวม “ประชุมกฎหมายรัชกาลที่ ๕” ออกตีพิมพ์จำหน่าย เช่นที่ได้ทำมาแล้วเกี่ยวกับ “ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔” จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใฝ่ใจในเรื่องราวของบ้านเมืองในรัชกาลนั้นเป็นอันมาก

หนังสือเรื่อง “กรุงสยาม” ของท่านสังฆราช ปาเลอกัวส์ ตีพิมพ์จำหน่ายเมื่อต้นรัชกาลที่ ๔ คุณสันต์ ท. โกมลบุตร แปลจากฝรั่งเศสเป็นภาษาไทย นำลงอยู่ในวารสาร “ภาษาและหนังสือ” เป็นหนังสือที่มีหลักฐานหาได้ยากเล่มหนึ่ง บัดนี้สำนักพิมพ์ “ก้าวหน้า” ได้ตีพิมพ์เป็นเล่มออกจำหน่ายแล้ว ท่านผู้สนใจโปรดซื้อหามาเพื่อศึกษาต่อไปตามความสะดวก

หมายเหตุ ๒

From G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand*, page 96:-

..... In the early 19 th century, the basic division in Thai society was that between the elite and the masses. The king and the royal aristocracy together

with the bureaucratic nobility wielded full economic and political power. Beneath these strata were the masses, the great majority of whom were either freemen or slaves. Within this hierachic system, each individual had a fixed (though not unchangeable) status with clear-cut responsibilities and rights toward individuals above and below him. Every freeman was in theory the client or retainer of a person in the upper strata, while every slave was the property of an elite individual or family. The great majority of the freemen were agriculturalists, but not serfs : *they were attached not to the land but to the patron* and in certain circumstances could transfer patrons. The client-patron relationship was paternalistic and interdependent; the freeman got security and care in return for his customary services. Freeman, howeyer, as well as slaves, were not permitted to flee or leave the purview of their patrons and owners. In addition, all male freeman within certain age limits and many classes of slaves were liable to public service in the king's name for *four* months of each year—this obligation being the basis of the corvée system. Public works of all kinds—temples, canals, fortifications—were built by corvée labor, while the army was manned by conscripts

and slaves. Patrons were responsible, when requested, for supplying a certain number of their clients in a *corvée* capacity to specified government departments.

Skinner อธิบาย social structure ของสังคมไทย ได้ถูกต้อง มีข้อผิดพลาดอยู่ตรงการเข้าเวร “four months” ซึ่งใน ค.ศ. ๑๘๑๐ (ต้นรัชกาลที่ ๒) ลดลงเหลือ ๓ เดือนแล้ว

Skinner ยังอธิบายต่อไปว่า “ฐานันดรไพร่” เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการค้าและอุตสาหกรรมด้วยถ้อยคำต่อไปนี้ (หน้า ๙๖).—

.....the institutionalized status of the Thai masses precluded the personal freedom and geographical mobility necessary for competition in new economic ventures. Moreover, the system discouraged even the further development of Thai craftsmanship and special skills. “Talent was rewarded by forced service in the patron’s household, under disadvantageous economic and social conditions.” (Thomson, V., *Thailand, the New Siam*, New York, Macmillan, 1941, p. 600) Agriculturalists had fewer obligations and a less coerced life than artisans, who when especially skilled could be forced into royal service for life. Under these circumstances, Thai initiative and creativity were stifled.

จึงเห็นได้ว่า นักศึกษาอเมริกัน ๒ ท่าน^๕ คือ Virginia Thomson และ Skinner เข้าใจฐานะของสังคมไทยเกี่ยวกับไพร่ได้ถูกต้อง ผิดไปจากนักศึกษาชาวต่างประเทศสมัยเก่าซึ่งพอแต่ทราบอย่างงูๆ ปลาๆ เพราะได้ถามผู้อื่นมา มีข้อนำคำหนิเกี่ยวกับ Virginia Thomson ที่เสนอความเห็นแต่แง่ร้ายของ “ฐานันดรไพร่” คือว่า ฐานันดรไพร่เป็นปัจจัยให้ “Thai initiative and creativity were stifled” โดยมีได้กล่าวส่วนดีของ “ฐานันดรไพร่” ไว้ให้ด้วย ส่วนดีของ “ฐานันดรไพร่” (ในความเห็นของผู้เขียน) คือเป็นปัจจัยให้ “ไพร่หลายเชื้อชาติได้รับการกล่อมเกล่าให้ร่วมวัฒนธรรมของเจ้าขุนมูลนายจนในที่สุดออกมาในรูป “ประชาชนไทย” ผู้มีวัฒนธรรมไทยอย่างกลมกลืน คือ Thai homogenous culture ตลอดทั่วประเทศ

คราวนี้เราหันมาพิจารณาหนังสือของนักศึกษาชาวอังกฤษบ้าง

มีหนังสือแต่งโดยนักศึกษาชาวอังกฤษ ๒ ท่าน คือ Graham, *Siam* และ Quaritch Wales, *Siamese State Ceremonies* เพราะใช้การได้ถามจากเจ้านายในปลายรัชกาลที่ ๕ และ รัชกาลที่ ๖ ไม่สอบค้นจากตัวบทกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง จึงมีความเห็นคล้อยตาม

เจ้านายที่เป็นต้นตอความคิดเห็นนั้นในเรื่องโครงร่างของ
สังคมไทยสมัยโบราณ อันที่จริงทั้ง Graham และ Quaritch
Wales อ่านหนังสือไทยไม่ออก จึงเป็นสังกรรมตาที่เมื่อ
อยากทราบอะไรก็ต้องไต่ถามเอาจากผู้รู้คือเจ้านายที่เป็น
หลักเป็นประธานในความรู้เกี่ยวกับบ้านเมืองไทย

เช่น Wales กล่าว (ในหนังสือที่อ้าง หน้า ๒๒) ว่า
“officials, both princes and noble, received a
certain number of marks of dignity called
sakdi-na formerly carrying a certain grant of
land but now purely honorary...” คือข้าราชการ
ทั้งจากพวกเจ้านายหรือขุนนางต่างได้รับเครื่องหมายยศ
จำนวนหนึ่ง เรียกว่าศักดินา ซึ่งแต่ก่อนหมายถึงการได้รับ
พระราชทานกรรมสิทธิในที่ดินจำนวนหนึ่ง แต่ในตอนนี้
นี้เป็นเพียงกรรมสิทธิกิตติมศักดิ์ และ (ในหน้า ๒๑) “...fear
was the only attitude towards the throne which
was understood and tyranny the only means by
which the government could be maintained...”

ความว่า (รัฐบาลในสมัยโบราณใช้) ความกลัวเป็นเครื่องมือ
ให้ราษฎรจงรักต่อราชบัลลังก์ เพราะราษฎรรู้จักแต่เครื่องมือ
เช่นนั้น เท่านั้นการกดขี่ราษฎรจึงเป็นเครื่องมือชนิดเดียวที่

จะให้อำนาจของรัฐบาลยืนยงอยู่ได้ ข้อความเช่นนี้ เป็น
 ความเห็นของบุคคลซึ่งเป็นใหญ่อยู่ในวงการรัฐบาลในสมัย
 ปลายรัชกาลที่ ๕ เป็นการเทียบให้เห็นว่า รัฐบาลแต่ก่อน ๆ
 ผู้รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ ไม่ได้ เพราะใช้แต่การกดขี่
 ราษฎรให้เกิดแต่ความกลัวขึ้นมา เพื่อรัฐบาลจะได้คงอยู่
 สถาพรต่อไป พวกฝรั่งที่อ่านหนังสือไทยไม่ออก ค้นหา
 หลักฐานจากตำรับตำราภาษาไทยไม่ได้ เมื่อได้ถามไถ่ความ
 อย่างใดแล้วก็เอาไปขีดเขียนโดยปราศจากการทดสอบ ความ
 เห็นเช่นนี้จึงมีปรากฏในหนังสือของอังกฤษยุคนั้น แต่ใน
 หนังสือของฝรั่งอื่น ๆ ในยุคก่อนหน้านั้น การที่มีการขีด
 เขียนว่า ขุนนางแต่ก่อนได้รับที่ดินพระราชทานตามศักดินา
 ของตน แต่มาในรัชกาลหลัง ๆ (เช่น ร. ๔ ร. ๕) เขาเลิกเสีย
 แล้ว จะมีความหมาย (implied sense) ทำให้เข้าใจว่า รัฐบาล
 แต่ก่อนแบ่งชั้นวรรณะของราษฎรให้อภิสิทธิ์แก่ขุนนาง ส่วน
 ราษฎรได้รับความไม่เสมอภาค ผู้รัฐบาลหลัง ๆ นี้ไม่ได้
 เพราะให้แต่ความเมตตาและความเป็นธรรมแก่ขุนนางและ
 ราษฎรทั่วหน้า ความเห็นเช่นนี้เป็นความเห็นตรงกันข้ามกับ
 ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เขียนไว้ในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ (ปีที่
 ๔ ฉบับที่ ๔ มีนาคม-พฤษภาคม ๒๕๑๐) ในหัวเรื่อง “เพชร
 น้ำหนึ่งของกฎหมายกรุงศรีอยุธยา” ซึ่งท่านเขียนหลังจากการ

ศึกษากฎหมายตราสามดวงว่า “กฎหมายอยุธยาเป็นเพชร
น้ำหนึ่งไม่แต่ในประวัติศาสตร์กฎหมายไทย แต่เป็นเพชร
น้ำหนึ่ง ในประวัติศาสตร์กฎหมายของโลก” ความเห็นใน
เรื่องสังคมไทยในอดีตจึงแตกต่างกันตามทัศนะของบุคคล

หมายเหตุ ๓ เรื่อง “ศักดินา”

ในเรื่อง “ศักดินา” ผู้เขียนมีความเห็นว่า ศักดินา
เป็นตำแหน่งในสังคมโบราณที่มีสิทธิและหน้าที่ต่างกัน ตาม
พระราชกำหนดกฎหมาย ในส่วนสิทธินั้น ผู้มีศักดินาสองมี
สิทธิเป็นพิเศษบางประการ เช่น ผู้มีศักดินาสอง เจรจาให้เป็น
“นี่นั่น” ในพระราชฐานให้ว่ากล่าวก่อน ถ้ายังมิฟังให้ภาค-
ทัณฑ์ ต่อยังคือตึงถึงครั้งที่ ๓ จึงจะถูกโทษ เพียงมิให้เข้า
เฝ้า ส่วนผู้มี “ศักดินา” ต่ำแต่เสมอ ๓๐๐ เจรจาให้เป็นที่
“นี่นั่น” ในพระราชฐานเพียงครั้งแรกก็ถูกพระราชอาญาตี
๑๐ ที่เสียแล้ว ถ้าศักดินาแต่ ๒๐๐ ลงมาถึงไพร่ ทำผิด
ประการเดียวกันนี้ถึง ๓ ครั้ง จะถูกพระราชอาญาถึงเจา
ปาก (กฎหมายตราสามดวง ฉบับคุรุสภาเล่ม ๑ กฎมณ-
เทียรบาล มาตรา ๕๗) นี่กล่าวถึงสิทธิของผู้มีศักดินาสอง
และต่ำ ในส่วนหน้าที่ ผู้มีศักดินาสองและต่ำลงมา ความผิด
ในกระทรงเดียวกันก็ถูกปรับไหมสูงต่ำผิดกันตามศักดินาของ

ตน แต่ถ้าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิส่วนบุคคล เช่น เรื่องชายชู้
 “ถ้าบรรดาศักดิ์ชายเจ้าผัวมาก ให้เอาตั้งปรับไหมชายชู้ ถ้า
 บรรดาศักดิ์ชายชู้มาก เอาตั้งปรับไหมตัวชายชู้” (ว เล่ม ๕
 พระราชกำหนดใหม่ ๓๗ หน้า ๓๔๕)

ผู้เขียนจึงเชื่อว่า “ศักดินา” เป็นเพียงตำแหน่งซึ่ง
 กฎหมายโบราณกำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้แปลกกว่าหลัก
 กฎหมายที่ใช้อยู่ในสมัยนี้ ไม่ใช่เป็นกรรมสิทธิในเนื้อที่นา
 เป็น ๑๐,๐๐๐ ไร่ ๕,๐๐๐ ไร่ ฯลฯ ดังมีผู้อธิบายไว้

พิจารณาจากสังคมไทยอีกพวกหนึ่ง คือสังคมไทย
 อาหมในแคว้นอัสสัมของอินเดีย สังคมไทยอาหมแบ่งแยก
 ความรับผิดชอบของขุนนางคล้ายคลึงกัน แต่ไม่ใช่คำว่า
 “ศักดินา” สังคมไทยอาหมกำหนดความรับผิดชอบขุนนาง
 ตามเกณฑ์ “ไพร่” หรือ ทหารราบคือขุนนางแต่ละตำแหน่ง
 ปกครองไพร่จำนวน ๒๐, ๑๐๐, ๑,๐๐๐, ๓,๐๐๐, ๖,๐๐๐
 (Gait, *History of Assam*, 3rd Ed., p. 249) “ไพร่”
 ต้องขึ้นอยู่กับขุนนาง แต่ที่รกร้างใครจับจะทำไร่นาก็ตก
 เป็นของผู้นั้นและลูกหลาน แต่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐบาล
 (หน้า ๒๕๐-๒๕๑)

สังกัดของอินเดียในสมัยราชวงศ์โมกุล ปกครอง
อินเดียในรัชกาลพระเจ้าอากบาร์กำหนดขุนนาง (ฝ่ายทหาร)
ให้ปกครอง “ทหารม้า” จำนวน ๑๐ ไปจนถึง ๕๐๐, ๑,๐๐๐,
๕,๐๐๐ (Moreland & Chatterjee, *A Short History of
India*, 3 rd Edition, p, 221) ก็เป็นตำแหน่งมีหน้าที่ควบคุม
กำลังคนเช่นเดียวกัน และระบบการควบคุมกำลังผู้คน
เช่นนี้ท่านว่าพวกโมกุลได้รับมาจากพวกมองโกลในรัชสมัย
พระเจ้าเจงกิสข่าน

ในหนังสือของท่านผู้ใหญ่มากเล่ม เขียนไว้ว่า ใน
ราชอาณาจักร “น่านเจ้า” แคว้นยูนนาน ขุนนางมีสิทธิได้
รับพระราชทานนาเป็นคนละเท่า่นั้นเท่านี้ “ซวง” (หนึ่ง
ซวงท่านเทียบ ๑๐,๐๐๐ ตารางฟุต) “น่านเจ้า” ถูกเจ้าชาย
ของพวกมองโกล คือ กุบไลข่านมาตีแตกใน พ.ศ. ๑๗๔๖
เป็นการยืนยันว่า “น่านเจ้า” มีการติดต่อกับพวกมองโกลใน
การสงคราม แต่ “น่านเจ้า” จะได้รับระบบแบ่ง “นา” มา
จากพวกมองโกลหรือไม่ก็ยังเป็นปัญหา

แต่ในเรื่อง “ศักดินา” ของไทยในสมัยอยุธยา ศักดินา
เป็นคำสันสกฤต เป็นคำที่ทราบกันมาในลุ่มน้ำเจ้าพระยานาน
มาแล้วจากพวกพราหมณ์ปุโรหิตชาวอินเดีย และ “นา”
เป็นคำไทยซึ่งพัวพันกับการครองชีพของประชาชนไทยมา

แต่ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อมีการตราเป็นกฎหมาย
เมื่อจุลศักราช ๗๒๐ คือกฎมนเทียรบาลขึ้น คำสองคำ คือ
ศักติ+นา จึงมาใช้ร่วมกันเป็นครั้งแรก กำหนดสิทธิและหน้าที่
ที่เจ้านายขุนนาง ตลอดจนมาถึงไพร่ว้ออย่างทั่วถึง และ
ถ้าพิจารณาถ้อยคำที่ใช้ในมาตรา ๔๗ ของกฎหมายฉบับนี้ คือ
“ถ้าผู้ใดชนช้างชนะ บำเหน็จหมวกทอง เสื้อสนอบทอง
ปลายแขน ยกที่ขึ้น ดึงนา ๑๐,๐๐๐ ถ้านา ๑๐,๐๐๐ แล้วให้
ร่วมกันทองคำนหมากทอง.....”

คำว่า “ยกที่ขึ้น” ก็เป็นการยืนยันว่า “ที่” คือ
“ตำแหน่ง” เป็นการเชิบบตำแหน่งผู้ชนช้างชนะให้สูงขึ้นไป
ถึง “ตำแหน่ง” นา ๑๐,๐๐๐ กฎหมายท่านไม่เคยระบุพระ-
ราชทานกรรมสิทธิในไร่นาเป็น ๑๐,๐๐๐ ไร่ ๕,๐๐๐ ไร่ เลย
แต่ครั้งเดียว

อนึ่ง “กฎมนเทียรบาล” ถ้าตราขึ้นจริงเป็นกฎหมาย
ในจุลศักราช ๗๒๐ หรือเทียบเท่า พ.ศ. ๑๙๐๑ ก็มีลักษณะ
ผิดแปลกไปจากกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ซึ่งตราขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๑๘๘๔ มากมาย เพราะกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จซึ่ง
ตราใช้ก่อนเพียง ๗ ปี กล่าวแต่เรื่องไร่นา วัว ควาย ซึ่ง
พัวพันกับชีวิตกสิกรรมของชนชาติไทยในยุคนั้น แต่กฎมน-

เทียรบาลมีการระบุเรื่องในร่วในวัง เรื่องเจ้านาย ขุนนาง และพราหมณาจารย์ มีกฎ ๒ มาตรา คือ มาตรา ๒๓ และ มาตรา ๑๔๐ แสดงการเหลื่อมล้ำและมีอภิสิทธิ์ต่างกันมาก คือ

มาตรา ๒๓ หนึ่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์ที่ พระ-
ราชกุมารก็ มีกิจแลเข้ามาในเรือประตู่ใช้ ให้เรือประตู่
โบกผ้า ถ้ามีฟังให้ขว้างด้วยอิฐ...ถ้ามีฟังให้พุ่งด้วยหอก...

มาตรา ๑๔๐ หนึ่ง พราหมณาจารย์ โยคี...เสพสุรา
ปาณาติบาต.....ลักทรัพย์ท่าน คิถกระบดคตโทษ..... ถ้าโทษ
ตาย...ให้นิรเทศไปต่างเมือง

จึงเห็นได้ว่า พวกพราหมณาจารย์เป็นบุคคลพิเศษ
มีสิทธิยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์เสียอีก แม้จะมีความผิด
โทษถึงตาย ก็เพียงแต่ให้นิรเทศ ผู้เขียนจึงอยากจะเถาว่า
พวกพราหมณ์นี้เป็นพวกอยู่เบื้องหลังการออกกฎหมาย
เทียรบาลนี้ จึงกำหนดตนเองให้มีอภิสิทธิ์เหนือบุคคลอื่นแม้
แต่พระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินและเมื่อคำนึงถึงว่า
กฎหมายเทียรบาลนี้ตราออกใช้ในปีที่ ๘ ในรัชกาลสมเด็จพระ
พระรามาธิบดีอยู่ทอง ข้อความที่ว่า พระองค์ทรงได้นคร
ในรัชกาลของพระองค์ และกวาดต้อนผู้คนมากรุงศรีอยุธยา

ถึง ๙ หมื่นคน (ตามพงศาวดารเขมร ประชุมฯ ภาคที่ ๑ จุลศักราช ๗๑๙ ปีระกา) คงจะสมจริง (ถึงแม้พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ จะมีได้ระบุไว้) และในจำนวนเชลยศึก ๙ หมื่นคนนี้จะต้องมีพวกพราหมณาจารย์อยู่ด้วย และพราหมณ์พวกนี้เองมามีบทบาทในพระราชสำนักกรุงศรีอยุธยาอย่างสำคัญในจุลศักราช ๗๒๐ คือออกกฎหมายในพระนามากิไชย โดยเฉพาะกฎหมายเทียรบาลนี้ให้อภิสิทธิ์แก่ตนเองอย่างเลอเลิศ จนแม้แต่พระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่เทียมเท่า

อิทธิพลของพราหมณาจารย์ในกรุงสุโขทัย เริ่มในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิไทย ทั้งนี้อาศัยหลักฐานจากจารึก หลักที่ ๔ ซึ่งเผติคมคำว่า “เสวยราชย์” “ไธศุรยาริบัติ” “พระราชบัญญัติ” แต่ที่กรุงศรีอยุธยา ในจุลศักราช ๗๒๐ (พ.ศ. ๑๙๐๑) กฎมนเทียรบาลนำคติพราหมณ์เข้ามาแผ่อิทธิพลครอบราชสำนักอย่างบริบูรณ์ คติพราหมณ์ที่กรุงศรีอยุธยานี้มาจากไหน ?” จะมากับเชลยศึก ๙ หมื่นคนจากกัมพูชาในจุลศักราช ๗๑๙ หรือไม่ ข้อนี้อควรสอบสวนให้ได้ข้อเท็จจริงอย่างแจ่มชัดเสียที จะได้หมดปัญหาเรื้อรังที่ว่าอิทธิพลเขมรมีปรากฏแต่สมัยอยุธยา แต่ที่กรุงสุโขทัยยังไม่มี

ในหนังสือ “กฎหมายสมัยอยุธยา” ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ที่พิมพ์จำหน่ายเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ นี้ ท่านนักนิติศาสตร์ผู้นี้ ได้ใช้พื้นฐานความรู้หลักกฎหมายโรมันและหลักกฎหมายอังกฤษพิจารณา “กฎหมายตราสามดวง” ของกรุงศรีอยุธยาทุกก้านทุกมุม ท่านมีความเห็นแหลมคมหลายแห่ง สมกับที่ท่านได้สละเวลา สมอง ตลอดจนเงินทอง เพื่อสร้างสิ่งอนุสรณ์อันคุ้มค่าให้แก่ยุคอยุธยาของเรา คือหนังสือ “กฎหมายสมัยอยุธยา”

เฉพาะกฎหมายลักษณะทรัพย์สินของยุคอยุธยา (หน้า ๓๓-๓๕) ซึ่งพาตึงเกี่ยวข้องกับเรื่อง “ศักดินา” นี้ ท่านกล่าวไว้เป็นหลักควรจำเป็นขั้น ๆ ว่า

๑) ที่ดินทั้งในและนอกกรุงศรีอยุธยาเป็นของพระเจ้าอยู่หัว หากแต่ให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่หาใช้ที่ราษฎรไม่... หลักการที่ว่าที่ดินเป็นของพระเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นหลักการกำหนดไว้เพื่อความปลอดภัยของบ้านเมือง เพราะถ้าที่ดินเป็นทรัพย์สินไม่มีเจ้าของ... ฉวยต่างตัวซึ่งมีกำลังอุตสาหกรรมและกำลังเงินมากกว่าเข้ายึดถือเอาเป็นของเขา เมืองไทยก็คงกลายเป็นเมืองจีนหรือฝรั่งไปหมด

๒) ที่นอกเมืองหลวง อย่าให้เป็นทำเลเปล่า ให้นายอำเภอ ร้อยแขวงและนายอากรจัดคนเข้าอยู่ ผู้ใดทำ

เป็นไร่ เป็นสวน ปลุกต้นไม้ธัญญาหารไว้ ให้ลดอากรให้แก่
มันปีหนึ่ง พันกว่านั้นเป็นอากรหลวง

๓) เมื่อผู้ใดก่อสร้างไร่นาเรือกสวนและบอกกล่าว
แก่เจ้าหน้าที่ให้ไปดู ท่านให้เจ้าหน้าที่เขียนฎีกาโฉนดให้ไว้
แก่ผู้ก่อสร้าง

๔) ปัจจุบันนี้ ประมวลกฎหมายที่ดินของไทย
รับเอาหลักการเดิมมาเป็นรัฐประศาสน์นโยบายทุกประการ คือ
ถือว่าที่ดินรกร้างว่างเปล่าเป็นของหลวง..... ราษฎรไทยจะมี
กรรมสิทธิ์ในที่ดินต่อเมื่อได้บอกกล่าวรับอนุญาตจากบ้าน
เมืองจนออกโฉนดให้แล้ว

ข้อเขียนของนักนิติศาสตร์ผู้หนึ่ง เป็นการสรุปกฎหมาย
ลักษณะทรัพย์สินคือที่ดินไว้ให้อย่างรัดกุม เกี่ยวกับบทสรุปข้อ
๓ ของท่าน คือ “เมื่อผู้ใดก่อสร้างไร่นาเรือกสวนและบอก
กล่าวแก่เจ้าหน้าที่ให้ไปดู ท่านให้เจ้าหน้าที่เขียนฎีกาโฉนด
ให้ไว้แก่ผู้ก่อสร้าง” (ฎีกาโฉนดก็คือหนังสือหรือใบบอก
สำคัญออกให้แก่ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน) ปรากฏใน กฎหมาย
ตราสามดวง เล่ม ๓ (กรุงสภา—ข้อ ๔๕ หน้า ๑๑๐) การที่
กฎหมายอยุธยาบทนี้ ไม่มีข้อความจำกัดจำนวนก่อสร้างว่า
ให้ทำได้เพียงเท่านั้นเท่านั้นไว้ จึงเป็นปัญหาเปิดอยู่ ผู้ที่

อธิบายว่าสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ กฎหมายจำกัดสิทธิการก่อสร้างเพียง ๒๐-๓๐ ไร่สำหรับไพร่ แต่สำหรับขุนนางอนุญาตให้ก่อสร้างได้แต่ ๔๐๐-๑๐,๐๐๐ ไร่ ก็จำเป็นต้องอธิบายไปว่า “แต่ในตอนหลังนี้เป็นเพียงกรรมสิทธิ์กิตติศักดิ์” (Wales : หน้า ๒๒) คือ ไม่สามารถหาหลักฐานมาสนับสนุนการอธิบายเช่นนั้นได้ แม้กระนั้นคำอธิบายเช่นนั้น ก็มีปรากฏอยู่ในตำราเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ แม้แต่ในหนังสือประเทศไทยของสำนักนายกรัฐมนตรีจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙ (หน้า ๑๖) ก็ยังกล่าวเช่นนั้นอยู่ การที่ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ท่านกล่าวแต่ในทางวิชาการ ไม่นำตัวเข้าไปถกเถียงปัญหา จึงนำตามความเห็นของท่านด้วย เพราะท่านเป็นทนายในเวลาเดียวกันกับเป็นอาจารย์ในวิชากฎหมาย ว่า “เมื่อกฎหมายอยุธยาไม่จำกัดจำนวนไร่หน้าที่ราษฎรจะก่อสร้างได้ ราษฎรจะมีสิทธิก่อสร้างได้ไม่จำกัดจำนวน หรือสิทธินั้นจำกัดอยู่แล้วตามศักดินาของตน” และ “ถ้าสิทธิก่อสร้างจำกัดตามศักดินา ท่านมีหลักฐานอะไรมาอ้างอิงบ้าง”

ข้อมูลเพิ่มเติม

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่เขียนเรื่องนี้ในตอนใหม่ เพื่อส่งมาให้นัด วารสาร “อักษรศาสตร์” ดังบรรณธิการ (รอง

ศาสตราจารย์วิสุทธิ์ บุษยกุล) ได้ติดต่อขอมา คณะอักษร ฯ จุฬา ฯ เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ข้าพเจ้าเคยมีโอกาเข้ามาศึกษาเป็นเวลา ๖ ปี (พ.ศ. ๒๔๗๘—๒๔๘๓) และในที่สุดก็ได้ รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษให้เข้ามาบรรยายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๔ จนถึงปัจจุบันซึ่งก็เป็นการสมควรแล้ว เพราะวิทยาการที่ข้าพเจ้า ได้รับจากสถาบันนี้ เมื่อได้ผ่านการไตร่ตรอง และหาความรู้ ประสบการณ์ จากที่อื่นมาเพิ่มพูนเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี ก็ สมควรนำออกเป็นการชดใช้ให้แก่เหล่านิสิตรุ่นนี้บ้าง เป็น การปฏิบัติตามหลักกตัญญู—กตเวทิกุล ดังที่คนไทยเรายึด ถือมาแต่ปางบรรพ์

เรื่อง “ฐานันดรไพร่” ข้าพเจ้าได้เริ่มเขียนเป็น ลักษณะ survey ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ นำลงในวารสาร “ชุมนุมจุฬา” ฉบับ ธันวาคม ๒๕๐๒ อันเป็นวารสารของ นิสิตเก่าจุฬา ฯ ตั้งแต่นั้นข้าพเจ้าได้ขยายเรื่องในลักษณะ พิศดาร ก็มีผู้ขอไปพิมพ์แจกงานศพ ๓ ครั้ง คณะศิลป- ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คัดเลือกไปพิมพ์รวมไว้กับ บทความของท่านผู้อื่น เช่น ฯ พล ฯ กึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นอาทิ เพื่อเป็นหนังสือประกอบพื้นฐานในวิชาอารยธรรม ไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ และตีพิมพ์ใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๖ ท้ายที่สุด สำนักพิมพ์ เกล็ดไทย ก็คัดเลือกรวมกับบทความ

อื่นๆ ของข้าพเจ้า ตีพิมพ์ต้น พ.ศ. ๒๕๑๘ เข้าในหนังสือชุดประกอบการศึกษา โดยข้าพเจ้าให้ชื่อหนังสือนี้ว่า “ข้อมูลจากอดีต” มีจำหน่ายทั่วไป

บัดนี้ ข้าพเจ้าได้ข้อมูลเพิ่มเติม จึงขอส่งมาแก่นันวารสาร “อักษรศาสตร์” เป็นการขอใช้หนังสือลักษณะหนึ่ง

เรื่องการเลิกไพร ให้เป็นราษฎรเสรี จะคิดทำการสิ่งใดในขอบเขตของกฎหมายก็ย่อมทำได้ เราเพิ่งได้รับเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ อันเป็นปลายรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ก่อนหน้านั้นนับเป็นเวลา ๕๗๔ ปี (เท่าที่มีหลักฐาน) คือตั้งแต่ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หรือจะกล่าวให้ชัดเจนคือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๗๔ ไพรหรือชายฉกรรจ์มีหน้าที่ต้องรับใช้รัฐบาลโดยสังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนายที่ตนสมัครอยู่ด้วย และถ้าเจ้าขุนมูลนายท่านสังกัดอยู่ในกรมกระทรวงใด คือ เวียง (นครบาล) วัง (สำนักพระราชวัง) คลัง (กระทรวงพระคลัง, กระทรวงการต่างประเทศ, กระทรวงพาณิชย์) และนา (กระทรวงเกษตร) ไพรผู้นั้นก็ต้องสังกัดตามเจ้านายด้วย เรียกว่าเป็นข้าราชการทั่วทุกชายฉกรรจ์แต่มีลักษณะพิเศษที่เป็นข้าราชการไม่มีเบี้ยหวัดเงินเดือน หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเองตามอัธยาศัย ด้วยเหตุนี้กระมัง ไพรบางส่วนจึงสมัครอยู่ในบ้านเจ้าขุนมูลนาย ให้ท่านใช้สอย

เพื่อแลกข้าวสุก จึงเกิดศัพท์ บ่าวไพร่ ขึ้นมาใช้กันในประเทศสยาม

แต่ไพร่มิใช่ทาส มีอิสระเสรีในการเลือกเจ้าขุนมูลนายเพื่อตนจะสังกัดอยู่ มีหน้าที่ต้องเข้าเวรประจำทำงาน โดยมากเป็นงานโยธา เช่น ขุดคลอง ทำสะพานเป็นสาธารณประโยชน์แก่แผ่นดิน ในยามสงบบ้านเมืองไม่มีศึกสงคราม การเข้าเวรมีกำหนดเข้าเดือนหนึ่ง ออกเดือนหนึ่งสลับกันไปตลอดปี ปีหนึ่งจึงเข้ารับราชการ ๖ เดือน ทำงานให้ตนเอง ๖ เดือนหรืออยู่บ้านเจ้านายก็ต้องหาบน้ำ ผ่าฟัน หรือ “ปั้นวัวควายให้ลูกท่านเล่น” ในลักษณะบ่าวไพร่ที่ดีถ้าขี้เกียจหลังยาวเจ้านายก็จะรังเกียจไม่รับเอาไว้เป็นบ่าวของท่าน ไพร่จึงเป็นไพร่รับใช้ราชการ ๖ เดือน เป็นบ่าวไพร่ให้เจ้านายใช้สอย ๖ เดือน พวกนี้คงมีมากจะมีไพร่เป็นอิสระ อยู่บ้านตัวเอง ทำนาหาอาหารเลี้ยงครอบครัวนอกเวลารับใช้ราชการ ไพร่ประเภทนี้คงมีอยู่บ้างแต่ตัวเลขสถิติยังหาไม่ได้ว่ามีมากน้อยเพียงใด

เฉพาะบ่าวไพร่ในลักษณะดังกล่าว มีฝรั่งเขียนไว้ว่าออกญาโกษาธิบดีเหล็ก เมื่อท่านถึงอสัญกรรม มีบ่าวไพร่ผู้คนในจวนของท่านกว่า ๒,๐๐๐ นั้นเป็นสมัยอยุธยา มาสมัยบางกอกในรัชกาลที่ ๓ มีฝรั่งเขียนไว้ว่า ที่จวนเจ้า

พระยาพระคลัง มีบ่าวไพร่ผู้คนนับเป็นจำนวนหลายพันเช่น
กัน การเลี้ยงดูหุงหาอาหารทำกันชุดมุนยั้ง ข้าวหุงเลี้ยงกัน
หลายสิบกระทะ แสดงว่าที่พึ่งพักและเป็นเจ้าขุนมูลนายที่
สำคัญตั้งแต่แรกมา คือผู้อยู่ในตำแหน่ง “โกษาธิบดี” ไพร่
ที่สมัครเป็นบ่าวด้วยจึงมากกว่าที่อื่นและบำเหน็จเงินปีที่โกษา
ธิบดีได้รับ มีจำนวน ๒,๐๐๐ บาท มากกว่าเสนาบดีใน
ตำแหน่งอื่น ซึ่งลดหลั่นลงมาจนถึงปีละ ๑,๒๐๐ บาท

ไพร่ที่สังกัดกรมกองของเจ้าขุนมูลนาย เป็นคนของ
แผ่นดินเรียกว่าไพร่หลวง ถ้าไพร่หลวงนี้ ข้าพเจ้าขอใช้คำ
ภาษาอังกฤษว่า Crown commoners ตาม Holt Hallet^{*}
ผู้เข้ามาสำรวจทาง ตามแผนจะสร้างทางรถไฟตั้งแต่แม่ตาก
ผ่านเชียงใหม่ไปเชียงแสน เพื่อไปเชื่อมทางรถไฟในเขต
พม่าไปยูนนานใน ค.ศ. ๑๘๘๔ ส่วนไพร่ที่สังกัดวังเจ้าทรง
กรม (หรือยังไม่ได้ทรงกรมก็ดี เช่น วังหน้า, วังหลัง
ข้าพเจ้ามีความเข้าใจว่า อยู่ในประเภท ไพร่สม, หรือเลข
ไม่ทราบว่าเป็นสมัยอยุธยาต้องเข้าเฝ้าเพื่อปฏิบัติงานโยธาให้
แผ่นดินหรือไม่ แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ไพร่สังกัดเจ้าฟ้า
มงกุฎ (ขณะทรงผนวช) มีหลักฐานว่าสัสดี เจ้าหน้าที่หัก

* Holt S. Hallet, *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States*, London, 1890. p. 132

เงินส่วนพระองค์เข้าหลวง เพราะไพร่ของพระองค์ไม่ได้
เข้าเวรปฏิบัติหน้าที่ให้แผ่นดิน^๒ แต่การหักเงินไพร่สม
ยอมเยากว่าไพร่หลวง คือหักเพียงปีละ ๖ บาท (ไพร่หลวง
ต้องจ่ายปีละ ๑๘ บาท ถ้าไม่สมัครจะเข้าเวร) ทั้งนี้คงเป็น
เพราะต้องช่วยปฏิบัติงานของเจ้านายตามวังอยู่แล้ว เวลา
อิสระจึงน้อยกว่าพวกไพร่หลวง

การเข้าเวรของไพร่มาเปลี่ยนแปลง จากหนักเป็น
เบา ๒ ครั้ง ในสมัยรัตนโกสินทร์คือ ใน ร. ๑ ทรงให้เข้า
เวรเดือนหนึ่ง ออกเวร ๒ เดือน (ปีหนึ่งจึงเข้าเวร ๔ เดือน
ออกเวร ๘ เดือน) และอีกครั้งหนึ่งใน ร. ๒ ทรงพระ-
กรุณาโปรดเกล้าไพร่ทั้งหลายทั้งปวง โดยให้เข้าเวรเดือนหนึ่ง
ออกเวร ๓ เดือน ปีหนึ่ง ไพร่ฉกรรจ์จึงต้องรับใช้ราชการ
แผ่นดินเพียง ๓ เดือนและมีอิสระที่จะทำมาหาเลี้ยงครอบครัว
๙ เดือน เป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนมายุบเลิกเอาในปลาย
รัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘

รายละเอียดและความเป็นมาของไพร่ ข้าพเจ้าเขียน
ไว้ในเรื่อง “ฐานันดรไพร่” แล้วท่านที่ประสงค์จะทราบราย

^๒ ฉฐวุฒิ สุธิสสงคราม กษัตริย์วังหน้า (เป็นพระราชหัตถเลขาของ
ร. ๔) หน้า ๔๗๔, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๑๕ ด้วยถ้อยคำ “...(ขณะ
ทรงผนวช)...เงินเบี้ยหวัดนั้นได้ไว้ข้างสัสดีเขาหักแทนตัวเลขเสียมาก”

ละเอียดโปรดหาอ่านเอาได้จากหนังสือ “ข้อมูลจากอดีต”
ดังกล่าวแล้ว

สำหรับข้อมูลใหม่ที่ได้อ่าน คือ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘
รัฐบาลออกกฎหมายมาใหม่ฉบับหนึ่ง เรียกว่า “พ.ร.บ.
ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔” ให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ
๑๘ ปี รับราชการในกองประจำการ มีกำหนด ๒ ปี แล้ว
ปลดออกไปอยู่ในกองหนุน.....ผู้ที่ได้รับราชการทหารในกอง
ประจำการแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้นั้นพ้นจาก
ที่จะต้องเสียเงินค่าราชการใดๆ จนตลอดชีวิต

นี่เป็นคำกล่าวอย่างกว้างๆ ถ้าจะถามว่า ตาม
กฎหมายฉบับดังกล่าว มีการเกณฑ์ทหารทั่วราชอาณาจักร
ในปีนั้นหรือไม่ หรือมีการเกณฑ์ทหารเป็นบางแห่งบาง
มณฑลเท่านั้น ตามหลักฐานเท่าที่ค้นหาได้ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘
มีการเกณฑ์ทหารเพียง ๔ มณฑลเท่านั้น กฎหมายเกณฑ์
ทหารยังครอบคลุมไปไม่ทั่วราชอาณาจักร หรืออีกนัยหนึ่ง
ฐานันดรไพร่ยุบเลิกเฉพาะบางมณฑลใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ชาย
ฉกรรจ์ส่วนใหญ่ทั่วราชอาณาจักรยังคงตกเป็นไพร่ต่อไปอีก
จวบจน พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงหลุดพ้นจากกฎหมายเกณฑ์แรงงาน
ทั่วหน้ากัน

ในการที่รัฐบาลรัชกาลที่ ๕ แก้ปัญหายิ่งใหญ่ยึดเชื้อ
พั้วพันธ์ ชายฉกรรจ์ทั่วแผ่นดินจากอายุ ๑๘ ถึง ๖๐ ได้ใน
พ.ศ. ๒๔๔๘ นับเป็นพระราชกรณียกิจยิ่งใหญ่ มีคุณประ-
โยชน์ต่อแผ่นดินและพสกนิกรทั่วหน้ากัน สังเกตจาก
พระลิขิตของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวธรรมาภิมุขที่ทรงไว้ถึง
ข้อความว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ใน
เวลานั้นยังทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมาร) ทรงเรียบเรียง
พระราชบัญญัตินี้เอง ด้วยเสด็จดำรงตำแหน่งที่จเรทหารบก
และเป็นที่ปรึกษาหารือของกรมหลวงนครไชยศรีฯ อยู่ใน
เวลานั้น...”^๓

ถ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรง
เป็นสยามมกุฎราชกุมารทรงเรียบเรียงพระราชบัญญัตินี้ ด้วย
พระองค์เอง สมจริง ข้าพเจ้าก็ขออนุโมทนาสาธุไว้ ณ ที่นี้
เพราะข้าพเจ้าออกจะลำเอียงเกี่ยวกับพระจริยวัตรของพระ-
องค์ท่าน โดยเชื่อเสมอว่า เรื่องใหญ่เรื่องสำคัญเกี่ยวกับชาติ
มักจะถือกำเนิดในรัชกาลของพระองค์ แต่ก็มีตัวเลขข้อมูล
ที่แสดงให้เห็นว่า ใน ๓ ปีสุดท้ายในรัชกาลของพระองค์
พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๖๘) ตัวเลขรายรับรายจ่ายของแผ่นดิน

^๓ อ้างโดย ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม “จอมพล กรมหลวงนครไชยศรี สุรเดช”
กรุงเทพ ฯ, พ.ศ. ๒๕๑๔-หน้า ๒๐๒

ทรุคติดต่อกัน ๓ ปี และนี่เองเป็นมูลเหตุหนึ่งให้เกิด
 คุลยภาพข้าราชการในรัชกาลที่ ๗ และในที่สุดเกิดปฏิกิริยา
 รัฐประหารใน พ.ศ. ๒๔๗๕ การที่รายได้้น้อยกว่ารายจ่าย
 ในรัชกาลที่ ๖ เป็นเหตุให้รัชกาลที่ ๗ ทรงปลดข้าราชการ
 ส่วนหนึ่งให้ออกรับบำนาญ นี่เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ไม่ยาก
 แต่ราชการที่ถูกปลดบำนาญ จะมีสักกี่คนที่อยู่ในรายชื่อผู้ก่อ
 การกระทำรัฐประหารใน พ.ศ. ๒๔๗๕ จากหนังสือของ
 พลโทประยูร ภมรมนตรี (หนังสือชื่อ “ห้าแผ่นดิน”) เขียน
 ไว้ ขำพเจ้าก็ยังสังเกตไม่เห็น เพราะฉะนั้นขำพเจ้าจึงยอมรับ
 เพียงว่ารัฐบาล ร. ๗ ปลดข้าราชการส่วนหนึ่งออกให้รับ
 บำนาญ เพื่อตัดทอนรายจ่ายให้สมดุลกับรายรับของแผ่นดิน
 อันที่จริง รัฐบาลของ ร. ๖ ก็ได้เจรจาขอให้อังกฤษและชาติ
 ที่มีสนธิสัญญาต่อกัน (ตามแบบสัญญาเบาริง) ยกเลิกการ
 บังคับให้รัฐบาลสยามเก็บภาษีขาเข้าในอัตรา ๓ เปอร์เซนต์
 (3 per cent ad valorem) อันเป็นการผูกมัดประเทศมาแต่
 ค.ศ. ๑๘๕๕ ตลอดระยะเวลา ๗๐ ปีที่ผ่านมา รายได้ของ
 แผ่นดินไม่สามารถจะเขยิบขึ้นได้จากภาษีศุลกากร แต่ราย-
 จ่ายในการปรับปรุงประเทศต้องสูงขึ้นเรื่อย ๆ การจะตำหนิ
 รัฐบาลของ ร. ๖ ว่า รายจ่ายสูงกว่ารายได้ใน ๓ ปี สุดท้าย
 ในรัชกาลก็ไม่ถูกต้องนัก ผู้สมควรถูกตำหนิว่าทำให้การคลัง

ของรัฐบาลสยามย่อมแบบก็เห็นจะต้องชี้ให้ชัดว่าคือ รัฐบาล
อังกฤษ ซึ่งเป็นผู้นำรัฐบาลฝรั่งอื่นๆ รวมทั้งญี่ปุ่นด้วยบีบ
บังคับรัฐบาลสยามโดยสนธิสัญญาเบาริง^๔ รัฐบาล ร. ๖ เสีย
อีกที่ควรได้รับคำศุติชมเชยที่เจรจาให้อังกฤษและฝรั่งอื่นๆ
ยกเลิกการบีบบังคับทางภาษีศุลกากรนี้ได้สำเร็จใน พ.ศ.
๒๔๖๘ แต่นั่นแหละ อังกฤษถึงแม้เขาจะยอมยกเลิกการบีบ
บังคับนี้ใน ค.ศ. ๑๙๒๕ ก็ยังขอเวลาอีก ๑๐ ปี ในการที่
รัฐบาลสยามจะใช้สิทธิเก็บภาษีศุลกากรตามใจชอบ ข้าพเจ้า
เสียใจที่ Francis B. Sayre เมื่อเขียนหนังสือชื่อ *Glad*

๔. ในสนธิสัญญาเบาริง ข้อ ๑๑ ระบุให้สิทธิรัฐบาลสยามเก็บอัตราภาษี
ศุลกากรได้เมื่ออายุสัญญาครบ ๑๐ ปี แล้วแต่ถ้อยคำที่ไว้ว่า ให้คู่สัญญา
ปรึกษากดลงกัน กรันเมื่อสยามพร้อมที่จะปรึกษากดลงอังกฤษคู่สัญญา
ไม่พร้อมเป็นเช่นนี้เรื่อยมาตลอดรัชกาลที่ ๔, ที่ ๕ จนปีสุดท้ายใน
รัชกาลที่ ๖ จึงตกลงกันได้ แต่อังกฤษก็ยังขอให้สยามรอตไปอีก ๑๐
ปี จึงจะมีสิทธิเก็บภาษีศุลกากรได้ตามใจชอบ เป็นอันว่า ในเรื่องภาษี
ศุลกากรอังกฤษบังคับให้สยามเก็บได้ในอัตราร้อยชักสาม (3 percent
ad valorem) จาก ค.ศ. ๑๘๕๕ จนถึง ค.ศ. ๑๙๓๕ รวม ๘๐ ปี
เป็นการเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจแก่ชาติเล็กที่เลื่อมใสศรัทธาตนมา
แต่ต้น คิดดูแล้ว ข้าพเจ้าในคราวขุนมัว อยากจะเรียกว่า เป็นการปล้น
สะดมโจรกรรมของสุภาพบุรุษจอมปลอม แต่เสด็จในกรมหมื่นนราธิป ฯ
ทรงไว้แต่เพียงว่า สนธิสัญญาเบาริงมีผลบังคับใช้ไม่มีกำหนด เป็นพระ
มติที่ทรงมองผ่านด้วยอักษรสิบปีที่หลุดลวง ให้สยามหลงเชื่อไปจนถึง
แก่นของความหมายคือ “ไม่มีกำหนด”

Adventure ก็ได้บอกการขอยืดเวลาอีก ๑๐ ปีของอังกฤษ (และของประเทศที่มีสนธิสัญญากับสยาม) ท่านมุ่งแต่กล่าวถึงผลงานที่ท่าน ได้ปฏิบัติในฐานะที่ปรึกษากระทรวงต่าง ประเทศของไทย ผู้อ่านที่ไม่มีโอกาสตรวจดูเอกสารที่กระทรวงต่างประเทศหรือที่ Public Record Office กรุงลอนดอน ก็ไม่ทราบเรื่องการขอยืดเวลา ๑๐ ปีนี้ ด้วยเหตุนี้เองการเก็บภาษีศุลกากรและที่เรียกกันว่า ประมวลรัชฎาการ จึงมาเก็บได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเอาใน ค.ศ. ๑๙๓๕ หรือ พ.ศ. ๒๔๗๘ อันเวลาผ่านการปฏิวัติมา ๓ ปีแล้ว และเป็นเวลา ๑๐ ปีที่รัฐบาล ร. ๖ เจริญกับรัฐบาลนานาชาติในสิทธิเก็บภาษีศุลกากรตามใจชอบ

เมื่อ พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ ตราขึ้นเป็นกฎหมาย ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ พระราชปรารภในพระนามาภิไธยของ ร. ๕ (ทรงเรียบเรียงโดยสยามมกุฎราชกุมาร) ซึ่งเป็นจุดสำคัญของ พ.ร.บ. มีข้อความดังนี้ :

“มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า การปกครองอาณาจักร

ทั่วทุกประเทศจำเป็นต้องมีกำลังพลทหารไว้สำหรับป้องกันข้าศึกศัตรู ที่จะพึงมีมาทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้นทั่วทุกประเทศย่อมต้องจัดการทำนุบำรุงกำลังทหารของประเทศนั้น ๆ โดยวิธีการอันสมควรแก่ภูมิประเทศทั่วกันตั้งแต่โบราณสมัยสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ก็และวิธีการเกณฑ์กำลังทหารในพระราชอาณาจักรสยามนี้ ตามราชประเพณีมีกฎหมายสืบมาแต่โบราณว่า บรรดาพลเมืองที่เป็นชาย เมื่ออายุถึงฉกรรจ์แล้วทุก ๆ คน จะต้องมาลงทะเบียนหมายหมู่เข้าสังกัดหมวดกองกรมรับราชการตามหน้าที่ มีข้าราชการเป็นเจ้าหมู่ นายกองควบคุม เมื่อมีการทัพศึกกรมใดต้องเกณฑ์เจ้าหมู่ นายกองควบคุมไพร่พลในกรมนั้น ๆ ไปราชการทัพศึก ในเวลาปกติ ไพร่พลต้องมีเวรผลัดกันเข้ามาอยู่ประจำทำราชการคนหนึ่งปีละ ๓ เดือน นอกจากเวลาเรียกระดม เข้ามารับราชการเป็นครั้งเป็นคราว จนแก่ชราอายุกว่า ๖๐ ไพร่พลจึงจะได้ปลดพ้นจากหน้าที่ราชการ ประเพณีมีมาแต่เดิม ดังนี้ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มฝึกหัดจัดระเบียบการทหารตามแบบยุทธวิธีอย่างใหม่ ได้โปรดให้ยกทะเบียนไพร่พลบางกรมมาฝึกหัดจัดเป็นทหารอย่างใหม่ แต่ก็คงเกณฑ์คนเหล่านั้นด้วยวิธีเดิม เป็นแต่เปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย ส่วนไพร่พลในกรมและกองอื่น ๆ

ซึ่งไม่ต้องฝึกหัดเป็นทหารอย่างใหม่ ก็ลงทะเบียนและรับราชการตามแบบเก่าสืบมา

เพราะเหตุที่ไพร่พลอันมีสังกัดในบางกรมต้องฝึกหัด แต่ในบางกรมไม่ต้องฝึกหัด และเพราะเหตุที่รัฐบาลเมื่อไม่ต้องการตัวคนมารับราชการ ไม่ยอมให้ไพร่พลเสียเงินแทนแรงรับราชการได้จึงพาให้แลเห็น เหมือนหนึ่งว่า ไพร่พลพวกหนึ่งต้องรับราชการทหาร แต่อีกพวกหนึ่งเป็นเลขไม่ต้องรับราชการทหาร อันที่จริงไพร่พลทั้งปวงย่อมอยู่ในกฎหมายและวิธีเกณฑ์ทหารซึ่งมีสืบมาแต่โบราณอย่างเดียวกัน มิได้ตั้งเว้นเลิกถอนวิธีอันนี้เลย

ทรงพระราชดำริว่า ในปัจจุบันนี้ถ้ามีราชการที่จะต้องใช้กำลังทหาร ยกเป็นตัวอย่างดังเช่นที่ต้องส่งกำลังไปปราบพวกผีบุญ ที่ก่อการจลาจลในมณฑลอีสาน เมื่อ ร.ศ. ๑๒๐ และปราบปรามพวกผู้ร้ายที่ก่อการจลาจลในมณฑลพายัพ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นต้น ที่จะกะเกณฑ์เลขที่ไม่ได้ฝึกหัดเข้ากองทัพให้เจ้าหมื่นนายหมวดควบคุมไปทำการรบพุ่งอย่างแต่ก่อน ย่อมเป็นการไม่สมควรแก่เวลาเสียแล้ว ต้องหาใครมาใช้ได้แต่กำลังทหารที่ได้ฝึกหัดจัดแบบแผนตามวิธียุทธในเวลาดำรงยศนี้ เพราะฉะนั้นในบัดนี้นับว่าไพร่พลที่มิได้ฝึกหัดไม่มีประโยชน์และไม่เป็นกำลังแก่ราชการทหาร

ตรงความมุ่งหมายของประเพณี แต่เดิมเสียแล้วใช้แต่เท่านั้น
ราชการทหารไปตกหนักอยู่แก่ พวกไพร่พลบางกรมที่ถูก
เกณฑ์เข้าฝึกหัด เช่นนี้เชื่อว่าไม่เป็นยุตติธรรม จึงเป็นการ
สมควรและจำเป็นจะต้องแก้ไข พระราชบัญญัติจัดการ
เกณฑ์ทหารให้แบบแผนอันสมควรแก่ปัจจุบันสมัย แลให้
เป็นยุตติธรรม โดยให้ไพร่พลทั้งหลายมีหน้าที่รับราชการ
เสมอหน้ากัน และผ่อนผันให้เบาแรง โดยมีกำหนดเวลา
ที่จะต้องรับราชการน้อยลงกว่าแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสืบไว้ดังนี้.....”

ข้อความละเอียดของพระราชบัญญัติมีปรากฏในตัว
พระราชบัญญัติแล้ว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงฯ ทรงประทานคำอธิบาย
เรื่องเกณฑ์ทหารไว้อย่างยืดยาวสรุปโดยย่อว่า

๑. ชายทุกคนมีหน้าที่ต้องรับราชการ ตลอดเวลา
ฉกรรจ์ คือตั้งแต่อายุ ๑๘ ไปจนอายุ ๖๐ ผู้ใดอายุเป็นฉกรรจ์
ต้องมาเข้าทะเบียนที่กรมพระสุรัสวดี และเจ้าพนักงานสัก
ท้วงมือเป็นสำคัญว่าเป็นคนสังกัดอยู่กรมไหน ชายฉกรรจ์
ถ้าไม่มาขึ้นทะเบียนสักท้วงมือ โดยมีได้รับอนุญาตยกเว้น
ตามกฎหมาย เรียกว่าคนช้อมือขาว จับได้มีโทษ และต้อง
สังกัดไปรับราชการในกรมที่มีงานหนัก

๒. บรรดาไพร่พลที่สึกแล้ว มีกำหนดรับราชการต่างกัน ที่คนอยู่หัวเมืองในชั้นโดยรอบกรุงเทพ ฯ ข้างเหนือ ตั้งแต่เมืองชัยนาทลงมา ข้างใต้ตั้งแต่เมืองเพชรบุรีขึ้นมา ข้างตะวันออกตั้งแต่เมืองปราจีนและฉะเชิงเทราเข้ามา ข้างตะวันตกตั้งแต่เมืองราชบุรีเข้ามา ไพร่อยู่ในเกณฑ์เหล่านี้ ต้องเข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ ปีละ ๒ เดือน และยังมี การระดมปีละครั้งหนึ่ง ส่วนพลเมืองที่อยู่หัวเมืองชั้นกลาง ห่างกรุงเทพ ฯ จะมารับราชการกรุงเทพ ฯ ไม่สะดวก คน อยู่ไหนก็เข้าทะเบียนสังกัดเป็นเลก คงเมืองอยู่เมืองนั้น มี หน้าที่รับราชการปีละหนึ่งเดือน

๓. การควบคุมคนนั้น จัดเป็นกรม ๆ กรมหนึ่งมี เจ้ากรม, ปลัดกรม, สมุหบัญชีเป็นผู้บังคับบัญชา รองลงไป มีนายกอง นายหมวด อยู่ตามท้องที่ที่ไพร่พลอยู่ สำหรับ ดูแลและเรียกคนส่งมารับราชการ

๔. วิธีหาคนเพิ่มเติมเข้าในกรมตามวิธีเก่า มี ๓ สถานคือ สถานหนึ่งไพร่พลที่มีสังกัดกรมไหน ถ้ามีลูกออกมาเรียกว่าลูกหมู่ ต้องเข้าสังกัดรับราชการในกรมนี้ อย่าง หนึ่ง สถานที่สองคนข้อมือขาว อันรู้ไม่ได้ว่าเป็นหมู่กรม ไหน ใครเกลี้ยกล่อมได้ก็เอาเข้าสังกัดกรมนี้ อย่างหนึ่ง สถานที่สามลูกหมู่ หรือแม่ตัวไพร่ที่มีสังกัดในกรมที่มีหน้าที่

รับราชการเบา ถ้าจะสมัครไปอยู่กรมอื่นที่มีหน้าที่ราชการหนักกว่ากันก็ไปได้ ตามใจสมัครนี้อย่างหนึ่ง ว่าโดยเนื้อความลักษณะเกณฑ์พลตามวิธีแรกเป็นดังกล่าวนั้น

แต่มีวิธีอีกอย่างหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นแต่ครั้งกรุงเก่าตอนหลัง เป็นการผ่อนผันวิธีเกณฑ์เล็ก คือยอมให้ไพร่เสียเงินค่าราชการแทนตัวเข้ามารับราชการได้ ถ้าถึงเวรใครและจะไม่เข้ามาถ้าเสียเงินค่าราชการเดือนละ ๖ บาท หรือคิดรวมเป็นปีละ ๗๒ บาทแล้วก็ไม่ต้องเข้ามา เจ้ากรม ปลัดกรม มีหน้าที่เก็บเงินค่าราชการส่งกรมพระสุรัสวดี และส่วนลทที้ได้แก่เจ้ากรม ปลัดกรมตลอดจนนายกอง นายหมวด เป็นผลประโยชน์ในการที่ได้ควบคุมนั้นเพราะเหตุที่มีวิธีผ่อนผันให้เสียเงินแทนได้ดังนี้ ไพร่พลโดยมากจึงยอมเสียเงินแทนรับราชการ ต่อที่ไม่มีเงินเสียเห็นประโยชน์ที่จะรับจ้างผู้อื่นทำราชการแทนตัว จึงเข้ามา ด้วยเหตุนี้ โดยปกติผู้ที่เข้ามารับราชการมาจนแก่ ก็เป็นการเพียงพอและยังได้ตัวเงินมาใช้จ่ายราชการอีกปีละมาก ๆ ด้วย^๕

^๕ ถัดมาจากหนังสือของ คุณณัฐดิ สุทธิสงคราม, จอมพล กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช กรุงเทพฯ ฯ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๑๘๕-๑๘๖ และ ๑๘๓-๑๘๔

ในปีประกาศใช้ พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ ใช้เฉพาะชายฉกรรจ์อายุเข้าเกณฑ์เป็นทหาร (เข้าใจว่าอายุเข้าเกณฑ์ในเวลานั้น คง ๑๘ ปี แต่เมื่อผู้เขียนเข้าเกณฑ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ อายุเข้าเกณฑ์เปลี่ยนเป็น ๒๐ ปี บริบูรณ์แล้ว จะเปลี่ยนจาก ๑๘ เป็น ๒๐ ปีในปีไหนยังไม่มีโอกาสตรวจสอบ)* แต่ใช้เพราะชายฉกรรจ์ที่มีภูมิลำเนาใน ๔ มณฑล คือ

๑. มณฑล นครราชสีมา
๒. „ นครสวรรค์
๓. „ พิษณุโลก
๔. „ ราชบุรี

และจนถึงแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ มีการบังคับสำหรับชายฉกรรจ์อีก ๕ มณฑล รวมกันเป็น ๙ มณฑล คือ

๕. มณฑล กรุงเทพฯ	} บังคับใช้ใน พ.ศ. ๒๔๔๙
๖. „ นครไชยศรี	
๗. „ ปราจีน	„ ๒๔๕๐
๘. „ กรุงเทพฯ	} „ ๒๔๕๑
๙. „ จันทบุรี	

* ได้ตรวจสอบแล้ว เกณฑ์ ๒๐ ปี ไร้แต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นการเชอับเกณฑ์ ๑๘ ให้เป็นเกณฑ์ ๒๐

พ.ร.บ. ฉบับนี้ จึงบังคับใช้เพียง ๔ มณฑล ในแผ่นดิน
รัชกาลที่ ๕ เหลืออีก ๔ มณฑล มาบังคับใช้เอาในแผ่นดิน
รัชกาลที่ ๖ คือ

๑๐. 'มณฑล พายัพ

๑๑. „ อุตร

๑๒. „ อุบลราชธานี

๑๓. „ ร้อยเอ็ด ๔ มณฑลนี้บังคับใช้ใน
พ.ศ. ๒๔๕๗ และที่เหลืออีก ๔ มณฑลสุดท้าย มาบังคับ
ใช้เอาใน พ.ศ. ๒๔๕๙ คือ

๑๔. มณฑล นครศรีธรรมราช

๑๕. „ ปัตตานี

๑๖. „ สุราษฎร์

๑๗. „ ภูเก็ต

๑๘. „ เพชรบูรณ์

เมื่อ Holt S. Hallet เข้ามายังภาคพายัพเมื่อ พ.ศ.
๒๔๒๗ ภาคพายัพยังไม่เข้ามาอยู่ในปกครองของรัฐบาลกลาง
ที่กรุงเทพ รัฐบาลครั้งนั้นเพียงมอบให้สมเด็จพระเจ้า
น้อยยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เสด็จขึ้นไปในราชการ
หลายเรื่อง มีอยู่เรื่องหนึ่งคือข้าศึกเชียงตุงจะยกมารุกราน
อำเภอฝาง อำเภอเชียงดาว กรมหลวงพิชิตปรีชากร จึงทรง

ให้สร้างเมืองใหม่ไว้รับศึกในอำเภอเชียงดาวเรียกกันว่า “เวียงไชยปรีชา” โดยเอาสร้อยพระนามไปผนวกกับชื่อที่นิยมกันในภาคพายัพว่า “เวียงไชย” ศึกเชียงตุงครั้งนั้นเป็นแต่ข่าวลือ มิได้ยกลงมารบพุ่งกัน ในไม่ช้าเรื่องจึงลืมนั่นไป แม้แต่เวียงไชยปรีชา จะตั้งอยู่ตรงไหน คนเชียงใหม่ในปัจจุบันก็หาคนทราบเรื่องได้ยาก แต่กลับให้กำเนิดอีกเวียงหนึ่ง คือ เวียงไชยปราการ โดยผู้แต่งตำนานหรือพงศาวดารโยนกเป็นผู้สร้างขึ้นในมโนคติ คือพระยาประชาภิจักรจักร ผู้ซึ่งใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ถูกส่งไปราชการภาคพายัพ (ในขณะนั้นยังมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประจำคดีกิจ) เวียงไชยปรีชาผู้คนพากันลืมนั่นไปแล้ว แต่มีเวียงไชยปราการของพระเจ้าพรหมมาถือกำเนิดแทนว่าอยู่ในเขตอำเภอฝาง และทางราชการอำเภอก็ต่ออายุความเชื่อเช่นนั้นมาจนปัจจุบัน^๖

^๖ ในเรื่องเวียงไชยปราการของพระเจ้าพรหมจะอยู่ที่ไหนแน่ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ๓ ท่าน คือ ดร. ประเสริฐ ณ นคร นายตรี อมาตยกุล และนายขจร สุขพานิช ได้ขึ้นไปทอดสอบที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงรายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ลงความเห็นร่วมกันว่า อยู่ที่ตัวจังหวัดเชียงราย ไม่ได้อยู่ที่อำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนที่อำเภอฝางน่าจะเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณอีกเมืองหนึ่ง คืออุมงคเสลา

แต่เรื่องไพร่ภาคพายัพที่ Holt S. Hallet เขียนไว้ว่า Crown Commoners “ได้สิทธิในการเลือกเจ้าขุนมูลนายเสียแล้ว”^๑ ที่ Hallet เขียนไว้เช่นนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นการสูญเสียสิทธิชั่วคราว เพราะในปีนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงให้เกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้ากรมกองเพื่อเตรียมรับศึกเชียงตุง เมื่อศึกไม่มี ชายฉกรรจ์ก็ได้รับการปลดปล่อยไปสู่เจ้าขุนมูลนายตามใจสมัคร แต่ Hallet ก็กลับประเทศของเขาไปแล้ว ไม่มีโอกาสแก้ไขสิ่งที่ได้เขียนไว้ให้ถูกต้อง และทางรถไฟที่คิดจะสร้างก็เลิกล้มไป โดยฝรั่งเศษสร้างจากไฮฟองไปคุนหมิงเป็นการตัดหน้า สิทธิของไพร่เช่นเดียวกับสิทธิในที่ดินทรัพย์สิน ก็ยังคงเป็นเอกสิทธิของไพร่ตลอดมา ไม่ว่าใครจะเขียนให้ผิดแผกไปจากตัวบทกฎหมาย เรายังมีกฎหมายตราสามดวงไว้ทดสอบแสวงหาความจริงได้อยู่ Feudalism ในระบบของไทยจึงเป็นเอกเทศ ผิดไปจากระบบนี้ในยุโรปโดยมีสิทธิในทรัพย์สินที่ดินและมีสิทธิในการเลือกเจ้าขุนมูลนาย

เป็นอันว่าฐานันดรไพร่ ถูกยุบเลิกด้วย พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ หรือ พ.ศ. ๒๔๔๘ แต่การบังคับใช้ต้องค่อยเป็นค่อยไป จวบจน พ.ศ. ๒๔๕๔

^๑ Holt S. Hallet : เดิมเดิม หน้า ๔๓๒

กฎหมายจึงบังคับใช้ได้ทั่วราชอาณาจักร ไพร่จึงได้เป็น
 ประชากรอิสระ รับใช้ชาติด้วยการเป็นทหารและด้วยการเสีย
 ภาษีอากร นอกนั้นจะบำเพ็ญชีวิตในอาชีพใดในขอบเขตของ
 กฎหมายก็ย่อมทำได้ การสร้างงานพาณิชย์ อุตสาหกรรม
 ของประชาชนชาวไทย ท้าวราชอาณาจักรจึงนับได้ว่ามีรากฐาน
 ที่มาแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ นี้เอง และการกล่าวตำหนิ “ฐานันดร
 ไพร่” ว่า “Thai initiative and creativity were stifled”
 (Virginia Thomson-*Thailand*, p. ๖๐๐) นั้นสมจริง แต่ก็มี
 ส่วนที่อยู่ในการสร้างชาติให้กลมกลืนเป็น homogeneous
 culture และส่วนเสียก็ได้แก้ไขจนสิ้นทรางเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔
 นี้แล้ว และใน พ.ศ. นี้เอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้
 รับการสถาปนาขึ้น เป็นสถาบันอุดมศึกษาชั้นในแผ่นดิน
 เป็นการสร้างความหวังให้ประชากรผู้ก้าวหน้า จะได้เขยิบตน
 เขยิบฐานะเพื่อประโยชน์ตนและส่วนรวมต่อไป

ป.ล. ข้าพเจ้าขอขอบคุณ คุณณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม
 ที่กรุณาส่งหนังสือมาให้ ๒ เล่มคือ “จอมพล กรมหลวง
 นครไชยศรีสุรเดช” และ “กษัตริย์วังหน้า” และจากหนังสือ
 ๒ เล่มนี้ จึงได้ข้อมูลเพิ่มเติมทำให้บทความนี้และเรื่อง
 ‘ฐานันดรไพร่’ มีลักษณะสมบูรณ์ขึ้นกว่าเก่า ดังได้แสดง
 แหล่งที่ไว้ไว้ในบทความนี้แล้ว

เสนอแนะกฎหมายตราสามดวง

นี้ไม่ใช่บทวิจารณ์ แต่ขอให้อธิวว่าเป็นการเสนอแนะ
แก่บรรดานิสิตนักศึกษา เพราะกฎหมายตราสามดวง (ฉบับ
องค์การคำครุสภา พิมพ์ครั้งที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๑๕, ๕ เล่มจบ)
เป็นเอกสารไทยที่ได้ชำระกฎหมายแต่ก่อนไว้เมื่อรัชกาลที่ ๑
สมัยรัตนโกสินทร์มีประกาศพระราชปรารภของพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปรากฏอยู่ในเล่มที่ ๑. ลง
ศักราชปีขารวไั่วว่า จุลศักราช ๑๑๖๖ ปีชวด (พ.ศ. ๒๓๔๗
ค.ศ. ๑๘๐๔) อันเป็นปีที่ ๒๓ ในรัชกาลของพระองค์

ประโยชน์ของหนังสือชุดนี้ ก็เป็นดังที่ท่านผู้ประ
ศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (เรียกตั้ง

ครั้งนั้น) ได้เสนอไว้เมื่อมีการตีพิมพ์ครั้งแรก (ราว พ.ศ. ๒๔๗๗) คือ “.....ใช่จะเป็นประโยชน์แต่เฉพาะนักนิติศาสตร์เท่านั้นก็หาไม่ ยังเป็นคุณแก่นักประวัติศาสตร์.....ประโยชน์อีกข้อหนึ่งได้แก่ประโยชน์ในทางภาษาศาสตร์และวรรณคดี.....” ก็เกี่ยวกับประโยชน์ในทางภาษาศาสตร์ ขำพเจ้าขอเสนอตัวอย่างที่ใช้กันเป็นประเพณีในการตั้งชื่อ บุตร ชาย หญิงของสังคมเก่ามาให้เห็นคือ ลูกชาย ๑๐ คนแรก และลูกหญิง ๑๐ คนแรก สังคมเก่าเรียกดังนี้

อ้าย ญี่ สาม ไส่ งั่ว ลต เจต แปด เจ้า จัง
(หน้า ๑๓, เล่ม ๒)

เอื้อย อี อ่าม ไอ อัว ออก เอก แอก เอัว อัว
(หน้า ๑๔, เล่ม ๒)

การที่มีประเพณีตั้งชื่อลูกชายถึง ๑๐ และลูกหญิงถึง ๑๐ เช่นนี้ ก็เพราะว่าในสังคมเก่าชายมีภรรยาได้หลายคน มุตรธิดาจึงย่อมมีมากกว่าในสังคมปัจจุบันมาก ดัง Joost Schouten ได้เขียนเป็นหลักฐานไว้ให้ คือครอบครัวเล็ก ๕ เปี้ยก็พอซื้ออาหารบริโภคได้ทั้งครอบครัว ส่วนครอบครัวใหญ่ ๑๐ เปี้ยก็พอแล้ว (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๗) นี่ถ้าคำนวณการแลกเปลี่ยนเงินตามอัตราราชการในสมัยนั้น

๘๐๐ เปี้ย เท่า ๑ เฟืองหรือ ๑๒ สตางค์ บาทหนึ่งก็
สามารถแลกเปี้ยจากทางราชการมาจ่ายใช้สอยได้ถึง
๖,๖๖๖ $\frac{2}{3}$ เปี้ย ครอบครัวเล็กจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จาก
การบริโภคอาหารในเงิน ๑ บาทถึง ๑,๓๓๓ วันหรือ ๓ ปีเศษ
นี่เป็นโลกมหัศจรรย์แก่ราษฎรผู้เป็นข้าแผ่นดินหรือ ท่าน
อีกท่านหนึ่งที่แสดงความประหลาดใจว่าสิ่งของเครื่องกิน
เครื่องใช้ในกรุงศรีอยุธยาทำไมจึงถูกนัก ท่านนั้นคือบาท-
หลวงเอกชัยชัย ฝรั่ง ๒ ท่านนี้ได้ให้หลักฐานแก่เราทั้งหลาย
ว่าในสังคมเก่าของกรุงศรีอยุธยา ชีวิตความเป็นอยู่ของ
ราษฎรในเรื่องอาหารบริโภคประจำวันถูกกว่า มีบริบูรณ์กว่า
สังคมในยุโรปเป็นไหนๆ

การที่ปรากฏหลักฐานการตั้งชื่อ ลูกชาย ลูกหญิง
ฝ่ายละ ๑๐ เช่นที่ได้ยกตัวอย่างมานี้ ก็เพราะมีปัญหาในเมื่อ
ผิวเมียจะหย่าแยกกัน ฝ่ายใดจะได้ลูกชาย ลูกหญิงคนไหน
บ้างกฎหมายจึงตราเป็นบทบัญญัติไว้ให้เป็นบรรทัดฐาน คำ
เก่าๆ เหล่านี้จึงตกทอดมาถึงสมัยนี้ ในปัจจุบัน ถ้าใครได้
ยินมีบุคคลชื่อ เอื้อย เราก็ย่อมจะรู้ได้ว่า เป็นลูกสาวคนโต
ของครอบครัวนั้นแต่ อี อาม ไอ อัว ฯลฯ ข้าพเจ้ามิได้ยินว่า
เป็นชื่อบุคคลในปัจจุบัน แต่ถ้าบังเอิญมีชื่อเช่นนี้ ก็เห็นจะ

ต้องเปิดกฎหมายตราสามดวงมาปรึกษา เพราะกฎหมายตรา
สามดวงเป็นธนาคารข้อมูล ในทางภาษาศาสตร์ได้อย่างดีเล่ม
หนึ่งที่เดียว

อีกตัวอย่างหนึ่งในทางภาษาศาสตร์ที่ข้าพเจ้าจะขอยกมาเสนอก็คือ ห้วหมื่น, หัวพัน, หัวบัก คำว่าหัวหมื่น—หัวพัน เราก็เดาได้ว่า คือหัวหน้าผู้ควบคุมรับผิดชอบในไพร่จำนวน ๑๐,๐๐๐ จำนวน ๑,๐๐๐ แต่คำ หัวบัก เป็นคำเก่า เราไม่ใช้มานานแล้ว เรามาใช้คำใหม่ว่า นายร้อย แทน คำว่า บัก ก็คือคำว่า ร้อย ยังใช้อยู่ในสังคมไทยใหญ่^๒ แต่เรายังมีตกค้างและสกดต่างไปบ้างเช่น แม่ครัว หัวบัก สกดแปรไปจนเป็น แม่ครัวหัวป่า ก็มี, คำว่า หัวบัก มาสกดเป็น หัวป่าก็ แล้วกลายเป็น หัวป่า เมื่อสกดวิบัติเช่นนี้ความหมายก็เปลี่ยนไป กฎหมายตราสามดวงจึงเป็นหลักฐานให้เห็นว่า สังคมเก่าเราสกดไว้ถูกต้องคือ หัวบัก หัวหน้าควบคุมรับผิดชอบไพร่ จำนวน ๑๐๐ ส่วน แม่ครัวหัวบัก ก็คือแม่ครัวผู้มีลูกมือจำนวน ๑๐๐ ลูกมือเหล่านี้จะเป็น ทาส, ทาสี หรือมีอรองบ้างก็เป็นเรื่องในครัว

^๒ ขจร สุขพานิช ลายสือไท, กรุงเทพฯ, ๒๕๐๔—หน้า ๑๑—ศักราช ๑๓๒๑ ไทยใหญ่อ่านว่า หนึ่งเฮง ขามบักเซาฮิด ตรงกับคำในภาษาไทยว่า ศักราชหนึ่งพันสามร้อยสี่สิบเอ็ด

ในวัง ทราบได้ยาก เพราะจะมีได้แต่ในวังหลวงที่จะมีแม่
ครัวหุงบักได้

คำเก่า ๆ ในภาษาศาสตร์ที่เลิกใช้แล้วก็คือ อา
บัดนี้ ใช้ อา แทนคือ ในกฎหมายสังคมเก่า ระบุนุ พ่อ,
ปู่, ตา, ลุง, น้ำ, อาว ของลูกหมู่ (เล่ม ๕, หน้า ๕)
คำว่า อาว คือน้องของพ่อ จะเป็นชายหญิงก็เรียกได้ อาว
นี้ ข้าพเจ้าเมื่อเป็นเด็กเคยเห็นเขียนกันว่า อาว แต่ใน
ปัจจุบัน เหลือสะกดเพียง อา เท่านั้น คำว่า อาว ในสังคม
เก่าจึงหดเหลือเพียงอา ไป

กฎหมายตราสามดวง เห็นแต่เพียงไฟศึกษากันใน
เรื่อง กฎมนเทียรบาล (เล่ม ๑ หน้า ๖๙-๑๕๙) เพราะ
เห็นกันว่า เป็นกฎหมายใหญ่ เป็นหลักเป็นประธานของ
กฎหมายลักษณะอื่นๆ อันที่จริง การจะรู้เรื่องในรั้วในวังว่า
เขามีกฎหมายอะไรบังคับก็ไม่เคยเสียหายถึงชาติที่ยังทัน
สมัยว่า “รู้ไว้ใช้ว่า ใส่บาแบกหาม” แต่สามัญชนคนธรรมดา
ย่อมไม่มีความปรารถนาหรือความจำเป็นที่จะไปเกี่ยวข้องกับ
กับเรื่องในรั้วในวังท่าน ถ้าบังเอิญผ่านวังก็แสดงความเคารพ
(ในใจ) ก็พอแล้ว ข้าพเจ้าจึงจะขอเสนอกฎหมายที่เกี่ยวกับ
คนพื้นบ้าน คือ เกี่ยวกับที่ดินปลูกเรือน, เรือกสวนไร่นาที่
ทำกินอันเป็นลักษณะของสังคมเก่าของเรา

กฎหมายว่าด้วยที่ดินที่สวน ไร่ นา มีทั้งหมด ๑๑
 มาตรา คือ ๘ หน้าเท่านั้น (อยู่ในเล่ม ๓ หน้า ๑๑๔-๑๒๑)
 ถ้าท่านใครทราบ ว่า สังคมเก่าของเราให้กรรมสิทธิ์—หรือไม่
 ให้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ท่านควรศึกษาทั้ง ๘ หน้านี้ ไม่ใช่
 อ่านที่มีคนอ้างมาเพียง ๑ ของมาตราแรกคือ มาตรา ๕๒
 แล้วเชื่อตามทฤษฎีของผู้อ้างว่าสังคมเก่าเป็นสังคมชู้ตริตไพร่
 ฟ้าประชาชน

มาตรา ๕๒ ประกาศใช้ พ.ศ. ๑๙๐๓ ในรัชกาล
 สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทองมีความเต็มมาตรว่า “ที่ในแคว้น
 แก้วนกรุงเทพพระมหานครหรืออยุธยามหาติลกนพรัตนราช-
 ธานีบุรีรมย์เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลาย
 ผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหามีได้แลมีพิภพแก่
 กันดังนี้ เพราะมันอยู่แล้ว มันละที่บ้าน ที่สวนมันเสียแลมี
 ผู้หนึ่งเข้ามาอยู่ แลล้อมทำเอาแลปลูกสร้างอยู่ ให้เป็นสิทธิ
 แก่มัน

อนึ่งถ้าที่นั้นมันมิได้ละเสีย แลมันล้อมทำไว้เป็นค้ำ
 นับ^๓ แต่มันหากไปราชกิจสุขทุกข์ประการใด ๆ ก็ดี มัน
 กลับมาแล้วมันจะเข้าอยู่เล่าใช้ ให้คืนให้มันอยู่ เพราะมัน

๓ ถ่านับ ข้าทเจ้าตีความหมายว่า ต่อกัญ ก็คือล้อมทำไว้เป็นต่อกัญ

มิได้ชดทึ่นั้นเสียถำมนชดทึ่เสียชำนานถึง ๙-๑๐ ปี ใช้ให้
แขวงจัดให้ราษฎรซึ่งหาทมิได้นั้นอยู่ อย่าให้ที่นั้นเปล่าเป็น
ทำเนเสีย

อนึ่งถ้าที่นั้นมันปลูกต้นไม้อะยะมานีอันมีผลไว้ ให้
ผู้อยู่ให้ค่าต้นไม้ั้น เพราะมันพุนเป็นโคกไว้ ให้บำเหน็จ
ซึ่งมันพุนไว้ไว้โดยควร ส่วนที่นั้นมิให้ซื้อขายแก่กันเลย”

ข้อความในฉบับพิมพ์ของกุสุณามี ๑๖ บรรทัด ที่
อ้างมา ดร. ชัยอนันต์ คัดมาเพียง ๓^๑ บรรทัดแล้วก็สร้าง
เป็นทฤษฎีว่า “ระบบกรรมสิทธิส่วนบุคคลยังไม่ได้เกิดขึ้น
และเพิ่งมาเริ่มในสมัยรัชกาลที่ ๕...”^๔ ถ้าท่านอ่านทั้ง ๑๖
บรรทัด ท่านจะเข้าใจข้อความไปอีกอย่างหนึ่งผิดจากทฤษฎี
ที่ว่านี้ คือ “ที่ดินทั่วราชอาณาจักรเป็นของพระเจ้าอยู่หัว
แท้ให้ราษฎรผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่อาศัย แต่ถ้าผู้อาศัยแล้วสละ
ทั้งไป ผู้อื่นก็ย่อมมีสิทธิเข้ามาอยู่อาศัยได้ เพราะเป็นข้า
แผ่นดินด้วยกันการล้อมรั้วพุนดินถือเป็นการไม่สละสิทธิ ผู้
อยู่อาศัยเดิมจะไปราชการหรือกิจส่วนอื่นใด ไปแล้วกลับมา
ก็เข้าอยู่อาศัยได้คุดก่อน เกณฑ์ ๙-๑๐ ปีที่อยู่อาศัยเดิมไป

^๔ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ศักดินา กับ พัฒนาการของสังคมไทย (ท.จ.ก.
นำอักษรการพิมพ์) กรุงเทพฯ-พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๔๐

ราชการหรือกิจส่วนตัวจะถือว่าเป็นการละสิทธิหรือไม่
ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ถ้าผู้อยู่อาศัยเดิมล้อมรั้วพุนดินไว้
แล้วไปทีอื่นเสีย ๙ ปี ๑๐ ปี ก็ยังไม่ถือเป็นการละสิทธิ
แต่ก็อาจมีผู้ไม่เห็นด้วย ทางที่ดีควรให้เจ้าหน้าที่มาตรวจดู
แล้วออกโฉนดให้เสร็จเด็ดขาด จึงไม่เกิดปัญหา

มาตรา ๕๒ นี้ เกี่ยวกับที่ดิน บ้านเรือนสำหรับอยู่
อาศัย และเมื่อกฎหมายนี้ออกบังคับใช้ ยังเป็นแผ่นดินตัน
ในสมัยอยุธยา ที่ดินบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัยด้วยความปลอดภัย
จากโจรผู้ร้าย ก็คงเป็นภายในเขตพระนครศรีอยุธยา ยังไม่
ขยายออกไปถึงเช่นบ้านนาเรียง (อำเภอหนองแค, จังหวัด
สระบุรี) ซึ่งห่างจากพระนครศรีอยุธยาโดยเส้นตรงเพียง ๓๐
ก.ม. ระยะที่อยู่อาศัยห่างจากกรุงเพียง ๓๐ ก.ม. นี้ ปัจจุบัน
เราท่านอาจจะเห็นว่าไกลคงจะไม่ป่าเถื่อน แต่บ้านนาเรียงยัง
อุดมด้วยโจรผู้ร้ายในสมัยที่พี่ชายข้าพเจ้าเกิดคือ พ.ศ. ๒๔๕๐
คือห่างจากปีประกาศกฎหมายนี้ถึง ๕๔๗ ปี ก็ยังป่าเถื่อน
อุดมด้วยโจร แม้ข้างป่าก็ยังมิ เข้าเหยียบย่ำเรือกสวนไร่นา
ของชาวบ้านเสมอๆ จนต้องตั้งเจ้าพนักงานสำหรับจับช้าง
ป่าที่ตำบลบ้านนาเรียงนี้ และในสมัยข้าพเจ้าเกิด ข้าพเจ้ายัง
ได้ยินได้ฟังเรื่องราวของเจ้าพนักงานผู้

แต่ข้าพเจ้าจำต้องยอมรับว่า กฎหมายมาตรานี้ ห้าม
“มิให้ซื้อขายแก่กัน” ทำไมจึงห้ามมิให้ซื้อขายที่ดินอยู่อาศัย
ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง?

มาตรา ๕๓ เกี่ยวกับผู้ขออยู่อาศัยในที่ของผู้อื่น
ผู้ขออยู่อาศัยมาถึง ๓ ปี จะไปอยู่ที่อื่นขายได้แต่เรือนที่
ปลูกให้แก่เจ้าของที่ จะขายหรือจะจำนำแก่ผู้อื่นใดๆแล
พี่น้องลูกหลานญาติพันธุ์ท้าวไม่ได้ จะขายได้ก็แต่เจ้า
ของที่ดินเท่านั้น

ส่วนมาตรา ๕๔ เกี่ยวกับที่นอกเมืองหลวงแต่ยัง
อยู่ในพระราชอาณาเขต กฎหมายระบุว่า “ใช้ที่ราษฎร”
แต่อย่าให้ซื้อขายแก่กัน อย่าละไว้ให้เป็นทำเนียบเล่า ให้นาย
บ้านนายอำเภอ^๕ ร้อยแขวงแลนายอากร “จัดคนเข้าอยู่ใน
ที่นั้น”

ที่ในเมืองหลวง กฎหมายก็ไม่ให้ซื้อ-ขาย ที่นอก
เมืองหลวง กฎหมายก็ไม่ให้ซื้อ-ขาย นี่ข้าพเจ้ายอมรับว่า
แปลก ทำไมจึงห้ามไปหมดเช่นนั้น แต่กฎหมายเมื่อห้าม
ไม่ให้ซื้อขายแล้วยังกำหนดให้เจ้าพนักงาน จัดคนเข้ามาอยู่
ในที่นั้น คนที่เข้าอยู่ก็ต้องเป็นคนของเจ้าพนักงานมากกว่า

๕. ถ้าคำ “อำเภอ” มีใช้แต่รัชกาลพระรามาธิบดีอยู่ทอง ดังปรากฏใน
มาตรานี้ สมมติฐานของข้าพเจ้าว่าอาจมาจากคำ camp ออกเสียงเป็น
umper อันเป็นคำฝรั่งก็ไม่ได้ เพราะฝรั่งไม่เข้ามามีอำนาจ

เป็นคนแปลกหน้า คนของเจ้าพนักงานก็เลยได้สิทธิอยู่อาศัยต่อไป

มาตรา ๓๖ ยังมีข้อความต่อไปอีก ๓ บรรทัดเศษคือ หนึ่ง ที่นอกเมืองทำรูดอยู่นานก็ดี แลมีคนมาจับจอง ล้อมรั้วปลูกต้นไม้ทำเป็นไร่-สวน ให้เจ้าพนักงานลดอากรให้ปีหนึ่ง พันจากนั้นให้เก็บอากรส่งหลวง ที่เกี่ยวกับอากรเรือกสวนซึ่งมีความสำคัญว่า อากรจากไร่นา ดังปรากฏเป็นสถิติตัวเลขของสังฆราชปาเลอกัวส์ ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๔ รายได้ของรัฐจากที่นามีจำนวนเพียง ๒ ล้านบาท ในขณะที่รายได้จากเรือกสวนมีถึง ๕,๕๔๕,๐๐๐ บาท และแม้ในรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๔๔) รายได้ของรัฐจากไร่นามีเพียง ๕.๗๕ ล้านบาท แต่รายได้จากเรือกสวนมีถึง ๒๕.๑๕ ล้านบาท (ดร. ชัยอนันต์, หนังสือที่อ้าง, หน้า ๕๙) คือ ๕ เท่า เรือกสวนจึงมีความสำคัญเป็นรายได้หลักของราษฎรผู้เป็นข้าแผ่นดินและของรัฐบาลด้วยเข้าใจว่าจนตลอดรัชกาลที่ ๕ ไร่นาเพียงจะมีค่าความสำคัญมากขึ้นเอาในรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา

มาตรา ๕๕ เกี่ยวกับ “หัวป่า” หรือเดิมเป็นป่า มีผู้ตัดโค่นไม้ ขุดตอ ปราบให้ราบจนเป็นที่ทำกินได้อาศัยเลี้ยงชีพ กฎหมายระบุว่า “หัวป่า” เหล่านี้ “เจ้าของตาย

ได้แก่ลูกหลาน” คือ กฎหมายรับรองของการสืบมรดกตกทอด และปกป้องสิทธิของผู้สืบมรดก “ผู้ใดแผ้วถางเอาเอง ท่านว่าผู้นั้นบังอาจ”.....“ให้ปรับไหมและคืนที่ดินนั้นแก่พี่น้องลูกหลานมัน”

กฎหมายมาตรานี้ เกี่ยวกับ “หัวป่า” ต่างไปจากที่ในเมืองหลวงและที่นอกเมืองหลวง ข้าพเจ้าตีความหมายว่า “หัวป่า” หมายความว่า เดิมเป็นป่ารก จนมีผู้ไปลงทุนลงแรงไถ่น ขุดปราบ จนเป็นพื้นที่ทำกินได้ เช่น ปลูกถั่ว ปลูกแตง ปลูกพริก พออาศัยเลี้ยงชีพได้ เมื่อผู้นั้นตายที่ทางก็ตกเป็นของลูกหลาน ใครจะไปชิงที่นั้นไม่ได้ มีความผิด นี่ก็คือกฎหมายรับรองสิทธิในที่ดิน และรับรองการตกทอดสืบมรดกด้วย

มาตรา ๕๖ เกี่ยวกับที่ดินที่เฝ้าเรือน โดยเจ้าของยกให้แก่ผู้อื่นโดยมีผู้รู้เห็นเป็นพยาน ครั้นผู้เฝ้าเรือนตายเจ้าของเดิมจะเอาคืน กฎหมายระบุว่า “ท่านว่าให้คืนแก่ท่านโดยค่านับ” คือเจ้าของเดิมเอาคืนได้โดยให้เหตุผลว่า “เพราะที่เฝ้าเรือนท่านให้แก่เขาผู้ตายแลญาติผู้ตายจะกล่าวเอาที่เฝ้าเรือนนั้นมิได้เลย” แต่ในกรณี “ผู้ได้ที่กับผู้ที่ให้” ถึงแก่ภรรยาทั้งสองฝ่าย บุตรพี่น้องญาติผู้ให้ จะกล่าวเอาที่เฝ้าเรือนนั้น ท่านว่า มิได้เลย”

กฎหมายมาตรานี้ มีความกระ้างช้อยู่ในตอนต้น คือผู้ให้ที่ เรียกที่ดินได้ เมื่อผู้ได้ตาย ส่วนญาติพี่น้องของผู้ให้ที่ไม่เกี่ยวกับที่เช่าเรื่อนั้น แต่ในกรณีที่ทั้งสองฝ่ายตาย สิทธิในที่เช่าเรื่อนกลับไปตกแก่ทายาทของผู้ให้ที่ บุตรพี่น้อง ญาติของผู้ให้ กลับเสียสิทธิไป

ที่ข้าพเจ้าว่า ความตอนหลังนี้ไม่แจ่มชัดก็เพราะว่า เมื่อเจ้าของมาไ้ที่เช่าเรื่อนคืนแล้ว ถ้าไปร้องเรียนเจ้าพนักงานทำโฉนดไว้เสียเป็นหลักฐานก่อนตาย สิทธิในการสืบมรดกจะตกแก่ ลูกหลานญาติพี่น้องหรือไม่ หรือยังจะตกเป็นสิทธิในการสืบมรดกแก่ลูกหลานผู้ได้ที่อยู่อาศัย การที่ความหมายข้าพเจ้าจะละไว้แก่ผู้อ่าน

มาตรา ๕๗ เกี่ยวกับ ที่ไร่ ที่นา เรือกสวน เจ้าของที่ให้ผู้อื่นทำกินแล้วจะเรียกคืน กฎหมายกำหนดว่า ภายใน ๓ ปี เรียกคืนได้ ถ้าเกิน ๓ ปี จะเรียกคืนไม่ได้ แต่สิทธิทำกินก็จะมีอยู่ต่อไปจน “มิทำกิน” จะขาย จะจำนำและจะให้แก่ลูกหลานทำกินต่อไปนั้นมิได้” กฎหมายมาตรานี้ระบุไว้แจ่มชัดว่า “ที่ดินให้เป็นสิทธิแก่เจ้าของเดิม”

ใจความของกฎหมายมาตรานี้ ข้าพเจ้าเข้าใจกระ้าง แต่ปัญหาอยู่ในใจว่า ก็เมื่อมาตรา ๕๔ ห้ามการซื้อขายที่นอกเมืองหลวงอยู่แล้ว ไร่นาก็อยู่นอกเมืองหลวง ทำไมจึง

มาย้าในมาตรา ๕๗ ว่า “ผู้ทำกินจะขาย จะจำนำ ไร่—นา มีอยู่หรือไม่ หรือถึงมากรันนี้ไม่ให้ระบุไว้ได้ไม่ได้ แต่ มาตรา ๕๘ ระบุไว้แล้วว่า “ห้ามขายที่นอกเมือง” ถ้าอย่าง นั้น เจ้าของจะจำน่ายังได้อยู่ เพราะห้ามแต่การซื้อขาย เท่านั้น

มาตรา ๕๘ เกี่ยวกับการเช่าที่บ้านทำนอยู่ เจ้าบ้าน; เจ้าที่จะต้องเรียกค่าเช่าให้ครบ ถ้าละเลยไว้พ้น ๓ ปี มิได้ มีการทักเตือนเรียกค่าเช่า เจ้าบ้าน; เจ้าที่ จะหมดสิทธิใน บ้าน, ในที่ไปทันที่ค่าเช่าเดิมกฎหมายก็ระบุไว้ว่าให้เก็บได้ กึ่งหนึ่งเท่านั้น เป็นการปรับผิดฐานละเลย

กฎหมายมาตรานี้ทำโทษเจ้าบ้าน, เจ้าที่ ที่ทำใจเฉื่อย ฉะ ไม่ทักเตือนเรียกค่าเช่าจึงกำหนดว่า พ้น ๓ ปี ถ้าไม่มีการทักเตือนเรียกค่าเช่ากันเลย สิทธิในบ้าน สิทธิใน ที่ เป็นอันหลุดไป และไปตกแก่ผู้เช่าโดยเด็ดขาดตาม กฎหมายมาตรานี้

มาตรา ๕๙ เกี่ยวกับ ผู้เช่าที่ไร่—ที่นา กับเจ้าของที่ เมื่อมีการเช่ากันเรียบร้อยและค่าเช่าให้เป็นการล่วงหน้าแล้ว “เมื่อถึงเทศกาลจะทำน่ายังไปมิได้ทำนา ถ้าเจ้านาเอานาไป ให้ผู้อื่นเช่าเล่า ควรเรียกเอาค่าหน้านั้นคืนเป็นทวีคูณ” กฎ- หมายมาตรานี้ ให้ความสำคัญแก่ผู้เช่าที่ได้ชำระล่วงหน้า

แล้ว เมื่อถึงฤดูกาล ผู้เช่ายังมีไถ่ไปทำ เจ้าของที่จะให้ผู้อื่นเช่าทำ ก็ยอมทำได้ แต่ต้องคืนค่าเช่าที่ตนรับไปแล้วเป็นสองเท่า นี่เป็นการปรับเจ้าของว่าเป็นผู้ผิด รับค่าเช่าเขาไปแล้วกลับไปให้ผู้อื่นทำ

กฎหมายมาตรานี้ยังมีข้อความต่อไปอีกว่า ถ้าผู้เช่ายังมีไถ่ไปทำเพราะหาฝนมิได้ ผู้เช่าจะเอาค่านามาคืนกฎหมายไม่อนุญาต ระบุว่า “เมื่อมีฝนภายหลังให้ทำเพราะเหตุทำนานนั้นเอาฝนเป็นประมาณ” ขำพเจ้าสงสัยในคำ “เมื่อมีฝนภายหลัง” จะหมายถึงฤดูนั้นที่มีเหตุล่าช้าหรือขาดฝนทั้งฤดู ต้องรอฝนปีหน้าฟ้าใหม่จึงมีการทำนา และค่าเช่าที่ได้จ่ายไปล่วงหน้าแก่ปีก่อน ถือเป็นการจ่ายค่าเช่าปีใหม่ เมื่อมีฝน การที่กฎหมายให้ถือฝนเป็นประมาณในการทำนา คงจะมีความหมายเช่นนี้ คือปีไม่มีฝนไม่นับ นับเมื่อมีฝน การเช่าทำนาและการจ่ายค่าเช่าจึงสมบูรณ์

มาตรา ๖๐ ระบุถึง สัญญาเอกสารเช่าถือที่ไร่นา—เรือกสวน ผู้ใดทำหนังสือเอกสารดังกล่าว ระบุค่าเช่านา ค่าถือสวนไว้ในเอกสาร ครั้นถึงกำหนดจะชำระค่าเช่าเจ้าของเรียกร้องค่าเช่า ผู้เช่าไม่ให้ กลับต่อสู้ กฎหมายระบุว่า “เมื่อพิจารณาเป็นสัจ” ว่าได้เช่าที่นาเรือกสวนทำนาจริง แต่มิได้จ่ายค่าเช่าให้ตามสัญญา กฎหมายระบุให้ผู้เช่าจ่ายเป็น

๒ เท่า เจ้าของได้รับ $\frac{๑}{๒}$ ส่วนหลวงได้เป็นพิไนย $\frac{๑}{๒}$ ของ
จำนวนค่าเช่า

มาตรา ๖๑ ระบุเรื่อง ขายฝาก ที่ไร่-ที่นา เรือกสวน
มีเอกสารกรรมธรรม์เป็นสำคัญ ท่านให้ไถ่ถอนการขายฝาก
นั้นภายในกำหนด ๑๐ ปี พัน ๑๐ ปีไปแล้ว จะไถ่ถอนมิ
ได้ “ไร่-นาเรือกสวนเป็นสิทธิแก่ผู้ซื้อนั้นแล”

กฎหมายมาตรานี้ เปิดช่องให้มีการซื้อ-ขายโดย
อ้อม คือไม่ใช่ซื้อ-ขายโดยตรง เป็นการ ขายฝาก พัน ๑๐
ปี เป็นการเปลี่ยนสิทธิจากผู้ขายเป็นของผู้ซื้อ

มาตรา ๖๒ ระบุเรื่อง ซื้อไร่-นาเรือกสวนมีเอกสาร
สำคัญ ต่อมาเมื่อผู้มาพิจารณาว่า ไร่-นาเรือกสวนนั้นเดิมเป็นของ
ญาติผู้ล่วงลับทำมาแต่ก่อนสืบ ๆ มาพิจารณาได้เป็นสัจว่า
“มิใช่เจ้าของเอามาขายไว้ ท่านว่าให้คงเดิม ส่วนเงินอันซื้อ
นั้น ให้เอาแก่ผู้ขาย”

กฎหมายนี้ ก็เป็นกรณีแอบอ้างว่า เป็นเจ้าของไร่-นา
เอามาขาย ผู้ซื้อควรสืบให้แน่ชัดว่าเป็นไร่-นาของผู้ขายเสีย
ก่อนแล้วจึงค่อยทำเอกสารซื้อ-ขาย ชำระเงิน เมื่อซื้อขาย
ชำระเงินไปแล้ว ภายหลังมีผู้มากัดค้านโต้แย้งว่าเป็นไร่-นา
ของคนที่สืบมรดกตกทอดมา ไม่ใช่ไร่-นาของผู้เอามาขาย

ไร่นาก็ต้องคืนเจ้าของที่แท้จริงไป เงินที่จ่ายไป เมื่อกฎหมายระบุว่า “ให้เอาแก่ผู้ขาย” ก็จะไปเอาได้ที่ไหน ผู้ขายรับเงินแล้วก็อันตรายจนเข้ากลีบเมฆไป ใครจะอยู่ให้เขาจับเขาฟ้อง

แต่ที่ข้าพเจ้าอดแปลกใจไม่ได้ก็คือเมื่อ มาตรา ๕๔ ระบุที่นอกเมืองหลวงอย่าให้ซื้อขายกัน แล้วมาปรากฏใน มาตรา ๖๐ เรื่องซื้อขายไร่นา หรือไร่นานี้จะอยู่ในพระนคร ไม่ใช่อยู่นอกเมืองหลวง คิด ๆ ไปก็ไม่เข้าใจ

มาตรา ๖๓ ระบุการซื้อขาย “น้ำหนอง ไร่ นา เรียกสวนโดย “สัญญาจะทำกินแต่ในปี ๑,๒ ปี” แลนานไปเจ้าของเดิมจะคืนทำกิน ผู้ซื้อไม่ให้ เมื่อพิจารณาเป็นสัจว่าสัญญากันเช่นนั้นจริง ก็ให้คงเดิม คือคืนแก่เจ้าของเดิมไป

กฎหมายมาตรานี้ ถ้าเปลี่ยนคำเสียคำหนึ่ง จากคำ “แต่” เป็น “เพียง” ก็จะได้ความหมายชัดขึ้น คือ “สัญญาจะทำกินเพียงปีหนึ่ง สองปี” พอพ้นกำหนดนี้ สัญญาซื้อขายก็เป็นอันพับไป สิทธิใน “น้ำหนอง ไร่ นา เรียกสวน” ก็กลับมาตกแก่ผู้ขาย เพราะผู้ขาย ๆ สิทธิทำกินเพียง ปีสองปี เท่านั้น มิได้ขายสิทธิตลอดกาล

มาตรา ๖๔ ระบุว่าเจ้าหน้าที่ผู้จะออกโฉนดฎีกาตราสำคัญ ให้แก่ราษฎรคือ ใครบ้างโดยระบุว่า เจ้าหน้าที่เหล่านี้

คือ นายน้ำนา อากรเสนา กำนันนา ราษฎรผู้ทำไร่ ทำนา
เรือกสวนให้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่เหล่านี้ในการขอโฉนดที่ดิน

นี่ก็เป็นการประกาศโดยเปิดเผยถึงการออกโฉนดที่ดิน
และเจ้าหน้าที่ผู้จะรับคำร้องขอออกโฉนดจากราษฎรผู้เป็นข้า
แผ่นดิน

มาตรา ๖๕ อันเป็นมาตราสุดท้ายเกี่ยวกับที่ดินบ้าน
ที่ดินสวน ที่ดินไร่ นา อันเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพของราษฎร
สามัญในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีอยู่ทอง ระบุว่า “สม-
เด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้พระราชทานรางวัล ทรัพย์สิน เสื้อผ้า
โคกระบือ เงินทอง อาหาร เรือกสวน พัสตุ ทรัพย์สินสิ่งใดๆ
แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ท่านว่าเป็นสิทธิ แม้นใครผู้ใดมากล่าว
พิภาษ... ท่านมิให้ว่าเลย แม้นเขาผู้ใดสินพัทธานั้นล้มตาย
แลพี่น้องลูกหลานยัง ได้สินนั้นเป็นสิทธิแล”

นี่ก็เป็นการชัดเจนว่า ในหลวงพระราชทานสิ่งใดแก่
ราษฎรสามัญผู้เป็น ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสิ่งพระราชทานนั้น
เป็นของผู้ได้รับพระราชทานตลอดจนลูกหลานผู้สืบสกุล ใคร
จะไปทวงคืนสิ่งพระราชทาน กฎหมายไม่รับฟัง

มาตรานี้ยังมีความต่อท้ายอีกว่า “อนึ่ง ที่ถ่านก็ดี
เรือกสวนก็ดี รกร้างอยู่สามปี แลผู้เข้าอยู่ค้ำับ บมิให้มี
โทษแก่เขาผู้นั้นเลย แลเจ้าไร้ สวนเจ้าที่จะว่าเอาภายหลัง

เล่าก็ให้คงเดิม เพราะมันเสียเดิมมิได้ เพราะที่เดิมเขาอยู่ก่อน” คำที่ใช้ในมาตรานี้ ถ้าเขียนเสียใหม่ก็จะได้ความกระจ่างขึ้นคือ

ที่อยู่เรือกสวน รกร้างอยู่ ๓ ปี มีผู้เข้ามาอาศัยทำกิน เจ้าของเดิมกลับมา ให้คืนที่ให้แก่เจ้าของเดิม แต่อย่าเอาผิดกับผู้เข้ามาทำกิน เพียงแค่คืนสิทธิให้แก่เจ้าของเดิมเท่านั้น

ข้าพเจ้าขอภัยถ้าท่านผู้อ่านรู้สึกว่ กฎหมายเกี่ยวกับที่ดินที่ออกใช้ใน พ.ศ. ๑๙๐๓ นั้นยาวไป แต่ข้าพเจ้าเห็นความจำเป็นจะต้องนำข้อความทั้ง ๑๑ มาตรานี้มากล่าวให้จบ เพราะ ดร. ชัยอนันต์ ผู้ตั้งทฤษฎี ถัดมาแสดงเพียง ๓ บรรทัดจากข้อความถึง ๘ หน้า ทำให้ความหมายผิดไปจากหน้ามือหหลังมือ ที่ดินในเขตแคว้นพระราชอาณาจักรเป็นของพระเจ้าอยู่หัวอย่างมิต้องสงสัย แต่พระองค์ก็ทรงให้อนุญาตแก่พสกนิกรได้อาศัยใช้ทำประโยชน์ ทั้งที่อยู่อาศัยเป็นบ้านเรือน ทั้งไร่นาเรือกสวนเป็นที่ทำกิน และเมื่อผู้ถือโฉนดตายลง ที่ดินเหล่านั้นก็ยังสืบมรดกตกทอดไปถึงลูกหลานอีกด้วย ผู้เสนอทฤษฎีว่าสังคมกตชีเพราะคัดหลักฐานมาเพียงไม่กี่บรรทัดหลักฐานเขามีถึง ๑๑ มาตรา รวม ๘ หน้า ขอให้ท่านตรวจดูเองเถิด ข้อความในบางมาตราอาจขัดกัน ดังข้าพเจ้าได้แสดงความสงสัย แปลกใจ อยู่ในข้อเสนอแนะนี้แล้ว แต่

ใจความส่วนรวม ราษฎรย่อมมีสิทธิในการอยู่อาศัย ทำกิน สืบมรดก ขายฝาก จำนำก็ย่อมทำได้ตามกฎหมาย ๑๑ มาตรา นี้ โฉนดออกในสังคมเก่าข้าพเจ้ายังมิได้เห็น แต่เชื่อแน่ว่า ยังคงมีอยู่ในกรมทะเบียนที่ดิน เพราะถ้าตั้งกรมทะเบียนที่ดินแล้วขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๐ (จาง จร. ชัยอนันต์ กล่าว หน้า ๙๒) กว่าผู้เชี่ยวชาญ ชาวออสเตรเลียจะมาช่วย รัชกาลคือ Sir Robert Torrens โดยเสนอแนะให้ออกโฉนดแบบใหม่ก็เป็น พ.ศ. ๒๔๔๔ คือหลังจากตั้งกรมทะเบียนที่ดิน ๑๔ ปี โฉนดแบบใหม่นี้ข้าพเจ้ามีอยู่ เป็นที่ดินที่ตำบลนาเรียง อำเภอหนองแก ลง พ.ศ. ๒๔๖๐ ในโฉนดแบบใหม่นี้ใช้คำใหม่ว่า “กรรมสิทธิ” แล้ว ส่วนในกฎหมายตราสามดวงยังไม่มีใช้ ใช้แต่คำ “สิทธิ” แต่ประโยชน์ของผู้ถือโฉนดในการซื้อขาย, จำนำ, เช่า, รับมรดก, ให้ปัน, ใ้ถ่ถอน, แลกเปลี่ยนก็ปรากฏชัดแจ้ง เป็นโฉนด ในพระนามาภิไธยของเจ้าแผ่นดิน ให้แก่ราษฎรผู้เป็นข้าแผ่นดินได้ ใช้ประโยชน์ประการต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในโฉนด บิดาข้าพเจ้าซื้อที่ดินนั้นมาจากเจ้าของเดิมซึ่งเป็นชาวนาผู้จับจองได้มา ต่อมาจึงตกเป็นมรดกแก่ข้าพเจ้าตามกฎหมายที่ดินอนุญาตไว้

ข้าพเจ้าเชื่อว่า โฉนดที่ออกในสังคมเก่าคือก่อน พ.ศ. ๒๔๔๔ ก่อน Sir Robert Torrens จะเข้าช่วยราชการใน

เรื่องที่ดินคือ ให้มีการรังวัดออกโฉนดให้รัดกุมตามที่นิยมปฏิบัติกันในอังกฤษและออสเตรเลียและสหรัฐ ยังคงมีอยู่ในบ้านเมืองเรา ถ้าค้นหาได้จะขอ Xerox นำมาเสนอให้ทราบโดยทั่วกัน

เมื่อได้เสนอหลักฐานในเรื่องที่ดินครบ ๑๑ มาตราเกี่ยวกับบ้านอยู่อาศัยและที่ทำกินออกใช้เป็นกฎหมายแต่ พ.ศ. ๑๙๐๓ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทองเช่นนี้แล้ว ถ้ายังมีนักศึกษาข้องใจว่าสังคมเก่าอาจจะให้สิทธิต่าง ๆ ดังกล่าว แต่ให้แล้วก็อาจเรียกคืนได้ หรือให้สิทธิทางตัวบทกฎหมาย แต่ความจริงอาจจะเป็นอย่างอื่น ถ้าท่านข้องใจเช่นนี้เพื่อไต่หาความจริง ข้าพเจ้าก็ได้แต่ชักชวนให้ศึกษาทดสอบจากเอกสารสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะจากเอกสารของฝรั่งพ่อค้าชาวฮอลันดา และเอกสารของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส เพราะเอกสารภาษาไทยสมัยอยุธยาไม่ตกมาถึงปัจจุบันก็ฉบับนัก (ยกเว้นเพลงยาวทำนaylorการล่มจมของกรุงศรีอยุธยา) พวกฝรั่งฮอลันดา และบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาอยู่อาศัยในกรุงศรีอยุธยาระยะยาวนาน ผิดกับพวกราชทูตที่เข้ามาเพียง ๓ - ๔ เดือนแล้วกลับออกไป ในจำพวกบาทหลวงก็เห็นมีแล้วในคำแปลภาษาไทย เช่น พวกบาทหลวงเยอร์เวสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ และ

ของสังฆราชปาเลอวส์ ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับฝรั่งเศสลันตานัน เอกสารเคยไว้ที่กรุงเฮก ได้ทราบว่ามีมากมาย แต่ยังไม่มีคนไทยเข้าไปศึกษาและนำออกมาเขียนเล่าสู่กันฟัง มี Ph. D. Thesis ของ George Vinal Smith เขียนเป็นภาษาอังกฤษ โดย Smith ได้เข้าไปค้นคว้าที่กรุงเฮก เขียนไว้เรื่องหนึ่งหนักไปทางเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยา มีตัวเลขสถิติมากพอควร วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงให้ความรู้เพิ่มเติมแก่เราไม่น้อย เหมาะสำหรับทดสอบและแก้ไขข้อข้องใจของท่านในหลายปัญหาได้บ้าง แต่ข้าพเจ้าขอตัวสักนิดว่า ประวัติศาสตร์นั้นให้ได้แต่ข้อเท็จจริงตามเอกสารที่น่าเชื่อถือได้ แต่ประวัติศาสตร์ไม่อาจเอื้อมไปให้ความจริงลึกลับในใจมนุษย์ ซึ่งเป็นอีกระดับหนึ่งของวิชาความรู้ นั้นท่านเห็นจะต้องพึงวิชาอื่น เช่น วิชาปรัชญา หรือวิชาธรรมศึกษากรรมัง เรื่องต่อจากนี้จนจบ จะได้นำออกตีพิมพ์ในโอกาสหน้า*

พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๑๕

* ศจ. ขจร สุขพานิช ไม่ได้เขียนต่อ จึงมีเพียงแค่นี้

พงศาวดารสยามโดยสังเขปตามฉบับของ วันวลิต
(The Short History of the Kings of Siam by Jeremias
Van Vliet)

ภาษาฮอลันดา ๕๒ หน้า ภาษาอังกฤษ ๔๕ หน้า
สยามสมาคม กรุงเทพฯ ๑๙๓๕, ๖๐ บาท

เบื้องหลัง

หนังสือเล่มนี้ สยามสมาคมจัดพิมพ์จำหน่ายแต่กลาง
เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ลงพิมพ์ไว้เป็น ๒ ภาษามีผู้แปล
เป็นภาษาไทยแล้ว คือ นางสาว วนาศรี สามนเสน ตรวจ
แก้โดย ดร. ประเสริฐ ณ นคร กองจัดพิมพ์จำหน่ายโดย
สำนักนายกรัฐมนตรีในเร็ว ๆ นี้

หนังสือนี้ เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ณ ห้างค้าของ
ฮอลันดา เขียนเสร็จใน วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๔๐
(ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๘๒) จึงเขียนก่อนการประมวลพระราช-
พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๔๐ ปี

การที่ วันวลิต เขียนพงศาวดารฉบับสังเขปนี้ แต่
พ.ศ. ๒๑๘๒ และเพิ่มมีการตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ห่าง
กันถึง ๓๒๖ ปีเช่นนี้ ก็เพราะต้นฉบับต้องเดินทางจากกรุง-
ศรีอยุธยาไปกรุงปัตตาเวีย และเดินทางต่อไปกรุงเฮกและ
เก็บรักษาไว้นั่นกว่า ๓๐๐ ปี ไม่มีใครทราบเรื่องราว
จนศาสตราจารย์ เซอิจิ อิวาโอะ (Seiichi Iwao) ไปพบ
เขาราว พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านจึงถ่ายไมโครฟิล์มไว้ และท่าน
เพิ่งส่งมามากันัดข้าพเจ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ข้าพเจ้าจึงได้
มอบให้เป็นสมบัติของสยามสมาคม

สิบปีที่สยามสมาคมได้ไมโครฟิล์มนี้มา ที่แรกก็อัด
เป็นแผ่นๆ ออกมาก่อน แต่ก็ไม่สามารถอ่านได้เพราะตัว
หนังสือจางมาก จึงคิดหาทางอื่น เช่นหาคนไปกรุงเฮกและ
คัดลอกจากเอกสารของเดิมออกมาเป็นตัวๆ แต่กว่าจะทำ
เช่นนี้ได้สำเร็จ และหาคนแปลออกเป็นภาษาอังกฤษพร้อม
ทั้งทำเชิงอรรถอธิบายคำที่มีความหมายเคลือบคลุม ก็ครบ
๑๐ ปีพอดี นามบุคคลที่เข้าไปคัดลอกในหอเอกสารกรุง-

เฮกและนามผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ปรากฏอยู่ในฉบับพิมพ์
จำหน่ายของสยามสมาคมแล้ว แต่ผู้ที่เป็นหัวใจของการ
ติดต่อและทำเชิงอรรถ ที่ควรสดุดีเป็นพิเศษ คือ Dr. David
K. Wyatt แห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนล ถ้าไม่มีท่านผู้นี้รับ
เป็นสื่อกลางติดต่อกับนัก นักแปล สยามสมาคมก็คง
เป็นเพียงเจ้าของไมโครฟิล์มที่อ่านไม่ได้ ส่วนต้นฉบับก็ยัง
คงฝังตัวอยู่ที่กรุงเฮกไม่ทราบว่ายี่สิบปีผ่านไป

ศาสตราจารย์ Alexander B. Griswold ผู้เป็นสื่อ
ระหว่างสยามสมาคมกับมหาวิทยาลัยคอร์เนล แต่ พ.ศ.
๒๕๑๓ ก็มีส่วนในการผลิตพงศาวดารฉบับนี้ออกมาสู่มหาชน
และใคร่ท้อใคร่อีกมากว่า ดร. เดวิด วัยอาจ ได้เขียนสดุดี
ไว้ในคำนำ แก่ข้าพเจ้าขอยกย่อง ๒ ท่านเป็นพิเศษคือ
ศาสตราจารย์ญี่ปุ่นผู้ไปพบเอกสารนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕
และ ดร. เดวิด วัยอาจ ผู้พากเพียรค้นคว้าอุปสรรคต่างๆ
จนนำออกมาตีพิมพ์เป็นรูปเล่มได้สำเร็จ ใน พ.ศ. ๒๕๑๘
๒ ท่านนี้ควรได้รับคำสดุดียกย่องเป็นพิเศษกว่าใครๆ

ใจความ

หนังสือนี้ ตามชื่อเรื่องก็ไม่มีอะไรต้องอธิบาย
เพิ่มเติมคือเป็นหนังสือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเขียนตาม
ฉบับดั้งเดิมซึ่งสูญหายไปแล้ว วันวลิต ใช้เอกสารนั้น ซึ่งเขา

เรียกว่า Old Histories เป็นที่มาของหนังสือนี้ โดยเลือกยืมถือเอาแต่ที่ชาวสยามใจเชื่อว่าเป็นสิ่งใกล้เคียงความจริง วนวลิตเริ่มใช้การคัดเลือก หรือ selection จาก Old Histories ซึ่งคงมีหลายข้อมูล แม้กระนั้นก็ยังเสนอการเริ่มเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาเป็น ๓ ทฤษฎี คือ

๑. ปฐมกษัตริย์สยามเมื่อ ๒,๐๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว เป็นโอรสของกษัตริย์จีน พระองค์ถูกเนรเทศโดยโทษฐานคิดจะปลงพระชนม์พระราชบิดา สามีภรรยาที่นำพระองค์และราชบริพารแล่นเข้ามาในอ่าวสยาม และพระองค์ขึ้นฝั่งที่เมืองยูนในเขตจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทรงเห็นเป็นภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์ และผู้คนเจ้าของถิ่นมีอยู่น้อยบางตา จึงทรงเลือกประทับ ณ ที่นั้น พระองค์เริ่มออกกฎหมายและปฏิวัติทางศาสนาเพื่อพสกนิกรจะอยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น พระองค์ทรงปกครองไพร่ฟ้าด้วยธรรม พระองค์โอบอ้อมอารี ฉลาดกระทำสงครามแผ่ขยายราชอาณาจักรด้วยสุขุม คัมภีรภาพและทรงพระชนม์จน ๒๐๐ พรรษา จึงสวรรคต ประชาชนถวายพระนามปฐมกษัตริย์องค์นี้ว่า พระธัมมิกราชเจ้า มีเจ้านายสืบสันตติวงศ์ในราชอาณาจักรอันกว้างไกล

๒. แต่มีคนอยู่กลุ่มหนึ่งสงสัยในทฤษฎีปฐมกษัตริย์ดังกล่าวข้างต้น พวกนี้เชื่อว่า ปฐมกษัตริย์ทรงพระนามว่า

พรหมเทพ เป็นพรหมณ์ (มาจากอินเดีย) เป็นผู้ออกกฎหมาย และถือปฏิบัติทางศาสนา แต่เพราะราษฎรมีความชั่วร้ายและคดโกง จนพระองค์เอือมระอา จึงละทิ้งราชอาณาจักร ไปแสวงหาความสันโดษ อยู่บนโขกเขาจนสิ้นพระชนม์ ราชอาณาจักรของพระองค์จึงกลักร้างเป็นป่าเขาตงเก่า ครั้นแล้วพระธรรมมิกราชเจ้า จึงเข้ามาครอบครองดินแดนของพระพรหมเทพ ความจริงจะเป็นอย่างไร คนไทยเจ้าของประเทศขาดความรู้เรื่องเก่าเรื่องโบราณเลยไม่มีการสืบสวนค้นคว้า ทฤษฎีเรื่อง พระพรหมเทพจึงไม่มีการคัดค้าน เมื่อมาถึงบัดนี้ (คือ ค.ศ. ๑๖๔๐ ปีที่วันวลิตเขียนเอกสาร) ความจริงจะเป็นอย่างไรก็ยิ่งยากในการสืบสวนหาความจริง

๓. มีคนอีกกลุ่มหนึ่งกล่าวว่า เขาไม่เคยได้ยินเรื่องราวพระพรหมเทพ หรือเรื่องราวของพระธรรมมิกราชเจ้าเขาคิดว่าทั้งสองเรื่อง เป็นเรื่องของนิยายหรือไม่ก็ต่อเติมกันไปจากความจริง พวกนี้เชื่อว่าปฐมกษัตริย์ทรงพระนามพระพุทธเจ้า พระองค์ผู้นี้มีพระทัยโอบอ้อมอารี ฉลาด ร้าร้ายและทรงกฤษฎาภินิหารไม่มีใครสู้ได้พระองค์มีกำเนิดมา ๕๐๐ ชาติ แต่ละชาติในคราวต่าง ๆ กัน เช่น เป็นวัว เป็นนก เป็นปลา แม้แต่ในคราวข้างก็ยังมีเคย จน

ชาติสุดท้ายพระองค์ผู้สวรรคไม่ถือกำเนิดอีก กาลเวลาก็ตลวง
 เลยมานะ ๗๑๓ ปี ที่ไม่มีกษัตริย์ปกครอง ราชอาณาจักรก็
 เสื่อมโทรมเกือบจะเป็นป่าเป็นพงไป

ผู้คนที่กรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่เชื่อในทฤษฎี ๓ นี้
 โดยเฉพาะพระนามพระมหากษัตริย์ได้ขนานกันว่าพระพุทเจ้า
 โดยไม่มีพระนามอื่นอีก และยังเชื่อต่อไปว่า วิญญาณของ
 คนเมื่อตายแล้ว ต้องเร่รอนสิ่งสู่ร่างกายอื่นรวมทั้งร่างกาย
 ของสัตว์ต่าง ๆ ด้วยอย่างไม่มีวันสิ้นสุด แต่ละช่วงชีวิตที่
 ผูกเกิดจะไม่ทราบเรื่องราวชีวิตชาติก่อน

เรื่องปฐมกษัตริย์สยามมีทฤษฎีที่มาต่างกันไปเช่นนี้
 ข้าพเจ้า (วันวลิต) เองมีความเห็นว่า กรุงสยามเป็นอาณาจักรเก่าแก่
 มีกฎหมายปกครองที่ดั้งเดิม และนโยบายการ
 ปกครองที่ถูกต้อง ราษฎรคนเดินถนนทั่วไปก็มักน้อยสุภาพ
 และปฏิบัติชอบในชีวิตประจำวัน

ในเรื่องราวของกรุงสยามนั้น ข้าพเจ้า (วันวลิต)
 ต้องละทฤษฎีทั้งสามดังกล่าว โดยขอจำกัดเวลาโดยจะพูด
 ถึงราชอาณาจักรสยามและพระมหากษัตริย์เพียง ๓๐๐ ปี
 ที่ผ่านมา เริ่มด้วยพระเจ้ากรุงจีน ผู้ปกครองเขตแคว้นหลาย
 มณฑลพระองค์มีโอรสองค์หนึ่งทรงพระนาม “เจ้าอูย”
 (ตามที่ Wyatt ทำคำอธิบายที่เชิงอรรถ) เจ้าอูยผู้นี้มักมาก

ในกามคุณ ล่วงเกินภรรยาขุนนางหลายคน ขุนนางได้
 ชักขวางท่านก็ให้ฆ่าเสีย ความทราบถึงพระกรรณพระราช
 บิดา ก็ทรงกริ้วโปรดฯ ให้เนรเทศ โดยมีผู้คนติดตามมา
 ด้วย ๒๐๐,๐๐๐ คน เรือสำเภาก็เจ้าอยู่ประทับเป็นพาหนะ
 มาจอดที่ปัตตานีเจ้าอยู่จึงขึ้นฝั่งพร้อมด้วยผู้คนบริวาร เจ้าอยู่
 ทรงเห็นว่าที่เมืองปัตตานีมีผู้คนอยู่กันอย่างคับคั่ง พระองค์
 จึงนำบริวารเข้าไปอยู่เสียห่างไกล เรียกที่ประทับว่าลังกาสุชะ
 ผู้คนบริวารก็ตั้งภูมิลำเนาอยู่ ณ ที่นี้ แล้วพระองค์ก็เสด็จ
 ขึ้นไปถึงที่อีกแห่งหนึ่ง เรียกในภายหลังว่า Ligor เห็นเป็น
 ที่รกร้าง ปราศจากผู้คน ณ ที่นี้พระองค์จึงโปรดให้ตั้งเป็น
 บ้านเป็นเมืองขึ้น ให้ชื่อว่านคร (ศรีธรรมราช) แล้วพระองค์
 จึงเสด็จขึ้นมาที่เมือง กุย ทรงสร้างบ้านขึ้น และพระองค์ก็ตั้ง
 ราชสำนักอยู่ ณ ที่นี้ ครั้นนั้นมีสำเภาจีนแฉะมาที่เมืองกุย ๒ ลำ
 เจ้าอยู่ก็พระราชทานสินค้า คือไม้ฝาง (sappanwood) จนเต็ม
 ๒ ลำ พ่อค้าเมื่อกลับไปก็กราบทูลให้พระเจ้ากรุงจีนทราบ
 พระเจ้ากรุงจีน ทรงดีพระทัยที่เจ้าอยู่ไอรสเหลวไหล ทรง
 กลับตัวเป็นคนดีได้ จึงพระราชทานเจ้าหญิงมาเสกสมรส
 เธอพระนามว่า Pacham Thong

เจ้าอยู่ประทับอยู่ที่กุยบุรีได้ไม่นาน ก็ทรงมีพระนาม
 ใหม่ว่า ท้าวอุทอง หลังการเสกสมรสกับนาง Pacham

Thong พระองค์ก็เสด็จขึ้นมาสราง นครเพชรบุรี และเมือง
อื่น ๆ อีกหลายเมือง ตอนนี้อยู่ที่ทอกละศาสนาเดิม
ของจีนหันมาทรงนับถือ ศาสนาของสยาม

พระเจ้าอยู่ทอกละสร้างเมืองชื่อ Chongh, Cout-
Thiam และบางกอก สองเมืองแรกผู้ทำเชิงอรรถไม่ทราบว่
ตรงกับเมืองอะไรปัจจุบัน

เมื่อสร้างเมืองบางกอกแล้วพระเจ้าอยู่ทอกละก็ได้ข่าวว่า
ที่เกาะซึ่งต่อมาก็คือกรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่เหมาะสมยิ่งนักที่จะตั้ง
เป็นบ้านเมือง แต่ไม่มีใครอยู่อาศัย พระองค์จึงโปรดให้
สถาปนาเป็นราชธานีขึ้นเมื่อวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๔ ขาลศก
(โดยมีพิธีกรรมกับพราหมณ์ผู้หนึ่ง ซึ่งขอข้ามไป) แล้ว
พระองค์โปรดฯ ให้สร้างวัด ๓ วัด คือวัดหน้าพระธาตุ
วัดราชบูรณะ และวัดเดิม พระองค์โปรดให้ขนานนาม
พระองค์ว่า สมเด็จพระราชรามาชินดี.....
พระท้าวอยู่ทอกละ

มาถึงตอนนี้ ขอเปรียบวันสถาปนาศรีอยุธยาของ
วันวลิต กับตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ
เช่นฉบับหลวงประเสริฐ ว่าวันศุกร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕
ศักราช ๗๑๒ ขาลศก พระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ก็ว่า
ตาม ฉบับหลวงประเสริฐทั้งสิ้น มีแต่ฉบับของ วันวลิต

แปร่งออกไป เป็น วันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๔ ขาลศก ไม่ได้
บอกจุลศักราช ๗๑๒ ดังฉบับอื่น ๆ ส่วนวัด ๓ วัด ที่
ปรากฏในฉบับ วันวลิต ว่าทรงโปรดให้สร้างนั้น ฉบับ
หลวงประเสริฐระบุว่าโปรดฯ ให้สร้างเพียงวัดเดียว คือวัด
พระราม ในจุลศักราช ๗๑๒ แต่ก็สันพระชนม์ในปีนั้น
วัดพระศรีมหาธาตุ แรกสถาปนาให้จุลศักราช ๗๓๖ ใน
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชา ชุนหลวงพะงั่ว แต่วัดเดิม
(หรือที่ ดร. วัยอาจ ทำเชิงอรรถว่า วัดอโยธยา) วัดนี้ไม่มี
พระราชพงศาวดารฉบับไหนระบุไว้ว่าสร้างเมื่อใด มีแต่ฉบับ
วันวลิต ฉบับเดียวว่า สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทรงโปรดฯ
ให้สร้าง

เรื่องวัดเดิมหรือวัดอโยธยา จะเป็นกุญแจไขความ
เก่าแก่ ก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาให้เราพอทราบเรื่องราว
ได้บ้าง ผู้สนใจเห็นจะดูจากตำนานของวัดพระเจ้าแพนงเชิง
ข้าพเจ้าจำได้ว่า วัดพระเจ้าแพนงเชิงนี้ รวมอาณาเขตของ
๔ วัดเก่า มาสร้างวัดพระเจ้าแพนงเชิง ในจุลศักราช ๖๘๖
ก่อนการสถาปนารุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี ๒๖ ปี และใน
จำนวน ๔ วัดนี้ มีชื่อวัดเดิมอยู่ด้วยวัดหนึ่ง ใครเป็นคน
บอกข้าพเจ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็จำกลับคล้ายคลึงกันว่า ถ้าไม่
ใช้คุณตรี อมาตยกุล ก็ต้องเป็น คุณมานิตย์ วลิตโกตม

เพราะข้าพเจ้าได้ความรู้จากท่านทั้ง ๒ นี้ ไม่น้อย เมื่อครั้ง
 หอสมุดแห่งชาติยังอยู่ ณ สถานที่เดิมคือ สนามหลวง
 (ปรากฏในแผนที่ของพระยาโบราณราชธานินทร์ว่าวัดทั้ง ๔
 ชื่อ วัดรอก, วัดโคก, วัดขอม, และวัดมณฑป)

เมื่อ วันวลิตเริ่มรัชกาลที่ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระ-
 รามาธิบดีอยู่ทอง ไปจนจบเอาในรัชกาลที่ ๒๔ แผ่นดิน
 สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง วันวลิตจบการเขียนเอกสารใน
 วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๔๐ แผ่นดินยังจะคงดำเนิน
 ต่อไปอีก ๑๖ ปี ไปสิ้นแผ่นดินเอาใน ค.ศ. ๑๖๕๖ แต่
 วันวลิต ได้ออกไปจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว ไปเป็นผู้ว่า
 ราชการเมืองมะละกาอยู่ระยะหนึ่ง แล้วก็กลับไปประเทศ
 ฮอลแลนด์ ดูเหมือนท่านจะดำเนินชีวิตปั่นปลายอย่างเจี๊ยบๆ
 ถึงแก่มรณกรรมราว พ.ศ. ๑๖๖๔ ตามการสอบค้นของ
 ศาสตราจารย์เชอิจิ อิวาโอะ เรื่องราวการปฏิวัติผลัดเปลี่ยน
 แผ่นดินในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ คือ ค.ศ. ๑๖๘๘
 วันวลิตถึงแก่มรณกรรมไปแล้ว ๒๔ ปี ไม่อยู่ในฐานะจะ
 ทราบอะไรได้อีก แต่ก็มึ้นักศึกษาบางคนเดาว่า ผู้เขียนเรื่อง
 ราวการปฏิวัติครั้งสมเด็จพระนารายณ์ และไม่ได้ลงชื่อกำกับ
 อาจเป็น วันวลิต ก็ได้ แต่เราทราบแน่ชัดว่า ไม่ใช่วันวลิต
 เป็นผู้เขียนแน่นอน เพราะท่านออกจากราชอาณาจักรสยาม

ไปแล้ว ไม่กลับมาอีก และถึงแก่กรรมก่อนการปฏิวัติ
ครั้งนั้น ๒๔ ปี

ตามฉบับของวันวลิต สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ของ
ครองอยู่ได้ ๑๐ ปี ก็เสด็จพาผู้คน “หนีเคโราะห์” ไปประทับ
อยู่ ณ กรุงกัมพูชา ๔ ปี แต่กลับมาในปลายรัชกาล มาสิ้น
พระชนม์ที่กรุงศรีอยุธยา พระองค์เป็นที่รักอาลัย แก่
พสกนิกรทั่วกัน

กษัตริย์ผู้สืบครองกรุงศรีอยุธยา ตรงกับเรื่องราว
ในพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ผิดกันบ้างที่จำนวนปี
ครองราชย์ และเรื่องราวแต่ละรัชกาลก็ผิดกันไปบ้างแต่ก็ไม่
สลักสำคัญนัก ไปมีพิสดารในรัชกาลที่ ๑๑ แผ่นดินสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๒ โอรัส พระอินทราชาธิราช แต่วันวลิต
ว่าเป็นอนุชาพระอินทราชาธิราช ในแผ่นดินนี้มีเรื่องบารมี
แข่งกับกษัตริย์ในแคว้นโจพะมณฑลของอินเดียและระบุว่า
พิธีการโล้ชิงช้าได้เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินนี้

ไม่มีเรื่องราวพิสดารผิดแผกไปจากข้อความในพระ
ราชพงศาวดารจนถึงรัชกาลที่ ๑๖ ในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ
ซึ่ง วันวลิต ใช้พระนามเดิมว่า พระเทียรราชา วันวลิต
ได้เล่าเรื่อง พระเทียรราชากริ้วพระมหาธรรมราชาธิราช
(ในเรื่องกรอบแก้วของพระมหาธรรมราชาธิราช) จึงจัดส่ง

ผู้คนให้ขึ้นไปเมืองพิษณุโลกเพื่อประหาร แต่พระมหารัชม-
ราชธิดา ทราบข่าวก่อนจึงเสด็จหนีไปพึ่งพักพระเจ้า
กรุงหงสาวดี จนเป็นเหตุให้ทั้ง ๒ นครเกิดบาดหมางเป็น
สงครามต่อกัน จนกรุงศรีอยุธยาต้องเสียกรุงในที่สุด ใน
พ.ศ. ๒๑๑๒ แล้วพระมหารัชมราชธิดาจึงได้ขึ้นเป็น
พระเจ้าแผ่นดินอยุธยา

เรื่องบาดหมางระหว่าง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
และขุนพิเรนทรเทพ ผู้ได้รับสถาปนาเป็นพระมหารัชม-
ราชธิดาผู้ครองเมืองพิษณุโลกนั้น วันวลิตระบุเรื่อง การ
หยุมหยิมทะเลาะเบาะแว้ง ระหว่างพระมหารัชมราชธิดา
และพระชายา คือที่พระราชพงศาวดารระบุว่า ทรงพระนาม
พระวิสุทธกษัตริ์ วันหนึ่งพระมหารัชมราชธิดารัวพระ-
ชายาเป็นกำลัง จึง “hit his wife on the head and she
started bleeding” พระนางเธอจึงขับเลือดด้วยภูษาและส่ง
มาให้พระราชบิดาทอดพระเนตร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
จึงส่งคนให้ขึ้นไปประหารพระมหารัชมราชธิดา นี่เอง
เป็นเหตุให้พระมหารัชมราชธิดาต้องลี้ภัยไปฝากฝังกับ
พระเจ้ากรุงหงสาวดี เรื่องนี้จะมีมูลความจริงเพียงใด ไม่
ทราบได้ และพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ก็ไม่ได้ให้ความ

กระจำงในเรื่องนี้ จึงขอรับฟังความของวันวลิตไว้ก่อนเพื่อเปรียบกับความในหนังสือของคนอื่น ๆ ต่อไป

ในปีที่พระเจ้ากรุงหงสาวดี (คือบุเรงนอง) ทรงตีได้กรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๕๖๙ หรือ พ.ศ. ๒๑๑๒ นั้น พระองค์อภิเษกพระมหาธรรมราชาธิราช เป็นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา และเพื่อเป็นประกันความซื่อตรงจงรักของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ต่อ กรุงหงสาวดี วันวลิตได้ระบุว่าบุเรงนองได้นำตัวพระนเรศวรขณะทรงพระชนมายุ ๑๓ พรรษา (วันวลิต หน้า ๗๗) ไปเป็นประกันที่กรุงหงสาวดี และวันวลิต กล่าวต่อไปอีกว่า พระนเรศวรทรงเป็นตัวประกันอยู่กรุงหงสาวดี เพียง ๒ ปี (หน้า ๗๘) ก็เสด็จหนีกลับกรุงพิษณุโลก ติดตามด้วยกองทัพหงสาวดี ซึ่งพระนเรศวรก็โจมตีแตกพ่ายไป

เรื่องพระนเรศวร - ถูกลำตัวไปเป็นประกันที่กรุงหงสาวดี ในปีที่สมเด็จพระราชบิดาได้ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. ๒๑๑๒) เป็นข้อมูลที่ควรหมายเหตุไว้ และที่ว่าพระองค์ประทับที่กรุงหงสาวดีในฐานะตัวประกันเพียง ๒ ปี ก็มีความสำคัญอยู่มาก เพราะเรื่องทั้งสองนี้ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐไม่ได้บอกอะไรไว้เลย ฉบับหลวงประเสริฐไปกล่าวถึงพระองค์ตอนเสด็จขึ้นไปครองเมือง

พิษณุโลก กว่ายข้อความว่า “ศักราช ๙๓๓ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๑๕) น้าน้อย อนึ่งสมเด็จพระนารายณ์พิตร เป็นเจ้า เสด็จขึ้นไปเสวยราชสมบัติเมืองพิษณุโลก”

การที่พระนเรศวรเสด็จกลับจากหงสาวดี มากรุงศรีอยุธยา ก่อน แล้วจึงเสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลก ใน พ.ศ. ๒๑๑๔ ยังอยู่ในแผ่นดินบุเรงนองครองกรุงหงสาวดี และพระองค์จะดำรงอยู่ในราชสมบัติต่อไปอีก ๑๐ ปี การที่พระนเรศวรจะเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา ก็คงได้รับฉันทานุมัติจากบุเรงนองแล้ว มิฉะนั้นการศึกระหว่าง ๒ พระนครก็ต้องมีขึ้นในตอนนั้นอย่างแน่นอน ฉบับหลวงประเสริฐรัฐบุการศึกระหว่าง ๒ พระนคร เมื่อบุเรงนองลี้ภัยไปแล้ว คือใน พ.ศ. ๒๑๒๗ และศึกหงสาฯ จะมาติด ๆ กันใน พ.ศ. ๒๑๒๘, ๒๑๒๙, ๒๑๓๐, ๒๑๓๓, ไปสิ้นสุดตอนศึกชนช้างกับพระมหาอุปราชาใน พ.ศ. ๒๑๓๕ เป็นการศึก “มหาอุปราชาขาดคอช้างตายในที่นั้น” เรื่องการศึกกับพม่าจึงหยุดลงได้ โดยพม่าไม่มารุกรานอีก เป็นระยะยาวนานถึง ๑๖๘ ปี (คือจนถึงศึกอลองพญา ค.ศ. ๑๗๖๐)

ในการชนช้างระหว่างสมเด็จพระนเรศวร กับ พระมหาธรรมราชานั้น วันวลิต ได้ระบุสถานที่ชนช้างว่า “Phra Naret arrived with the Siamese army

at a certain ruined temple (the remains of which are still visible today) called Creng or Nong Sarai to meet the Paguans”

การที่ วันวลิต ระบุสถานที่ว่า Creng or Nong Sarai เกรง หรือ หนองสาหร่ายเป็นที่ชนช้างตรงกับที่ฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า “เสด็จออกกรมมหาอุปราชำ ค่ำบลหนองสาหร่าย” ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในปัจจุบัน วันวลิต ในเอกสารอื่นอาจกล่าวไม่ชัดแจ้งต่อสถานที่ชนช้างครั้งสำคัญนั้น เช่นกล่าวว่า เป็นการรบพุ่งใกล้กำแพงพระนครศรีอยุธยาแต่ในเอกสารฉบับนี้ระบุไว้แจ้งชัดว่า ที่ตำบลหนองสาหร่าย ข้อมูลของ วันวลิต จึงสนับสนุนข้อมูลที่ปรากฏในฉบับหลวงประเสริฐ

แต่ วันวลิต ยังบอกอีกว่า สถานที่ชนช้างมีเจดีย์ร้าง (a certain ruined temple) ตั้งอยู่ หมายความว่า เจดีย์ร้างมีอยู่ก่อนแล้ว การชนช้างระหว่าง สมเด็จพระนเรศวรและพระมหาอุปราชกระทำขึ้นใกล้เจดีย์ร้างนั้นที่ตำบลหนองสาหร่าย ข้อมูลของ วันวลิตในข้อนี้ จึงมีความสำคัญมหาศาล ว่าทราบเจดีย์ที่ล้นเกล้า ร. ๖ ไปทรงนมัสการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นการบวบสรวงดวงพระวิญญาณแห่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี แต่เจดีย์นั้นมีอยู่ก่อนรัชสมัย

ของสมเด็จพระนเรศวร ใครเป็นผู้สร้างไว้ ในโอกาสใด เมื่อใด เป็นอีกเรื่องหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเพียงแต่ทรงเลือกสถานที่นั้นรับศึกหงสาวดี และได้ทรงชนช้างได้ชัยชนะ ณ ที่นั้น ส่วนพระศพพระมหาอุปราชากองทัพหงสาวดี จะทรงเชิญไปยังกรุงหงสาวดีตามที่พระราชพงศาวดารพม่าฉบับหอแก้วว่าไว้ก็เป็นเรื่องของเขาหาได้เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเราไม่ การที่ชาวจังหวัดกาญจนบุรี จะชักชวนกัน เชื้อตาม ผู้แต่งพระราชพงศาวดาร ฯ ซึ่งมาเขียนเสร็จเอาในปลายรัชกาลที่ ๑ (คือใน พ.ศ. ๒๓๐๕) หลังเหตุการณ์ถึง ๒๑๕ ปี ว่าสมเด็จพระนเรศวร ทรงโปรด ฯ ให้ก่อพระเจดีย์สรวมศพพระมหาอุปราชที่ตำบลตระพังตรุ อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จึงเป็นการหลงเชื่อข้อเขียนของนักแต่งพงศาวดารที่ไม่มีเอกสารชั้นต้นเป็นเครื่องมือ

ในเรื่องใครคือผู้แต่งพระราชกรัณฐ์หรือยุรยา และได้ นำขึ้นทูลเกล้าถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ใน พ.ศ. ๒๓๕๐ นั้น ข้าพเจ้าเขียนไว้ใน วารสารบัณฑิตวิทยาลัย (ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ.ค. ๒๕๑๕) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวารสารประวัติศาสตร์ ฉบับกลั่นไถ่น้ำ ของ มศว. ประสานมิตร (กรกฎาคม ๒๕๑๖) เชิญผู้สนใจติดตามจากหนังสือดังกล่าว

การทรงพระศึกในครั้งนั้นเป็นการหยุดการรุกรานของกรุงหงสาวดีอย่างเด็ดขาด ต่อจากปีนั้น (ค.ศ. ๑๕๕๒) ไปกรุงศรีอยุธยาก็ปลอดจากภัยพินาศจากการเป็นฝ่ายรับกลับเป็นฝ่ายรุกบ้างมิตรในเมื่อมีความจำเป็นจนราชธานีของราชวงศ์บุเรงนอง ต้องย้ายไปอยู่เมืองอังวะ และไปสิ้นราชวงศ์ที่นั่น ใน ค.ศ. ๑๗๕๒ ระยะเวลา ๑๖๐ ปีอันสมบูรณ์พูนสุขนี้ ต้องนับว่า เป็นผลจากการชนะศึกพระมหาอุปราชาของสมเด็จพระนเรศวรซึ่งเราท่านสมควรถวายพระนาม “มหาราช” ให้แต่พระองค์อย่างพร้อมเพรียงกัน

ต่อจากรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช วันวลิตได้เขียนถึงรัชกาลต่อ ๆ มา คือรัชกาลพระเอกาทศรถ ๖ ปี รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมซึ่ง วันวลิตขนานพระนามรัชกาลนี้ว่าพระเจ้าอินทราชา ๑๔ ปีโดยไม่ระบุรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ต่อจากพระเจ้าทรงธรรมก็ถึงรัชกาลพระโอรส ๒ พระองค์คือ พระเชษฐาธิราช ๘ เดือน รัชกาลพระอาทิตย์วงศ์ ๓๘ วัน แล้วทั้งรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ซึ่ง วันวลิตขนานพระนามว่า พระองค์ศรีธรรมราชาธิราช ในรัชกาลนี้ วันวลิต ได้เข้าประจำอยู่กรุงศรีอยุธยา และได้เขียนพงศาวดารฉบับนี้ขึ้น (ใน ค.ศ. ๑๖๔๐) รัชกาลเอกาทศรถจนถึง

รัชกาลปราสาททองเป็นตอนที่มีประโยชน์มากที่สุดในการเปรียบกับเรื่องราวในพระราชพงศาวดาร

เกี่ยวกับพระเจ้าปราสาททอง วันวลิต ได้ระบุว่า (หน้า ๙๔) พระราชมารดาของพระเจ้าทรงธรรม และพระราชบิดาของพระเจ้าปราสาททองเป็น full sister and brother แปลตามภาษาชาวบ้านก็คือ “พี่น้องท้องเดียวกัน” คือเป็นพระญาติในเครือบรมราชตระกูลวงศ์ด้วยกัน การจะแยกพระเจ้าปราสาททองเป็นอีกราชวงศ์หนึ่งจึงไม่ถูกต้องนัก เช่นเดียวกับ สมเด็จพระเพทราชา การจะแยกพระองค์เป็นราชวงศ์บ้านพลูหลวงก็ไม่ถูก โดยหลักฐานของ แคมเฟอร์ ระบุว่า พระราชมารดาของสมเด็จพระเพทราชาเป็น elder sister ของสมเด็จพระนารายณ์รายละเอียดยกข้าพเจ้าได้เขียนไว้แล้ว ดังปรากฏในวารสารนี้* ข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่า นับแต่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวร จวบจนเสียกรุง ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ และต่อด้วยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จวบจนปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ล้วนแล้วแต่สืบสายพระโลหิตมาจาก ราชวงศ์พระร่วงแห่งราชธานีสุโขทัยทั้งนั้น ดังสร้อยพระนามของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า “นเรศวรราชสุริยวงศ์” หรือวงศ์พระนเรศวร

* คือ วารสารประวัติศาสตร์

พงศาวดารโดยสังเขปของ วันวลิต แปลกไปจากฉบับอื่น ๆ โดยอาศัย “old histories” เป็นหลักแห่งการเขียน และเขียนเสร็จก่อนฉบับหลวงประเสริฐ ๔๐ ปี และถึงแม้ กักราชประจำรัชกาลต่าง ๆ จะไม่รัดกุมแน่นอนเหมือนฉบับหลวงประเสริฐ ก็ยังมีข้อความพิศดารที่ฉบับหลวงประเสริฐ และฉบับอื่น ๆ ไม่มีซ้ำพเจ้าจะยกตัวอย่างเพียงประการเดียว เป็นอุทาหรณ์ คือ ที่ที่ชนช้างระหว่างพระนเรศวรและพระมหาอุปราชา วันวลิตระบุว่า ที่หนองสาหร่าย ตรงกับฉบับหลวงประเสริฐ แต่ วันวลิตบอกเพิ่มเติมว่า “ใกล้กับเจดีย์ร้าง” (at certain ruined temple, p. 80) ซึ่งหมายความว่า เจดีย์นั้นร้างอยู่ก่อนแล้ว จะสร้างมาแต่สมัยใครไม่มีทราบ แต่เมื่อถึงคราวชนช้างครั้งนั้น เจดีย์นั้นร้างอยู่ก่อนแล้ว นี่จะเป็นประโยชน์ให้ผู้ใฝ่ใจในวิชาโบราณคดีได้ยึดเป็นหลักในการศึกษาพิจารณาจากข้อเขียนของ วันวลิต และยุติการถกเถียงยื้อแย่ง “เจดีย์สรรวมพระศพพระมหาอุปราชา” ซึ่งมีอยู่แต่ใน “แดนสนธยา” ปราศจากข้อมูลของผู้แต่งพระราชกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี

ตำราเภสัชพฤกษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 28 ถนนจันทน์ กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2584002-3

959.33 ข129ถ7

ขจร สุขพานิช.

อภัยยาราชธานี /

SWU 31011100510627

